

Horăţiu Suci

**Studii şi articole
de istorie**

Coordonator:
Prof. univ. dr. Radu Păiușan

Horățiu Suci

Studii și articole de istorie

Editura Eurostampa

Timișoara, 2020

© 2020, Horațiu Suciu

Coperta: Mihaela Gruber

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SUCIU, HORAȚIU

Studii și articole de istorie / Horațiu Suciu. - Timișoara :
Eurostampa, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-606-32-0887-4

94

Editura Eurostampa

Timișoara, Bd. Revoluției din 1989 nr. 26

Tel./fax: 0256-204816

edituraeurostampa@gmail.com

www.eurostampa.ro

Tipărit la Eurostampa

Prefață

Unul dintre paradoxurile perioadei postdecembriste constă în faptul că deși se citește mai puțin, se publică mult mai mult decât în comunism. Și totuși, spațiul cultural bănățean în general, și cel lugojean în special, nu cunosc acest paradox mai ales în ceea ce privește valorificarea istoriei. Banatul așteaptă încă istorici pasionați, care să producă studii temeinice finalizate într-o sinteză monografică. Și asta în ciuda faptului că puține localități din România au avut un rol atât de important, ca Lugojul, în istoria națională, bucurându-se de aportul unor personalități culturale și politice de excepție: Coriolan Brediceanu, George Popovici, Valeriu Braniște, George Dobrin, Ion Vidu, Filaret Barbu, Traian Grozăvescu, Tiberius și Caius Brediceanu, A. C. Popovici.

De aceea, demersul profesorului Horațiu Suciș de a include într-un volum distinct studii și articole, în cea mai mare parte de istorie locală, m-a bucurat mai ales că autorul este un cercetător competent și pasionat.

Volumul de față se adresează deopotrivă specialiștilor, dar și pasionaților de istorie. În cele paisprăzece articole autorul abordează o multitudine de subiecte, de la descrierile călătorilor străini din secolele XVIII-XIX și până la represiunea comunistă din anii '50. Sunt prezentate aspecte interesante și mai puțin cunoscute ale istoriei Lugojului și Banatului în timpul revoluției de la 1848-1849, a Marelui Război și a Marii Uniri, a administrației franceze din 1919, a celui de Al Doilea Război Mondial. Fiind vorba de istoria unui spațiu multi etnic și multiconfesional, autorul aduce contribuții importante la cunoașterea relațiilor dintre populația majoritară românească și celelalte etnii stabilite de-a lungul timpului în oraș. Evenimentele prezentate sunt însuflețite de prezența unor personalități cunoscute și mai puțin cunoscute: Ioan Marcu, Constantin Udrea, Cezar Bolliac, Valeriu Braniște, Eftimie Murgu, Adrian Dumitru, Ioan Uță.

Dincolo de varietatea problemelor abordate, volumul se impune prin ținuta științifică, aparatul critic ce respectă normele academice, dar și printr-un verb atractiv și plăcut. Scrisul este clar, elevat, cu unele aplecări spre meditație, citatele din documentele de arhivă sau din presa vremii sunt bine alese, conferind lucrării forță și credibilitate. Zeci de imagini, unele inedite, vizualizează textul și-l fac mai atractiv și mai convingător.

Lucrarea de față reprezintă o etapă și un îndemn pentru realizarea unei monografii a Lugojului atât de necesară pentru istoria spațiului bănățean și o motivație în plus pentru Horațiu Suciș de a-și continua cercetările istorice.

Prof. dr. Dumitru Tomoni

Lugojul și împrejurimile sale în scrierile călătorilor „străini” de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea o mulțime de călători „străini” inundă Banatul. Acest spațiu este pentru ei un loc exotic, aflat, probabil, într-o geografie imaginară, „pe un alt continent”, undeva departe de Europa. Oamenii, obiceiurile, modul de viață, cultura sunt „înapoiate” și „sălbatice” sau doar diferite.

În mijlocul acestui noian de imagini, Lugojul este, în funcție de perspectiva autorului, când un oraș mare, când unul mic, când doar un târg sau un sat. Totuși rămân câteva constante. Spațiul din jurul Lugojului e plin de tâlhari; toată lumea o știe și toată lumea se teme. Drumurile sunt proaste, dar vinul de Lugoj este bun. Aproape toată lumea îl gustă și îl laudă. Mâncarea e bună și ieftină, iar locuitorii (românii, țiganii, germanii, maghiarii, grecii, armenii) formează o amestecătură pestriță.

Însă, ca în orice poveste, totul ține de perspectiva autorului. Să pornim la drum cu John Mac Donald Kinneir, căpitan scoțian în serviciul Companiei Indiilor: „am părăsit din nou această localitate (Lugojul) și, după ce am mers treisprezece mile printre șiruri de arbori foioși, meniți să apere călătorul împotriva unui soare arzător, am sosit în sătucul Sacu, unde am schimbat caii și mi-am continuat drumul până la Caransebeș, veche stațiune romană în Dacia, așezată la poalele unui lanț muntos. La intrarea noastră în localitate, am fost opriți de sentinela care ne-a condus la comandantul de acolo spre a ni se examina pașapoartele. Este cu neputință de a fi mai sever decât austrieii în această privință, mai ales <în ținuturile> de graniță”¹. Un alt călător britanic, Charles Colville Frankland, rămâne cu o impresie cu totul diferită despre autoritățile austriece din Banat: „la patru dimineața am ajuns la bariera din afara cetății Timișoara și n-am dat de nimeni la poartă, santinelă sau paznic. Am putut să intrăm în cetate doar prin mijloacele energice ale surugiului nostru, care s-a cățarat peste barieră și a ajuns la corpul de gardă unde a găsit un caporal, cu care s-a întors și a deschis poarta. Această întâmplare nu ne-a făcut o impresie prea bună despre disciplina unei garnizoane, într-una din cele mai puternice fortărețe ale Imperiului austriac. Am luat micul dejun la stația de poștă și am lăsat în scris un protest în registrul stației cu

¹ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), (volum îngrijit de: Georgeta Filiti..., redactor-responsabil: Paul Cernovodeanu), Editura Academiei Române, București, 2004, p. 593 (John Mac Donald Kinneir, căpitan scoțian în serviciul Companiei Indiilor (1782 – 1830) în *Journey thorough Asia Koordistan in the years 1813 and 1814*)

privire la comportarea postului de gardă, din care am trimis un exemplar și comandantului spre înștiințarea sa (27 martie 1827)².

Dacă autoritățile austriece sunt când prea severe, când prea delăsătoare, șeful (șefii) poștei din Lugoj este întotdeauna de criticat. Ignaz von Born (1742-1791) scrie într-o scrisoare din Lugoj din 7 iulie 1770: „Datorită lipsei de grijă a șefului de poștă, veți avea prilejul de a primi scrisoarea pe care v-o scriu acum, căci cerând eu cai pentru orele patru, nu îi voi avea decât la zece”³. Aproximativ patruzeci de ani mai târziu și John Mac Donald Kinneir se confruntă și el cu șeful poștei din Lugoj: „de la Chizătău la Lugoj, orașel așezat pe marginea unui râu, drumul trecea printr-un șir neîntrerupt de sate și grădini; era târziu când am sosit <acolo> și șeful <stației> de poștă, care ținea un han, refuză să-mi dea cai <de schimb> până <a doua zi> dimineața, sperând fără îndoială să-mi petrec toată noaptea acolo. Dar <eu>, nefiind dispus la aceasta, m-am informat pe loc unde stătea birău de acolo de la care am obținut o poruncă ce nu putea fi încălcată. Omul <meu> s-a hotărât însă să se răzbune și porunci deci vizitiului să ia drumul Sibiului în loc de cel al Orșovei; dar chiar înainte de a sosi la stația următoare am descoperit vicleșugul șefului <de poștă>. Iritat de această comportare, m-am întors la Lugoj și am alcătuit o plângere în toată regula împotriva lui, având cu mine, din fericire, un pașaport de curier, semnat de cancelarul de stat din Viena”⁴.

Situația devine clară după ce citim în *Călătoria de la Constantinopol la Paris* (Louis Allier de Hauteroche, septembrie 1805) că: „Bujor este un cătun păcătos, părăsit până și de căpitanul de poștă din cauza mizeriei. Împrejur nu-s decât marăcinișuri și locuri sălbătice. Lugoj, oraș mic, cu mahalale întinse. Hanul, care ține de poștă, e al unui francez din Metz”⁵. Și suntem în mijlocul epocii napoleoniene... Același călător, continuându-și drumul spre Timișoara, vede un Chizătău care: „n-are decât o casă, aceea a căpitanului de poștă, om aspru și grosolan” și, de ”la Recaș la Timișoara”, „o câmpie imensă, foarte puțin cultivată, cu pământurile inundate, ca în Transilvania”⁶.

Drumul spre și de la Lugoj oferă, de asemenea, peisaje și perspective din cele mai diverse. Dacă călătorim (în 19 mai 1793) cu contele Camillo Giacomazzi, de „la Bujor, s-a zărit un sat la dreapta și trei la stânga și s-a trecut apoi râul Reca. Calea bună, dar nu cu totul plană, deoarece nu ieșise încă din trecătoarea muntelui. Plecați la ora șase și un sfert, în trei ore și un sfert făcându-se o poștă și jumătate s-a ajuns la ora nouă și jumătate” la Lugoj. „Reporniți la ora 10 se zăriră pe drum cinci sate, unul la dreapta și patru la stânga și s-a trecut prin satele Belinț și Coșteiu...”⁷. Pentru

² *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (1822-1830), (Coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă; autori: Paul Cernovodeanu, Cristina Feneșan, Georgeta Filitti,...), Editura Academiei Române, București, 2005, p. 273 (Charles Colville Frankland în *Travels to and from Constantinople in the years 1827 and 1828*)

³ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, (volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), Editura Academiei Române, București, 2000, p. 106

⁴ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I, op. cit., p. 593

⁵ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I, op. cit., p. 201

⁶ *Ibidem*

⁷ *Călători străini despre țările române*, Supliment I, (Coordonator: Ștefan Andreescu; Marian Coman, Alexandru Ciocâltan...), Editura Academiei Române, București, 2011, p. 284

arhiducele Maximilian Franz Von Habsburg (1756-1801): „Drumul într-acolo este foarte neted și ușor de parcurs pe timp frumos, dar cu atât mai anevoios pe vreme rea, deoarece la suprafață este un pământ foarte negru. De aceea drumurile din Banat sunt atât de late, dacă se ia în calcul o lățime de 24 de stâneni. Drumul trece însă mai ales prin terenuri pustii, prin tufărișuri amestecat cu pășuni”⁸. Domenico Sestini (1750-1832), arheolog și numismat, într-o lucrare apărută în 1815, descrie și el aceste drumuri: „30 iunie, vineri. Lăsând în urmă poșta de la Făget, așezată în apropierea canalului Bega, dai de câmpia care este ca o mare luncă mlăștinoasă constând din locuri împădurite, din altele cu pășuni și altele necultivate, până la stația de poștă de la Bujor, care este un simplu sat și, de unde, după patru ore de mers, am ajuns la Lugoj... 1 iulie, sâmbătă. Plecând pe la orele șase de la poștă din Lugoj, am trecut tot mereu prin locuri rele din punct de vedere al plugăriei, dar bune pentru pășune, fiind peste tot loc de șes. Cum nu am apucat pe drumul obișnuit al poștei, ci pe acela cu schimburile de cai nu am întâlnit decât sate alcătuite toate din colibe și nu din case <adevărate> pentru locuința țăranilor, iar la orele 10 și jumătate, după ce am trecut râul Bega, am ajuns la Recaș...”⁹.

Christopher Seipp, care publică cu pseudonimul Johann Lehmann, călătorește și el, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, pe aceste drumuri și, apropiindu-se de Lugoj, trece prin Chizătău care „are un han peste măsură de prost. În acest han ticălos servesc oameni murdari, ursuzi și respingători. Te bucuri când te depărtezi de acolo. De la Chizătău până la Lugoj sunt iarăși două mile, nu chiar din cele mari. Între ele sunt câteva sate pe lângă care treci. De la o depărtare de o jumătate de ceas înainte de Lugoj, se merge spre un oraș pe un drum frumos, șanțuit și mai bine consolidat decât se obișnuiește”. La plecare „urmează o câmpie plăcută, apoi un deal înalt, sădit pe amândouă coastele sale cu vii, care aparțin contesei. Pe dealul cu vii, ici și colo, câte o plăcută casă de vară. Urcușul, pe drum, este foarte anevoios pe timp ploios. Odată sus, călătorești până la Bujor printr-o foarte plăcută pădure de fag”¹⁰.

Charles Marie de Salaberry (1766-1847) amintește și el că: „ținutul este tare împădurit. Se cultivă cu succes porumbul și tutunul. Se simte foarte mult schimbarea în moravuri și îmbrăcăminte. Primul sat pe care l-am întâlnit este un sat grecesc. Femeile de aici sunt mai plăcute ca unguroaicele. Ele poartă o basma colorată pe cap, în formă de turban; merg cu picioarele goale și cu fuste scurte. Acest loc este foarte frumos și foarte populat. Nu regreți nici noroaiele din Ungaria, nici cizmele pe care le vezi <acolo> în picioarele tuturor, bărbați, femei și copii. Al doilea popas este la Lugoj. Ajungi acolo de-a lungul canalului, construit la porunca generalului Mercy. Acest canal slujește la transportarea lemnului din Transilvania și este foarte folositor pentru comunicații”¹¹. James Dallaway în 1794 scrie că: „pe măsură ce înaintam <pe drumul nostru>, înfățișarea regiunii devenea doar aparent mai plăcută, cu mici pâlcuri

⁸ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, *op.cit.*, p. 263

⁹ *Ibidem*, p. 373

¹⁰ *Ibidem*, p. 568-569

¹¹ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea II, (volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), Editura Academiei Române, București, 2001, p. 1003-1004

de arbori și un teren mai inegal”¹². John Sibthorp, la 24 aprilie 1794, ne arată că: „părăsind Recașul... câmpia s-a înălțat în chip de coline. La casa de poștă de la Chizătău, am găsit un grup de țigani care se îmbătau cu rachiu, o băutură spirtoasă extrasă din cireșe. Pocalul lor era o ploscă în formă de turban. Părăsind Chizătăul spre Lugoj, am trecut printr-o regiune cultivată, bine întreținută, udată de Timiș, pe care am străbătut-o în drumul nostru spre Vulturul negru¹³ la Țipari. Am avut printre alte feluri de mâncare un cocoș de pădure, gotcan-mic, *Tetrao tatrix*”¹⁴.

Abatele François-Xavier de Feller (1735-1802), călătorind noaptea pe drumul spre Lugoj are parte de o întâmplare mai puțin obișnuită: „am mâncat câte ceva la Coșava, la ieșirea din această pădure; am intrat apoi în altă pădure, la fel ca prima; aici am întâlnit niște români... apoi, după ce am ieșit din această pădure am fost înșelat de două focuri jucăușe; am crezut mai întâi că erau două felinare atârinate de o parte și de alta a porților Lugojuului, încotro mă duceam; dar mă aflu încă la trei leghe de acolo și Lugojuul n-are porți, nici felinare. Se numesc focuri jucăușe, acele focuri rătăcitoare care fug din fața celui care le urmărește, care înșeală pe călător și care n-au putut fi ajunse de fuga cea mai grozavă”¹⁵.

Despre acest drum, Christine Reinhard scrie în „Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère”, că în „apropiere de Lugoj, drumul devine mai bun, pământul e mai bine cultivat”, dar greșește considerând că „populația Banatului se deosebeste de cea a Ungariei; e de neam slav și șerbii de azi sunt vechii locuitori ai acestui ținut. Deosebirea de origine se observă încă după atâtea secole: îmbrăcămintea, tipul, felul de a fi al slavilor nu amintesc cu nimic pe cel al ungarilor. Acum, când ambele popoare sunt deopotrivă oprimate, ungurul n-a uitat că se trage din Attila și că împreună cu acesta s-a așezat ca cuceritor în această țară. Se supune murmurând, în timp ce românul se înclină resemnat. Unul protestează mândru prin atitudinea sa, celălalt caută să scape de îndatoririle învinsului prin șiretenie”¹⁶.

Auguste de Lagarde în „Scrisori către Jules Griffith” (Lugoj, mai 1813) crede că „de la Lugoj până la Chizătău drumul este foarte bine întreținut. Este o șosea plantată cu sălcii. Mergi câțva timp de-a lungul canalului Bega, care străbate tot Banatul și leagă Bega cu Timișul. Pare făcut anume pentru plutăritul lemnului din munți și transportul marmurei de la Făget la Timișoara. Stăvilarele sunt frumoase și ar fi de dorit ca asemenea amenajări să contribuie la dezvoltarea comerțului intern al țării”¹⁷.

¹² *Ibidem*, p. 1211

¹³ Ștefan Pop, *Din trecutul Lugojuului*, în *Calendarul românului*, 1927, Caransebeș, p. 130-135, amintește la Lugoj hanul „La Vulturul Negru” (*Ad Nigram Aquilae*) al cărui proprietar este Simion Dollinger

¹⁴ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea II, op. cit., p. 1203

¹⁵ *Călători străini despre țările române*, vol. IX, (volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), Editura Academiei Române, București, 1997, p. 573

¹⁶ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I, op. cit., p. 280 și următoarele

¹⁷ *Ibidem*, p. 586

Dieudonné Lancelot, La grande route (Le Tour du Monde, 1868)

Joseph Adalbert Krickel în „Drumeție prin majoritatea Țărilor aparținând Austriei...” povestește că (5 august 1828) „îndată ce ai părăsit hotarul Transilvaniei, lași în stânga munții, care continuă traseul spre Mehadia și Granița Militară. În dreapta terenul devine tot mai întins, dar nu ca la Kecskemet și Debrețin, ci ca o câmpie roditoare, deluroasă, asemănătoare unei grădini... Împreună cu acesta am trecut prin pădurea Lugojului, pe o distanță de aproape 2 stații de poștă... Copacii au fost în cea mai mare parte tăiați, iar drumul este foarte bun. Când am ieșit din pădure, am avut surpriza unui peisaj de-a dreptul paradisiac, pe care nu mi l-am putut închipui în Banat, unde totul este plat și monoton. Dacă-ți vei închipui o câmpie îngustă, brăzdată de cele mai frumoase ogoare și livezi, mărginită de păduri și dealuri, cu marele oraș Lugoj avându-l în fața ochilor, pe ale cărui înălțimi plăcute creșteau deja cei mai frumoși struguri, spre a oferi din plin binecuvântarea lor românului însetat, neamțului cumpătat și ungurului ospitalier, având deasupra albastrul frumos și curat al cerului, atunci crezi, cu adevărat, că te afli în rai”¹⁸.

Charles Colville Frankland (28 martie 1827) îi amintește și pe locuitorii de pe marginea drumului: „Părăsind orașul, am zărit munții Carpați și pe măsură ce înaintam vedeam crestele înalte înzăpezite, sprijinind lanțurile de munți în jos... Lugoj... Drumul până acum este bun și șoseluit. Banatul în al cărui ținut ne aflăm acum, este o câmpie frumoasă, netedă și bine cultivată, udată de patru râuri, Mureș, Dunărea, Tibiscus (sau Tisa) și Cerna, care alcătuiesc un fel de romb în jurul Timișoarei. Unele regiuni ale ținutului sunt cu toate acestea foarte mocirloase și nesănătoase. Bordeiele țăranilor sunt făcute din împletituri de nuiel și tencuite cu noroi; orășeniile și purceii par să fie la fel de bine adăpostiți ca și stăpânii lor. Vremea este acum încântătoare”¹⁹.

Charles Lemerrier de Longpré vede și el că: „la ieșirea din Lugoj, drumul urcă pe o pantă rapidă și prelungă, în vârful căreia se vede o câmpie decent cultivată și care se

¹⁸ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II, op. cit., p. 255 (Joseph Adalbert Krickel (1791-1847) în *Drumeție prin majoritatea Țărilor aparținând Austriei în anii 1827, 1828, până la sfârșitul lui mai 1829*)

¹⁹ *Ibidem*, p. 273 (Charles Colville Frankland în *Travels to and from Constantinople in the years 1827 and 1828*)

înfrumusețează deschizându-se spre un lanț de munți...”²⁰. James Bailie Fraser ne spune că „de la Timișoara, drumul, care era o șosea, era bun așa că am făcut un efort să ajungem la Lugoj, despre care ni se spusese că este mare...”²¹ și că pe margine, „la anumite distanțe de-a lungul drumului erau ridicate cruci înalte de lemn cu chipul Mântuitorului în culori; una dintre acestea se afla și în fața intrării principale a fiecărei biserici; bărbații își scoteau pălăriile când treceau prin fața lor, iar femeile făceau câte o reverență și își făceau semnul crucii”²².

Johann Georg Kohl (1808-1878) călătorește pe acest drum printre „porci [...], boi [...], bivoli [...] și oi valahane”; „primele două în cirezi mari, ultimele în turme micuțe, ne-au însoțit mereu până la Lugoj. De obicei erau la fiecare turmă, ca mânători, vreo doi bărbați români care arătau îngrozitori și sălbatici, dar firește că blajini după împrejurări și câteodată mai erau pe lângă cai și vreo doi sârbi, chiar stăpânii turmei sau trimișii lor, de cele mai multe ori înarmat fiecare cu două-trei pistoale sau un iatagan...”²³. P. D. Holthaus, calfă de croitor, în „Wanderungen durch Europa und das Morgenland.... den Jahren 1842-1845”, mergând spre Lugoj, descrie „șoseaua plantată cu cireși, duzi și plop...” și își amintește că „satele prin care am trecut erau locuite toate de români, dar cârciumile <erau> germane...”²⁴. Friedrich Uhl prezintă și el împrejurimile: „Lugojul se află deja în întinsa câmpie bănățeană. Ne-am îndreptat din nou spre nord-est, mergând către Arad. La două ore după Lugoj încep splendide păduri de stejar, se ridică mici coline; noi am mers, părăsind câmpia către munții ce apăreau în depărtare. Șiruri de pomi, atrăgători prin formă și culoare, întovărășeau, pe distanțe mari, șoseaua, pe cele două părți ale pădurii”²⁵.

Pe măsura trecerii timpului drumurile din preajma Lugojului devin tot mai bune. „Drumul” se transformă în șosea, se călătorește tot mai ușor, iar călătorii pot să fie mai atenți la priveliște. Să vedem însă și cum se călătorește pe aceste drumuri care duc spre Lugoj. Nu e întotdeauna plăcut...

Robert Stockdale povestește că, în 1794, „călătorim cu două calești de țară și o kibitcă care este o trăsură rusească, concepută a te putea întinde și dormi în ea. În aceasta aveam un pat etc., dar eu nu-l folosesc aproape niciodată... Populația de aici este jalnic de săracă, <iar indivizii din> clasele de jos <umblă> aproape goi și <sunt> tucurii <la față> asemenea mulatrilor... Într-un loc am văzut multe lumini care mi se păreau că se apropie, dar când am ajuns în preajmă am văzut că era o mare caravană, alcătuită din numeroase căruțe, ce a poposit acolo, oamenii făcând focuri pentru a se

²⁰ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), (Coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă; autori: Raluca Tomi...), Editura Academiei Române, București, 2006, p. 510 (Charles Lemercier de Longpré în *Alpes et Danube, ou voyage... Hongarie et Transylvanie*, Bruxelles, 1837)

²¹ *Ibidem*, p. 542

²² *Ibidem*, p. 596 și următoarele

²³ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV (1841-1846), (Coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușă; autori: Adriana Gheorghe...), Editura Academiei Române, București, 2007, p. 145

²⁴ *Ibidem*, p. 295 (P. D. Holthaus, *Wanderungen durch Europa und das Morgenland.... den Jahren 1842-1845*)

²⁵ *Ibidem*, p. 607 (Friedrich Uhl, *Aus dem Banate...*, 1848)

putea odihni, în timp ce caii lor pășteau în pădure. Surugiii ne-au spus că pădurile sunt pline de lupi, care pot fi văzuți adeseori în haite de 10 până la 12 exemplare...²⁶”.

Abatele François-Xavier de Feller, călătorind pe acest drum, se grăbește și, cu toate acestea, „n-am putut să ajung la Lugoj decât la orele unsprăzece noaptea după ce am făcut cu Hânsel <atâta drum> cât se face în două zile cu trăsura. Am ajuns prea târziu pentru a găsi loc de găzduire. Cerul ne-a servit de acoperiș mie și lui Hânsel al meu. Doi boi erau gata să mă strivească în timpul nopții”²⁷.

Contele Johann von Hofmannsegg călătorește și el noaptea și trece prin tot felul de aventuri. Îi va scrie unui prieten să despre ce s-a întâmplat: „te scutesc de povestirea unei găzduiri aventuroase printre români. Tovarășul meu de drum nu numai că vorbea foarte bine limba lor, dar știa și cum să porceadă cu oamenii, adică cu glas poruncitor, cu gravitate și cu forță. Alminteri nu o scoți la capăt. Oiștea mi se fărâmasese, un țigan - aici toți fierarii sunt țigani - și un rotar de sat mi-au făcut una nouă și chiar destul de bună. Devreme, pe la două noaptea, am pornit din nou la drum, am împușcat un sturz mare, care nu există pe la noi, și spre seară, am coborât ultimul munte abrupt spre Banat, pe unde este așezat frumos târgul mare și arătos – Lugoj”²⁸.

Călătoria în spațiul românesc (Dieudonné Lancelot, 1860)

Edward Daniel Clarke (1801) descrie o călătorie făcută în mare viteză (și, în paralel, una făcută mai lent, căci mentalitățile contează), în compania unor personaje ilustre (și a tot felul de paraziți): „primul nostru popas după Dobra a fost la Cosești. Între acest loc și stația următoare de la Coșava, am trecut o creastă înaltă de munți ce separă Transilvania de Banatul Ungariei; o mică bisericuță pe pe culme - înseamnă punctul de despărțire între cele două țări. Am petrecut o noapte albă în mica stație de poștă de la Coșava, fiind chinuți de paraziți, și unii pe care i-am văzut erau așa de mari ca păduchii de lemn. Husarii ne-au însoțit până la Lugoj.

A doua zi dimineața (5 mai) ne-am sculat la ora trei și când a mijit lumina, am pornit spre Făget, unde am găsit un han bun. Aici am prins din urmă pe toți vechii noștri prieteni turci din ambasadă. Ambasadorul părea că se bucură să ne vadă teferi și

²⁶ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea II, *op. cit.*, p. 1242

²⁷ *Călători străini despre țările române*, vol. IX, *op. cit.*, p. 573

²⁸ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea II, *op. cit.*, p. 1198

ne-a întrebat despre mine. Dar nu a fost cu puțință nici să facem să înțeleagă interesul special care ne-a îndemnat să vizităm mina de la Săcărâmb, nici să trezim în mintea lui vreo curiozitate asupra minelor în general.

Prințul Moruzi ne-a însoțit la poșta următoare de la Făget la Bujor. Cum husarii galopau înaintea noastră pe tot parcursul, surugiul nostru s-a încăpățânat să gonească din urmă, mânându-și caii nebunește. Am lăsat în urmă escorta turcească și ofițerul care o comanda a strigat după noi că nu este îngăduit să se mâne cu așa iuțeală, dar nimic din ce puteam noi sau el să-i spunem n-a putut să-l oprească pe surugiul nostru, care-și pierduse mințile, și am străbătut distanța până la Bujor în mai puțin de trei sferturi de oră. De aici până la Lugoj este o poștă și jumătate. Prințul s-a rugat de noi <să-l primim> să continue drumul cu noi, preferând iuțeala cu care mergeam, procesiunii mai solemne a ambasadorului și a suitei sale... De la intrarea noastră în Banat, la Coșava, țara ni s-a părut că aduce cu Flandra, fiind absolut netedă și lipsită de copaci, în afara de împrejurimile satelor”²⁹.

Joseph Adalbert Krickel (1828) ne arată că, atunci când călătorești, e bine să dai de tovarășii potriviți: „până la Făget am ajuns datorită amabilității domnului pretor [de la Dobra]. Deși fusesem recomandat de bunul pretor din Dobra pretorului din Făget, n-aș fi ajuns, totuși, mai departe dacă nu m-ar fi luat cu sine, plin de amabilitate, încă în trăsura sa, bucătarul domnului conte von Gyulay. Împreună cu acesta am trecut prin pădurea Lugojuului, pe o distanță de aproape 2 stații de poștă”³⁰. Charles Colville Frankland (1827), traversând Banatul, are parte numai de ghinioane: „lângă Lugoj, surugiul nostru a scăpat calul și a rupt osia. Drumul până acum este bun și șoseluit... Locuitorii acestui ținut nu vorbesc germana, ci un fel de dialect latin amestecat cu slavonă și am întâmpinat mari greutăți și mult necaz ca să-i facem pe surugii să ne înțeleagă. La Coșava, însoțitorul meu s-a certat foarte rău cu șeful stației de poștă, din pricina nepăsării cu care și-a îndeplinit slujba și a timpului pe care l-am pierdut acolo cu <schimbarea> cailor. Mai târziu, am ajuns la o mocirlă îngrozitoare, prin care aveam să ne târam până în zori, când s-a ivit priveliștea frumoasă a râului Mureș”³¹.

Charles Lemerrier de Longpré călătorește repede (sau încet?) „datorită contelui Ambrozy”. Călătorul scrie că, datorită contelui, „am obținut înnoirea autorizației pe care o promisem în Ungaria, de a suplini cu cai luați de la țărani serviciul poștal ce lipsea pe mai multe dintre drumurile pe care urma să le parcurg. Am mai spus că de economicos este acest procedeu. În fond, nu este un abuz pentru a parcurge marile distanțe cu prețuri mici. L-aș lăuda mai mult dacă prețului bun i s-ar adăuga rapiditatea. Din păcate, țărani care au mai puține motive decât călătorul de a face acest sistem să funcționeze, însă îndeplinesc obligațiile fără tragere de inimă și cu o neplăcută încetineală”³².

²⁹ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I, op. cit., p. 77 și următoarele (Edward Daniel Clarke în *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*)

³⁰ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II, op. cit., p. 255

³¹ *Ibidem*, p. 273

³² *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III, op. cit., p. 507

Călătoria în spațiul românesc (Dieudonné Lancelot, 1860)

James Bailie Fraser este oripilat de condițiile de cazare, cel puțin în prima sa călătorie prin Banat. „De la Timișoara, drumul, care era o șosea, era bun așa că am făcut un efort să ajungem la Lugoj, despre care ni se spusese că este mare; dar cum pe la șapte seara am ajuns numai la Chizătău, aflat la o stație distanță, nu ne-am aventurat mai departe pentru noaptea aceea. Dat fiind faptul că hanul din Chizătău era prea mic, o parte dintre însoțitori a trebuit să accepte să doarmă în casa șefului stației de cai de poștă, unde cu excepția muștelor și a țânțarilor, am putea spune că am stat mai bine.

În ziua de 6 am luat micul dejun la Lugoj, pe care l-am găsit în ceea ce privește cazarea mai rău decât celelalte locuri în care fusesem. Borzon (probabil Bujor - n.n.), următoarea oprire, era de asemenea un loc deplorabil; dar șeful stației de cai de poștă era un civil, iar soția lui, o ființă tânără, drăguță și rafinată, ce părea foarte mult în afara peisajului de aici...”³³ Câțiva ani mai târziu, același călător, acceptă orice: „<vreamea în acest> anotimp era atât de bună, încât dormeam des în clăile de grâu de pe ogoarele secerate; câteodată eram primit într-un șopron; aceste clăi de grâu erau așezate în formă de cruce, astfel că mă așezam bine într-unul din unghiuri, trăgeam peste mine câțiva snopi și, înfășurat în pledul meu, scăpam de boarea nopții... La mică distanță de Lugoj, am dat patru groși unui căruțaș care căra acolo lemne de foc, ca să-mi dea o mână de ajutor; umblasem toată ziua dinainte și toată noapte și acum mă odihneam pe parii lungi cu care era încărcată căruța și curând am adormit”³⁴.

Binenteles, această metodă de a călători ține de vreme. P. D. Holthaus, călătorind pe jos prin Banat, suferă de frig. „În tovărășia altor două calfe călătore am pornit la 24 <iunie> cu un căruțaș sas spre Lugoj <plătindu-i> un florin și 35 de creițari; am ajuns în dimineața următoare la ceasurile 10 după care ne odihnisem noaptea sub cerul liber, pe un frig mare, fiind acoperiți cu paie, după ce tremurasem de ger”³⁵.

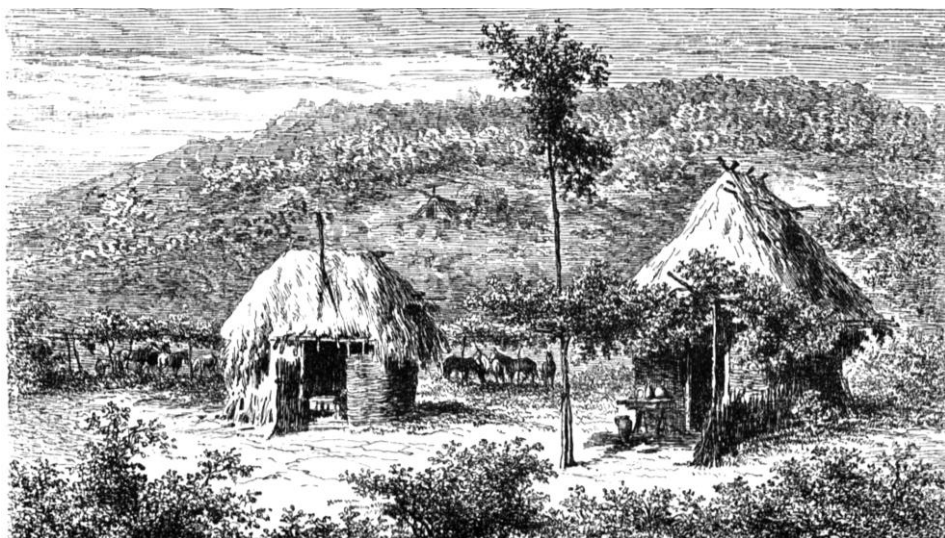
Pe lângă hanuri proaste, paraziți, frig, diligențe, căruțe, toată lumea știe, drumurile din Banat sunt pline de tâlhari. Ignaz von Born își descrie călătoria sa din

³³ *Ibidem*, p. 542

³⁴ *Ibidem*, p. 596 și următoarele

³⁵ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV, op. cit., p. 295

1770, pe drumurile din apropierea Lugojului, ca pe o adevărată aventură într-un ținut exotic. „Călătoria mea de la Dognecea la Bocșa și de acolo la Lugoj este una din cele mai extraordinare și mai curioase din câte am făcut vreodată. Nesiguranța care este pe aceste drumuri l-a determinat pe dl. Hegengarhen, Comisarul Curții..., să trimită toate ordinele necesare să călătorească în siguranță. În urma acestor ordine, am găsit în fiecare din satele pe unde treceam, o ceată de 40 până la 50 de români cu flinte și ciomege, care sub conducerea căpitanilor lor, mă petreceau până în satul următor, iar când drumul era mai greu sau (acoperit) cu bolovani în locuri mai grele, duceau pe sus, mai degrabă decât sprijineau pe umerii lor, trăsură mea. În aceeași zi, s-a ordonat și o raită printre hoți, înconjurându-se pădurile și căutând tâlharii. Foarte des se iau asemenea măsuri în timpul anului, dar tot atât de des, fără rezultat, căci ordinul acesta general nu este ținut atât de secret și nu este îndeplinit cu toată iuțeala pentru ca să nu-l afle bandele de hoți, aceștia având câțiva prieteni sau rude prin sate care îi înștiințează. Și astfel unii (din ei) stau acasă la ei în liniște în ziua aceea, iar alții au îndrăzneala să ia parte și ei la goana după tâlhari”³⁶.

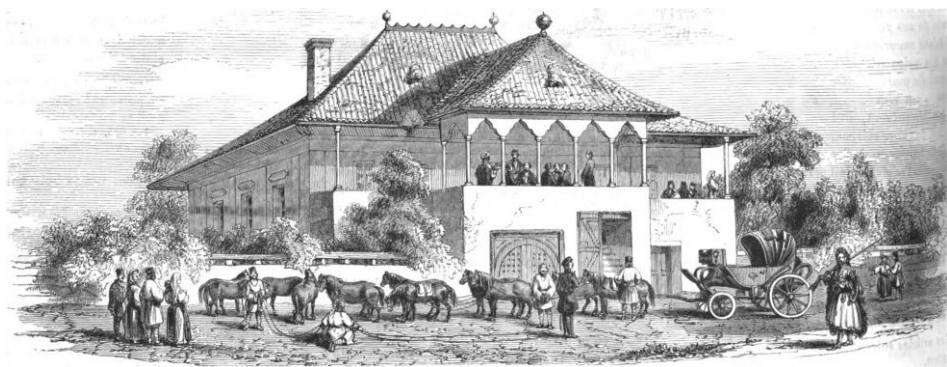
Dieudonné Lancelot, Stație de poștă (din spațiul românesc, 1860)

Johann Lehmann, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ne descrie ce a simțit atunci când a zărit roțile de tortură de la ieșirea din Lugoj. „De la Lugoj până la Bujor este o poștă și jumătate. De cum ieși din Lugoj și privești la dreapta, te cuprinde un groaznic respect față de Lugoj. Se înșiră pe un rând opt până la zece roți de tortură, fără a mai pune la socoteală furcile de spânzurători și alte lucruri asemănătoare. Dacă fiecare om simte ceea ce am simțit eu la vederea acestora, atunci suntem cu toții oameni ciudați. Eu am privit țință acest șir mai mult decât cumplit, și am izbucnit într-un râs puternic. Datoresc acest simțământ excesului de prevedere, căci la vederea unei roate,

³⁶ *Călători străini despre țările române*, vol. X, op. cit., p. 106

n-am rîs, ce e drept, niciodată”³⁷. Același călător, la 1790, amintește de sentimentul de nesiguranță care îl cuprinde pe călător în apropierea Lugoșului. „De la Făget la Lugoș, drum de cinci mile, printr-o pădure în care călătorul are și mai multe motive să fie cu ochii în patru decât chiar la Coșevița, unde este granița Transilvaniei, după Coșava. Mai ales după încheierea păcii, se poate ca regiunea aceasta să fi devenit nesigură. Fiindcă atât refugiații, cât și arnăuții trimiși la vatră cunosc destul de bine regiunea; și chiar dacă nu ar voi să le folosească ei înșiși de cunoștința aceasta, *românii din partea locului* au acum destule prilejuri să păcătuiască pe seama lor”³⁸.

Lazzaro Spallanzani (1729-1799) notează traseul călătoriei sale prin Banat. Când scrie despre drumul dintre Bujor și Lugoș, face următoarea precizare: „intinerariul a fost următorul... de la Făget până la Bujor, o poștă. De la Bujor la Lugoș, două poște; teamă de tâlhari. De la Lugoș până la Chizătău, o poștă...”³⁹. Charles Marie de Salaberry (1790) vorbește și el despre faptul că: „Lugoș este punctul de unde începe călătorul să ia măsuri de apărare împotriva tâlharilor care bântuie aceste trecători faimoase. Ei provin din oamenii de trupă de curând eliberați. Am crezut, cu oarecare aparență de dreptate, că ei nu-și practicau meseria la sfârșitul lui ianuarie. Cadavrele unui spânzurat și a șase tâlhari trași pe roată, pe care i-am văzut, ne-au încredințat că nu prea aveam să ne temem”⁴⁰.

Charles Doussault, O stație de poștă moldo-vlahă (1840)

Biologul Johann Von Hofmannsegg, într-o scrisoare din 24 august 1794, amintește despre nesiguranța proverbială a acestor locuri, scriind: „totuși locurile sunt adesea nesigure, dar nu acum. Am călătorit fără grijă și noaptea”⁴¹.

Robert Stockdale, trece prin Banat în anul 1794 și are de a face și el cu spectrul rău-făcătorilor: „Aici am părăsit acest drum și... am intrat într-o regiune de șes care se întinde până la Lugoș, un oraș frumos la marginile Banatului... Următoarea localitate mai de seamă prin care am trecut este Lugoșul, așezat la hotarul dintre Banat și

³⁷ *Ibidem*, p. 568-569

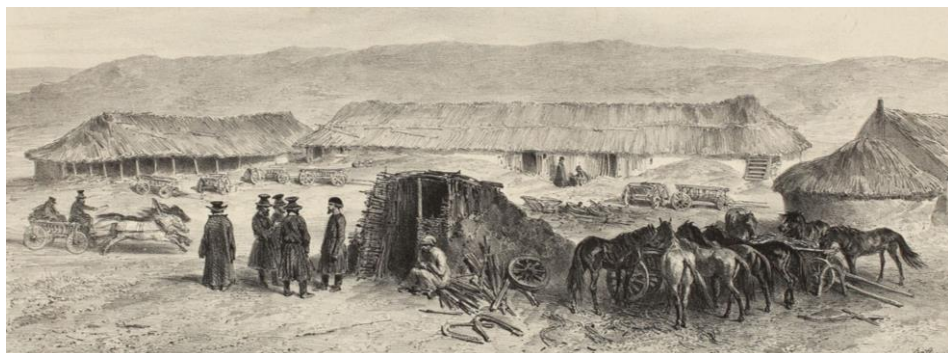
³⁸ *Ibidem*, p. 620-621

³⁹ *Ibidem*, p. 782-783

⁴⁰ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea II, op. cit., p. 1003-1004

⁴¹ *Ibidem*, p. 1198

Transilvania. Am luat masa acolo și am intenționat să dormim la stația de poștă următoare, dar am dat de condiții așa de proaste încât am hotărât să mergem până la următoarea stație, ceea ce am făcut cu bine și în siguranță, deși nu fără un risc considerabil. Drumul nostru trecea printr-o pădure deasă în care bande de tâlhari până la 20-30 de indivizi au comis recent un număr mare de jafuri. Cu toate că n-am văzut niciunul, deși am fost avertizați mereu de surugii noștri care ne-au abătut adeseori din drum prin desigurii, fără niciun rost. Până la urmă i-am împiedicat să mai facă așa, amenințându-i cu pistoalele noastre”⁴².

Auguste Raffet, Stație de poștă din Basarabia (mijlocul secolului al XIX-lea)

Edward Daniel Clarke întâlnește și el, în 1801, în apropierea Lugojului și la Lugoj, o sumedenie de tâlhari, imaginari sau reali. „Am venit de la Deva la Dobra... De la Dobra am fost însoțiți de doi husari de pază, din cauza tâlharilor care bântuie la frontiera Banatului Timișoarei... De la Bujor la locul acesta (Lugoj), calea fusese mult bântuită de atacurile unor tâlhari care săvârșiseră cruzimile cele mai cumplite pentru a stoarce bani. Ei tăiaseră limba unor femei, unul din sâni și arseseră picioarele unui preot.

Mai legaseră în lanțuri înroșite în foc niște bieți țărani pentru a-i sili să spună unde și-au ascuns banii. Acești nelegiuți erau mulți din ei români și ne-am mirat aflând că cei mai mulți din ei erau țigani. Dar spaima se potolise aproape de tot în urma prinderii bandei aproape în întregime.

Am găsit o sută cincizeci din ei la Lugoj, șase din aceștia fiind osândiți să fie executați în cursul săptămânii. Am fost să ne uităm la căpitanul bandei, un criminal fioros cu păr lung și stufos. Era ferecat în lanțuri, de grumaz, de brațe, picioare, mijloc și privea la toți cei ce se apropiau de el cu o căutătură de sălbatic”⁴³.

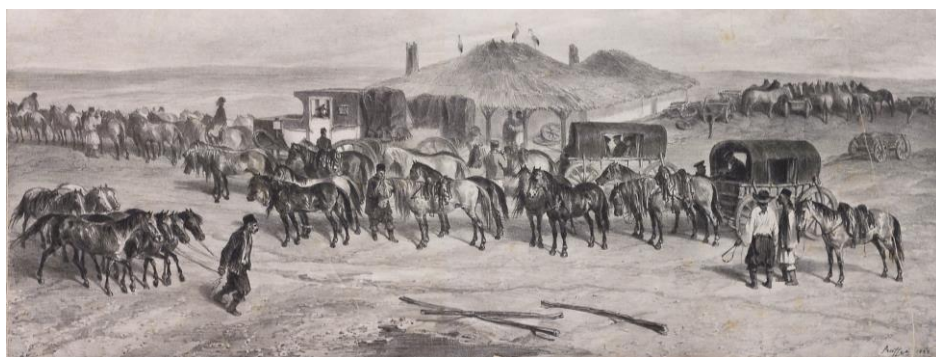
În anul următor, Christine Reinhard călătorește prin Banat sub escortă, datorită aceleiași amenințări. „Am părăsit Timișoara în zori, escortați de doi oameni. Tot lăudându-se că ținutul e sigur, comandantul ne-a cerut să-i luăm cu noi, dar ne-a ascuns cu grija că fuseseră aduse trupe care ocupau țara până la Lugoj. Pe drum,

⁴² *Ibidem*, p. 1242

⁴³ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I, op. cit., p.77 și următoarele

grenadierii ne-au povestit despre jafurile comise de hoți și ne-au arătat mândri trupurile răufăcătorilor spânzurate chiar pe locul unde au fost prinși. Întorcem privirea de la această priveliște înfiorătoare. La un moment dat, istorisirea uciderii unui negustor, petrecută în ajun, m-a făcut să-mi fie și mai frică... Grenadierii care ne-au escortat s-au atașat într-atâta de noi că au cerut să nu ne părăsească, dar comandantul Lugojuului nu le-a acordat această favoare... am plecat a doua zi foarte de dimineată, însoțiți de alți doi grenadieri”⁴⁴.

Auguste de Lagarde, folosindu-se de ingredientele locale, ne oferă o adevărată povestire „polițistă”, un roman de „aventuri”. „Aveam azi ocazia să adaug la itinerariul pe care ți-l dau, al călătoriei mele, interesul nelipsit al unei aventuri cu pungași. Am străbătut ceea ce se numește aici „poșta primejdioasă”, cea de la Făget la Lugo; totuși, în ciuda hotărârii noastre de a nu lua nici o escortă, nu ni s-a întâmplat nimic altceva decât că ne-am umplut capul cu o mulțime de povești înfricoșătoare cu care ne-au înveselit pe drum vizitii noștri.

Auguste Raffet, Stație de poștă pentru schimbarea cailor din Moldova (1837)

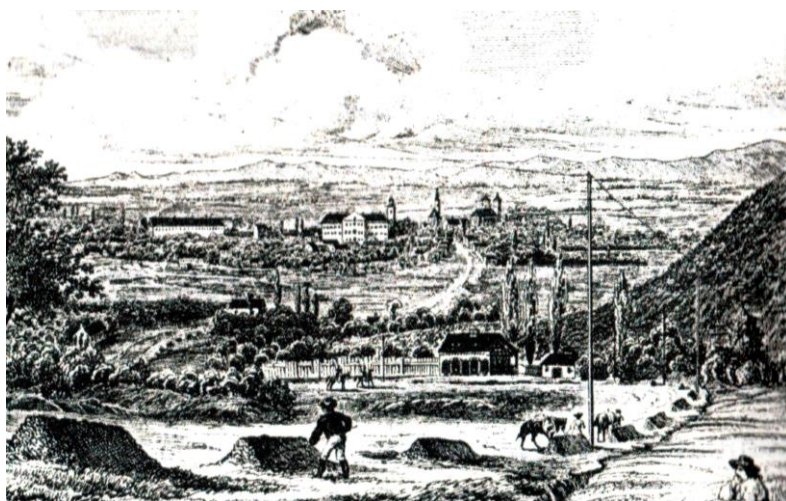
E mai puțin de un an de când o ceată de tâlhari, alcătuită din indivizi de toate neamurile marelui principat, își îngăduiau să exercite, fără a fi pedepsiți, lucrativa lor profesiune la aceste granițe ale Transilvaniei și ale Banatului. Au fost prinși recurgându-se la un mijloc puțin obișnuit. De câțiva vreme se văzuse că un cioban din împrejurimi cumpăra în fiecare săptămână, la Lugo, o cantitate foarte mare de vin; a fost bănuie că era cel care aproviziona banda și pe acest temei guvernatorul a poruncit să fie adus înaintea lui. L-a interogat și cu făgăduieli și cu amenințări i-a smuls o mărturisire însemnată pentru liniștea publică. Tâlharii aceștia, 60 la număr, dintre care mulți aveau cu ei și nevestele, se retrăseseră într-una din peșterile atât de numeroase în țara aceasta și care uneori se întind pe un sfert de leghe. Se întăriseră atât de bine minând galeriile și umplându-le cu praf de pușcă încât poate că ar fi pierit mulți oameni fără să fi putut pune mâna pe peșteră. Guvernatorul a făgăduit, așadar, ciobanului să nu-l pedepsească niciodată pentru faptele sale trecute și o pensie pe viață de o sută de florini, dacă va păstra taina asupra interogatorului. Cinstitul agent, care se vedea deja spânzurat, a jurat tot ce i s-a cerut și magistratul luând ca ostatici pe soția și

⁴⁴ *Ibidem*, p. 280 și următoarele

pe copiii lui, i-a poruncit să se ducă chiar în ziua aceea să ducă la peșteră cantitatea obișnuită de vin, dar în care el pusese *o doză îndestulătoare de opiu*. Ciobanul a ascultat întocmai; nebănuind nimic, tâlharii s-au îmbătat ca de obicei, iar a doua zi s-au trezit în închisoarea din Lugoj.

Ni s-a arătat de departe piscul muntelui sub care erau săpate aceste peșteri și spânzurătoarea de care sunt atârnați cu toții, dar când i-am cerut vizitiului să mă ducă până acolo, avea mintea atât de plină încă de aceste întâmplări înfiorătoare încât n-a vrut cu nici un chip să meargă.

Această distanță este presărată de cruci ridicate în amintirea unor accidente mai mult sau mai puțin nenorocite. Una din ele, înfiptă la marginea unei prăpăstii, arată prin inscripție că diligența de la Sibiu, după ce a fost jefuită de acești tâlhari, a fost aruncată în hău împreună cu toți călătorii din ea”⁴⁵.

Lugojul văzut de pe Dealul Viilor la mijlocul secolului al XIX-lea

Pasajul în care Auguste de Lagarde descrie aceste grozăvii se încheie astfel: „îl asigur pe destinatar că acum nu mai sunt <hoți>”⁴⁶. Călătorii care trec prin aceste locuri, în anii următori ne lasă aceeași senzație. Astfel Joseph Adalbert Krickel (1828) scrie „împreună cu acesta am trecut prin pădurea Lugojului, pe o distanță de aproape 2 stații de poștă. Această pădure, odinioară atât de înspăimântătoare, în care numai cu câțiva ani înainte se întâmplaseră atâtea crime și tâlhării, este acum lipsită de primejdii și poate fi trecută chiar și fără însoțitor”⁴⁷. Adolf Schmidl amintește și el de faptul că: „drumul se îndreaptă acum spre nord-est, trece prin marea pădure a Lugojului, odinioară atât de defăimată...”⁴⁸. Tot de această pădure amintește și Ernst Anton Quitzmann: „plecând de la Recaș am părăsit valea destul de netedă a Begăi și am mers

⁴⁵ *Ibidem*, p. 586 și următoarele

⁴⁶ *Ibidem*

⁴⁷ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II, p. 255

⁴⁸ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III, *op.cit.*, p. 257

la Lugoj, care este așezat în valea mai adâncă a Timișului și puteam încă să recunoaștem în amurg înălțimile rău famatei păduri lugojene, care datorită nenumăratelor întâmplări cu bandiți, a câștigat un nume prost”⁴⁹.

La mijlocul secolului al XIX-lea, în Banat, amenințarea bandelor de tâlhari este de mult apusă. Mai mult, dacă ar fi să-l credem pe Johann Georg Kohl (1808-1878), acești tâlhari au fost domesticiți: „m-a trezit în dimineața următoare la Lugoj zornăitul lanțurilor rău-făcătorilor, un zgomot nesuferit, dar care este foarte obișnuit în orașele din comitatele ungurești. Și anume, rău-făcătorii sunt folosiți în aceste orașe în parte pentru tot felul de munci pentru dregătorii comitatului, în parte le este îngăduit să meargă pe la case obișnuite, nicidată însă fără lanțuri, și să câștige prin muncă niște bănuți. De aceea îți zornăie lanțurile peste tot pe ulițe și eu însumi i-am văzut târându-și seara lanțurile fără a fi păziți...”⁵⁰.

Descrierile orașului Lugoj, în scrierile acestor călători, sunt numeroase și... nu prea. Unii dintre ei acordă spații mai întinse prezentării orașului de pe Timiș, alții scriu două-trei rânduri. Și, bineînțeles, fiecare vede ce vrea să vadă. De exemplu, contele Camillo Giacomazzi, trece, în 1793 prin „marele sat Lugoj, cu cinci biserici și garnizoană militară. Este acest loc vestit fiindcă în preajmă au stat în tabără turcii în ultimul război, în momentul izbutitei lor incursiuni în Mândin”⁵¹. Arhiducele Maximilian Franz Von Habsburg (1756-1801) străbate și el în goană orașul: „sâmbătă în 17 mai, am purces prin Lugoj, unde se afla o cazarmă în care este încartiruit escadronul al doilea din divizionul de colonel al regimentului Savoia împreună cu statul major, precum și sediul unui Oficiu cercual, la Timișoara.”⁵² Desigur, graba produce și o serie de greșeli. Astfel Lazzaro Spallanzani a notat că înainte de a ajunge la Lugoj, a văzut vii și mulți pomi roditori, că Mureșul (!) străbate Lugojul, și că acest oraș mic are clădiri frumoase oarecare nobile cu ceva carete⁵³.

Domenico Sestini scrie despre Lugoj că: „acesta este un târg mare sau un oraș, având o bună așezare pe o câmpie frumoasă lângă Timiș, are vreo 900 de case: locuitorii săi sunt sârbi, români și germani; multe familii grecești s-au așezat aici pentru a face negoț și își au biserica lor... În jurul Lugojului sunt vii, care cresc foarte bine pe acele dealuri calcaroase, iar de doi ani încoace s-a introdus plantarea duzilor, care se dezvoltă și ei foarte bine. Găsindu-se într-un loc exotic, călătorul remarcă un fapt bizar: „după prânz, fiind de față la înmormântarea unui român, am observat că la sfârșit toți se duc să sărute răposatul înainte de a fi îngropat afară din oraș sau din sat...” „În vechime, locul acesta era întărit, dar acum nu mai este astfel, căci întărirea (fortul) s-a ruinat. În anul 1695, generalul Veterani și-a pierdut viața aici, într-o luptă cu turcii...”⁵⁴.

⁴⁹ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV, op. cit., p. 544

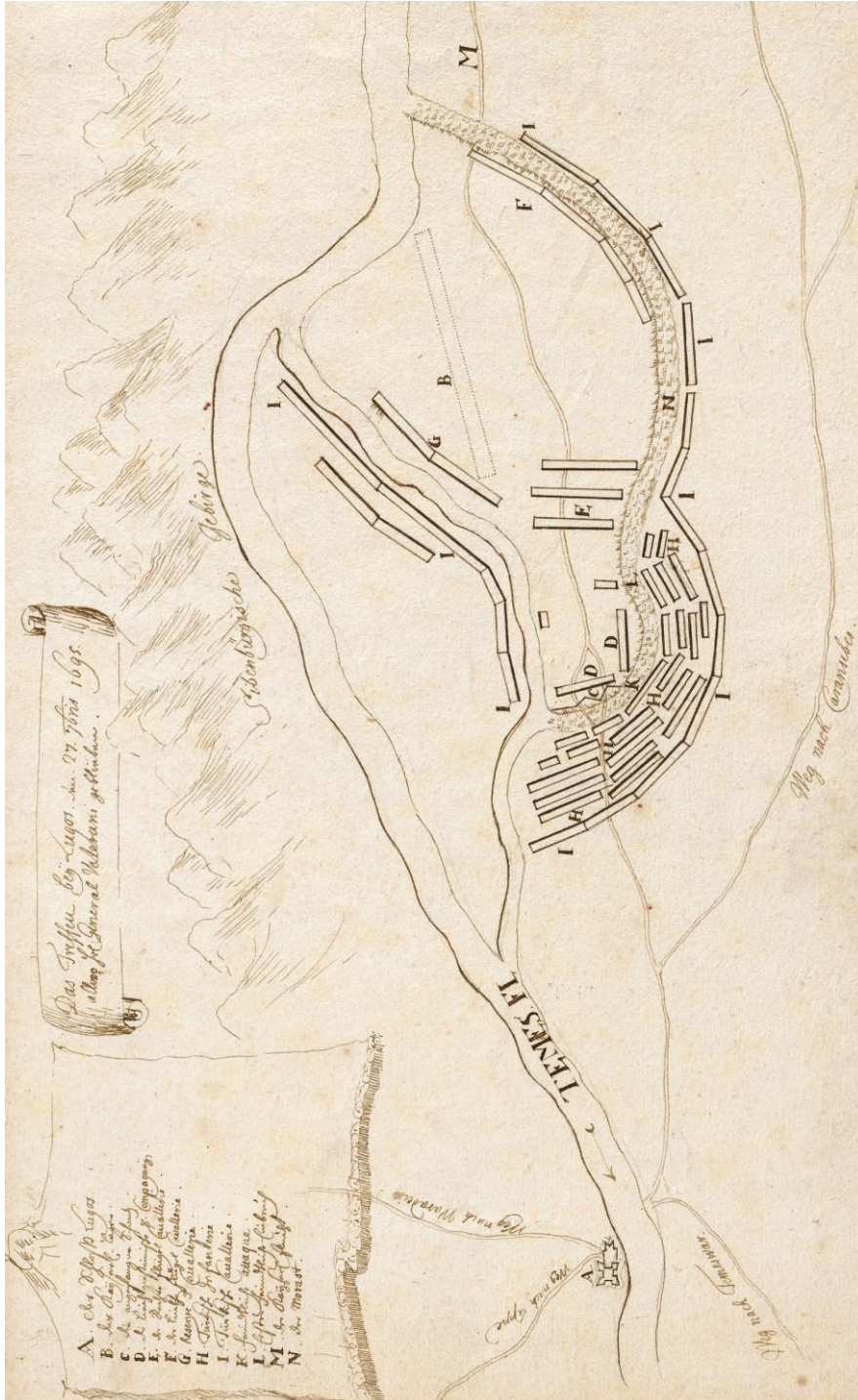
⁵⁰ *Ibidem*, p. 145

⁵¹ *Călători străini despre țările române*, Supliment I, op. cit., p. 284

⁵² *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, op. cit., p. 263

⁵³ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, op. cit., p. 782-783

⁵⁴ *Ibidem*, p. 373

Bătălia de la Lugoj din 1695

(Das Treffen bey Lugos den 27. 7bris 1695, allwo Hr General [Friedrich Ambros] Veterani geblieben / Biblioteca Centrală din Zürich)

La 150 de ani de la eveniment și Adolf Schmidl știe că „aici a avut loc înfrângerea și moartea generalului Veterani, în 1695, cauzată de către turci.”⁵⁵ Joseph von Dörner în *Das Banat, in topographisch-naturhistorischer Bexiehung...* (1839) amintește și de generalul Veterani. „De la Lugoj, călătoria continuă încă plăcut o bună bucată <de drum>, printr-o câmpie. În afara localității, un pod suspendat, lucrat din fontă, duce spre așa-numita groapă a lui Veteranu. Frumoasa construcție, lucrată în Banat, poartă inscripția plină de înțeleș „Aparțin mie însumi”. În aceste depresiuni <el> a dus o luptă, în toamna anului 1695 contra trupelor lui Mustafa. El însuși a căzut în timpul luptei și contele Truchsen, care a preluat comanda, a trebuit să se retragă cu pierderi de 3000 de oameni. Tunurile imperialilor, lăsate în urmă, s-ar afla scufundate în apropiata mlaștină”⁵⁶.

Podul din fontă despre care vorbește Joseph von Dörner la mijlocul secolului al XIX-lea apare și în scrierile altui călător. Johann Georg Kohl, descriind bogățiile naturale ale Banatului, notează: „nu am avut prilejul de a vedea nici aceste „100 de puțuri” ale romanilor, aflate la stânga Caransebeșului, nici fabrica de metal din Reșița... minele de fier au ajuns atât de spornice, încât lucrările de fier pentru toată Ungaria vin de acolo. Podurile de fier de la Mehadia, Lugoj și din alte locuri au ieșit de acolo...”⁵⁷.

Johann Lehmann lasă istoriei o prezentare mai cuprinzătoare a Lugojudului de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. „Lugojul însuși este foarte mare, are o piață frumoasă, cu case frumoase. Negustorii greci dau viață acestui loc. Orașul este împărțit în două prin râul Timiș, care-l străbate. Partea de dincolo, spre dreapta, se numește partea nemțească, iar cea de dincoace, partea românească.

Partea nemțească este frumos clădită, are meșteșugari și hanuri bune. Căruțașii trag la aceste hanuri din partea nemțească, cu toate că nu se află în drum și cu toate că trebuie să plătească pentru fiecare cal, care trece pe podul Timișului. Lugojul este vesel și plăcut. Locuitorii sunt veseli din fire. În partea nemțească se găsește o cafenea cu biliard și castelul de vară cu grădină al contesei von Soro, soția generalului și comandantului cetății din Timișoara. Această doamnă, în multe privințe foarte remarcabilă și spirituală, are moșii considerabile în Lugoj și în împrejurimile lui, la care se poate observa cu exactitate și înțelepciunea stăpânei. Ea însăși își administrează bunurile. Cele mai multe venituri după ele le folosește pentru îmbunătățiri. Încă înainte de a ajunge la Timișoara, se află spre dreapta o pădure a contesei frumos rânduie. O parte din ea este destinată creșterii fazanilor. Mai multe hanuri, care-i aparțin sunt încăpătoare, curate și bine ținute. O mare parte chiar din <orașul> Lugoj îi aparține ei. Pe teritoriul Lugojudului are semănături și vii însemnate. Toate muncile agricole și recoltarea se fac sub supravegherea ei cu mare punctualitate. Ea are o vie proprie dincolo de oraș. Această vie se deosebește în privința poziției și a îngrijirii de toate celelalte vii din Banat”. La ieșirea din Lugoj se găsește „un deal înalt, sădit pe amândouă coastele sale cu vii, care aparțin contesei. Pe dealul cu vii, ici și colo, câte o plăcută casă de vară”⁵⁸.

⁵⁵ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III, op. cit., p. 257

⁵⁶ *Ibidem*, p.399

⁵⁷ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV, op. cit., p. 141

⁵⁸ *Călători străini despre țările române*, vol. X, op. cit., p. 568-569

Contele Johann Soro

Christine Reinhard, într-o scrisoare din Sibiu, din 9 iulie 1806, îi amintește și ea pe contele și pe contesa Soro și care au îmbătrânit. „Ora dinaintea prânzului o consacram vizitării Lugojului. Biserica ortodoxă e bogat împodobită, în stil răsăritean; după spusele comandamentului, preoții sunt foarte neștiutori și, în mare parte, cauza decăderii poporului. Suntem îndemnați să vizităm parcul contelui S<oro>; îl găsim la fel de prăpădit ca pe proprietarul său, veteran, care și-a pierdut un picior în războiul de șapte ani; cel care i-a rămas a fost străpuns de un glonte la vânătoare. Contesa s-a scuzat că nu ne poate primi și ne-a trimis o mulțime de fructe de care grădina e plină”⁵⁹. Au apus de mult vremurile de care vorbește, pe la 1790, Charles Marie de Salaberry: „Generalul Soro⁶⁰ îi pedepsește cu multă asprime. Nici Fetva nu este mai respectată la Constantinopol decât ordinul generalului în Banat. Am avut o dovadă la sosirea noastră. Am trimis ordinul nostru de drum la Lugoj, comisarului comitetului, care l-a trimis judecătorului districtului. Acesta era la un bal și nu a sosit

decât după două ceasuri. Comisarul a poruncit să fie bătut judecătorul, iar acesta l-a bătut pe pandurul care este sub ordinele sale, pandurul i-a bătut pe țărani, care și-au bătut caii. Iată cum - după socoteala mea - s-au dat cel puțin 50 de lovituri de ciomag la Lugoj, cu prilejul venirii noastre”⁶¹.

Să revenim însă la imaginile orașului reflectate în scrierile călătorilor. În 1790 Johann Lehmann trece încă odată prin Lugoj, după războiul cu turcii, și constată că: „pe vremea aceea, Lugojul mai arăta încă foarte schimbat. Mai înainte, fusese o localitate frumoasă. Acum încă se văd destul de lămurit rămășițele retragerii de la Caransebeș, când Lugojul a avut cel mai mult de suferit...”⁶² În vremea aceea, lumea era foarte ocupată cu repararea clădirilor, cu ridicarea de case noi, mai frumoase, așa că astăzi Lugojul ar putea să fie desigur mult mai fumos decât a fost vreodată”⁶³.

Trecând prin Lugoj tot în anul 1790 Charles Marie de Salaberry amintește și el de războiul cu turcii, însă prezintă situația puțin diferit: „Lugojul este clădit pe pământ nespus de mocirlos. Este o localitate foarte mare. Copacii care mărginesc strada

⁵⁹ *Călători străini despre țările române*, vol. IX, *op. cit.*, p. 280 și următoarele

⁶⁰ Mai multe despre contele de Soro: <http://www.ziarulactualitatea.ro/un-nobil-german-de-frontiera-contele-soro-si-istoria-orasului-lugoj/>

⁶¹ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea II, *op. cit.*, p. 1003-1004

⁶² Despre dezastrul din 1788: <http://sibiu.justitiarul.ro/batalia-tuicii-de-la-caransebes/>

⁶³ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, *op. cit.*, p. 620-621

principală îi dau mai degrabă aspectul unei alei de bulevard decât al unui oraș clădit într-o mare de noroi. Deosebirea de cârmuire dintre Banat și Ungaria este foarte vizibilă. Turcii au înaintat până la două leghe de Lugoj. Par să nu-l fi respectat decât pentru a arăta mai bine restul Banatului grozăvia jafurilor lor și pentru ca să se poată mai bine judeca starea înfloritoare în care se afla această țară frumoasă cu câțva timp înainte.⁶⁴

Că Lugojul a avut de suferit în războiul cu turcii nici nu mai contează. Conte de Johann Von Hofmannsegg ajunge în 1794 în „târgul mare și arătos - Lugoj” și „în timp ce ni se adunau caii de rechiziție, am înfulecat doi harbuzi minunați, a doi crețari bucata. La noi s-ar fi plătit bucuros cu doi guldeni. Erau primii pe care îi mâncam în anul acesta”⁶⁵. În același an, James Dallaway laudă și el mâncarea de la Lugoj: „am dormit la Lugoj, un sat mai mare, după ce ne-am înfruptat cu cina cea mai bună pe care ne-au putut-o oferi acele locuri. Pâinea neagră, foarte umedă și acră, este alimentul obișnuit al țării, cu care se hrănesc și caii. Ca un privilegiu ni s-a oferit pâine albă, care ar fi fost foarte bună, de n-ar fi fost nisipul cu care se amestecase făina în timpul măcinatului grâului. La o singură masă au fost aduși nu mai puțin de opt pui, care nu aveau mai mult de o lună”⁶⁶.

Kaiser Joseph in Lebensgefahr beim Uebersall zu Lugosch.
am 28. Sept. 1788.

Împăratul Iosif aflat în pericol de moarte în timpul atacului de la Lugoj din 28 septembrie 1788

⁶⁴ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea II, op. cit., p. 1003-1004

⁶⁵ *Ibidem*, p. 1198

⁶⁶ *Ibidem*, p. 1211

La începutul secolului al XIX-lea Edward Daniel Clarke menționează și el mîncarea ieftină din Banat: „Lugojul este un oraș mare. Am văzut aici una din acele procesiuni solemne pentru ploaie, însoțite de cor, ce se văd atît de des în țările catolice. La Lugoj un funt de berbec costă numai doi penny și jumătate din banii noștri. O căpățîna de zahăr ajunge la o jumătate de coroană. După ce am părăsit Lugojul, am trecut prin Chizatău și Recaş spre Timișoara, capitala Banatului...⁶⁷”. Auguste de Lagarde, în 1813, amintește, pe lângă mîncare: „o trupă de țigani lăutari a venit la han să ne dea un concert; pretutindeni sunt neîntrecuți în cîntece și jocuri naționale și, deși nu cunosc nici principiile elementare ale muzicii, acordurile sunt armonioase și expresive. Veneau de la Brașov și se duceau la Karlsbad pentru sezonul de băi... Lugojul este un oraș frumos, bine clădit; are mai multe manufacturi de pălării, în general de calitate slabă”⁶⁸.

J.G. Schwarzott scrie (în 1839) despre: „Lugoj... acest târg cameral de pe Timiș, cu 7 000 de locuitori, este localitatea principală a comitatului Caraș și, în mare, este bine construit. La târgurile organizate aici vin foarte mulți locuitori din împrejurimile apropiate și mai îndepărtate”⁶⁹. Charles Colville Frankland (1827) remarcă, la Lugoj, Biserica Adormirea Maicii Domnului: „am luat masa la Lugoj, un oraș mare, cu câteva case frumoase. Aici este o biserică frumoasă, de rit ortodox, avînd o ciudată pictură în frescă pe partea dinspre apus, înfățișînd moartea binecuvîntatei Fecioare (Adormirea Maicii Domnului), care zace în patul ei, în timp ce, cele trei persoane alcătuiind Treimea privesc cu mulțumire în jos spre ea, din ceruri”⁷⁰.

În 1828, Joseph Adalbert Krickel, trecînd prin Lugoj remarcă și el Biserica Adormirea Maicii Domnului: „Lugojul este un târg însemnat, fiind împărțit de Timiș în două părți, dintre care una se numește Lugojul German, iar cealaltă Lugojul Român. Localitatea, care numără peste 1.200 de case, este locuită de armeni, evrei, germani, unguri și romani, iar suma totală a locuitorilor s-ar ridica, potrivit celor spuse de domnul farmacist Gallini⁷¹, al cărui oaspete am fost la recomandarea doctorului Fodor, la 5000...⁷² Pe lângă faptul că Timișul desparte Lugojul în două părți, orașul mai are încă 4 cartiere: orașul german (Die deutsche Stadt), ulița evreilor (Judengasse), orașul armenesc (Armenierstadt) și suburbia românească (Die walachische Vorstadt). Piața este mare și destul de regulată, are o lungime de 236 de pași și o lățime maximă de 190 de pași. Priveliștea de pe pod înspre munți este foarte frumoasă.

⁶⁷ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I, op. cit., p. 77 și următoarele

⁶⁸ *Ibidem*, p. 526

⁶⁹ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II, op. cit., p. 416 (*Băile Herculane de lângă Mehadia – o încercare monografică (1829)*)

⁷⁰ *Ibidem*, p. 273

⁷¹ Despre acest farmacist aflăm și de la Joseph von Dörner în *Das Banat, in topographisch-naturhistorischer Bexiehung...* 1839: „la Băile Herculane... în clădirea alăturată administrației, se află, la parter, bine amenajata farmacie a meritosului farmacist, dl. Galliny din Lugoj, căreia îi poartă de grijă un arendașt...” în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III, op. cit., p. 411

⁷² *Ibidem*, p. 255

Arhiducele Franz vizitând răniții dintr-un spital de campanie din apropierea Lugoșului (1789)

Clădirea cea mai vrednică de a fi văzută este biserica ortodoxă, cu două turnuri înalte, având acoperișul aurit din plin. Splendoarea și bogăția din interior dovedesc că ortodocșii nu au cruțat nici un ban pentru a-și împodobi, așa cum se cuvine, lăcașul dumnezeiesc. Numeroasele picturi, aproape toate opere de maestru, sunt încadrate de rame admirabile. Odoarele bisericești sunt cât se poate de valoroase. Printre ele se remarcă un chivot de aur foarte greu și odăjdi neasemuit de bogate în fireturi de aur și argint”⁷³.

Cu toate acestea Joseph Adalbert Krickel concluzionează: „Caransebeșul... mi-a plăcut mai mult decât Lugoșul datorită frumuseții sale și a curățeniei de aici”⁷⁴.

⁷³ *Ibidem*, p. 259

⁷⁴ *Ibidem*, p. 260

**Lugojul la mijlocul secolului al XIX-lea
(piața nu este pietruită nici după ridicarea bisericii unite)**

Abatele François-Xavier de Feller, călătorind pe aici, menționează aceeași biserică românească: „Lugojul este un oraș mare din Banatul Timișoarei; este așezat pe Timiș și nu este prea departe de Caransebeș... În ziua de 12, m-am dus să văd biserica românilor schismatici. Dintre toate cele de rit grecesc pe care le-am văzut, aceasta este cea mai frumoasă. Am trecut pe lângă stăvilarele Timișului, la două leghe de Lugoj”⁷⁵. Joseph von Dörner vede și el că: „în spatele localității Coșteiu, într-o câmpie prietenoasă, străbătută de Timiș, se întinde târgul Lugoj pe care-l zărește deja de departe. Prin cătunul Sâlha ajungi curând în localitate. Lugojul, cu 6000 locuitori, ce constau din germani, unguri și români, se află pe ambele maluri ale Timișului, într-o câmpie mlăștinoasă. Printr-un pod, de pe care te bucuri de o frumoasă priveliște spre Carpați, este legat Lugojul românesc, de pe malul drept, de Lugojul nemțesc de pe malul stâng. Dintre clădirile publice, sunt demne de remarcat marea biserică românească și casa comitatului, în partea românească. Partea germană are case particulare foarte drăguțe și un teatru drăguț, clădit de locuitori. O mențione laudabilă merită instituțiile școlare admirabile, foarte mult extinse în ultima vreme”⁷⁶. Conte de Locmaria notează și el că: „înainte de a ajunge la Caransebeș,... am trecut prin Lugoj, oraș comercial din comitatul Caraș. Se poate vedea o biserică destul de frumoasă și un cartier bine clădit, dar principala sa piață seamănă o bună parte din an cu o imensă cloacă. Nu ne-am oprit în acest oraș decât puține clipe”⁷⁷.

⁷⁵ *Călători străini despre țările române*, vol. IX, op. cit., p. 573

⁷⁶ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III, p. 399

⁷⁷ *Ibidem*, p. 770

Pentru James Bailie Fraser „Lugojul este un oraș mare cu o biserică frumoasă, care are două clopotnițe împodobite cu gust și aurite”; aici „femeile din împrejurimi purtau fote late de culori felurite în jurul trupului lor, care le ajungeau până la călcăie, basmale albe pe cap care le atârnavă pe spate, întocmai ca <la> femeile arabe. Bărbații, pe lângă pălăria lată, care acum avea marginea rotunjită în sus de jur împrejur, alcătuind un fel de bordură între ea și calotă, erau îmbrăcați cu surtuțe albe din bumbac, care stăteau strânse pe mijloc, și pantaloni largi și albi din aceeași <țesătură>, foarte largi, care se legănavă încoace și încolo, când umblau și dădeau aceluia care-i purta aparența că purta fustă; mica lor pungă de piele albă pentru tutun și uneltele pentru fumat erau prinse de cingătoare, în față”⁷⁸. Adolf Schmidl amintește la rândul său „Lugojul românesc... acest târg însemnat se află pe malul drept al Timișului în fața Lugojului german. Aceasta este reședința comitatului, deși este mult mai mic. <Are> cazărmi frumoase. Amândouă târgurile numără împreună cu evreii și armenii, 1223 de c<ase>, 5710 l<ocuitori>, unguri, germani, slavi, români, sârbi și evrei. Biserica sârbească este clădire frumoasă. Piața este regulată și lungă de 236 pași, lată de 190 <de pași>. Pe Timiș se mai văd încă ruinele vechii cetăți Lugoj. Viticultura minunată, ceva sericicultură și tăbăcărie”⁷⁹.

Friedrich Uhl ajuns la Lugoj în 1846 face o descriere picturală și plină de viață: „La o depărtare de circa șase ore de la locul amintit, se află Lugojul, principalul centru al comitatului Carașova, mai mult spre mijlocul ținutului. Orașul are case destul de grațioase ce se oglindesc în <râul> Timiș, lat și verde, care împarte orașul.

În curtea hanului, unde ne-am odihnit, se găseau mai multe grupuri de bărbați și femei. Multe bagaje, lăzile și cuferele, așternuturile, care se găseau răspândite dezordonat, și portul străin te făceau să-i recunoști a fi călători <străini> sosiți <de curând>. Un băiat tânăr, cu o pălărie îndrăzneată apăsată pe o ureche, agita vesel în aer fluierând, o trestie spaniolă și mergea prin curte, încoace și încolo, cu o figură provocatoare. Câțiva bărbați mai în vârstă stăteau de vorbă, preocupați, după cum părea, în apropierea unei femei care stătea întinsă pe jos, pe o pernă mare; căzuse pradă febrei ungurești. La picioarele ei stătea întins un copil mic care se juca cu niște cărți de joc”⁸⁰.

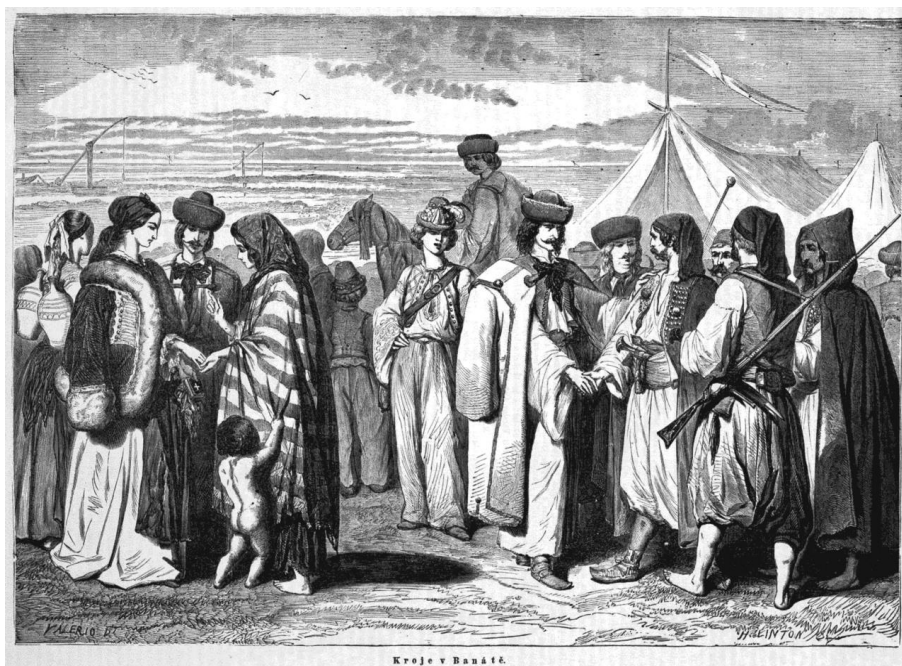
Théodore Valerio, Țărani români din apropierea Lugojului (1851)

⁷⁸ *Ibidem*, p. 596 și următoarele

⁷⁹ *Ibidem*, p. 257

⁸⁰ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV, p. 607 (*Aus dem Banate...*, 1848)

Însă nu toate mențiunile despre Lugoj sunt măgulitoare. Charles Lemerrier de Longpré, în „Alpes et Danube, ou voyage... Hongarie et Transylvanie” (Bruxelles, 1837), notează că Lugojul era un: „târg, neplăcut unde holera decima populația, am părăsit drumul spre Sibiu, pentru a-l urma spre Mehadia, loc celebru...”; și iar „ceea ce era mai de temut decât hoții era holera. Trebuia să mă întorc într-o zonă în care făcea ravagii; să reintru într-o atmosferă pe care o infecta. Trebuia să trec din nou prin acest sinistru târg al Lugojului, unde văzusem trecând un lung convoi de morți. Crezusem că îmi luasem măsurile necesare, pentru a nu mă opri acolo decât cât să schimb caii comandați dinainte. Ordinele pe care le dădusem fuseseră neglijate sau prost înțelese. A trebuit să aștept mai multe ore...”⁸¹. Și Edward Daniel Clarke, ajuns în apropiere de Lugoj, este convins că aerul „din Banat nu este bun. Frigurile de baltă și febrele inflamatorii sunt extrem de răspândite. Tranzițiile bruște de temperatură sunt ca cele dintre iulie și ianuarie”⁸². Ignaz von Born are însă o părere contrară. Oprindu-se la Lugoj în 1770, acest călător povestește că a putut să-și viziteze: „câteva cunoștințe... care se adună aici în vremea aceasta pentru a afla o climă mai sănătoasă și a se feri de frigurile care bântuie cu putere la Timișoara... În adevăr, Lugojul are o așezare favorabilă pentru sănătate...”⁸³.

Théodore Valério, Costume din Banat (1865)

⁸¹ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III, p. 507 și următoarele

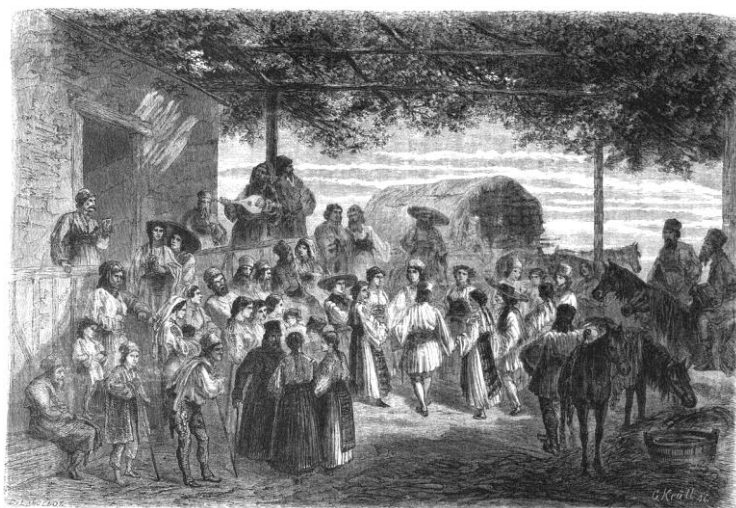
⁸² *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I, p. 77 și următoarele

⁸³ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, p. 106

Însă tâlharii, turcii, războiul, holera și aerul rău nu sunt singurele calamități ce au lovit Lugojul în această perioadă. Când P. D. Holthaus ajunge, în 1841, la „Lugoj... orașel locuit de germani și de români... o parte foarte <însemnată> din oraș arsese...”⁸⁴.

În schimb, toți călătorii (sau aproape toți) se exprimă admirativ cu privire la vinul de la Lugoj (dar și cu privire la alte licori). Ignaz von Born laudă „dealurile calcaroase din jurul Lugojului dau vin bun...”⁸⁵.

Johann Lehmann scrie despre via contesei Soro din apropierea Lugojului: „această vie produce vin de Burgundia. Vița este din Burgundia și, prin resădire, s-a înmulțit într-atât, încât produce multe butoaie de vin de Burgundia. Vinul de Burgundia de la Lugoj nu-i așa de aspru ca cel franțuzesc; are însă mult din acea asprime sănătoasă, este ceva mai tare și mai negru ca cel franțuzesc. Întrece mult toate acele vinuri <asa zise> ”de Burgundia”, care se vând și se beau în Ungaria drept vin <adus din Burgundia>... Via contesei produce vin de prima calitate, pe care ea îl schimbă, vadră contra vadră, cu vinul de Tokaj”⁸⁶. James Dallaway e și el impresionat de vinul de Lugoj, „sec și tare, cu un buchet care-l deosebește de cel făcut pe malurile Rinului”⁸⁷. John Jackson, care se ocupa cu negoțul de vinuri, notează că „Banatul e o provincie foarte frumoasă... Alimentele de tot felul sunt bune și ieftine și vinurile lor sunt nespuse de bune, îndeosebi într-un oraș mare numit Lugoj”⁸⁸. Și Auguste de Lagarde pare mulțumit de vin, însă nu de preț: „la cină am băut vin de Lugoj, al cărui nume are oarecare faimă; hangiul pretinde că ar fi mai bun decât cel de Tokay și ne-a făcut să-l plătim ca atare”⁸⁹.

Dieudonné Lancelot, La hora, danse valaque (1860)

⁸⁴ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV, p. 295

⁸⁵ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, p. 106

⁸⁶ *Ibidem*, p. 569

⁸⁷ *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea II, p. 1211

⁸⁸ *Ibidem*, p. 1249

⁸⁹ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I, p. 586

Johann Georg Kohl ne lasă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea cea mai amplă descriere a Lugojului: „Lugojul se împarte în Lugojul nemțesc și în Lugojul românesc. Este situația mai multor locuri de aici din Banat. Ba chiar mai târziu am să am prilejul să arăt că multe sate sunt în așa fel așezate, încât pe o parte a uliței locuiesc germani, pe cealaltă români sau sârbi...

De fapt nu ar trebui să spun despre Lugoj nimic altceva decât lucruri frumoase și bune; căci am găsit aici oameni atât de demni de a fi îndrăgiți și foarte prețuiți de mine, cu care mi s-a îngăduit să petrec ceasuri atât de alese...”⁹⁰.

Descrierea continuă cu viața religioasă și autorul se dovedește a fi un fin psiholog. „Era duminică, iar eu am mers să văd diferitele biserici ale locului, cea catolică și cea grecească. Cea din urmă se numește aici biserica „iliră”...

Niciodată nu a ieșit pe de-a-ntregul din folosință numele „ilir”. În Austria acesta a dat de când lumea numele unei partide religioase, și anume celei ortodoxe. Și astfel s-a vorbit despre biserica iliră și de asemenea despre popoarele ilire prin care se înțeleg toate acelea care sunt devotate bisericii ortodoxe din partea de sud-est a monarhiei austriece, fie acesta <cel> sârbesc, românesc sau slavon...

În biserica iliră <din Lugoj> am găsit câțiva „Plajaschtschen” în haine pline de bogăție, mulți bărbați români îmbrăcați de sărbătoare iar chipurile <lor arătau> smerită venerație. Orânduirea bisericii, iconostasul, felul de a-și face cruce, pupatul icoanelor, Gospodi pomilui, întreaga curgere a slujbei, înfățișarea preoților, toate acestea erau întocmai ca la greco-ruși și ca peste tot în toate bisericile ortodoxe. Mi-au sărit în ochi totuși și câteva deosebiri. Melodia cântărilor părea să fie altfel. De asemenea, preotul intra și ieșea în timpul liturghiei prin ușile împărătești din mijlocul iconostasului, ceea ce nu se obișnuiește în Rusia. Apoi nu am văzut ca oamenii să cadă la pământ și să atingă pământul cu fruntea. Dar deosebit de izbitor era pentru mine faptul că în biserică se găseau mai mulți bărbați decât femei.

În biserica catolică, pe care am vizitat-o după aceea, era pe dos. Eu cred întotdeauna, în întreaga biserică ortodoxă, bărbații merg la slujbe mai mult decât femeile. În biserica ortodoxă, bărbații stăteau cu toții în față și în partea de mijloc a întregii adunări; femeile însă erau împrăstiate mai mult prin spate. Și acest lucru era pe dos în cele mai multe dintre bisericile catolice ungurești pe care le-am văzut, în care femeile stăteau întotdeauna împreună în față și în partea din mijloc a mulțimii, în timp ce bărbații erau împărțiți în spate, pe lângă ziduri, în fața ușilor și pe coridoare. Chiar și această așezare a mulțimii depinde oarecum de felul de a fi a celor două... Biserica ortodoxă este o religie a bărbaților, cea catolică, unde Fecioara Maria este atât de cinstită a prețuit mai mult firea adânc religioasă care zace în ființa femeii...”⁹¹.

Descrierea continuă cu o după-amiază cu dansuri. „Românii merg dimineața la biserică, după-amiaza la dans, sau, așa cum îl numesc ei la „joc”. „Dscoku” (Giuoco în italiană) înseamnă de fapt joc, dar mai cu seamă dans, de unde și faptul că a dansa se zice „dschokare”. De altfel, ei spun și dansului „Danzio” și la a dansa „danzescire”. Alminteri fără îndoială că au luat vorba aceasta de la germani, și cu ea spun numai dansului nemțesc, valsului, care este cunoscut și la ei...

⁹⁰ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV, p. 145

⁹¹ *Ibidem*

Am fost dus și eu, într-o societate aleasă, la marginea Lugojului, ca să privesc jocurile populare românești: Altfel, trebuie că locul obișnuit pentru jocurile românilor este curtea bisericii. Aici se găsea un hambar mare, din lemn, deschis, sub care 50 până la 60 de perechi se mișcau încoace și încolo cu veselie, după muzica unui taraf țigănesc. Erau atât de harnici, ca și cum ar fi avut de făcut o muncă tare istovitoare. De obicei perechile nu aveau nicio legătură una cu alta, fără să formeze vreo figură.

Josef Lanzedelly, Târg din Transilvania (1818)

Fiecare bărbat stătea față în față cu femeia lui și făcea pași mici pe aceeași bucată după voia inimii, întocmai cum calcă podgoreanul strugurii. La fel făcea și femeia. Se apropiiau nițel cu pași mici și la fel se și depărtau. Asta se întâmpla fără osteneală adesea câte 5 minute într-una fără schimbare, și când te gândești, că, așa cum am spus, așa făceau 40 până la 50 de perechi, cam așa îți dai seama cât de vesel trebuie că se vedea. Dar după 5 minute jucătorii își apucau femeile le învârtteau încoace și încolo, sau în cerc și ce mișcau apoi cu ele numai pe loc prin tot vâlmășagul, până când lipăitul și legănatul pe o singură bucată începea iarăși.

Unul dintre dansatori, un băiat foarte vesel, se deosebea de toți ceilalți; avea haina desfăcută și arăta în întreaga ei mândrie o vestă cu nasturi de argint. La brâu îi atârna batista frumos brodată și îi flutura în vânt ca un steag (ca și letonii cu ștergarele, <tot astfel> se fălesc românii și ungurii cu batistele). Pe lângă asta, câteodată mai țărâia din gură, însoțea muzica cu strigături cu glas tare, cânta și scornea snoave. Își răsucea dansatoarea încoace și încolo, o apuca, o lăsa, o apuca iarăși, o ridica puțin de la pământ, pe scurt, o învârtea în toate felurile.

Ea, dansatoarea, o româncă tânără, avea un șorț frumos tivit, pe marginea căruia străluceau firele de aur și argint. Fără îndoială că le cususe cu mâna ei și nu pusese să fie tivite de o modistă, așa cum, cel puțin în orașele românești, este moda. Pe capul

lor, cărarea nu pornea drept din mijlocul frunții, ci, de la tâmpile începând, în jurul acestora, un fel de împărțire a părului cum eu nu mai văzusem până atunci, dar care la zile române este foarte obișnuit. Smocul de păr de deasupra era prins într-o împletitură deasă, ca și cozile de jos. Partea de jos era cea mai tare și cădea pieziș în jurul capului, așa încât arăta ca și cum ar fi căzut șleampăt într-o parte. Dimpotrivă, împletitura de sus era încolăcită într-un cerc cu totul neted și chiar pe creștetul capului. Să unești două împletituri în felul acesta, asta era o modă la române, și de ar trebui să recunosc adevărul, trebuie să spun așa, că mie îmi părea că în această împreună de sucituri și netezimi părea că stă mult farmec...

Românele țin atât de mult la cele două împletituri groase care le înconjoară capul, încât chiar și acelea care nu au de la natură suficient păr pun să li se facă o împletitură falsă... Cele care nu au nici păr, nici bani de ajuns să își cumpere această a doua împletitură, se mulțumesc negreșit cu una singură, totuși întotdeauna aceasta este cea care stă peziș pe ureche.

De asemenea, zic, era obișnuit ca perechile deosebite să danseze una câte una la grămadă, și aceasta, mi s-a spus, ar fi „Dschoku” cel adevărat. Dra câteodată mai multe perechi (4, 5 ori 6) se strângeau și formau hore, care se învăteau în cerc și făceau împreună ceea ce înainte făcea fiecare pereche pentru sine. Acest joc în cerc, horă sau brău se numește în limba română „Kolo”. De fapt, la acest „Kolo” muzica obișnuită a românilor, cimpoierul, este miezul în jurul căruia se mișcă totul. Aici, unde muzica era un întreg cor, nu era. La aceasta își dădeau mâinile. De altfel au și un soi de „Kolo” numit jocul călușarilor, pe care de obicei nu îl joacă decât bărbații și la care nu își dau mâinile. La acesta fiecare are de obicei un ciomag ciobănesc în mână, de care se slujește ca de Baer la joc.

Cimpoierul stă la acest joc al călușarilor în mijloc. Dansatorii fac tot felul de mișcări curioase cu ciomegele lor (care câteodată sunt înlocuite cu topoare), înaintează din toate părțile către cimpoi, se resfiră în raze îndreptate diferit și merg în cerc către dreapta iar apoi din nou către stânga. Acest dans al călușarilor se întâlnește îndeosebi la românii din Carpații Transilvaniei.

În afară de aceasta mai au și alte dansuri: mi s-a mai spus despre „Argirenka” apoi despre „Montaneshti” și „Kataneshti”, adică „munteneste” și „cătăneasca”, însă nu le pot arăta, pentru că nu am dobândit nicio descriere limpede despre felul acestora⁹².

Johann Georg Kohl se dovedește un apropiat al locuitorilor Lugojului, și un admirator al românilor. „Trebuie să amintesc și câteva picturi în ulei pe care am avut prilejul să le văd aici la Lugoj, pentru că arătau lucruri care erau tipice pentru ținuturile prin care tocmai călătoream, pentru câmpiile ungurești. Amândouă tablourile erau de un pictor austriac pe nume Prestel și amândouă prinse din lumea naturii și a oamenilor aceștia.

De aceea am intrat, în cele ce au urmat, în corespondență cu câțiva români, însă nu am primit nimic, căci boala și alte împrejurări au stârnit adunarea cântecelor populare, pe cât <de mare> era dorința de a mă servi. Numai la Lugoj am primit mai târziu, prin mijlocirea unei onorate cunoștințe și spre marea mea bucurie un cântec

⁹² *Ibidem*, p. 148 și următoarele

românesc netipărit, pe care îl dau aici, de unde în curând îmi voi lua rămas bun de la Țara Românească, tocmai pentru că vreau să mai adaug câteva păreri, căci într-un fel este foarte interesant. Este drept că nu mai cunosc îndeaproape împrejurările în care a fost cules acest cântec, și nici nu știu, cum și în ce fel trăiește glasul poporului, adică, vreau să spun, în care stare a poporului este la el acasă, și cât de răspândit este printre aceștia, de cine și cu ce prilejuri este cântat. Doar mi-a fost zugrăvit ca un cântec popular cules din gura oamenilor. L-am primit prin grija binefăcătorului meu de acolo atât în limba română, cât și într-o tălmăcire așternută la fața locului, în limba germană. Dau această tălmăcire întocmai, venită de la un român cunoscător al limbii germane.

Cântecul este o *Elegie a urmașilor coloniștilor romani din Dacia, despre căderea Imperiului Roman*⁹³.

Scrierile călătorilor străini care parcurg Banatul la sfârștul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea surprind o lume în evoluție, o lume de unde „dispar” tâlharii, o lume ce devine „civilizată”. Lugojul, cel mai mare oraș românesc din Banat, este în mijlocul acestor transformări.

⁹³ *Ibidem*.

Despre evreii din spațiul românesc la începutul secolului al XIX-lea

Orice „occidental” care străbate spațiul românesc la cumpăna dintre secolul al XVIII-lea și al XIX-lea sfârșește prin a se mira de diversitatea și ciudățenia oamenilor, locurilor și moravurilor. Din toate punctele de vedere, acum două secole, spațiul românesc se afla în afara Europei și călătorii „străini” care l-au străbătut ne oferă imagini relevante în acest sens. Totuși, aceste imagini nu sunt întotdeauna corecte. Trebuie să remarcăm, în primul rând, că acești călători nu vin aici, aproape niciodată, „singuri”; de obicei ei pătrund în acest spațiu încărcăți cu scriitura predecesorilor. Ei sunt deci, de cele mai multe ori, pregătiți să vadă... ce se așteaptă să vadă. Iar, dacă realitatea nu le împlinește așteptările, reiau idei și compilează din scrierile călătorilor „mai vechi”. Regăsim astfel anumite idei, formulate mai mult sau mai puțin asemănător, la cei mai mulți dintre „străinii” ce vin aici.

De exemplu Thomas Thornton scrie, în 1807, că în Țara Românească: „păsări domestice și vânat de tot felul sunt din belșug... și iepurii sunt atât de numeroși la câmp, încât se zice că țăranii din Țara Românească și Moldova vânează cu câinii lor mai bine de o jumătate de milion <de iepuri>, când cade multă zăpadă iarna”¹. În 1818, Adam Neale publică la Londra *Travels through some parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey* și relatează că: „Nu este țară în Europa unde să se găsească în număr atât de mare iepurii, potârnichile, căprioarele și urșii sălbateci. Țăranii din Moldova și Țara Românească urmăresc <pista> iepurilor pe zăpadă numărul distrus în lunile de iarnă este socotit la o jumătate de million pe an”. Apoi continuă: „Thornton spune că locuitorii de la șes ating rar vârsta de 70 de ani și îmbătrânesc chiar la 60 <de ani>”², oferindu-ne informații despre sursa poveștii sale vânătorești.

Și cum geografia și istoria antică îți poate juca feste, Edward Daniel Clarke (*Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*) scrie despre: „Orașul Timișoara este situat pe râul Timiș, scris Temes sau Tamis, de unde își trage numele... Unii autori au susținut că acesta ar fi vechiul Tomes sau Tomeea sau Tomi, unde a fost exilat Ovidiu”³. Odată lansată ideea ea face carieră, cel puțin în spațiul britanic, căci iată ce grăiește John Mac Donald Kinneir: „Timișoara, capitala provinciei Banat, este după D'Anville, vechiul Tibiscus din Dacia, unde a fost exilat Ovidiu”⁴.

¹ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), volum îngrijit de: Georgeta Filiti, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 374

² *Ibidem*, p. 374

³ *Ibidem*, p. 79

⁴ *Ibidem*, p. 592

Trecând peste încâlceli mai trebuie remarcat și faptul că aceste scrieri spun la fel de mult despre autorii lor, cât vorbesc despre țările române, despre oamenii de acolo, despre locuri și fapte. Pe lângă așteptări, sunt și multe prejudecăți. În funcție de acestea, scriitorul consemnează, „obiectiv”, doar ceea ce îi convine. E bine să privim producțiile călătorilor „străini” prin spațiul românesc și ca pe niște oglinzi ale locurile din care aceștia provin. Asta mai ales când ne ocupăm de „ceilați”, de exemplu de evrei și de țigani.

Însă, fără nicio îndoială, în momentul când se făcea trecerea între iluminism și romantism, semintele hidoase ale antisemitismului și rasismului/xenofobiei erau sădite pe un sol ce urma să devină tot mai fertil odată cu dezvoltarea naționalismului.

Pentru început să vedem scena unde se desfășoară acțiunea. Personajele principale, dar aflate aici în fundal, sunt prezentate astfel: „Românii sunt îndeobște un popor blând și puțin aplecat spre rele. Au multă deșteptăciune firească și auzi adesea copii improvizând pe faimosul lor refren „Frunză verde de măslin” cântece care nu sunt lipsite de idei vesele și spirituale. Înjurăturile lor sunt de o obscenitate extremă și femeile le folosesc tot atât de mult ca bărbații înșiși zice, în ceea ce se numește lumea bună. Țăranilor români le place foarte mult jocul mai presus de toate, rachiul de prune de care fac mare abuz. Servitutea în care se află asupririle exercitate asupra lor i-au făcut șireți și fățarnici. Este vina cârmuirii și nu a lor. Încolo sunt molatici foarte leneși... Boierii sau nobilii din Țara Românească sunt foarte primitivi cu străinii; ei sunt mărinoși și darnici, este o dreptate ce trebuie să li se facă înainte de toate. Sunt prea aplecați spre moleșală, trândăvie și dezbinare între ei. Se lasă jefuiți și striviți de domni și de apropiații acestora. Educația tinerilor este neglijată și abia de câțiva ani unele familii își trimit copiii la studii în străinătate. Nu este de mirare ca fiind din copilărie înconjurați de țigani, care le dau exemplele cele mai rele, păstrează la o vârstă mai înaintată oarecare urme din aceste năravuri proaste”⁵.

Pentru români aceste afirmații ale lui F. G. Laurençon (*Noi observații asupra Țării Românești*, 1822) s-ar putea să nu fie măgulitoare și, cel mai probabil, sunt doar parțial adevărate. Dacă francezii (francezul ?) îi văd pe români ca pe niște copii docili și inteligenți care-și irosesc talentele dansând și îmbătându-se (și înjurând), românele au o reputație mult mai proastă: „femeile, a căror educație este cam același lucru cu cea a bărbaților, își fac apariția în societate decât după ce s-au căsătorit. Până atunci, n-au de-a face decât cu țigănci păcătoase cărora le sunt încredințate și care le fac să capete tot felul de defecte. Abia măritate, adică libere, se lasă purtate, majoritatea, de aplecările lor rele, și își împart grațiile nedeosebindu-se ca să spunem drept, decât prin ceea ce nu păcătuiesc. Fără dragoste pentru copiii lor, de obicei n-au nici un fel de afecțiune pentru soții lor. De aceea divorțurile sunt obișnuite. Cel mai neînsemnat pretext este îndestulător pentru a încheia o a doua sau a treia căsătorie”⁶ (Charles Lagau, *Notiță statistică asupra Moldovei* - 1828). Dacă ar fi să credem tot ce scrie consulul francez din principate... Totuși, poate, Lagau vorbește despre experiența

⁵ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (1822-1830), coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușa, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 34-35

⁶ *Ibidem*, p. 354

personală, căci e importantă și experiența personală în conturarea unei imagini: „Cam la un ceas depărtare de Lugoj, am dat de un pod rupt și am avut mari greutatea cu trecerea trăsorii prin râul adânc, peste care trecea <acel> pod rupt. La această treabă am fost ajutați foarte binevoitor de câțiva nemți care mergeau într-o căruță de Styria. Mai înainte ne căznisem să convingem doi țigani, care se uitau liniștiți la greutatea noastră, să ne ajute, dar unul din ei a refuzat să intre în apă ca să nu-și ude picioarele”⁷ (Charles Colville Frankland, *Travels to and from Constantinople in the years 1827 and 1828*). Cu asemenea țigani (reali) întâlniți nu e de mirare că toți țăganii vor fi catalogați ca leneși (și germanii ca oameni harnici).

Batthyány Vince, în scrierea *Reisen nach Konstantinopol in Bnfen*, are o cu totul altă viziune despre femeile din spațiul românesc (e adevărat că la 1801): „sexul frumos este tratat aici aproape ca în Orient. Fetele sunt cu totul excluse din relațiile sociale, femeile își fac vizite, dar numai între ele. Numai intimii soțului sunt prezentați unei femei și ea nu apare niciodată alături de el. Femeile apar în societate, fără să se bucure, ca la noi, de acel omagiu, care este semnul distinctiv și auxiliarul unor moravuri mai rafinate”⁸. Totuși acest călător simte amenințarea: „se distrează mai ales jucând cărți și, de câțiva ani, s-au dat baluri și s-au citit romane. Răspândirea unor asemenea distracții într-o asemenea țară nu este îmbucurătoare”⁹.

William Wilkinson (1820) descrie lumea rurală românească: „satele din toata țara sunt alcătuite îndeosebi din colibe țărănești, clădite toate în același fel și de aceeași mărime. Pereții sunt din lut și acoperișurile din paie și nici unele, nici celelalte nu sunt potrivite pentru a feri pe locuitori de asprimea iernii. Totuși, atâta timp cât le îngăduie <starea> timpului, ei ocupă partea clădită deasupra pământului, dar iarna se retrag în <niște> bordeie <săpate> sub pământ, unde căldura se păstrează ușor cu ajutorul unui foc mic <făcut> din gunoi uscat <și> din câteva crăci de copaci și care slujește totodată pentru ca să-și gătească hrana lor săracăcioasă. Bărbații, femeile și copiii din fiecare familie, oricât <ar fi de> numeroși, dorm într-una din aceste locuințe subterane (= bordeie) toți de-a valma; și paturile lor constau dintr-o bucată de dimie groasă de lână, care le slujește și de saltele și de învelitoare... Hrana lor obișnuită este alcătuită dintr-un fel de aluat, pe care îl numesc mămăligă, făcut din mălai, amestecat câteodată cu lapte. În primele două sau trei zile după un post îndelungat, ei își îngăduie să guste cu zgârcenie ceva carne, dar cei mai mulți nu pot să-și îngăduie un ospăț atât de bogat și ei se mulțumesc cu ouă prăjite în unt și cu <ceva> lapte pe lângă mămăliga lor”¹⁰.

Orașele sunt niște târguri: „n-am mai discutat și ne-am grăbit să vizităm orașul (Iași), ceea ce nu oferă o prea mare distracție. Nici o casă, nici o uliță nu este făcută după o regulă oarecare. Trebuie sau să te bălăcești în noroi, sau să te clatini în mers trudit peste scânduri așternute pe jos. În schimb, nu este lipsit de viață și de mișcare. Pretutindeni descoperi contraste izbitoare și obiceiuri orientale... De-a lungul ulitelor se întind dughene, care au partea complet deschisă și de cele mai multe ori vecinătăți foarte nepotrivite. Cămăruțe de bărbierit și cârciumi ordinare, dughene de săpunari și de băcăni sunt despărțite numai prin câteva scânduri și totul se petrece sub ochii

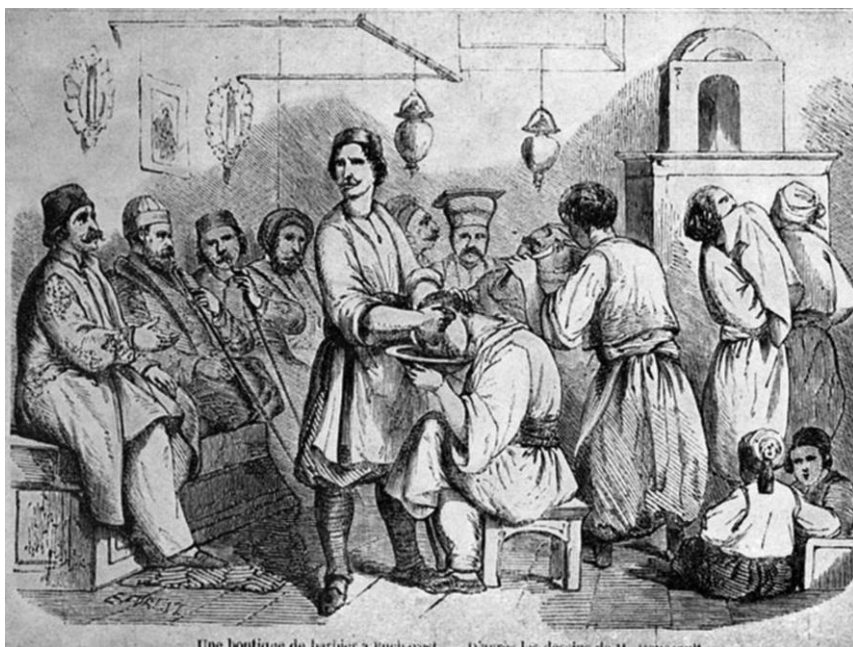
⁷ *Ibidem*, p. 273

⁸ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 106

⁹ *Ibidem*, p. 106

¹⁰ *Ibidem*, p. 649

trecătorilor... Ca și la Constantinopol, se văd pretutindeni capete tunse chilug și picioare ce stau încrucișate (= turcește). Oamenii trag din lulea, călăresc și se îmbracă după moda acelei capitale și slugile în costume asiatice stau pe capra trăsurilor nemțești ale boierilor. Casele acestora se înalță în sus ca niște turnuri; asemenea citadelor, mănăstirile sunt împrejmuite cu ziduri. O mulțime de români, evrei și țigani se înghesuie din ulițele principale spre târg și înapoi. Un asemenea tablou este greu de descris în cuvinte, dar când te afli acolo se mișcă... Pe lângă multe case se află grădini care sunt cât se poate de neîngrijite. În general, aici lipsește acel sentiment al naturii care este atât de fermecător, acea înfrumusețare a ei, care este o necesitate a sentimentelor estetice. Lipsesc plimbările și, pe cât se pare, și plăcerea pentru o desfătare atât de nevinovată”¹¹.

Charles Doussault, Bărbier din București (1842)

Ca să ajungi „aici” nu e ușor (sau ?): „de la Botoșani până aici transportul merge repede, de-abia aratam biletul de poștă și porneam mai departe, în galop. Ni s-au dat opt cai la trăsură noastră ușoară și era o plăcere să vezi cum înaintau, când pereche, când pe două rânduri, aproape fără hamuri. Și pe drumul către București, poștele sunt bine întocmite. Au peste 600 de cai. Pe drumul spre Iași sunt 400. Întreaga întreprindere este sub conducerea unei societăți de boieri, care primește de la domn anual 30 000 de piaștri, pentru curierii săi, și de la țărani, iarbă și fân. Nu există preocupare pentru transportarea corespondenței. De aceea agentul austriac și cel rus își au poșta proprie. Am călătorit opt ceasuri fără să vedem altceva decât iarba, nisip și

¹¹ *Ibidem*, p. 105

smârcuri. În sfârșit, s-au ivit câteva turle <de biserici>, câteva clădiri date cu alb. Trecem peste bârne de lemn, pe lângă garduri și colibe de lut, la o casă scundă, în fața căreia s-a oprit poștalionul. Era un han, al cărui proprietar ne-a deschis două camere foarte rele. Ne-a asigurat că aici nu se poate obține un adăpost mai bun”¹². Desigur, asta dacă nu ești invitat: „la masa la un boier de aici... (unde) masa era acoperită cu ștergere cu cusături colorate și de jur împrejur stăteau ȝigani în haine vârgate... (căci aici) servitorimea boierilor este compusă numai din ȝigani, care, împreună cu familiile lor, sunt robi (...totuși, ei sunt bine întreținuți în calitate de ciubucgii și asistă la cele mai multe întruniri)”¹³.

În sfârșit, odată ajunși (ajuns) „la Iași, am avut și mai puțin noroc decât la sosirea în București... am mers vreo două ore prin oraș și am bătut la poarta fiecărui han, toți dormeau sau se prefăceau că dorm, nimeni nu voia să dea adăpost sarmanului călător. Așa este obiceiul la Iași. Un evreu pe care l-am întâlnit pe stradă, mi-a spus: „Cucoane degeaba bați nimeni nu va deschide: este interzis de a deschide cuiva noaptea; du-te mai bine la poștă”. Am ascultat de acel evreu și am poruncit surugiului să meargă la hanul poștei, care se afla afară din oraș”¹⁴ (Dimitri Banta-Kamenski -1808). Și P. Gegö Elek (*Călătorie în Moldova* -1836) odată ce a „pășit pe pământul Moldovei... (relatează că) cel dintâi om pe care l-am văzut după trecerea frontierei a fost un evreu, și anume Moise”¹⁵.

Nu e de mirare că tot întâlnind evrei, în spațiul românesc, unii călători, vorbesc de o „invazie” evreiască. Charles Frederic și Christine Reinhard într-un *Raport asupra Țării Românești și Moldovei* (1807) vorbesc despre locuitorii celor două principate. Printre ei „evreii orientali sunt puțini. Aproape toți sunt din Germania și din țară și vorbesc nemțeste. Istoria aminteste de o colonie de evrei stabiliți în Dacia cisalpină, după cucerirea romană. Sunt mai numeroși în Moldova unde ocupă aproape în exclusivitate orașele de provincie și Iașii, chiar decât în Țara Românească și la București”¹⁶. Și W. Wittman în *Travels in Turkey, Asia; Syria and across the Dessert into Egypt during the years 1799, 1800 and 1801* are aceeași impresie: „în dimineața <zilei> de 12 <iunie>, la ora patru, ne-am îndreptat spre Dorohoi, o tîntă care ne-a luat mai mult de două ore, drumul fiind îngreunat de ploile abundente ce căzusera cu o zi mai înainte. În multe orașe și sate ale Moldovei, locuitorii sunt evrei, care sunt foarte numeroși în orice parte a țării”¹⁷.

Feodor Karacsay descrie situația scurt: „evrei se găsesc în număr mare; ei se îmbracă turcește și se îndeletnicesc cu negoțul”¹⁸ și continuă cu relatarea călătoriei sale, accentuând asupra caracterului evreiesc al orașelor Moldovei: „o poștă de aici peste două stațiuni de poștă e orașelul evreiesc Herța și apoi orașul Dorohoi, în drum spre Botoșani... Fălțiceni, un mic oraș evreiesc... Târgu Frumos, un mic orașel

¹² *Ibidem*, p. 106

¹³ *Ibidem*, p. 106

¹⁴ *Ibidem*, p. 410

¹⁵ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), coordonator: Daniela Bușă, Editura Academiei Române, București, 2006, p. 562

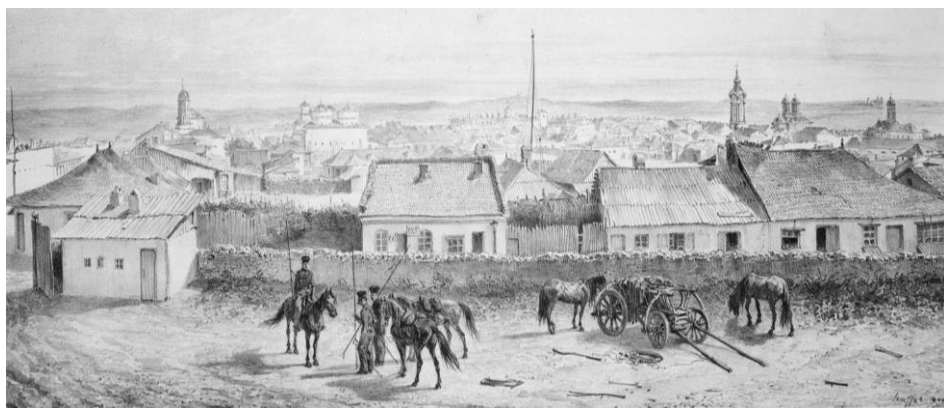
¹⁶ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 250

¹⁷ *Ibidem*, p. 136

¹⁸ *Ibidem*, p. 755

evreiesc...¹⁹. „Bârlad (orașel) într-o regiune atrăgătoare, are 10-12 000 de locuitori, mai ales evrei...²⁰; asta deși în „Bucovina... (conform) recensământul din anul 1811... totalul băștinașilor este de 226 486 de suflete, din care 3 414 evrei...²¹.

Consulul Charles Lagau (1828) e ferm în ceea ce privește situația: „evreii mișună în acest principat și practică aproape toate meseriile... vin aici din Galiția²², însă Charles de Bois-le-Comte (1834) pune punctul pe i, vorbind de „năpasta acestei invazii evreiești²³. Conform acestui oficial francez: „invazia progresivă a evreilor e considerată ca un flagel din cele mai de temut pentru țară. Au început să se reverse asupra Moldovei mai ales la începutul secolului. Dar mare emigrație s-a declanșat de zece ani încoace. Măsura luată atunci de guvernul rusesc, de a-i supune pe evrei conșcripției militare, i-a făcut să părăsească în mare număr provinciile ruso-polone la fiecare nouă recrutare. S-au refugiat în Moldova; punându-se sub protecția consulului austriac, prusian sau rus²⁴.

Auguste Raffet, Vedere spre Iași; luat de la balconul hotelului din Sankt Petersburg (1837)

„Năpasta invaziei evreiești” e completă dacă luăm în considerare și faptul că acești „invadatori” dobândesc „o poziție superioară celorlalți locuitori... (și) năvălesc asupra sectoarelor celor mai mănoase ale bogăției publice... Tot comerțul cu amănuntul a trecut deja în mâna evreilor²⁵, iar „prezența lor se face simțită mai ales în comerțul cu rachiu. Boierii, care au privilegiul exclusiv de a fabrica această băutură și de a o vinde pe moșiile lor, le cedează acest privilegiu; ei vând țaranului rachiu pe datorie, îi atâță patima prin ușurința cu care și-o poate satisface și când datoria i-a crescut într-atât că n-o mai poate plăti cu mijloace obișnuite, nenorocitul se află, el și întreaga familie, recolta și casa, la cheremul lor. Dacă acest abuz se menține, țaranul

¹⁹ *Ibidem*, p. 771

²⁰ *Ibidem*, p. 774

²¹ *Ibidem*, p. 779

²² *Călători străini...*, vol. II, *op. cit.*, p. 338

²³ *Călători străini...*, vol. III, *op. cit.*, p. 134

²⁴ *Ibidem*, p. 133

²⁵ *Ibidem*, p. 133

moldovean va fi redus la halul de abrutizare la care a ajuns țăranul polonez”²⁶. În acest context autoritățile (ruse) par neputincioase (și puțin antisemite): „am vrut să vindecăm această plagă, îmi spunea generalul Mirkovici, dar strădaniile ne-au fost zadarnice. Rasa aceasta evreiască e atât de insinuantă, încât chiar boierii ne-au mărturisit că e prea târziu și că nu se mai pot lipsi de ei”. „Nu știm cum să ne apărăm de evrei, îmi spunea pe de altă parte ministrul de interne. Năpădesc peste tot, introducând pretutindeni monopolul lor în locul vânzării libere și directe a mărfurilor. Cel puțin am dat ordin ca târgul să se țină sâmbăta ca să nu mai poată să cumpere tot ce aduce, să scumpească și apoi să revândă hrana poporului pentru singurul lor profit”²⁷.

**Evrei din Galiția
(începutul secolului al XIX-lea)**

Așadar, Charles de Bois-le-Comte, un diplomat francez, identifică, la începutul secolului al XIX-lea, în Moldova, semnele unei „invazii” evreiești; în schimb, în scrierile acestui diplomat francez, dar și vorbele consulului rus Mirkovici, putem identifica câteva din miturile clasice ale antisemitismului: impunere monopolului asupra comerțului cu unicul scop de a face profit și otrăvirea „autohtonilor” cu rachiu, în colaborare cu elita politică românească, care se lasă extrem de ușor coruptă. Chiar și limbajul e ușor de recunoscut: „năpastă”, „invazie”, „rasă... insinuantă”, „năvală”, „plagă”.

Conform lui Joseph Rohrer (*Benierkungen auf enter Reise von der türkischen Granze Über die Bukovina durch Ost and West Galizien, Schlesien and Mahren Wien - 1804*) situația e asemănătoare și în Bucovina. Și aici, în urma unei „invazii”, datorată în primul rând nepăsării autorităților, evreii au monopolizat comerțul: „am încheiat un contract cu evreul care

trebuia să mă ducă departe cu cei trei cai ai săi. Căci în Bucovina, ca în Galiția occidentală și orientala, evreii au preluat transporturile, ca și hanurile pentru străini. Chiar hanul „Beim Adler” la Cernaui, unde locuiesc este al văduvei unui evreu. Gândiți-vă la faptul că două atât de însemnate afaceri, care au atât de mare influență asupra comerțului intern și de tranzit sunt în mâna acestei nații și ați rezolvat problema din care locuitorii creștini ai ambelor Galiții și ai Bucovinei, în ciuda poziției frumoase a regiunii, sunt atât de săraci, în privința banilor, față de Prusia, Rusia, Turcia și Ungaria. Evreii s-au înmulțit și în Bucovina de multă vreme pe socoteala negustorilor

²⁶ *Ibidem*, p. 133

²⁷ *Ibidem*, p. 133

și mămularilor creștini. În anul 1786, în urma măsurilor aplicate cu strictețe de izgonire a tuturor evreilor fără de ocupație bine stabilită, ar mai fi rămas numai 175 de familii evreiești. Dar de când autoritățile militare din provincia Bucovinei au fost înlocuite de noua administrație instalată de curând, numărul evreilor a crescut la 649 de familii sau 3286 de suflete, în această mică țărișoară... Unii dintre ei conduc și micul comerț, sub raportul nevoilor zilnice, gospodărești ale omului de rând, evreii sunt ceea ce sunt la Viena așa-numiții băcani vor ajunge peste câțiva ani tot atât de bogați ca aceștia”²⁸.

Desigur situația e mult mai complexă. Christine Reinhard, în 1806 (*Une femme de diplomate Lettres de madame Reinhard a sa mere*) îi scrie mamei sale: „încet, încet încep să înțeleg moravurile țării în care locuiesc; la acest popor lenea omului din sud se combină cu seriozitatea celui din nord. Nu zărești nici un chip vesel niciodată nu auzi pe ulițe exclamații de bucurie. Locuitorii umblă alene și par copleșiți de povara vieții. Starea de lăncezeală din această țară se datorează fără îndoială absenței clasei de mijloc, care pretutindeni este sufletul instrucției și al activității. Comerțul și industria sunt în mâna negustorilor ambulanți greci, nemți - evrei cei mai mulți - care strâng bani mulți, dar a căror înfățișare este atât de respingătoare încât ți-e silă să ai de a face cu ei. Aici nu se află o pătura intermediară între aristocrați și cerșetori”²⁹.

„Străinii” nu fac decât să ocupe un gol, să profite de oportunități. Armand Charles, conte de Guilleminot (1774-1840), fără părtinire, descrie astfel situația: „cât privește industria, ea aproape că lipsește în această țară. S-a căutat să se întemeieze câteva fabrici sau manufacturi, dar tulburările, războiul, lipsa de fonduri și mai ales de oameni au făcut ca ele să dispară. Puținii muncitori care se găsesc sunt de o stângăcie extremă: cei mai buni dintre ei sunt nemți, evrei sau armeni. Țigani, pe care îi numim egipteni, se ocupă cu prelucrarea fierului”³⁰. Și asta pentru că „moldovenii și valahii practică religia ortodoxă. Ei sunt în general bine constituiți, robuști, înalți și cu o fire bună. Aceste avantaje îmbinate cu plăcerea ce o au în general pentru vânatoare ar trebui să facă din ei buni soldați. Ciurma, așa de frecventă în Turcia, nu este cunoscută la ei decât atunci când trupele din

Evrei din Galiția (începutul secolului al XIX-lea)

²⁸ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 165

²⁹ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 292

³⁰ *Ibidem*, p. 367

Asia le aduc acest flagel. Sunt învinuiți de a fi leneși, zgârciți și dedați băuturii; dar în rest, ei sunt oameni destul de buni”³¹. Conte de Guilleminot știe, deci, că nu poți avea doar însușiri: „această calitate totuși nu poate fi aplicată evreilor, armenilor, grecilor aflați printre (români) și care, ca peste tot de altfel, excelează în arta de a trage pe sfoară”³² și, fără să fie antisemit, mai adaugă o calitate evreilor: sunt gata, în orice moment să te înșele.

Britanicul Edward Clarke scrie și el despre aceiași prejudecată, în *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa* (1816): „prințul Moruzi, care călătorea cu noi, era socotit ca succesorul lui probabil. Lucrul depindea doar de tăria pungilor respective și de iscusința mai mare a uneia din părți în mânuirea artei mituirii. În legatură, dar, cu un asemenea sistem de ticăloșie și de corupție, este ușor de închipuit ce atracție era capitala Țării Românești pentru greci și evrei”³³.

Nu doar industria este străină românilor. Societatea românească, agrară și autarhică, medievală, încă, la începutul secolului al XIX-lea, e străină și de ceea ce înseamnă comerț (altul decât cel aflat sub monopolul turcesc). F. G. Laurençon (*Noi observații asupra Țării Românești* - 1822) observă că: „se pare că numai evreii practică comerțul cu piei de iepure, pe care le trimit în număr mare fabricilor străine. Nu văd alte articole, după părerea mea, care să se exporte din Țara Românească; câte nu sunt neglijate, așa cum se poate constata din tabloul producției sale! Comerțul cere activitate și mai ales libertate. Românii se bucură mai puțin decât oricare alt popor de binefacerea acestuia din urmă n-au nici măcar cuvânt în limba lor ca să exprime activitatea”³⁴.

Căpitanul habsburgic Radisiz, călătorind prin principatele române, relatează aceeași situație: „industria se marginește la câteva produse din piele, postav grosolan, pânză, plapumi de lână și alte articole de lână. În timp ce evreii, bulgarii, armenii și grecii se ocupa numai cu comerțul, toată munca câmpului cade în sarcina românilor. Recolta este îndestulătoare pentru toată țara... Întreg comerțul și mica manufacture se află în mâinile grecilor, armenilor, turcilor și evreilor...”³⁵ „mulți evrei, armeni și puțini turci se ocupă de diferite ramuri ale comerțului”³⁶. Și dacă informațiile acestui autor sunt corecte, împrejurările erau asemănătoare și în Banat și Transilvania: la „Arad... oraș mare și bogat, clădit pe amândouă malurile Mureșului... Cei mai bogați locuitori sunt evreii. Ei sunt foarte favorizați, căci li se lasă exclusiv monopolul asupra tutunului, cerealelor și a altor produse din care au strâns averi imense... Am plecat dimineața, mult înainte de a se face ziuă. Străzile erau pline de oameni purtând lămpi. Era sâmbăta ei erau evrei ce se duceau la sinagoga. Ei alcătuiesc aici o mare parte din populație”³⁷.

Cum s-a ajuns „aici”? O spune, printre rânduri, Gustav Adolf Ramsay, într-o notă din *Jurnal de călătorie prin Moldova și Dobrogea* (2 aprilie 1829): „debarcat pe

³¹ *Ibidem*, p. 363

³² *Ibidem*, p. 363

³³ *Ibidem*, p. 53

³⁴ *Călători străini...*, vol. II, op. cit., p. 25

³⁵ *Ibidem*, p. 79

³⁶ *Ibidem*, p. 74

³⁷ *Ibidem*, p. 137

malul modovenesc, mă reped în târgușorul din apropiere spre a căuta cai de poștă care să mă ducă până la Iași, la departare de vreo 15 verste. Evreii și țiganii care trăiesc aici se pricep bine să exploateze nevoile și supărările călătorilor: ei pretind 20 de ruble pentru trei cai de poștă până în capitala apropiată. Până la urmă <am obținut> patru nenorocite mârtoage ale unui țigan, pentru 6 ruble, și am pornit la drum. Îngrijorat de proasta stare a șoselei și de și mai proasta stare a mârtoagelor, m-am folosit de cunoștința pe care o făcusem cu un evreu, care se ducea și el la Iași... spre a-mi continua călătoria cu dânsul...”³⁸.

Deci, evreii (și țiganii) se „pricep bine” la multe. Să dăm cuvântul călătorilor „străini”; F. G. Laurençon, *Noi observații asupra Țării Românești* (1822): „în toate orașele ceva mai mari sunt evrei, mai ales la București. Practică unele meserii, ca gravori de peceti, geamgii, tinichigii etc. Ei schimbă de asemenea bani. Erau unele prăvălii asortate ca acelea ale lipscanilor”³⁹; Benjamin Barker: „populația Bucureștilor are în mare vreo 80000 de suflete, fiind alcătuită din munteni, moldoveni, bulgari, greci, armeni, evrei, gemeni, unguri, ruși, români transilvăneni, câțiva francezi și italieni și mulți țigani. Posesorii de dughene sunt neguțătorii locului și sunt în principal greci, bulgari, armeni, evrei și câțiva moldoveni... Evreii mai sunt și zugravi, spoitori și distilatori de alcool”⁴⁰; Anatoli Demidov, *Schița unei călătorii în Rusia de Sud și în Crimeea prin Ungaria, Țara Românească și Moldova* (1838): „la Iași... strada principală a orașului este populată de un întreg neam de negustori, zarafi, curteni, intermediari de afaceri de orice gen, toți israeliți... Acești comercianți neobosiți sunt la Iași așa cum sunt și pretutindeni, insensibili la injurii, arzători pentru câștig. În partea veche a acestei largi străzi, o galerie susținută de stâlpi ușori de lemn servește drept adăpost pentru magazine. Acolo este locul unde sunt văzuți evreii, așezați pe pragul de la ușa lor, urmărind cu privirea clientela care trece și făcând să sune între mâini un pumn de ruble, pentru a-și anunța meseria de agenți de schimb. Stofe, noutăți frivole, articole de fierărie germane sau englezești, garnisesc rafturile acestor prăvălii, și, lucru straniu, în mijlocul acestor porțiuni invadate de comerțul evreu s-au rătăcit o librărie și un cabinet de lecturi francez!”⁴¹; Andrew A. Bonar și Robert Mc Cheyne, *Doi misionari scoțieni în țările române...*: „evreii... sunt, mai toți, mecanici și cămătari - aceștia din urmă așezați la mese mici, în stradă, ca zarafii de odinioară. Vorbesc limba germană și cunosc pe cea română. Puțini știu ebraica. Fiecareare meseria lui. Nu duc lipsă de ocupație. După rabin, ar fi 500 evrei în

**Dieudonné Lancelot,
Evreu din București (1860)**

³⁸ *Ibidem*, p. 387

³⁹ *Ibidem*, p. 32

⁴⁰ *Călători străini...*, vol. III, *op. cit.*, p. 205

⁴¹ *Ibidem*, p. 655

Galați, după viceconsulul britanic cam 2000... Numărul evreilor la București este evaluat după unii la 7000, de consulul britanic la 2800, de alții la 5000... mai toți sunt meseriași: croitori, cismari, tâmplari, bijutieri, etc. ...Evreii din București nu depind de frații lor pentru grija traiului, fiind angajați, ca meseriași, de oameni de toate credințele religioase. Nimeni nu-i întreabă ce sunt... La Iași poporul de jos îi batjocorește mai rău ca pe țigani... sunt croitori, cizmari, tâmplari, ceasornicari”⁴²; Ignati Iakovenko, *Situația actuală a principatelor Moldova și Țara Românească* (1820): „în afară de evreii din București și Craiova, care, în cea mai mare parte, sunt sub ocrotirea consulilor străini, s-au găsit în ele 98 de suflete de bărbați și 66 de femei; aproape toți sunt înscrși la dări și le plătesc la fel ca și birnicii. Ocupațiile evreilor care locuiesc în Țara Românească sunt aceleași ca și în Rusia sau în alte părți. Unii dintre ei se ocupă cu comerțul, iar alții cu diferite meșteșuguri. Ei sunt aproape cu desăvârșire excluși de la ținerea cârciumilor, și sătenii din Țara Românească sunt feriți de înșelătoriile necinstite, de care sunt ruinați așa de mult cultivatorii de pământ care trăiesc în Basarabia, Polonia sau în Rusia chiar”⁴³; Dimitri Banta-Kamenski (1808): „în Iași sunt o mulțime de evrei, care se bucură de libertate și se ocupă cu comerțul... în păduri se găsesc herghelii întregi de cai în stare sălbatică și care sunt prinși, ca și în Țara Românească și vânduți în mare număr evreilor”⁴⁴; Adam Neale, *Travels through some parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey* (1818): „după ce ne-am vândut trăsurile unui negustor evreu, pentru circa un sfert din valoarea lor, ne-am îmbarcat a doua zi și am mers în josul râului”⁴⁵; Feodor Karacsay: „Botoșani, după Galați și Roman, orașul cel mai important al Moldovei, are mai bine de 1 000 de case; orașul este așezat pe loc ridicat și deci sănătos. Comerțul acestui oraș, pe care-l fac mai ales armenii și evreii, până la Leipzig și Brody, constă din coloniale, articole de manufacturiere din Saxonia, blănuri rusești, ceară și tutun, și este foarte animat”⁴⁶; Vincenz Batthyany, *Reisen nach Konstantinopol in Bnefen* (1810): „dintre cei 4 000 de locuitori ai Sucevei, meseriașii germani sunt cei mai harnici; armenii, care fac negustorie de vite, sunt cei mai bogați. Evreii de acolo fac negoț, cu mărfurile cele mai felurite. Moldovenii practicați mai ales jocăria”⁴⁷; Charles Lagau, *Notiță statistică asupra Moldovei*: „10. Negustorii evrei. Acești negustori se împart în 2 clase: evrei hrisovuliți și evrei arendași. Cei dintâi sunt înzestrați cu patente, ceilalți sunt înscrși doar la vistierie. Hrisovuliții plătesc capitația după patenta pe care o au sunt scutiți de corvezi. Arendașii sunt și ei scutiți de dări, dar capitația, o plătesc ca birnicii obișnuiți”⁴⁸.

În Transilvania, „la Borod nu poți găsi niciodată cai. Ce-i drept, evreii care locuiesc acolo au unii cai, dar aceștia sunt necorespunzători și nu pot fi găsiți mereu.”⁴⁹ (Contele Istvan Szechenyi, *Jurnal*); tot aici, „românii au încercat să-și preschimbe ducații la Oficiul de schimb... într-adevăr, nu lipseau zarafi evrei, mai cu

⁴² *Ibidem*, p. 787 și următoarele

⁴³ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 865

⁴⁴ *Ibidem*, p. 404

⁴⁵ *Ibidem*, p. 185

⁴⁶ *Ibidem*, p. 767

⁴⁷ *Ibidem*, p. 100

⁴⁸ *Călători străini...*, vol. II, op. cit., p. 337-338

⁴⁹ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 954

seamă m-a surprins o femeie care, cu dorință arzătoare, le schimba minerilor de treabă ducății.”⁵⁰ (Joseph Adalbert Krickel). Și la Deva „evreii (sunt) supuși celei mai stricte supravegheri (și) plătesc pentru dreptul de a locui aici o taxă numită „toleranță”; un edict foarte înțelept îi exclude din toate orașele aflate în vecinătatea graniței și a minelor. Dar temându-se de dragostea acestora pentru metal, <localnicii> nu s-au gândit că-și vor da osteneala să aștepte pentru a-l acapara, bătut în monezi. Sunt o sută cinci zeci de mii de evrei în Transilvania și Ungaria, atât din secta rabinistilor, cât și din cea a caraiților”⁵¹ (Comte de Lagarde, *Voyage de Moscou a Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adreeses a Jules Griffith par*, 1824).

Dacă ar fi să rezumăm: „un popor răspândit peste tot, amestecat în toate, fără a-și pierde însă nimic din caracterul național, care este peste tot acolo unde un mic beneficiu de obținut sau o umilință de îndurat, trebuia să existe și aici. Evreii sunt cârciumari, hangii, vânzători de animale, vânzători ambulanți, cămătari. Practică toate meseriile și toate profesiile. Sunt conduși după legi speciale; sunt impuși la o taxă specială și nu pot locui nici în apropierea hotarelor, nici în anumite orașe, nici în districtele care exploatează mine. Se vede că nicio umilință din timpurile vechi nu i-a ocolit și că civilizația nu a făcut niciun pas în favoarea lor. Mai trebuie să ne mirăm dacă moravurile lor nu au evoluat și că și-au păstrat viciile?”⁵² (Charles Lemerrier de Longpré, *Alpes et Danube, ou voyage en... Hongrie et Transylvanie*, 1837). sau, pe scurt, „evreii se găsesc în număr mare; ei se îmbracă turcește și se îndeletnicesc cu negoțul”⁵³ (Feodor Karaczay).

„Ei se îmbracă turcește” - un aspect asupra căruia toți autorii cad de acord acela e îmbrăcămintea. Andrew A. Bonar și Robert Mc Cheyne scriu despre: „evreii de aici (că) uzitează îmbrăcămintea poloneză, cu pălărie mare nemțească sau căciulă de blană rusească. Ei poartă perciuni...”⁵⁴. Edmund Spencer amintește și el faptul că: „Armenii și evreii, ținători de prăvălii și negustori, aici ca peste tot în altă parte, locuiesc și la oraș și la sat. Fiii lui Israel sunt foarte numeroși peste tot în Vechea și Noua Rusie; și, ca armenii, încă mai poartă costumul oriental”⁵⁵ și vede, la Galați, „niște evrei cu veșmintele lor lungi și căciuli înalte de blană (care) își vindeau mărfurile șubrede, cu un profit de cent pentru cent, echipajului unui vas englezesc tocmai trecut de carantină”⁵⁶. Charles Lemerrier de Longpré afirmă și el că: „evreii se recunosc după un fel de sutană neagră din lână sau mătase, după pălăria largă sau căciula din blană de oaie, după barba lungă neîngrijită și după dezordinea hainelor”⁵⁷.

⁵⁰ *Călători străini...*, vol. II, op. cit., p. 208

⁵¹ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 584

⁵² *Călători străini...*, vol. III, op. cit., p. 501

⁵³ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 775

⁵⁴ *Călători străini...*, vol. III, op. cit., p. 787 și următoarele

⁵⁵ *Ibidem*, p. 578

⁵⁶ *Ibidem*, p. 573

⁵⁷ *Ibidem*, p. 503

Există și alte puncte de vedere. Depinde de unde privești lucrurile. Vincenz Batthyány vede că „din cei 10 000 de locuitori ai Botoșanilor, cei mai mulți sunt români. Din poporul de rând n-a apărut nimeni în fața noastră, care să fi avut trăsături nobile, obraji fragezi sau haine curate. Mai urât arătau femeile... Cu totul altfel arată evreii turci, care sunt numeroși aici și care, împreună cu femeile lor, au un port destul de impunător. Fizionomia lor arată tot atâta înfocare, cât și agerimea minții”⁵⁸. François Recordon (*Scrisori despre Țara Românească*, 1815-1821) amintește și el de româncele dintre care „unele poartă la gât salbe de monede de argint, ca femeile țiganilor, sau chiar de aur, ca evreicele, care împodobesc cu acestea și frumoasa lor tichie înfiorită cu mărgăritare fine; dar trebuie să te gândești că țărăncile române sunt foarte departe de a putea ajunge vreodată la un asemenea lux”⁵⁹. W. Wittman scrie și el despre „evreicele (care) poartă un curios acoperământ de cap, cu câte o perlă mare ca podoabă atârând de o parte și de alta a feței”⁶⁰. La Iași unde „sunt foarte mulți evrei printre locuitori și mai multe sate din împrejurimi sunt populate numai de dâșii”, J. M. Tancoigne remarcă că, „femeile lor, în general frumoase, se disting printr-un costum pe cât de bogat pe atât de curios”⁶¹.

Evrei polonezi

În Principate, Thomas Thornton, arată că „în materie de religie, guvernul celor două Principate, imitând sau poate ascultând de maximele turcești de guvernare, se arată tolerant. Catolicii sunt numeroși... Toate sectele și confesiunile celelalte sunt de asemeni tolerate. Luteranii au o biserică în București și evreii un mare număr de sinagogi în amândouă Provinciile”⁶². Pavel Gavrilovici Divov în *Scurte însemnări despre Țara Românească cu privire la numărul populației, venituri, dări, fertilitatea și comerțul acestei țări* (1808) afirmă și el că „în Țara Românească se află și catolici, protestanți, armeni și evrei. Catolicii au la București și Câmpulung două biserici... Protestanții au în întreaga țară o singură biserică, la București... Armenii au numai o biserică, evreii o sinagogă și o școală, iar turcii, în virtutea vechilor tratate, nu au dreptul să aibă în Țara Românească nici un fel de moschei sau biserici”⁶³.

În aceste circumstanțe un „alt merit al evreilor, care nu poate fi în nici un caz contestat și care capăta un plus de strălucire din cauza

⁵⁸ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 101

⁵⁹ *Ibidem*, p. 668

⁶⁰ *Ibidem*, p. 136

⁶¹ *Ibidem*, p. 530

⁶² *Ibidem*, p. 389

⁶³ *Ibidem*, p. 448

persecuțiilor la care sunt zi de zi supuși, este conștiinciozitatea cu care respectă dogmele și ritualurile religiei lor, ca sărbătorirea Sabbatului și a celorlalte sărbători care înfățișează adesea imagini la fel de mișcătoare ca cele ce se văd în cărțile sfinte”⁶⁴. Ce înseamnă asta în practică? Adam Neale o povestește cel mai bine: „am petrecut noaptea într-un han evreiesc. Fusese o nuntă în seara aceea strigătele sălbatice, vociferările cheful nuntașilor beți ne-au împiedicat să închidem ochii. Când s-a luminat de ziuă, când călăuzele noastre au intrat ca să ne cheme să plecăm. Nu am fost mai norocoși nici în seara acelei zile, căci era într-o vineri și pe la vreo șase după amiază, surugii noștri evrei s-au oprit pe neașteptate într-un sat numit Maldiești și nici amenințările, nici bacșișurile, nici rugămintele nu i-au putut convinge. Hanul unde am fost siliți să rămânem era ținut, ca de obicei, de un evreu și copiii legii vechi își stinseseră focurile și aprinseseră candelabru lor cu șapte brațe, și acum la lumina lui pe „fluviul Babilonului” <glasuiam> în același dialect în care regele-poet compusese acest cântec de jale. Era împotriva tuturor obiceiurilor lor ca să îngăduie aprinderea unui foc în casa lor după aprinderea candelabrului sabbatului... Casa era mai murdară decât celelalte și mișunau mai mult ca de obicei purici și țânțari. Cântările rituale continuând tot pe nas, cu o vigoare mereu crescândă, dormitul în casă nu mai era cu putință; nu se afla nici o șură primitoare ca să ne dea adapost; am fost, așadar, siliți să ne înfășurăm în mantalele noastre și să ne petrecem noaptea ghemuiți într-un colț al trăsurilor noastre... Evreii nu au putut fi înduplecați să porneasca mai departe. Este adevărat că ei au încercat să ne găsească niște țărani moldoveni care să ne ducă cu căruța până la Iași, dar nu au izbutit”⁶⁵.

Însă toleranța este doar o fațadă. François Recordon (*Scrisori despre Țara Românească*, 1815-1821) reia o serie de acuzații împotriva evreilor, făcând o descriere dulce-amară a situației lor reale: „evreii, care sunt în număr de cinci sau șase mii în Țara Românească, se bucură și ei de o mare libertate a cultului din partea cârmuirii, dar sunt expuși, ca peste tot aiurea, insultelor poporului de rând. S-au adunat aproape toți la București, la Craiova și la Ploiești, unde pot mai bine ca în alte orașe să-și exercite priceperea în comerț și meseriile pe care le practică. Deși oamenii de la țară îi socotesc ca blestemați și urăsc din datorie pe toți cei care nu sunt de aceeași religie cu ei, și pe bună dreptate pe evrei ai căror strămoși l-au crucificat pe Mântuitorul nostru, totuși evreii de care vorbesc dacă ar trăi în mijlocul acestui popor, la sate, nu ar avea de îndurat maltratările și jignirile pe care le suferă din partea populației orașelor care nu este numai intolerantă, dar își face și o mândrie din a-i persecuta.

Reprezentanții acestei rase acoperite de oprobriu, veșnic expusă persecuțiilor creștinilor și lipsită de numeroasele avantaje pe care ceilalți oameni le pot aștepta de la societate, sunt aproape toți soli buni, părinți buni, căutându-și fericirea în sânul familiei, unde și găsesc consolarea pe care lumea întreagă le-o refuza; o găsesc deopotrivă în binefacerile ce le revărsă în special asupra dezmoșteniților neamului lor; de aceea rar întâlnești un evreu care să cerșească.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 678

⁶⁵ *Ibidem*, p. 174

Evreu din Sibiu (secolul XVII (?))⁶⁶

Deși numele de evreu a ajuns proverbial ca să desemneze pe cel mai infect cămătar, nu trebuie crezut totuși că reprezentanții acestui neam n-au nici un fel de cinste. Sunt persoane care pot pune mărturie pentru hărnicia lor, dragostea lor de muncă și acea inteligență care i-a făcut să inventeze primele polițe; aceste persoane, cred, au dedus că oamenii care par a avea o asemenea sete de câștig trebuie obligatoriu să folosească toate mijloacele necinstite ca s-o împlinească. Ceea ce adesea se confirmă prin fapte. Dar din nefericire se găsesc și la alte neamuri asemenea specimene, care ar fi și mai numeroase, doar dacă s-ar afla în starea de înjoșire în care sunt cufundați evreii; căci se știe că cel mai lesne este să faci de disprețuit ceea ce disprețuiești continuu”⁶⁷.

Trecând peste toate calitățile evidente, evreii sunt, desigur, ucigașii lui Christos, cămătari infecți și, ne-o spune Consulul Charles Lagau, niște ticăloși, care „având arendate aproape toate cârciumile țării sunt lipitorile țăranilor care, siliți să ia pe credit de la ei, trebuie să le achite mai tarziu, dându-le tot avutul”⁶⁸. Datorită acestei firi ticăloase și setei neostoite de câștig, nu ne poate mira nimic. Kosmeli ne relatează că, în timpul epidemiei de ciumă din Iași (*Relatarea călătoriei prin Basarabia și Moldova - 1819*) „se povestea că cioclii, atât de bine plătiți, ar fi aruncat noaptea dintr-o cumplită dorință de câștig carpe molipsite de ciumă în secția celor sănătoși, care erau numai suspecți, pentru ca să-i contamineze și să le ia avutul. Aceasta îi privea mai ales pe evrei...”⁶⁹.

Nu e de mirare, deci, că „acționează” și în perioada revoluției lui Tudor Vladimirescu profitând se criză și accentuând criza. Sau cel puțin așa crede F. G. Laurençon: „Acești panduri zdrențăroși, adevărați sans-culottes ai Țării Românești, aveau cu toții de vânzare obiecte prețioase. Nu era de mirare; jefuiseră peste tot. Mai mulți mi-au oferit pentru 40-50 de piaștri șaluri care valorau între 1.200 și 1.500 de piaștri, blănuri de preț, bijuterii, ceasuri etc. pe nimic. Nu mă îndoiesc că unii evrei, potrivit obiceiului lor, au profitat de aceste împrejurări. De altfel numerarul ajunsese atât de rar încât toată lumea dăduse faliment. Cei cărora le erai dator nu-ți mai cereau nimic înapoi, căci ei înșiși nu plăteau aceloră cărora le erau datori. Era ca un fel de

⁶⁶ Din albumul *Trachten-Kabinett von Siebenbürgen* (desenat în 1729, pe baza unor acuarele realizate de un artist din Graz în 1692). Albumul a fost donat Academiei Române de baronul Ludovic Czekelius de Rosenfeld. (https://commons.wikimedia.org/w/index.php?sort=relevance&search=Trachten-Kabinett_von_Siebenb%C3%BCrgen&title=Special:Search&profile=advanced&fulltext=1&advancedSearch-current=%7B%7D&ns0=1&ns6=1&ns12=1&ns14=1&ns100=1&ns106=1)

⁶⁷ *Ibidem*, p. 678

⁶⁸ *Călători străini...*, vol. II, op. cit., p. 337

⁶⁹ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 787

înțelegere tacită să se poarte astfel unii față de alții. Nu mai exista comerț și aproape toți negustorii își strânseseră marfurile ca să le pună la loc sigur; căci cei mai prudenți se gândeau, pe bună dreptate, că era posibil mai devreme sau mai târziu ca turcii să vină și ei să se amestece în aceste treburi. Manăstirile și hanurile cele mai sigure au fost atunci înșesate cu mărfuri și cu lucruri în sume enorme”⁷⁰.

Imagine din Monde Illustré (1876) cu o acțiune militară antievreiască de la Iași

Bazându-se pe același argument „nu mă îndoiesc că, potrivit obiceiului lor”, F. G. Laurençon adaugă încă o acuzație la adresa evreilor: „se spune că în ultima vreme indivizii din clasa de jos a acestui neam erau spionii turcilor și că au pricinuit multe nenorociri în capitală prin denunțurile lor”⁷¹. Și pentru că țările române reprezintă, în perioada în discuție, un spațiu de conflict între marile puteri, ideea face carieră. Francis Summerers scrie de la București, la 24 iulie 1806, într-un „Raport către Robert Adair, ministru plenipotentiar ad interim al Marii Britanii în Austria” că „sarcina prioritară a numirii lui Reinhard, comisar general al Franței, rezident la Iași... (este) să observe... ordinele cordonului <militar> rus și să facă posibilă intrarea în Rusia a diverși agenți secreți, deghizați fie în haine evreiești, fie în straie de țărani sau în orice alt chip, spre a fi bine informați de tot ceea ce se întâmplă să uneltească în ascuns la răzvrătirea țării” și că „comisariatul francez de la Galați își întinde uneltirile de-a lungul întregului litoral al Mării Negre până la Varna; toate aceste țări sunt supravegheate de o grămadă de spioni ai Franței, care sunt în cea mai mare măsură localnici, printre alții mulți evrei”⁷².

⁷⁰ *Călători străini...*, vol. II, op. cit., p. 48

⁷¹ *Ibidem*, p. 32

⁷² *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 226

Cum nicio prejudecată nu rămâne nepedepsită, atunci când timpurile o permit (de exemplu în vremea revoluției lui Tudor Vladimirescu) se trece la persecuții. F. G. Laurençon descrie situația astfel: „se răspândise vestea că turcii intrasera în mai multe mănăstiri și-i uciseseră pe toți cei care-și căutaseră acolo adăpost; într-o singură mănăstire au căzut victime trei sute de femei și copii. Între aceștia se aflau soția și cei șapte copii ai maiorului Rhoté... În același chip au fost uciși mai mulți negustori greci și străini. Evreii slujeau de spioni turcilor și le-au denunțat multe persoane care au fost ucise. Pentru a se răzbuna, grecii nu-i cruțau pe evrei când îi găseau. Procesul era intentat și executat pe moment”⁷³. Și un *Raport către ministrul de Externe al Marii Britanii*, lordul Stewart, din 1821 vorbește de un pogrom în această epocă: „acest grec Gustavus înaintează într-o perfectă ordine și comite foarte puține abuzuri, considerându-se într-o Cruciadă în numele căreia a jefuit și asasinat în chip foarte pios câțiva amărați de coropcari evrei (poate cei mai mari dușmani ai crucii reînviată) în drumul lor de la Iași la Focșani, lângă ultimul oraș aflându-se acum câteva zile”⁷⁴.

Călătorind prin Basarabia Edmund Spencer asistă și el la un astfel de episod: „chiar și acum, ciocnirile dintre evrei și ruși (eu însumi am fost martorul uneia dintre acestea) sunt frecvente și sângeroase; și atât de bine sunt pregătiți primii pentru caz de atac, când trebuie să se apere, încât de câte ori are loc o încăierare, se reped în stradă strigând cu toată puterea: „Pericol!”, „Pericol!” și, instantaneu, întreaga suflare evreiască, bărbați, femei, copii – se înarmează cu tot felul de arme, de la furci la seceri, și se reped la locul încăierării”⁷⁵. Când nu acționează gloata intervin autoritățile, după cum ne povestesc cei doi misionari scoțieni, Andrew A. Bonar și Robert Mc Cheyne: „evreii... urăsc pe creștini pentru că îi persecută... așa, aci în Galați, cu un an mai înainte, 12 evrei fură aruncați în închisoare și condamnați la plata a 5000 galbeni, pentru că caricaturizaseră pe preoții ortodocși într-o piesă de teatru...”⁷⁶. În aceste condiții nu trebuie să ne surprindă că evreii trăiesc cu teamă, așa cum povestește Vincenz Batthyány: „în Hotin am fost îndrumați la evreul Kalpa Schiu, un om așezat și omul de afaceri al pașei de aici. El nu era acasă și nici unul din coreligionarii săi n-a vrut să ne conducă, temându-se să nu fie maltratați”⁷⁷.

Circumstanțele de mai sus ne fac să apreciem și mai mult următoarele două relatări, una a unui meșter german, cealaltă a unui ofițer rus, care ne descriu calitățile evreilor: loialitatea, dragostea pentru familie, și perseverența. În condițiile unei epidemii Ernst Christoph Dobel scrie că: „(am chemat) tâlmăciu (evreu polonez) ca să-l trimit după medic, dar mi-a spus: „La ce bun un medic? Aduceți-mi repede oțet”. Clara zăcea ca o moartă pe culcușul ei. Cu oțetul adus i-a frecat măduarele până ce sângele s-a pus iarăși în mișcare... După câteva zile era complet vindecată. „Vedeți dumneavoastră!” mi-a spus evreul, că meremeturile mele i-au fost de ajutor!” Așa mergem noi prin tot orașul, nu numai ziua ci și noaptea la cei de o credință cu noi care sunt bolnavi de ciumă și dintre cari numai foarte puțini au murit până acum de ciuma și îi vindecăm în chipul acesta, pe când creștinii nu fac nimic pentru vindecarea celor

⁷³ *Călători străini...*, vol. II, op. cit., p. 53

⁷⁴ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 990

⁷⁵ *Călători străini...*, vol. III, op. cit., p. 578

⁷⁶ *Ibidem*, p. 787 și următoarele

⁷⁷ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 108

<de o credință> cu ei. Când tatăl sau mama zac <în primejdie> de moarte, copiii și rudele stau departe de pat, îi țin o batistă la nas și întreabă: Cum îți mai merge, tată” și așa mai departe și pleacă din nou, dacă nu au căpatat nici un răspuns, în loc să sară într-ajutor, așa cum facem noi. Și așa se întâmplă nu rareori că un astfel de nenorocit, chinuit de foame, de boală și de deznădejde, să fie rostogolit pe stradă și să rămână zăcând acolo fără de nici un ajutor, toți ferindu-se de el, până ce își dă sufletul”... De fapt această ieșire a tălmăciului nu cuprindea nici un neadevar; eu însumi am văzut pe mulți murind în mod mizerabil pe stradă... O priveliște revoltătoare, fioroasă!”⁷⁸.

Anatoli Demidov în *Schița unei călătorii în Rusia de Sud și în Crimeea prin Ungaria, Țara Românească și Moldova* (1838) scrie și el cuminte înduioșătoare despre evrei: „nu am ajuns la porțile Bucureștilui decât seara târziu,... conduși mai întâi la un han sau caravanserai cu aspect respingător, am reușit abia cu ajutorul evreilor, oameni de bunăvoință, să regăsim urmele expediției sosite în ajun... dar ce animă mai ales acest oraș este marele număr de evrei care locuiesc aici. Activi, insinuanți, niciodată descurajați, ei seamănă cu apa vieții și cu mișcarea, căci nici demersurile, nici oboseala nu li se par prea scumpe, dacă au speranța celei mai mici recompense. Astfel, de îndată ce observați pălăria cu boruri largi, roba neagră și uzată a unui evreu, puteți spune că aveți la ordinele voastre, dacă vă place, un servitor îndemânatic, inteligent, neobosit, pe care nimic nu-l tulbură, nici disprețul, nici mânia, și vă puteți adresa de-a dreptul acestui om pentru orice problemă; el vă va răspunde în germană, în italiană, poate chiar în alte patru limbi; pentru câțiva piaștri, lăsând la o parte orice problemă, spiritul său întreprinzător, suplețea sa, tăcerea ca și răbdarea, elocința și virtuțile, viciile, sufletul și corpul său sunt toate la dispoziția ta. Și dacă pentru un comision de moment, pentru o ocazie oarecare, ați folosit vreodată un evreu, să nu credeți că vă va fi ușor să scăpați de el; de acum înainte este mai curând al vostru decât al lui însuși; el nu vă va mai prăsi, se va ține după dumneavoastră pe stradă la douăzeci de pași în urmă, și la al douăzecilea pas ghicește ce vă trebuie. Se așează pe pragul camerei unde tocmai ați intrat și ieșind îi regăsiți privirea, fin respectuoasă, care vă așteaptă ordinul. Doarme pe scara voastră, sub trăsura dumneavoastră, devine servitorul oamenilor dumneavoastră, vă salută până și câinele pe stradă; este acolo, totdeauna acolo; chiar dacă l-ați respins de douăzeci de ori prin bruftuluieli severe, va persista în permanență. Chiar dacă l-ați respins, vine o zi, un moment, un capriciu când aveți nevoie de el!

Nicolae Grigorescu, Evreu bătrân

⁷⁸ *Călători străini...*, vol. I, op. cit., p. 465

Abia v-ați gândit, că parcă iese din pământ iată-l repliat în umilința sa, în această postură care nu este nici început, nici prosternare, cu aerul supus și cu urechea atentă: acesta este triumful evreului, acesta e momentul pe care l-a obținut cu prețul a patruzeci și opt de ore de veghe, de oboseală și de umilință. Abia i-ați spus cât sunteți de îndatorat cu punctualitate, finețe și respect; și când după atâta grijă și abnegație, sârmanul silf bărbos și zdrențăros primește în fine recompensa atât de dorită, această monedă pe care a urmărit-o atât, pe care a chemat-o, căreia i-a fost valet timp de două zile, o să vedeți în privirea sa recunoscătoare că vă recomandă tuturor bunelor grații ale lui Isaac și Abraham și că este gata încă odată, să se supună acelorași privațiuni pentru acest preț”⁷⁹.

La începutul secolului al XIX-lea călătorii străini ce străbat spațiul românesc scriu despre locuitorii de aici, amintindu-i, pe lângă români și pe ceilalți, pe evrei și pe țigani. Acești călători descriu ceea ce văd, dar, în același timp, scriu filtrând informațiile în funcție de propriile valori. De aceea nu toate informațiile pot fi aplicabile spațiului românesc. Ele sunt corecte, dar se referă, mai degrabă, la spațiul interior al autorilor de text, la experiențele lor anterioare. Oricum, la începutul secolului al XIX-lea ne lovim de numeroase prejudecăți referitoare la evrei: începând cu prejudecăți de ordin religios sau legate de o presupusă dorință nestăvilită de câștig și mergând până orice lipsă de loialitate (întotdeauna joacă rolul spionilor).

În aceste circumstanțe sunt persecutați și prizoniți, în special de populație. Elitele și autoritățile, în anumite limite, îi susțin și le oferă sprijin, recunoscându-le libertatea religioasă. Tocmai de aceea, asta, în spațiul românesc, și în special în Țara Românească și Moldova, la începutul secolului al XIX-lea, evreii, cu calitățile lor, dezvoltă orașele, crează o industrie, pun bazele comerțului, și întemeiază clasa de mijloc.

Bibliografie

Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea, serie nouă, vol. I (1801-1821), volum îngrijit de: Georgeta Filiti, Editura Academiei Române, București, 2004

Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea, serie nouă, vol. II (1822-1830), coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușa, Editura Academiei Române, București, 2005

Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea, serie nouă, vol. III (1831-1840), coordonator: Daniela Bușa, Editura Academiei Române, București, 2006

Trachten-Kabinett von Siebenbürgen (desenat în 1729, pe baza unor acuarele realizate de un artist din Graz în 1692). Albumul a fost donat Academiei Române de baronul Ludovic

Czekelius de Rosenfeld. ([https://commons.wikimedia.org/w/index.php?sort=relevance & search=Trachten-Kabinett_von_Siebenb%C3%BCrgen&title=Special:Search& profile= advanced&fulltext=1&advancedSearch-current=%7B%7D&ns0=1&ns6=1&ns12=1 &ns 14=1&ns100=1&ns106=1](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?sort=relevance&search=Trachten-Kabinett_von_Siebenb%C3%BCrgen&title=Special:Search&profile=advanced&fulltext=1&advancedSearch-current=%7B%7D&ns0=1&ns6=1&ns12=1&ns14=1&ns100=1&ns106=1))

⁷⁹ *Ibidem*, p. 616.

Țiganii din spațiul românesc la începutul secolului al XIX-lea

Până la mijlocul secolului al XIX, în spațiul românesc, o populație, mai mult decât oricare alta, se găsește la marginea societății sau chiar în afara ei. Dacă în Transilvania și Banat ȣiganii sunt obligați de legi să trăiască în afara localităților, în Moldova și Valahia ei nu sunt altceva decât robi. Călătorii străini care traversează spațiul românesc în secolul al XIX-lea sesizează situația ȣiganilor din spațiul românesc și o prezintă ca pe ceva exotic: „ȣara Românească are cam un million de locuitori, împărțiți în trei clase: nobilimea, clerul și starea a treia, care e mult mai înapoiată decât celelalte două. Totuși este o clasă și mai jos, *dar atât de umilită, degradată și disprețuită încât nici nu e socotită la recensământul locuitorilor Principatului*. Acești nenorociți, al căror număr trece de optzeci de mii, se numesc ȣigani, pe care în Franța îi numim bohemien. Sunt în starea cea mai înjosită care s-a văzut vreodată; ei aparțin boierilor, care au drept de viață și de moarte asupra lor; n-au nici un drept și îndură totul; nu pot dormi niciodată în vreun loc locuit de creștini, în afara celor care sunt slugi pe lângă boierii cărora le aparțin”² (Barthelemy Bacheville, *Relația călătoriei în Moldova și ȣara Românească*, 1817).

ȣigan din Transilvania
(secolul XVII (?))¹

¹ Din albumul *Trachten-Kabinett von Siebenbürgen* (desenat în 1729, pe baza unor acuarele realizate de un artist din Graz în 1692). Albumul a fost donat Academiei Române de baronul Ludovic Czekelius de Rosenfeld. (https://commons.wikimedia.org/w/index.php?sort=relevance&search=Trachten-Kabinett_von_Siebenbürgen&title=Special:Search&profile=advanced&fulltext=1&advancedSearch-current=%7B%7D&ns0=1&ns6=1&ns12=1&ns14=1&ns100=1&ns106=1)

² *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), volum îngrijit de: Georgeta Filiti, Editura Academiei Române, București, 2004, p. 727

Călătorii din afara spațiului românesc, trecând pe la noi, observă și consemnează acele amănunte deosebite cărora, noi, mult prea obișnuiți cu ele, nici nu le dăm atenție. Valoarea scrierilor călătorilor străini, constă tocmai în faptul că prezintă normalul, ceea ce ținem în „cămară”, adică, scheletul din dulap, din bucătărie, de pe stradă, câmp, din pădure și de aiurea. Citind cu grijă textele, periindu-le de stereotipuri și achiziții livrești anterioare descoperim adevăruri cutremurătoare despre societatea românească de acum două secole și... despre societatea românească contemporană.

Situația ȋiganilor nu s-a schimbat cu mult nici după 1850 (și e destul de dificilă și astăzi) deși au fost voci care, la începutul secolului al XIX-lea comparând aceste locuri cu spații mult mai îndepărtate ne-au oferit oarece speranțe. Oricât de ciudat ar părea, în *Raport asupra Țării Românești și Moldovei* (1807), doi călători străini prin spațiul românesc, Charles Frederic și Christine Reinhard, compară principatele române cu... Statele Unite: „Moldova și Țara Românească, dacă vreodată vor fi supuse unei cârmuii ordonate, vor putea fi o vreme comparate cu Statele Unite ale Americii. Aceeași fertilitate a solului, aceeași lipsa de oameni, aceeași scumpete a mâinii de lucru, aceleași bogății în comori subterane rezervate altor generații; aceeași lipsă de manufacturi, aceeași creștere progresivă a valorii pământului în sfârșit, un neam de sclavi: ȋigani”³. Din nefericire cei doi călători s-au înșelat amarnic!

Pentru oricine, din primul moment, un lucru pare să fie clar: „din acest neam odios se întâlnesc în Transilvania mai multe familii poate decât aiurea”⁴ și „Țara Românească și Moldova cuprind cam o sută și cincizeci de mi de ȋigani și se folosesc mai mult de ei decât celelalte țări, ținându-i în stare de robie reglementată”⁵. Fiind atât de vizibili, toată lumea (și când spun asta mă refer la câțiva călători prin spațiul românesc) își dă cu părerea despre originea lor și despre momentul sosirii lor aici: „acești urmași ai Egiptului sau ai Indiei au venit acum vreo 400 de ani în Moldova și aici, ca și pretutindeni aiurea, uimesc prin propagarea însușirilor obiceiurilor lor”⁶ (Batthyány Vince, *Reisen nach Konstantinopol in Bnefen*); „numărul ȋiganilor în cele două Principate poate fi de 40-50 000 de suflete, din care aproape o treime aparțin domnului. Cum aici si-au păstrat mai mult decât în restul Europei limba și obiceiurile proprii, cei care au avut ocazia să le observe au cules în privința lor date care par să facă dovada că acest popor a venit din India, unde probabil va fi constituit una din castele inferioare și proscrise”⁷ (Charles Frederic, Christine Reinhard); „aceste populații rătăcitoare, numeroase în Transilvania, sunt o castă de paria, alungați din India după cuceririle lui Tamerlan din 1408; alții spun <că vin> din Arabia sau Egipt, întemeindu-se pe numele de faraoni care li se dă. În fine alții <i socotesc originari> din Persia și din ramura uzbekilor; oricare ipoteză ar fi <valabilă>, ce șir de mișcări a trebuit spre a-i mîna atât de departe de locurile lor natale!”⁸ (Auguste de Lagarde,

³ *Ibidem*, p. 275

⁴ *Ibidem*, p. 501

⁵ *Ibidem*, p. 652

⁶ *Ibidem*, p. 107

⁷ *Ibidem*, p. 250

⁸ *Ibidem*, p. 579

Voyage de Moscou a Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adreeses a Jules Griffith par, 1824); „nu se știe precis când au venit <aici>, dar se crede că odată cu năvălirea Țiganilor în Germania în veacul al XV-lea; ei sunt pomeniți în unele manuscrise aflate în proprietatea mănăstirilor din Țara Românească și din Moldova și <care au fost> scrise de bună seamă în vremea aceea”⁹ (William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating to them*, London, 1820); „ei se împart în robi domnești și boierești, numărul celor dintâi fiind, în Moldova și Țara Românească, la vreo 1 600 de capete”¹⁰ (Feodor Karaczay); populația Bucureștilor este socotită ca fiind de aproape 50 000 de locuitori, printre care și mulți Țigani, robi de case. Dl. Wilkinson indică 150 000 de suflete de Țigani...”¹¹ (Sir Robert Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylon etc. during the years 1817, 1818, 1819 and 1820*); „care este originea Țiganilor, acest fel deosebit de oameni, aceasta rămâne o problemă deschisă, care i-a călăuzit deja pe unii cercetători spre concluzii surprinzătoare. Unii îi consideră ca fiind rămășițele hunilor lui Attila, alții ca avându-și originea în Egipt, iar alții originari din India, deoarece caracterul lor, modul lor de viață, culoarea pielii și limba lor pledează pentru aceasta... Chiar dacă numai în Transilvania rătăcesc, încoace și încolo, peste 20 000 de Țigani, sediul lor principal rămâne, totuși, Țara Românească”¹² (Joseph Adalbert Krickel, *Drumeție prin majoritatea țărilor aparținând Austriei în anii 1827, 1828...*); „mă aflu acum într-o țară unde acești oameni erau cei mai numeroși și unde s-au arătat mai întâi în Europa... Numărul lor în clipa de față în Țara Românească, Moldova și Transilvania, se ridică la 220.000. Sunt de obicei numiți Țigani, dar uneori faraoani...”¹³ (Robert Walsh, *Narrative of a Journey from Constantinople to England*, 1828); „Țigani, pe care unii îi socot a proveni dintr-o colonie egipteană, iar alții pretind că sunt urmașii iazigilor de pe malurile Dunării, de care vorbesc Pliniu și Strabon, aparțin fie domnitorului, fie boierilor”¹⁴ (Charles Lagau, *Notiță statistică asupra Moldovei*, 1828); „nicăieri în lume această populație nomadă nu e mai numeroasă ca în cele două Principate dunărene; în Moldova formează o cincime din numărul locuitorilor și din cele 4-500 de mii de Țigani câți sunt în lume, numai în Principate se găsesc până la 170000”¹⁵ (Charles de Bois-le-Comte); „între ei vorbesc cu grai deosebit, în care lingviștii învățați descoperă o asemănare izbitoare cu dialectul unor triburi e pe malurile Indusului, astfel că ar fi verosimil ca Țigani să se înrudească, la origine, cu acei paria din India răsăriteană,

⁹ *Ibidem*, p. 652

¹⁰ *Ibidem*, p. 755

¹¹ *Ibidem*, p. 808

¹² *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, volumul II (1822-1830), coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușa, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 229

¹³ *Ibidem*, p. 123

¹⁴ *Ibidem*, p. 338

¹⁵ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, volumul III (1831-1840), coordonator: Daniela Bușa, Editura Academiei Române, București, 2006, p. 143

cu care se aseamănă și ca soartă...”¹⁶ (F. S. Chrismar, *Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Türkei*, 1833); „cu o origine necunoscută... ȣiganii sunt mai numeroși în Ungaria decât oriunde în altă parte; numărul lor este estimat la 40000... Invazia ȣiganilor în Europa datează din primii ani ai secolului al XV-lea. În Franța, unde sunt cunoscuți sub numele de boemieni, trăiesc doar câteva șetre în Languedoc. Sunt în număr mai mare în Anglia, și doar în Ungaria formează un popor”¹⁷ (Charles Lemercier de Longpré, *Alpes et Danube, ou voyage en... Hongrie et Transylvanie*, 1837); „ȣiganii... nume care, după unii, ar deriva de la Zoam, vechea capitală a Egiptului, deși alții îl atribuie faimosului cuceritor tătar. Se găsesc în Moldova în număr de 18000, iar în Valahia în număr de 80000”¹⁸ (Andrew A. Bonar și Robert Mc Cheyne, *Doi misionari scoțieni în țările române...*).

**ȣigancă din Transilvania
(secolul XVII (?))**

Având avantajul a zeci de informații referitoare la ȣigani, Charles de Bois-le-Comte descrie cel mai clar situația lor: „...Moldova mai este bântuită de alt flagel, acela al prezențe dezordonate a ȣiganilor... În Ȧara Românească și Moldova, ȣiganii sunt împărțiți în două categorii, cu obiceiuri și moravuri deosebite: cei care locuiesc în orașe și în casele boierilor și nomazii, care iarna trăiesc în munți și primăvara vin să-și așeze sălașele în vecinătatea orașelor.

Când a fost abolită șerbia ȣăranilor, la mijlocul secolului trecut, nu s-a considerat că nivelul moral al ȣiganilor poate îngădui condiția de om liber, încât au rămas, în ambele Principate, proprietatea fie a statului, fie a boierilor. Cei care sunt proprietatea statului se bucură de o independență totală, cu singura condiție de a plăti o dare fixă; ȣiganii boierești nu plătesc nimic statului, fiind scutiți de impozite, ca și moșiile și casa stăpânilor lor.

ȣiganii au toate viciile poziției lor umilite: de altfel fizicul și intelectul lor nu sunt de loc

grosolane și par a ține, ai curând de o rasă delicată și distinsă. Sunt foarte inteligenți și pricepuți să fac tot ceea ce lenea și viața lor dezordonată le îngăduie. În mijlocul tuturor viciilor lor cel puțin excelează prin spiritul de familie. Mulți dintre ei s-au dovedit credincioși stăpânilor lor în împrejurări grele. E ceva în firea noastră care nu ne lasă să pierdem nădejdea pentru o întreagă rasă de oameni, cum se întâmplă cu ȣiganii; m-am interesat aici dacă s-a făcut ceva pentru a le îmbunătăți caracterul și condiția socială. „Ce vreți să facem? mi-a răspuns ministrul de interne. Îndată ce le îngrădești apucăturile de vagabonzi, fug în țările vecine. Austria i-a pierdut așa pe ai

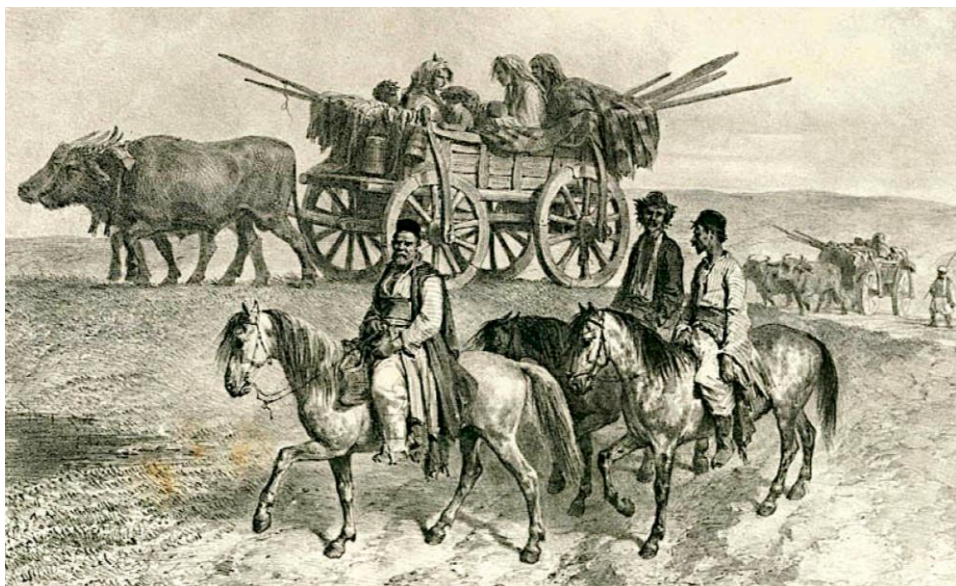
¹⁶ *Ibidem*, p.72

¹⁷ *Ibidem*, p. 501

¹⁸ *Ibidem*, p. 787

ei, emancipându-i și încercând să le dea condiția țăranilor liberi și a cultivatorilor”. În ciuda acestei aprecieri severe, am întâlnit la București cinci tineri țigani, crescuți în colegiul cel mare, care se descurcau acolo foarte bine.

Un țigan agricultor se vinde aici cu 100 de franci; un țigan fierar, cu 70 de franci; unul care nu știa să facă nimic, cu 50 de franci și o familie cu copii se plătește de la 3 până la 400 de franci. Deși sunt simplu obiect de vânzare, ca vitele de povară, țiganii au orgoliul lor și nu vor să slujească decât la boieri. Dacă sunt vânduți unor oameni de condiție mai modestă, fug și părăsesc țara”¹⁹.

Auguste Raffet, Familie de țigani călătorind prin Moldova (1837)

Și, dacă tot suntem la prețuri, iată și alte informații cu privire la costul acestor oameni despre care se considerat că nu le poate fi îngăduită condiția de om liber. „În schimb dintre țigani numai puțini au locuințe stabile și ei sunt o adevărată marfă, pe care o poți cumpăra și vinde după cum vrei. De acest lucru am avut ocazia să mă conving personal mai târziu, la Iași, atunci când o doamnă, nemulțumită de servitoarea ei, o tânără țigancă foarte drăguță, mi-a oferit-o pe această fără a-mi cere nimic în schimb, chiar dacă o costase destul de mult”²⁰ (Karl Otto Ludwig von Armin, *Flüchtige Bemerkungen ein flüchtigen Reisenden*, 1836). „Mai toți sunt robi, cumpărați și vânduți după poftă. Unul s-a vândut de curând pentru 200 piaștri. Prețul obișnuit este însă de 500. Cinci lire e prețul curent pentru bărbați. Țigăncile sunt vândute mai ieftin. De altfel vânzarea se face prin tocmeală”²¹ (Andrew A. Bonar și Robert Mc Cheyne). „Firea nepăsătoare și josnică a acestor robi face ca stăpânii lor să

¹⁹ *Ibidem*, p. 134

²⁰ *Ibidem*, p. 489

²¹ *Ibidem*, p. 787

nu aibă nici o încredere în ei; se mulțumesc de cele mai multe ori cu corvezi rău îndeplinite la țară de care cei care nu-i pun să facă muncă grea din casă. Prețul cel mai obișnuit pentru un țigan este de 500 de piaștri turcești, echivalând cam 400 de franci; dar rar se mai încheie acum în Țara Românească asemenea tranzacții, care revoltă atât de tare umanitatea”²² (François Recordon, *Scrisori despre Țara Românească*). „În Țara Românească și Moldova ei sunt robi. O categorie din ei aparține stăpânirii, iar restul unor particulari. Ei sunt cumpărați și vânduți la un pret fix de 500-600 piaștri, măcar că vânzarea lor constituie în general un contract particular”²³ (Robert Walsh, *Narrative of a Journey from Constantinople to England*, 1828). „În cele două Principate, țiganii sunt împărțiți în două categorii deosebite de robi; o <categorie> este alcătuită din cei care se află în stăpânirea cârmuirii cealaltă <categorie> din cei care aparțin unor particulari. În țară nu se face un comerț regulat cu acești <robi>, nici nu se obișnuiește să expui în public pe cei care urmează să fie vânduți. Atât vânzarea, cât și cumpărarea se fac pe cale particulară, prețul obișnuit pentru un rob, indiferent de sex, este de cinci până la șase sute de piaștri”²⁴ (William Wilkinson).

Recapitulând, în secolul XIX, „țiganii, care sunt foarte numeroși aici (Principatele române), se împart în mai multe clase: cei dintâi sunt folosiți ca robi pentru serviciul casnic în principalele case boierești”²⁵, iar ceilalți „duc o viață nomadă, (și sunt) toți sunt proprietatea boierilor sau a domnului. Fiecare familie își are cortul său, înăuntrul căruia se află o căruță acoperită cu coviltir. Mai multe corturi laolaltă formează o laie. Între corturi vezi păscând sau stând priponiți cai sau alte animale. Țiganii sunt o rasă cu totul decăzută și disprețuită. Ei formează turmele din care stăpânul își alege robii pentru treburile casei. Cei care au dreptul să se mute ici colo sunt supuși unei capitații pe care o achită, fie în numerar, fie în nisip aurifer pe care-l culeg din râuri și a cărui recoltă în Țara Românească se ridică la 12-15 kg pe an”²⁶. Trecând peste ultima remarcă țiganii, deși robi, au dreptul să cutreiere în schimbul unei taxe. Fără mijloace de existență, vagabondează aiurea, încercând să facă rost de banii de taxă. Într-o lume în care proprietatea asupra pământului oferă bunăstare, țiganii nu au nimic. Așa că, majoritatea sunt împinși spre hoție, vagabondaj, creativitate și nu e de mirare că mulți trăiesc într-o sărăcie lucie.

Adam Neale, un englez ce călătorește prin Moldova la începutul secolului a XIX-lea, descrie astfel situația: „teritoriul Moldovei începe la Tureni, un cătun de câteva case, în care sunt amândouă stațiile de poștă, atât cea austriacă, precum și cea moldovenească și niște comisari greci și austrieci pentru controlarea și vizarea pașapoartelor. Ținutul dimprejur păstrează urmele unor întinse păduri de stejar, distruse aproape în întregime de focurile tătarilor și țiganilor nomazi, care, în nenumăratele lor rătăcirii, își atâță focul în scorburile copacilor celor mai mari, distrugându-le astfel scoarța și făcând ca ei să se usuce și să piară.

Am găsit o hoardă de țișani de aceștia la Tureni, căruțele lor erau ciudat construite și legate împreună, uneori numai cu cuie de lemn, fără amestecul fierului

²² *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 670

²³ *Ibidem*, p. 123

²⁴ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 652

²⁵ *Ibidem*, p. 64

²⁶ *Ibidem*, p. 250

sau al vreunui alt metal. Ei nu întrebuintează nici seu, nici catran pentru a unge osia roților, și zgomotul pe care îl fac <acestea> se aude la o mare departare... Călătoria noastră ne-a dus în ziua aceasta printr-un ținut de o înfățișare asemănătoare cu aceea prin care trecusem, în afară de faptul că am întâlnit mai multe hoarde de țigani înaintând în caravane, cu o simplitate patriarhală, însoțite de cirezi de cai și de vite cornute, precum și de care cu boi. Femeile erau înțolite într-un chip caraghios, cu capul acoperit de o mulțime de bani de aur și argint și de ornamente barbare, cu câte un copil în cârcă sau la sân, în timp ce copiii de până la zece ani, goi ca atunci când se născuseră, se țineau de urmele lor sau mânau caii de povară ori îmboldeau boii; bărbații erau hidoși și sălbatici, cu plete încâlcite și cu bărbi stufoase, pe jumătate goi sau cu un cojoc de piele de oaie aruncat liber pe umeri; dar erau chipeși la trup și cu proporții armonioase. Își afirmau demnitatea sălbatică a firii for nesupuse chiar sub zdrențele și jegul care îi acoperea”²⁷.

Și, aproape invariabil, călătorii străini îi întâlnesc pe acești țigani săraci, cu bărbi uriașe și copii goi. Christine Reinhard scrie despre: „Una din aceste șatre era așezată lângă Copou. Am vrut să-mi dau seama de specificul acestei vieți rătăcitoare și m-am plimbat printre corturi, urmată de o ceată de copii despuiați. Fiecare familie are adăpostul ei, iar căruța cu care calătorește îi ține loc de mobilă; ea slujeste drept pat, masă și cufăr. Se gătește afară, în vreme ce copiii se tăvălesc în iarbă cu vitele. Când pleacă, fiecare se îngheșuie în căruță, cortul slujeste de acoperământ și convoiul se pune în mișcare. Acești bieți oameni se retrag iarna în păduri și Providența le vine în ajutor”²⁸. William Wilkinson amintește și el despre faptul că: „numărul de țigani stăpâniți de cele două cârmuiri <din Țara Românească și Moldova> se ridică laolaltă la optzeci de mii cu femeile și copiii. Li se îngăduie să umble încoace prin țară, cu condiția ca să se lege să nu o părăsească niciodată, să plătească un bir anual în valoare de patruzeci de piaștri de fiecare bărbat care depășește vârsta de cincisprezece ani... <Țiganii> sunt răspândiți în diferite regiuni din Principate <și> trăiesc în corturi, în sate deosebite de câte zece sau cincisprezece familii; își schimbă adeseori locul lor de reședință <și> stau întotdeauna în apropierea orașelor și satelor sau lângă drumurile mari. Călătorul, care sosește în preajma corturilor lor, este întotdeauna asaltat de copii goi de-ai <țigani>lor, care cer

Joseph Heicke, Țigani valahi (1848)

²⁷ *Ibidem*, p. 173-175

²⁸ *Ibidem*, p. 295

de pomană și nu îi este ușor să scape de stăruințele lor supărătoare fără să le asvârle câteva parale”²⁹.

François Recordon în *Scrisori despre Țara Românească* (1815-1821) descrie și el modul de viață al ȝiganilor vagabonzi: „îmbrăcămîntea ȝiganilor celor mai săraci constă, de obicei, din cîteva zdrențe care cel mai adesea au fost furate de la ȝăranii români. Cea a femeilor nu este mai puțin dezgustătoare; se compune tot din cîteva zdrențe vechi sau numai dintr-o bucată de pânză de sac, soioasă și afumată, care le atîrnă de pe cap sau de pe umeri și care adeseori nu ascunde nici ceea ce cere pudoarea să fie acoperit. De altfel aceste ființe nu au nici cea mai mică idee de pudoare care, la alte popoare, este o frînă atît de puternică contra pasiunilor. ȝigăncile își poartă totdeauna pe spinare, într-o bucată de pânză grosolană, pruncii lor mai mici, și după ele se în alți patru sau cinci dănciuci despuiați și aproape totdeauna flămânzi; nu rareori îi vezi că se aruncă lacomi pe o bucată de carne crudă pe care o înfulecă zgomotos. În acest chip, tatăl, mama și copiii cutreieră, în timpul verii, țara românilor și a altor neamuri, pe unde-și duc viața rătăcitoare, stărnind mai mult ura și disprețul decît mila; dar trebuie spus că, pe bună dreptate, sunt acoperiți de dispreț, căci aici toată lumea știe că numai de gust și ca urmare a firii lor nepăsătoare se află căzuți în această stare de plîns. Se știe cîte încercări zadarnice au fost făcute de mai mulți domni ca să-i fixeze și să-i facă mai utili societății decît sunt acum. Abia cînd se văd siliți de mizeria cea mai cruntă și de nevoile cele mai strigătoare, acești ȝigani amărâți își dau oarecare osteneală lucrînd cu ziua ca salahori. După vară, cînd rătăcesc din loc în loc, iarna o petrec într-un fel de vizuini mai degrabă decît bordeie; căci aceste locuințe nu sunt decît niște găuri în pămînt, foarte puțin adînci și pe care ȝiganii le scobesc de obicei pe clina unui deal, acoperindu-le cu crengi de copaci și cu brazde de iarbă. E ușor de închipuit halul de murdărie al acestor locuințe și aerul stricat pe care-l respiră acolo, fiindcă afară de ușa nu fac decît rareori o mică deschizătură deasupra spre a sluji drept coș. Nu vezi nici un fel de mobilă, nici măcar vase de bucătărie. În aceste adăposturi păcătoase stau închiși în timpul sezonului rece toți membrii familiei, unii peste alții, în jurul focului, unde, pregătind o mîncare ordinară, își satisfac patima pentru lulea; bărbați, femei, copii petrec adesea acolo zile de-a rîndul, delectându-se să tragă fumul de tutun printr-un tub scurt de lemn pe care mulți dintre ei îl mestecă cu plăcere”³⁰.

Barthelemy Bacheville, în 1817, pomenește despre faptul că „cea mai mare parte din acest neam fără credință, fără legi, fără căpetenie și lipsit de bunuri se împarte la nesfârșit, apoi cu voia boierului care-i stăpînește, se duc, în cete de zece pînă la douăzeci de familii, luandu-și cu ei femeile și copiii, să se așeze într-un cîmp necultivat în preajma satelor; își ridică corturile și se îndeletnicesc cu aproape toate meșteșugurile, cu toate meseriile. ȝăranii îi preferă celorlalți meșteșugari din țară, căci muncesc mai ieftin. Totuși nenorociții aceștia sunt siliți să dea bunilor lor stăpâni jumătate din caștig, sub pedeapsa cu moartea în caz de contravenție. Dar ei se hrănesc

²⁹ *Ibidem*, p. 652

³⁰ *Ibidem*, p. 670

cu rădăcini și puțin porumb, stau în șetre tot anul, vara în corturi nesănătoase, iarna în bordeie făcute sub pământ, de aceea nu ajung niciodată să îmbătrânească”³¹.

Dieudonné Lancelot, Sat țigănesc (1860)

F. G. Laurençon face *Noi observații asupra Țării Românești* și îi întâlnește și el pe „țigani rătăcitori, care trăiesc tot timpul în corturi <făcute> din rogojini proaste sau în păduri. Au pielea oacheșă, foarte oacheșă, sunt zdrențăroși, ei, nevestele și copiii lor și seamănă întru totul cu niște tâlhari. Nu ești în siguranță dacă treci singur pe lângă una din șatrele lor. Trăiesc împreună claie peste grămadă, ca animalele, fără să țină seama nici de vârstă, nici de rudenie. Mănâncă toate mortăciunile pe care le găsesc; într-un cuvânt cu adevărat este hoarda cea mai murdară și mai infamă care există”³².

Ajuns în Țara Românească, Joseph Adalbert Krickel consenează și el faptul că „treptat, munții scad în înălțime și devin mereu mai scunzi. Adesea am întâlnit familii de țigani a căror înfațișare mizerabilă îți produce mai mult scârbă și groază decât milă. Baieți și fete până la vârsta de 14 ani se hârjoneau goi pușcă prin iarbă sau fugeau după caruță pentru a primi ceva de pomană”³³. Charles Lagau trecând prin Moldova, întâlnește și el „țigani... (care) aparțin fie domnitorului, fie boierilor. Se împart în două categorii: de oraș și nomazi. Cei dintâi sunt obligați să lucreze gratuit pentru stăpânii lor, care-i folosesc ca servitori, vizitii, bucătari, dulgheri, croitori etc. Nomazii își achită obligațiile servituții în numerar. Își petrec iarna în păduri, iar vara sălășluiesc în grupuri de 60-80 în preajma câte unui oraș sau sat, dormind sub un cort susținut de căruța lor și sub acest adăpost fabrică tot soiul de obiecte din piei sau lemn, în vreme

³¹ *Ibidem*, p. 727

³² *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 24

³³ *Ibidem*, p. 234

ce animalele lor pasc în jur iarba câmpiei, oferindu-le <țiganilor> laptele cu care moaie pasta fiartă de porumb (mămăliga), care-i hrănește. De altfel, sunt acoperiți de zdrențe, copiii până la 13 ani umblă complet goi în halul ăsta cer de pomană chiar și în mijlocul promenadei publice”³⁴.

Călătorii străini descriu, la începutul secolului al XIX-lea sărăcia și lipsa de mijloace a țăganilor robi din Țara Românească și Moldova, refuzând însă să recunoască cauza acestei stări. Descrierilor făcute le sunt adăugate anumite stereotipuri pentru a înfrumuseța textul: țăganii sunt hoți, cerșesc și mănâncă mortăciuni.

**Țigan din Transilvania
(secolul XVII (?))**

Aceasta fiind situația țăganilor din Principate, să vedem ce se întâmplă în teritoriile românești din Austria. În primul rând, Joseph Adalbert Krickel, în *Drumeție prin majoritatea țărilor aparținând Austriei în anii 1827, 1828...*, ne arată că: „ei au migrat (în Transilvania) precum lăcustele, fără corturi, fără îmbrăcăminte propriu-zisă, acoperiți de zdrențe din pânză, trecând din sat în sat, fie că veneau din Țara Românească, fie că se îndreptau iarăși într-acolo. Funcționarii sătești îi alungau însă îndată din sate cu bătele, asemenea câinilor, după ce țăganii își vestiseră sosirea printr-o larmă mare și prin cerșit în fața ușilor și ferestrelor, precum și prin preziceri, furturi și tâlhării”³⁵. După alungarea cu bătele și „legile imperiului îi opresc să locuiască în orașe înconjurate cu ziduri, dându-le azil numai într-o mică parte din târguri”, scrie Felice Caronni, și nu e de mirare că „locuințele lor sunt într-un tot ca niște peșteri. Eu am vizitat una și nu am găsit decât un strat de frunze uscate pe pământ, în loc

de pat, o legătură de ceapă atârnată și o scândurică prinsă de perete cu cuie de lemn, de care atârnavu câteva strachini de pământ. Viața rătăcioare și nesigură pe care o duc îi face indiferenți la așezare statornică undeva, ori unde ar fi. Alimentele cu care se hrănesc depind de împrejurări. Dacă tatăl de familie e îndemânatic și are vreo meserie din care să-și susțină familia cu propriile sale brațe, sau dacă izbutesc să câștige din contrabandă, cum sunt lacomi din fire, consumă repede cât le vine în casă. Eu am plecat din Transilvania toamna, așa că nu am putut cerceta gospodăria lor iarna; am fost informat că se aprovizionează cu ceva porumb și stau în cocioabele lor afumate, în jurul unui foc abia întreținut și nu întotdeauna cu lemne, ci cu gunoiul cunoscut, astfel că vârtejul de fum rău mirositor face accesul intolerabil”³⁶.

Călătorii străini amintesc faptul că în Transilvania există categoria așa numiților „țăranilor noi”, căci „Iosif al II-lea, acest mare monarh, a poruncit să fie sedentarizați

³⁴ *Ibidem*, p. 338

³⁵ *Ibidem*, p. 229

³⁶ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 501 și următoarele

cu forță”³⁷. „Ultimul împărat a ordonat arderea căruțelor și a corturilor care le favorizau migrația permanentă, și stabilirea lor acolo unde li se găseau șatrele. Ca urmare, îi poți întâlni la intrarea în sate, în grupuri de câte 10-12 familii, în colibe din nuiiele împletite, bătute de toate vânturile, sau în bordeie acoperite cu pământ. Din aceste mizerabile colibe ies copii care îi urmăresc pe călători pentru a le smulge ceva de pomană, prin iritarea provocată de țipetele lor și mai ales prin nuditatea lor completă. Restul membrilor familiei își arată zdrențele care de abia dacă îi acoperă, ca pentru a motiva comportamentul copiilor lor... Cu toate acestea (scrie Charles Lemerrier de Longpré), nu toți ȣiganii sunt sedentarizați. Unii mai sunt încă văzuți făcându-și tabere în pădure, la mică distanță de sate, sub câteva fâșii de stofă aruncate peste crengi, pentru a le ține loc de corturi, și care târăsc după ei niște măgari care par să împărtășească starea de mizerie a stăpânilor lor”³⁸.

Dieudonné Lancelot, Sat țigănesc din Oltenia (1860)

Joseph Adalbert Krickel scrie și el în *Drumeție prin majoritatea țărilor aparținând Austriei în anii 1827, 1828...* că „mulți (dintre acești „țărani noi”) au colibe sau barăci ca lumea, dar fără curți sau garduri. Ei se îmbracă asemănător cu sătenii și orașenii, dar, uneori, au o spoială de instrucție... La Sibiu l-am vizitat pe un „țăran nou”, care confecționa pendule din lemn, instrumente muzicale și produse de strungărie, cu adevărat drăguțe. Pe cât de mult se dedica primele două categorii ocupațiilor casnice și civile, pe atât de mare este mizeria în cazul ultimelor două categorii. Ei nu au nici un fel de noțiune de legislație bisericească și civilă și trăiesc asemenea vitelor. Ei pot face orice fel de muncă, dar sunt nespuse de leneși, foarte murdari și socotesc mult mai comod să-și câștige pâinea prin furt și înșelăciune decât cu sudoarea frunții. De obicei, sunt îmbrăcați doar cu zdrente, iar copiii lor aleargă, aproape în tot timpul anului, goi pușcă. Își schimbă foarte des locul de ședere, dar, de obicei, adăsteaza în apropierea orașelor și satelor, unde călătorii aflați pe drum sunt asaltați de o liotă de copii goi-pușcă, cerșind pomană cu strigăte jalnice și gesturi pline de deznădejde. Pe cât de numeroase sunt în rândul acestor țigani nomazi, datorită murdăriei și neîngrijirii lor, arătările dintre cele mai înspăimântătoare, pe atât gasești

³⁷ *Călători străini...*, volumul II, op. cit., p. 229

³⁸ *Călători străini...*, volumul III, op. cit., p. 501

trăsături regulate în rândul țăranilor noi. Ce-i drept, pielea lor este maronie, iar ochii sunt negri, dar focoși, dinții albi, trăsăturile alese, iar în rândul fetelor am zărit doar puține ființe respingătoare. Limba lor este cu totul diferită de celelalte vorbite în țară, un amestec din care nimeni nu înțelege ceva. Se crede că s-ar asemana întrucâtva cu maghiara, dar nu se poate stabili nimic precis, deoarece nimeni nu s-a straduit să învețe această limba nefolositoare”³⁹.

Despre felul în care trăiesc ȡiganii din Transilvania vorbește și Robert Walsh în *Narrative of a Journey from Constantinople to England* (1828): „după ce am coborât... de-a lungul unei cărări înguste, inegale și stâncoase până la satul din vale, și după ce am trecut de el, am dat de un număr de colibe scunde pe jumătate <îngropate> sub pământ și care formau un fel de cătun. Aceste bordeie erau locuite de un soi de ȡigani așezați, convertiți oarecum de la viața lor rătăcitoare și aici tovarăța mea de drum cu copilul s-a oprit și a coborât din căruță... Ei au legături <de dragoste între ei> înainte de a fi în vârsta de a se însura și le schimbă după cum au cheful și mamele sunt adesea înconjurate de o droaie de copii de la tați deosebiți, care până la o vârstă oarecare umblă goi, chiar pe vremea cea mai aspră.

Când au aplecare pentru o viață așezată, atunci mai multe familii stau împreună <având cu ei> și porci și alte animale într-un mic ocol care ajunge să duhnească nespus de rău din cauza murdăriei lor desăvârșite. Ei sunt supărăcioși chiar până la frenezie și trăiesc într-o stare de ceartă constantă între ei, care este încă și mai mult sporită de aplecarea lor spre beție. În ciuda situației lor înjoșite și disprețuite, ei sunt mândri și își dau mare importanță, sunt foarte vorbăreți și vanitoși, fără nici o considerație pentru adevăr. Ei țin în mare cinste anumite familii de ale lor și le (?) numesc Voievozi, și dintre ele își aleg un fel de căpetenie, mai mult cu numele, căruia îi acordă o ascultare mai mult aparentă. El este purtat pe sus de trei ori în jurul bordeielor, cu strigăte și vociferări, și apoi instalarea sa este împlinită. Aceste căpetenii dețin privilegii, concesate lor de familia Bathory, în anul 1600... (Oricum, afirmă Robert Walsh,) situația civilă în Transilvania este cu mult mai bună decât în provinciile <românești>, căci în Transilvania se bucură de unele privilegii și imunități care îi ridică întrucâtva la rangul cetățenilor, pe când în Țara Românească și Moldova ei sunt robi...”⁴⁰.

Însă, „aplecarea ȡiganilor pentru o viață așezată e rară”. Felice Caronni povestește despre felul în care ȡiganii i-au adus la exasperare pe împărați din Casa de Habsburg. „Împărăteasa Maria Tereza s-a arătat foarte indulgentă față de ei și a înțeles să-i încurajeze ca să ajungă folositori, acordându-le unele privilegii; aceasta a folosit <doar> ca să-i facă să alerge <aici> în mare număr din diferite părți (Griselini a calculat că în Banat treceau de cinci mii); dar pretutindeni au rămas ȡigani în toată puterea cuvântului, adică hrăpăreți, mereu rătăcitori, de nepătruns, leneși. Iosif al II-lea a încercat să-i silească să devină cetățeni utili, dar plictisit de atâtea încercări zadarnice repetate pentru a învinge piedicile ridicate de firea lor neîmblânzită, ba chiar supărat de a vedea că o hoardă de ignoranți îi eludează toate frumoasele sale intenții, a pus trupele să adune dintr-odata pe câți <ȡigani> a putut găsi, bătrâni, femei, copii și să-i

³⁹ *Călători străini...*, volumul II, op. cit., p. 229, p. 229

⁴⁰ *Ibidem*, p. 123

ducă cu sutele în căruțe, sub escortă puternică, în afara granițelor sale. Și totuși au mai rămas mulți în urmă”.⁴¹ După bătaia cu bâte, arderea căruțelor și expulzarea forțată nu funcționează nimic pentru că „atât este de mare nevoia pe care o resimt pentru o viață nomadă, încât își abandonează la primul imbold colibe pe puțin atrăgătoare, e-adevărat, pe care și le construiesc la intrarea în satele în care speră să își facă meseria. Cu aceste ocazii, își iau toate măsurile pentru a ascunde direcția spre care se îndreaptă. Catrafusele îi încurcă prea puțin; sunt compuse din cioburi de vase de pământ, zdrențe de stofă și unelte necesare meseriei lor, mai mult pretext de fraudă și de furt decât mijloc de asigurare a unei existențe onorabile. Tot timpul pe care nu se văd obligați să îl dedice unei activități indispensabile îl petrec fumând împreună, mai puțin pentru vreo plăcere rezultând din acest *farniente*, cât pentru a obține un strat uleios lăsat de tutun pe fundul pipei în care a ars, și pentru a se bucura de el. Mai mult decât orice tip de pomană, cer cu multă insistență voie să ia acest strat din pipele oamenilor pe care îi întâlnesc”⁴².

Christine Reinhard, călătoare și *mamă*, consideră că ȣigani sunt incorigibili și nu pot fi „civilizați” și ne povestește o întâmplare „relevantă” în acest sens. „Un boier bogat numit Sturdza a înființat o fabrică de postav, a adus lucrători din Germania și s-a gândit să dezbrace de apucăturile lor sălbatice pe niște copii jumătate depuiați ai unei șatre de țigani și să-i deprindă cu lucrul. Au fost îmbrăcați, hrăniți bine și învățați în ateliere; cu toate aceasta micii vagabonzi mureau de urât și plângeau tot timpul cerând să se întoarcă la corturile lor muiate de ploaie și bătute de vânt. În odăi bine închise li se părea că se înăbușă. De părinți nu le era dor, dar le trebuia aer în spațiul nemărginit. Tatăl unuia din copii a adus toate economiile sale, care se ridicau la 60 de piaștri, ca să i se înapoieze copilul. În zadar i s-a spus că acesta are tot ce-i trebuie și că învață o meserie folositoare, nimic nu l-a convins și a răspuns că a trăit totdeauna liber, fericit cu această libertate și că nu putea consimți la nenorocirea copilului său. A trebuit să i-l înapoieze. Ceilalți copii se îmbolnăviră pe rând cuprinse un asemenea rău încât Sturdza a fost suit să renunțe la întreprinderea sa și le-a dat drumul la toți să se întoarcă la scumpele lor corturi”⁴³.

Alte istorii nu sunt la fel de relevante sau, cel puțin, nu la fel de relevante pentru ideea conform căreia țigani nu pot fi educați. Felice Caronni, criticând firea „ascunsă”

**ȣigancă din Transilvania
(secolul XVII (?))**

⁴¹ *Călători străini...*, volumul I, op. cit., p. 501 și următoarele

⁴² *Călători străini...*, volumul III, op. cit., p. 501

⁴³ *Călători străini...*, volumul I, op. cit., p. 295

a ȝiganilor, laudă capacitatea lor de a învăța într-o instituție. „Dacă îi întrebi de la cine au învățat această metodă, nu știu să spună doar decât că o au prin tradiție, în familie. De asemenea tot acesta e răspunsul lor față de cei care ar voi să cerceteze cu de-amănuntul care este profesiunea lor de credință, morala, originea și teoria lor socială. Ei mărturisescă că nu știu mai mult decât au învățat de la străbunii lor. Nu scoți mai mult nimic nici de la acei dintre ei care, fiind luați sub ocrotire și crescuți de tineri de vreun mecenar filantrop, au fost trimiși la studii, pentru ca, ajungând mai luminați datorită filosofiei și mai judicioși datorită „frecventării” societății culte, să expună câte ceva din principiile lor necunoscute. Unul din aceștia, cu numele de Vistai, căruia nașul și binefăcătorul său îi dăduse la botez numele de Mihai Farkas, a fost crescut la colegiul calvin de la Cluj și a ajuns să compileze după dicționarul latin și maghiar un glosar de 2145 de cuvinte din propriul său grai; cu toate acestea, silințele profesorului său, Szathmari, care i-a fost examinator, n-au dat nici un rezultat cu privire la noțiunile interesante pe care el nădăjduia să le capete, ȝiganul pretextând o ignoranță totală despre <tot> ceea ce ținea de misterele propriului său neam”⁴⁴.

Dieudonné Lancelot, Sat țigănesc (1860)

François Recordon, în *Scrisori despre Țara Românească* (1815-1821) prezintă o cu totul altă situație, lăsând la o parte prejudecățile și stereotipurile. „În sfârșit, mai mulți boieri români, care vădesc o mare dorință nu numai să lucreze pentru fericirea patriei lor, dar să și servească pe toată lumea, dau de mai mult timp o pildă meritorie, necruțând nici o cheltuială ca să civilizeze această speță de oameni care, la prima vedere, părea condamnată la o existență animalică. Succesele care, în ultimii ani, au încoronat strădaniile unora dintre ei, trebuie să le atragă recunoștința concetățenilor lor și a oricărei persoane iubitoare de oameni, căci au izbutit să folosească un mare număr de ȝigani pe moșiile lor, ca și în acel fel de fabrici de curând înființate care produc chiar o parte din uneltele de tot felul ce se aduceau odinioară din Transilvania. Unul din acești boieri, profitând de talentul firesc pe care ȝiganii îl au pentru muzică, a ales câțiva robi pe care i-a pus să învețe să cânte la diferite instrumente și astfel a format o orchestră foarte bine organizată,... care contribuie la distracțiile și la petrecerile poporului și chiar ale societății de seamă din București... În sfârșit, îți voi vorbi de ȝiganii robi sau de casă care sunt în număr foarte mare fiindcă aproape toți boierii

⁴⁴ *Ibidem*, p. 501 și următoarele

români posedă numeroase familii. Unii le număra cu sutele, alții chiar cu miile. Este ușor de închipuit venitul imens pe care atîția robi l-ar putea aduce stăpânilor lor dacă aceștia ar ști să-i folosească și să-i facă să muncească fie pe ogoare, fie în fabricile care s-ar putea înființa în Valahia și de care aceasta țară este cu totul lipsită. Deși câțiva boieri au încercat în ultimii ani să îmbunătățească situația robilor și au căutat să tragă un folos real de pe urma lor, totuși strădaniile lor n-au avut încă succesul așteptat, căci fie din indiferența celor mai mulți dintre stăpâni, fie mai ales din lenea și din reaua voință a robilor, aceștia continuă să rămână în cea mai neagră mizerie, mai ales cei care trăiesc pe pământul stăpânilor lor, unde rabdă uneori de foame și de frig, aproape fără să se plângă, căci preferă aceste rele muncii și trudei la care i-ar putea constrânge stăpânii... Să nu crezi, totuși, ca în ciuda puținei încrederi pe care o inspiră ȣiganii, stăpânii nu se ocupă de soarta lor; dimpotrivă, sunt mulți care se străduiesc din răspuțeri să le îmbunătățească situația și care, chiar după ce i-au pus să învețe vreun meștesug care să-i poată face folositori societății și să le dea un mijloc cinstit de a trăi, au grija în continuare să-i însoare și să le supravegheze purtarea”⁴⁵.

Revenind la prejudecăți și stereotipuri, să aruncăm o privire mai atentă. Cine sunt, deci, ȣiganii? În primul rând, ȣiganii sunt niște hoți. O știe toată lumea; și unii chiar sunt. Dar sunt toți? Și, dacă n-ar fi atât de săraci ar mai fi tentați să încerce orice? Să-i lăsăm pe călătorii străini din secolul al XIX-lea, din spațiul românesc să prezinte această piesă din dosar. Britanicul Edward Daniel Clarke aproape că le dă o șansă, își dorește să-i înțeleagă (desigur, nu reușește): „Este destul de curios ca indiferent în ce țară aflăm acest neam de oameni, aplecarea lor spre furt este totdeauna aceeași; numai rareori comit acte flagrante de jaf sau tâlhărie, dar peste tot sunt bine cunoscuți pentru înclinarea lor la pungășie și șterpereală și până într-atâta că și cei care se plâng de furturile lor au tendința de cele mai multe ori să o facă într-un chip mai mult glumeț, considerându-i mai degrabă ca pungăși decât ca tâlhari”⁴⁶. Mergând mai departe se lămurește că situația e mult mai gravă. „De la Bujor la locul acesta (Lugoj), calea fusese mult bântuită de atacurile unor tâlhari care săvârșiseră cruzimile cele mai cumplite pentru a stoarce bani... Acești nelegiuți erau mulți din ei români și ne-am mirat aflând că cei mai mulți din ei erau ȣigani”⁴⁷.

**ȣigancă din Transilvania
(secolul XVII (?))**

⁴⁵ *Ibidem*, p. 670 și următoarele

⁴⁶ *Ibidem*, p. 64

⁴⁷ *Ibidem*, p. 78

Francezii Charles Frederic și Christine Reinhard în *Raport asupra Țării Românești și Moldovei* (1807) scriu și ei că: „locuitorii din ambele țări sunt lasători și temători, ce-i drept, dar blânzi și docili. Marii criminali sunt aproape totdeauna țigani sau vagabonzi străini”⁴⁸. Tot în 1807 Thomas Thornton publică la Londra cartea *The Present State of Turkey..., Geographical, Political... the Principahttes Moldavia and Wallachia* în care amintește despre „clasa încă și mai abjectă a țăganilor; ...Ei sunt din ultima treaptă a omenirii. O înclinare spre ce este oprit se manifestă încă din anii cei mai fragezi; au o fire răutăcioasă înclădată, neîngrijiți în obiceiurile lor și în general lungi de mână... Delicte de o natură mai gravă, ca furturile de vite, tâlhării la drumul mare și omoruri se dovedesc de obicei a fi fost făptuite de țigani”⁴⁹.

Italianul Felice Caronni, în *Mie osservazioni locali, nazionali, regionali, annquarie sui Valacchi, specialmente e Zingari transilvane* (Milano, 1812), amintește și el că „viciul, care domină la cei mai mulți, este acela de a voi să trăiască gratis dacă pot, folosind singurul lor capital de înșelăciune sau de iuțeală de mână. Chiromancia, adică prezicerea viitorului, după cercetarea liniilor din podul palmelor sau după semnele de pe unghii și tot astfel interpretarea fericită a viselor, este știința lăsată pe seama femeilor; rolul copiilor este că atunci când se strânge multă lume în cerc în jurul lor și când țăranii stau cu gura căscată la acele scamatorii, să le fure din buzunar batista, să se strecoare în grajd sau în coteț ca să fure purcelul, gâsca, găina sau cel puțin ouăle”⁵⁰.

Auguste de Lagarde călătorind de la Moscova la Viena prin spațiul românesc (*Voyage de Moscou a Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt...*, Paris, 1824) descrie următoarea scenă, venită parcă să ne confirme toate prejudecățile: „când am trecut azi dimineață prin piața mare, am văzut un hoț pe care-l purtau pe străzi și-l băteau cu nuiile, așa cum odinioară lictorii pedepseau pe criminali la Roma. Era unul din acei nenorociți țigani, pentru care furtul pare a fi a doua natură. Oricât de dese sunt exemplele unor astfel de pedepse, obiceiul este la ei mai puternic decât teama; cât despre rușine, nu cred că îi cunosc măcar numele”⁵¹.

La Londra, în 1820, William Wilkinson publică *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating to them*. Și în această carte țăganii sunt prezentați ca și hoți și... nu numai: „acea clasă a speciei umane, cuprinsă sub denumirea generală de țigani, pare să fie întocmai ca evreii, împrăștiată în cea mai mare parte din Europa și în multe alte părți ale lumii; întocmai ca și aceștia, nu au drepturi care să poată fi recunoscute asupra niciunei țări, care să fie numai a lor și se deosebesc de celelalte neamuri de oameni prin însușiri fizice și morale care le sunt specifice... Diferențele de climă și stadiul de civilizație din țările în care s-au născut și unde au fost crescuți nu par să-i influențeze în același chip ca pe celelalte categorii de oameni și în multe privințe ei par <să fie> prea puțin superiori unor brute... Ca pretutindeni, ei se deosebesc prin tenul lor măsliniu; au o constituție puternică sunt atât de căliți datorită <faptului că sunt> mereu expuși asprimii climei

⁴⁸ *Ibidem*, p. 254

⁴⁹ *Ibidem*, p. 378

⁵⁰ *Ibidem*, p. 501 și următoarele

⁵¹ *Ibidem*, p. 565

încât par să fie apți pentru orice muncă și orice oboseală; dar sila lor firească pentru o viață de muncă este îndeobște atât de mare încât ei preferă toate lipsurile sărăciei înlesnirilor de care s-ar <putea> bucura, datorită eforturilor unei munci neîntrerupte. Aplicarea către hoție pare să fie înăscută, dar ei nu se fac hoți în scopul de a se îmbogăți; nu fură decât lucruri neînsemnate. Femeile au aceeași fizionomie cu trăsături fine și regulate. Ele sunt foarte bine făcute mai înainte de a fi mame; dar curând după ce au început să aibă copii ele sunt în general foarte fecunde, iar frumusețea lor este înlocuită de o urâtenie dezgustătoare... Cele două sexe sunt neîngrijite și murdare; murdăria și insectele, care le acoperă trupul, par să alcătuiască o parte integrantă din ființa lor, căci nici o considerație nu-i poate hotărî să fie <mai> curați. Cei mai mulți dintre ei sunt acoperiți cu câteva zdrențe, iar copii lor merg goi în aproape toate anotimpurile... Femeile au firea cea mai coruptă: nici una nu exercită regulat prostituția publică, dar în același timp nici una nu-și refuză favorurile, când i se face o cât de mică ofertă bănească... Cu toate că ȋiganii alcătuiesc aici o parte atât de însemnată a comunității, ei sunt priviți cu cel mai mare dispreț de către ceilalți locuitori care, într-adevăr se poartă cu ei puțin mai bine decât cu animalele; epitetul insultator de „hoț” sau oricare altul echivalent ar putea fi tolerat mai ușor decât acela de „ȋigan”⁵².

Ludwig von Sturmer scrie și el că „ȋiganii... au și reputația de a fi pungași, căci fiecare crimă ce se comite oriunde, li se pune în spinare”⁵³. Sir Robert Ker Porter nu se lasă mai prejos: „cât privește reputația lor, e mai rea decât la noi, numele de ȋigan fiind socotit ca cel mai de rușine nume de ocară, adesea chiar mai degradant decât cel de hoț”⁵⁴. F. G. Laurençon face *Noi observații asupra Țării Românești* (1822), însă, la ȋigani, descoperă aceleași vechi metehne: „cu toții sunt hoți inveterați, mai ales de cai, o mulțime din acești netrebniți umplu mereu ocnile și închisorile orașelor”⁵⁵.

Cel mai aproape de adevăr e Charles Lemerrier de Longpré (*Alpes et Danube, ou voyage en... Hongrie et Transylvanie*, 1837). Cu toate acestea îl ratează complet și nu vrea să înțeleagă nimic: „în inferioritate, cu mult mai jos decât românii și evreii, trăiesc și suferă ȋiganii sau boemienii. Acest popor unic, atașat de condiția sa deplorabilă așa cum alții s-ar atașa de starea cea mai completă de bunăstare, vagabondează ca niște străini pe pământul care îi ține și aproape ca niște dușmani în mijlocul unei societăți care îi respinge și căreia nu par să vrea să îi aparțină. Cu o origine necunoscută, fără un cod de legi, fără nicio legătură internă în afară de aversiunea pe care o inspiră și care îl împiedică să se divizeze, acest popor este un fel de problemă care apare, se zvârcolește, caută peste tot o soluție existenței sale obositoare, incapabil să o găsească, tocmai din pricina lipsei de răbdare pe care o cauzează... Doar atunci când furtul, întâmplarea sau mila, singurele lor surse de venit, nu le ating nici pentru subzistență, recurg la meșteșugurile lor primitive, care constau din repararea încălțămintei, ascuțirea cuțitelor, ghicitul, sau dansul oamenilor și al

⁵² *Ibidem*, p. 652

⁵³ *Ibidem*, p. 716

⁵⁴ *Ibidem*, p. 808

⁵⁵ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 24

cânilor pe muzica proastă a unor viori... Țiganiile au o statură și o fizionomie aparte. Talia lor este mică, subțire, dar destul de bine proporționată; pielea le este arămie, bătând în violet; ochii negrii, foarte alungiți și puțin deschiși dau fizionomiei lor o expresie specială. Starea de murdărie a femeilor o depășește, dacă se poate, pe cea a bărbaților. Iar tinerele fete, de obicei bine făcute și drăguțe, nu întârzie să devină la fel de respingătoare ca și mamele lor. Copiii continuă să umble complet dezbrăcați mult timp după vârsta la care legile cele mai puțin severe ale pudorii impun necesitatea acoperirii cu haine. Bărbați, femei, copii, toți fără deosebire de vârstă, sex, înrudire, trăiesc împreună. Dorm pe paie și pe iarbă, care chiar dacă se transformă în gunoi, continuă să servească drept culcuș acestor amestecuri pe care nu le-am putea numi familii, pentru că nu există nimic care să stabilească o ordine oarecare în raporturile dintre membrii acestor stranii adunături, nimic care să determine o paternitate la care nimeni nu pare să se gândească... Înclinația lor spre furt pare pe măsura nevoilor lor. Păsări de curte, sau rufe, lemne, în cel mai rău caz, atunci când se ivește ocazia, un măgar sau un cal, acestea constituie obiectul cel mai obișnuit al lăcomiei lor. Par incapabili să se ridice până la combinațiile necesare marilor lovituri. Crima este cu totul în afara obiceiurilor lor... Se spune că numărul lor scade vizibil. Starea de abrutizare în care trăiesc este neputincioasă în fața progresului civilizației. Sunt nevoiți să se confunde sau să dispară în mijlocul populației majoritare, să se îndepărteze de țara în care civilizația pune stăpânire pe toate, sau să moară. Nașterea urmașilor, devenită mai puțin activă la ei din cauza lungii serii de factori meniți să o încetinească, nu va putea să acopere golurile din ce în ce mai mari cauzate de obiceiurile lor și se poate prevedea o durată foarte scurtă supraviețuirii acestei rase”⁵⁶.

Robert Walsh călătorește de la Constantinopol spre Anglia și nu o face singur. E însoțit peste tot de un cufăr plin cu prejudecăți. Să-l lăsăm să povestească: „călătorisem pentru întâia oară în viață cu o tânără țigancă, și mi-a venit deodată în gând (bănuiala) că ea ar fi putut să-și încerce talentele profesionale pe orice ar fi putut pune mâna; dar ea era o tânără cinstită și cumsecade...”⁵⁷. Acest călător nu se sfiește să prezinte pedepsele drastice împotriva Țiganilor (cu toate că, din ce s-a scris până acum, ele par a fi fără efect): „nu săvârșesc decât arareori crime feroase, dar au mult mai mare aplecare către delict minore; pentru cele mai serioase din ele sunt bătuiți crunt la tălpi la cheremul stăpanilor, iar pentru cele mai ușoare li se bagă capul într-o mască de fier care se încuie pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă, și aceasta lângă neajunsul pe care li-l pricinuieste, îi împiedică și de a mânca sau bea. În situația aceasta ei oferă uneori o înfățișare foarte caraghioasă. Pentru furturi mărunte ei sunt supuși unei alte pedepse oarecum diferite: gâtul și brațele lor întinse sunt ferecate într-o tăblie despicată pe care o poartă cu ei. Aceasta se numește în Transilvania *endfedede* și este vădit o rămășiță - a pedepsei romane numită furca descrise de Dionisie”⁵⁸.

⁵⁶ *Călători străini...*, volumul II, op. cit., p. 501

⁵⁷ *Ibidem*, p. 123

⁵⁸ *Ibidem*, p. 123 și următoarele

Ernst Christof Dobel, un german cunosător al spațiului românesc, prezintă și el, și, se pare, nu din auzite, o astfel de pedeapsă: „când am ieșit odată din atelier, <spre a mă duce> în oraș pentru a cumpăra fier, a intrat pe neașteptate, în prăvălia în care mă aflam, un bărbat cu față măslinie, iar pe cap cu o pălărie pe care erau fixate două coarne mari de berbec. De la fiul negustorului, căruia i-am cerut lămuriri cu privire la această ciudată podoabă, am căpătat răspunsul că acest bărbat, un țigan, este un șerb de a cărei cinste nu răspunde stăpânul său pentru că a furat și de aceea poartă pălăria cu coarne pentru ca locuitorii casei în care intra și din care iese, să se poată feri de degetele sale de hoț. Coarnele sunt o prevestire publică din partea stăpânului său că acesta nu despăgubește de ceea ce a furat șmecherul”⁵⁹.

Și descrierea unor astfel de pedepse poate continua. François Recordon scrie că: „aceste ființe sunt atât de nesimțite și atât de puțin pătrunse de dragostea de libertate (pe care nu au cunoscut-o de altfel deloc) încât dacă vreunul din ei, după ce a fost stâlcit în bătaie din porunca stăpânului lui, în urma vreunei greșeli, fuge mânat de acel instinct care este propriu tuturor animalelor și care le face să se îngrijească de păstrarea ființei lor atunci acest nenorocit, găsind că libertatea este o povara prea grea, nu se dă în lături să se întoarcă aproape întotdeauna din proprie voință în casa stăpânului său, unde știe bine că pentru a ispăși noua greșală pe care a comis-o fugind, nu va scăpa de o pedeapsă mai grea decât cea de care frica îl împinsese să scape... Stăpânii au asupra robilor lor toate drepturile pe care li le acordă autoritatea despotică și aceștia din urmă nu sunt plătiți niciodată de greșelile lor fără bătaii cumplite și fiare puse la picioare, la mâini și câteodată chiar în jurul gâtului, precum și două coarne mari, din același metal, care cântăresc mai mulți funzi și pe care trebuie să le poarte când au savârșit greșeli grave”⁶⁰.

William Wilkinson consideră pedepsele ca fiind absolut necesare: „aplecarea de neînălțurat către viciu și lenea acestor servitori dau naștere la turburări și supărări neconținute. Aproape în toate casele s-au stabilit pentru ei pedepse dintre care cea mai aspră este bătaia la tălpi; este aplicată de un alt țigan, sub supravegherea intendentului și, adeseori, <chiar> sub supravegherea stăpânului sau stăpânei. Boieroaicele, oricât de tinere și de frumoase, nu se prea simt oprite de un sentiment <de> delicatețe spre a nu se deda în asemenea împrejurări <la acte> de autoritate. O pedeapsă mai puțin gravă

**Carol Popp de Szathmari,
Țigancă (~1870)**

⁵⁹ *Ibidem*, p. 476

⁶⁰ *Călători străini...*, volumul I, op. cit., p. 670

**Ange-Louis Janet, Surugiu țigan
din Moldova
(mijlocul secolui XIX)**

constă în a băga capul vinovatului într-un fel de coif de fier cu două coame imense din același metal și de a-1 închide pe sub bărbie în așa fel încât să fie foarte supărător pentru cel care-1 poarta, împiedicându-1 pe acesta să mănânce sau să bea, atâta timp cât îl poartă... Este totuși neîndoielnic că servitorii țigani nu pot fi ținuti într-o bună rânduială fără a fi pedepsiți și nici nu pot să îndeplinească o muncă mai îndelungată fără stimulul bătaii. Stăpânii particulari nu au drept de viață și de moarte asupra lor; dar s-a întâmplat câteodată ca vreun biet nenorocit să fie bătut până ce a murit, nici ocârmuirii, nici <opinie> publice nu le-au păsat de această împrejurare”⁶¹.

Că viața acestor oameni nu prea are valoare, e de acord și F. G. Laurençon (*Noi observații asupra Țării Românești*, 1822), căci: „e îngăduit stăpânilor să-i maltrateze, să-i vândă, să-i dea, într-un cuvânt să facă cu ei ce vor”⁶². Și, completează Robert Walsh (*Narrative of a Journey from Constantinople to England*, 1828): „cei ce aparțin boierilor sunt folosiți în orice slujbe hotăresc stăpânii; de obicei ca slugă în casă

și ca lucrători la vie și așa de mare este degradarea la care au fost duși, încât dacă unul din ei este omorât de stăpânul său, nu se dă nici o atenție acestui fapt; dacă însă a fost omorât de un străin, moartea sa este plătită cu o amendă de optzeci de florini”⁶³.

Se pare că, întradevăr, bătaia era ruptă, cândva, din Rai, deși... drumul spre Iad e pavat cu bune intenții. Însă degeaba... degeaba vorbim despre Rai și Iad, căci țiganii nu au niciun fel de religie (?). Toți autorii sunt de acord între ei în privința asta: „În materie de religie țiganii, care sunt niște simulanți, se prefac că o au pe aceia a populației în mijlocul căreia trăiesc după cum încearcă să facă și cu portul lor; dar cum își schimbă <credința> la fel ca și hainele, sunt temeri că nu au nici un fel de credință...”⁶⁴ (Felice Caronni); „Nu cred să aiba nici cea mai mică cunoștință de vreo religie”⁶⁵ (F. G. Laurençon); „Se caracterizează prin semne particulare... pielea oacheșă și păr negru și însușiri morale nealterabile, o aversiune pentru muncă și o tendință la furturi mărunte. Ei nu recunosc nici o religie particulară ca a lor, dar îndeobște practică riturile ortodoxe de care nu au decât o idee primitivă și pocită. Își

⁶¹ *Ibidem*, p. 652

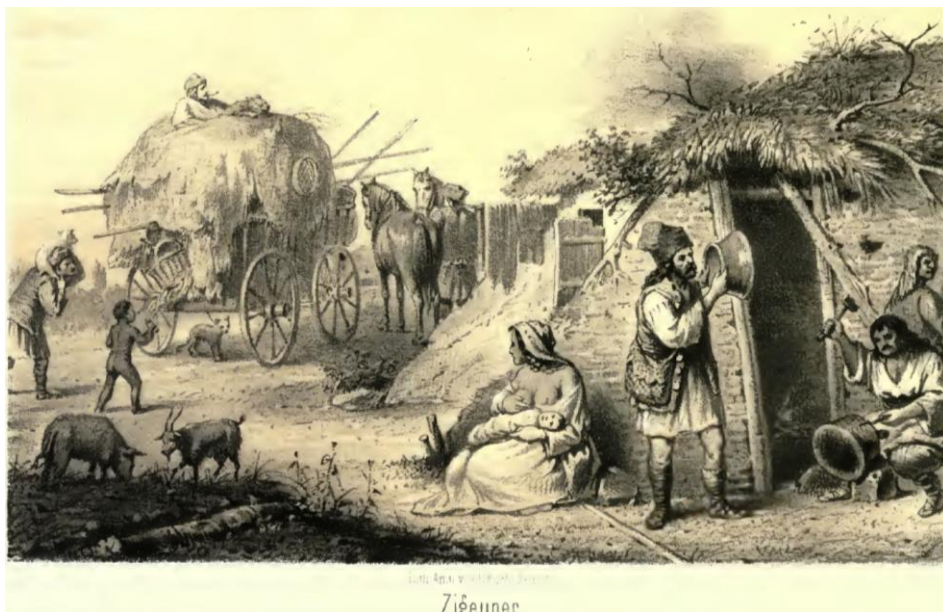
⁶² *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 24

⁶³ *Ibidem*, p. 123

⁶⁴ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 501

⁶⁵ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 24

botează copiii, dar acest botez este săvârșit doar de ei într-o cârciuma cu un amestec sacrilegiu de răs și de nebuneală. Nu au nici o noțiune despre învierea morților. Unul din copiii lor a murit la școala de aici, și părinții au cerut ca el să fie îngropat împreună cu tovarășii săi de învățătură. Fiind întrebați dacă ei speră sa-l întâlnească în altă viață, au spus că știau că el nu va mai putea niciodată să fie readus la viață”⁶⁶ (Robert Walsh); „Nu recunosc nici o religie, trăiesc împreună ca niște brute și sunt în general, hoți”⁶⁷ (Charles Lagau); „Deși nu par a avea un sistem de religie, sunt foarte superstițioși și cred în zile norocoase și în zile nefaste”⁶⁸ (Andrew A. Bonar și Robert Mc Cheyne).

Țigani din Banat (Lénart Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, 1863)

Cât privește limba, părerile sunt împărțite. Cei doi misionari mai sus amintiți notează că „aparența lor este mai mult asemănătoare Țiganilor din alte țări, fiind toți negrii, cu ochi frumoși, tot negri, și cu părul lung, negru. Au o limbă specială a lor”⁶⁹. Consulul Charles Lagau crede că „limba lor este cea a coptilor”⁷⁰. F. G. Laurençon, mai rezervat, se limitează să remarce că „se fac încă cercetări din ce țară au venit aceste populații nomade, care au moravuri atât de ciudate și o limbă cu totul deosebită”⁷¹. William Wilkinson remarcă faptul că „Țigani din Țara Românească și

⁶⁶ *Ibidem*, p. 123

⁶⁷ *Ibidem*, p. 338

⁶⁸ *Călători străini...*, volumul III, *op. cit.*, p. 787 și următoarele

⁶⁹ *Ibidem*, p. 787 și următoarele

⁷⁰ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 338

⁷¹ *Ibidem*, p. 24

din Moldova vorbesc limba țării; dar cei care duc o viață rătăcitoare se folosesc între ei de un grai deosebit, alcătuit din cuvinte corupte bulgare, sârbe, maghiare amestecate cu unii <termeni> turci...”⁷². Felice Caronni menționează și el că „țigani zși și faraoni... nu sunt de statură impunătoare și nu se deosebesc (cel puțin din punctul nostru de vedere) ca înfățișare, unul de altul, decât într-o măsură infimă. Au ochii negri strălucitori, păr negru lins, culoarea pielii măslinie... Adulții se îmbracă după portul românilor, sau după portul țării în care se afla, silindu-se, de asemeni, a vorbi ca ei, acolo unde trebuie să depindă de aceștia, dar păstrându-și numai pentru ei propriul lor grai, care mi se pare că nu are nici o legătură cu vreun alt <grai> cunoscut <aflat> prin dicționare”⁷³.

Pentru călătorii străini din spațiul românesc, precum Felice Caronni, românii și țigani „alcătuiesc (în Transilvania) cele două clase inferioare, vrednice amândouă de cea mai mare atenție, una ca fiind cea mai harnică și folositoare pentru societate... cealaltă, mai redusă, tocmai ca fiind *capomorto* din pricina firii sale trândave, sumbre și vițioase”⁷⁴. Joseph Adalbert Krickel observă și el că „între diferitele categorii sociale... românii și țigani sunt, fără îndoială, cei mai nevoiași. Produsele activității lor stau în legătura directă cu modul lor de viață mizer. Ei nu sunt împovărați de griji deosebite pentru hrană. Știu că, atâta vreme cât sunt tineri și sănătoși, pot câștiga cât le este necesar subzistenței lor reduse și chiar dacă datorită lenei, n-ar voi să câștige nimic, s-ar putea întreține prin cerșit. De aceea, la vreme de târg, am văzut cerșetori din cele mai îndepărtate ținuturi, niște figuri care-ți făceau milă”⁷⁵. Și dacă românii scapă de eticheta de cerșetori (pentru o vreme), țigani vor rămâne cu ea, iar bâlciul, în spațiul românesc va fi de neconceput fără țigani. Edward Daniel Clarke, ajunge „la Dobra, (unde găsește) un bâlci foarte înțesat de omenire, cu țigani cerșind în mijlocul unei larme grozave”⁷⁶. Christine Reinhard leagă și ea imaginea atmosfera bâlciurilor de țigani. „Ieri am fost cu copiii să vedem un bâlci. Au rămas tare dezamăgiți fiindcă n-au văzut decât lucruri utile și nici un fel de jucării. Mi-a făcut plăcere să studiez varietatea chipurilor și a indivizilor. În cea mai mare parte nu se ridică deasupra nivelului animalității și rar găsești în ochii lor cea mai mică scîlpire de inteligență. Printre țigani se văd mutre mai răsărite, vorbesc de țigani liberi...”⁷⁷.

Săraci și fără mijloace de subzistență, țigani trebuie să se adapteze și să fie creativi. Printre altele, asta înseamnă că trebuie să umble din loc în loc, din bâlci în bâlci, să „vagabondeze” și să facă tot felul de meserii ciudate. F. S. Chrismar scrie: „ca ghicitori sunt cunoscuți în toată Europa... Sunt tot atât de înzestrați pentru arta de a lecu și vădesc prin toate aceste dispoziții și însușiri ceva din sângele vechilor egipteni, ai căror urmași se dau bucuroși. Dar în afară de toate aceste însușiri, țiganul nu are nici un fel de aplecare pentru plugărie. Numai puțini s-au așezat în Banat și Transilvania; cei mai mulți își urmează chemarea irezistibilă pentru viața nomadă și hoinăresc cu corturile lor prin țară, căutând de preferință drumuri neumblate

⁷² *Călători străini...*, volumul I, op. cit., p. 652

⁷³ *Ibidem*, p. 501 și următoarele

⁷⁴ *Ibidem*, p. 486

⁷⁵ *Călători străini...*, volumul II, op. cit., p. 226

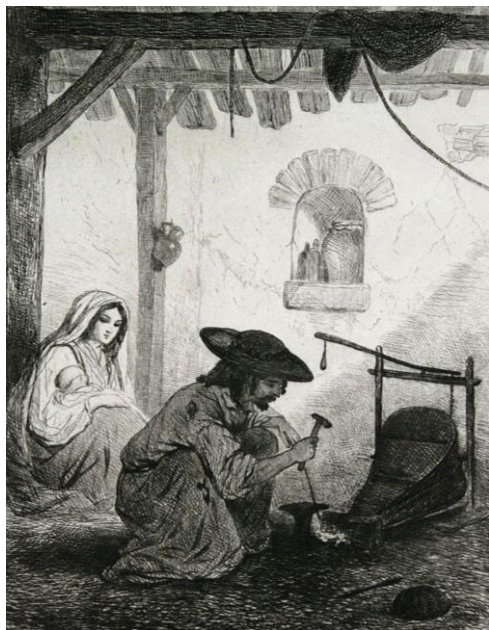
⁷⁶ *Călători străini...*, volumul I, op. cit., p. 77

⁷⁷ *Ibidem*, p. 295

și defileuri întunecoase în munți...⁷⁸. Desigur, trebuie să facem remarca că, în ciuda a ceea ce cred diferiți autori, ȧigani nu sunt vagabonzi naturali. Sărăcia și lipsa altor mijloace de subzistență îi împinge la asta.

Auguste de Lagarde atinge și el subiectul amintind de: „scule de aramă, de fier și mai ales cuie, care se fac în cantități uriașe, (și) sunt vândute de țigani, pe care-i întâlnești ori unde-i vreo șansă de câștig...⁷⁹. William Wilkinson repetă povestea: „îndeletnicirea de căpetenie atât a bărbaților, cât și a femeilor, care duc această viață rătăcitoare, constă din a face pentru vânzare unelte de fier grosolane, coșuri și alte lucruri de lemn de felul acesta. Dar ei își mărginesc munca și câștigul numai la ceea ce este neapărat necesar pentru a-și procura mijloacele de trai⁸⁰. F. G. Laurençon crede că „mai ciudat că acești țigani rătăcitori sunt liberi și nu depind decât de un dregător al principatului numit armaș... Acești țigani n-au renunțat nici la meseria de ghicitori și de ursari, punând <urșii> să joace în sunetul unei scripci proste și al unei tamburine⁸¹.

François Recordon notează că, țigani din bălciuri, „mulți sunt lăcătuși, turnători, potcovari sau lăutari, facând să joace urșii în sunetul instrumentelor lor și jucând cu ei, fie cu tamburine sau bătând tactul cu un fel de pintenii mari pe care și-i leagă de călcăie și care fac mult zgomot când se lovesc între ei. Femeile sunt, de obicei, ghicitoare în palmă.” Datorită greutății cu care își câștigă subzistența, „mai poate fi amintită iuțea lor la fugă și care, unită cu îndemânarea, îi scapă de urmărirea celor mai pricepuți călăreți. Par să aibă mai multă mândrie decât țigani lăieți de care ți-am vorbit, judecând după îndeletniciri, ținută și înfățișarea lor, care nu sunt acelea ale unor rătăcitori, cu toate că de fapt nu au nici ei locuințe stabile. Trăiesc adunați în cete destul de numeroase și au care în care-și transportă familiile și avutul care constă, în primul rând, din corturi pe care le ridică în locurile unde vor să poposească; adeseori vezi lângă orașe șatre de țigani de 25 până la 30 de focuri, care sunt adevărate sate călătorești, căci atunci când își schimbă locul, pleacă toți grămadă îmbrăcăminte lor seamănă cu cea a românilor și, mai totdeauna, este în stare foarte bună; sub brațul stâng mai poartă o geantă de piele acoperită cu bumbi groși de alamă pe care au grijă să-i țină la fel de strălucitori ca și pe cei care

Théodore Valerio, Tigan din Banat lucrând la forjă (mijlocul secolului XIX)

⁷⁸ *Călători străini...*, volumul III, *op. cit.*, p. 72

⁷⁹ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 579

⁸⁰ *Ibidem*, p. 652

⁸¹ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 24

împodobesc cureaua în bandulieră și chimirul lor tot de piele, de care atârnă o lulea, un amnar, un cuțit și câteva lăntișoare mici de metal ce le slujesc de podoabă. Femeile lor nu acordă mai puțină însemnătate găteliilor, dar pentru acest cuvânt nu sunt mai curate; s-ar zice chiar că nu le place <să trăiască> decât în necurătenie, într-atât sunt de murdare și de dezgustătoare; podoabele lor cele mai de preț constau din câteva scoici și din salbe lungi de monede mici de argint pe care le atârnă de gât sau le împletesc în păr”⁸².

Dieudonné Lancelot, Țigani ursari (1860)

Datorită faptului că sunt la marginea societății, țiganiii mai fac o meserie pe care o refuză restul lumii, aceea de călăi. William Wilkinson ne arată că „cei folosiți pentru <aplicarea> oricărui fel de pedepse sunt recrutați numai din această „clasa”; dar cum slujba lor este numai întâmplătoare, nenorociții condamnați suferă întotdeauna <mult> mai mult din pricina lipsei lor de experiență și din cauza neîndemândrii lor”⁸³. F. G. Laurençon scrie că țiganiii „au plăcutul privilegiu de a fi călăi; când e vorba să bată la falangă pe vreunul din confracții lor sau spânzure, o fac cum nu se poate mai bine...”⁸⁴. Robert Walsh completează afirmând că „mulți <țigani> sunt atât de josnici încât sunt ținuți la distanță de ceilalți. Dintre aceștia unii sunt folosiți drept alai, care se pun pe treabă cu cea mai mare mulțumire, își pregătesc unelte de tortură extraordinare și simt o plăcere sălbatică descriind celui osândit pedeapsa pe care o va suferi și chinul la care va fi supus”⁸⁵.

⁸² *Călători străini...*, volumul I, op. cit., p. 670

⁸³ *Ibidem*, p. 652

⁸⁴ *Călători străini...*, volumul II, op. cit., p. 670

⁸⁵ *Ibidem*, p. 123

Așezați la marginea simbolică a lumii, aproape de moarte, aproape de lumea cealaltă, ȋiganii se ocupă și cu... mortăciunile. P. D. Holthaus scrie că la București „toate vitele moarte, pisicile și câinii sunt aruncați în gârlă, iar dintre aceștia din urmă un număr foarte mare. Pe malurile gârlei s-au acuiat câini sălbatici, numiți câini de Dâmbovița și care dau mult de lucru locuitorilor; dar ei au găsit acum un mijloc bun să reducă numărul acestor animale supărătoare; ȋiganii, care alcătuiesc în mare măsură drojdia societății, sunt folosiți pentru stăpânirea lor. Ei umblă prin oraș în căruțe și lovesc câinii, omorându-i. Adesea se văd 40-50 de câini morți <aruncați> în căruțele lor”⁸⁶. Urmarea e oarecum firească. Ne-o spune Felice Caronni: „ȋiganii mănâncă cu plăcere porc sărat, dar când nu mai au de nici unele, recurg la șerpi, șopârle, șoareci, căci nevoia și foamea îi fac ageri în a-i surprinde și abia jupuiți îi mănâncă cruzi”⁸⁷. Joseph Adalbert Krickel continuă raționamentul: „cele de a patra categorii îi aparțin burcașii, un fel de paria, care nu dorm în corturi ca ȋiganii din categoria a treia, ci sub cerul liber. Ei sunt foarte temători și trăiesc din carnea animalelor moarte”⁸⁸. Iar dacă tot am ajuns aici, de ce să nu ducem raționamentul până la capăt? Auguste de Lagarde: „Incontestabil este faptul că, răi și decăzuți, pretutindeni unde pătrund sunt socotiți marșavi și primejdioși; învinuiți în Transilvania că ar fi antropofagi, mi s-a spus că mulți din ei au fost arși de vii, ca unii care au fost dovediți de această crimă îngrozitoare”⁸⁹.

Să revenim la sentimente mai bune. Ignati Iakovenko scrie, în jurul anului 1820, despre *Situația actuală a principatelor Moldova și Țara Românească* pomenind și că „ȋiganii sunt împărțiți în Țara Românească în două stări: unii dintre ei aparțin domnului, iar alții boierilor și manăstirilor. Cei care aparțin domnului sunt sub ocărmuirea armașului, care, dispunând de ei, pe unii îi trimite la strângerea aurului din râuri, iar pe alții, care rămân liberi de această obligație, îi supune la dări. Acei dintre ȋigani însă care aparțin boierilor și manăstirilor se afla la discreția acestora și sunt socotiți drept supușii lor, astfel încât cel care îi are sub stăpânire are dreptul de a-i dărui sau a-i vinde cui vrea și cum vrea”⁹⁰. „Țiganii domnești, numiți aurari, dobândesc din toate aceste râuri pentru doamna Țării Românești, în loc de dare, în fiecare an mai mult de 2.400 de drahme de aur. Trebuie presupus însă că ei dobândesc aur de acest fel mult mai mult decât cantitatea amintită și a el este ascuns de către ȋiganii înșiși și armașul care îi conduce”⁹¹.

Invariabil, toți călătorii străini din această epocă, scriu despre ȋiganii care caută aur. „Toată Țara Românească poate fi descrisă ca un plan înclinat ce se pleacă spre Dunăre și este brăzdat de numeroase râuri curgând aproape paralel, în așa fel că se varsă în acest fluviu formând aproape unghiuri drepte. În nisipul acestor râuri ȋiganii găsesc praf de aur pe care-l pun la păstrare și îl aduc astfel la oraș pentru a-l vinde”⁹².

⁸⁶ *Ibidem*, p. 441

⁸⁷ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 501 și următoarele

⁸⁸ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 229

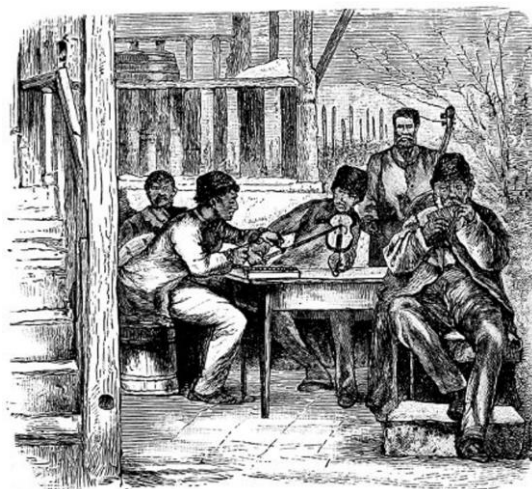
⁸⁹ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 579; tot aceasta este perioada în care amintește și Nicolae Stoica de Hațeg de această acuzație adusă ȋiganilor

⁹⁰ *Ibidem*, p. 865

⁹¹ *Ibidem*, p. 841

⁹² *Ibidem*, p. 57

„Ceilalți muncesc ca zlătari și spălători de aur sau ca fierari itineranții, ori cutreieră țara ca lăutari; unii dintre țigani sunt geambași de vite... Dar țiganii din Țara Românească nu sunt o rasă de trândavi, ar trebui mai degrabă descriși ca un popor laborios și cei mai mulți dintre ei se străduiesc cu adevărat să-și câștige existența. Această fracțiune a lor este cea care muncește la spălutul aurului. Ei au mare iscusința la aflarea metalului. Instrumentele lor constau dintr-o tăblie lată de două sau trei picioare și lungă de patru sau cinci, cu șanțuri mici săpate transversal și mărginite de amândouă părțile cu o muchie de lemn... De obicei vând aurul găsit sub forma de praf, dar unii dintre ei, care sunt obisnuiți să facă pe fierarii, au destulă pricepere ca să topească aurul în mici drugi, folosind în acest scop mici cuptoare joase și ațâțând focul cu foale portative făcute din piele de capră”⁹³ (Edward Daniel Clarke, *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*).

Muzicanți țigani⁹⁴

Și povestea continuă. Armand Charles conte de Guilleminot notează: „în aceste două provincii se găsesc, mai ales în Valahia, mine de aur, argint, cupru, mercur, fier etc. dar prinții domnitori le au sub autoritatea lor pentru a le ține ascunse. Ei se tem ca turcii să nu vină să le exploateze în folosul lor. Poate că aceștia din urmă le cunosc existența, dar nu se preocupă să deschidă asemenea comori la granițele lor... Râurile Argeș, Olt, Dambovița și Ialomița, care curg în Valahia, cară nisipuri de aur, produs estimat cam la 15 000 de piaștri, sau 22 500 de franci, și este destinat darurilor pentru prințesă. Țiganii sau egiptenii sunt cei care au de mult timp privilegiul de a scoate din apă acest metal...”⁹⁵. Felice

Caronni scrie că: „alții se îndeletnicesc să scoată din nisipul râurilor firișoare și granule de aur, sau să-l adune pe cel depus la marginea izvoarelor care ies din mine și aceasta le aduce cam jumătate de „paolo” pe zi, <chiar> pe timp foarte ploios și în vreme de inundație”⁹⁶. Tot acest autor trece prin „Cărpiniș, sat... din care-și scot traiul românii și țiganii, profitând de acel puțin nisip mineral care se scurge împreună cu apa din băile de spălat aurul de la „Pârâul roșu””⁹⁷.

⁹³ *Ibidem*, p. 64

⁹⁴ E. Gerard, *The land beyond the forest, facts, figures, and fancies from Transylvania*, Ed. Harper & Brothers, New York, 1888 (<https://www.gutenberg.org/files/57168/57168-h/57168-h.htm>)

⁹⁵ *Ibidem*, p. 367

⁹⁶ *Ibidem*, p. 501 și următoarele

⁹⁷ *Ibidem*, p. 514

William Wilkinson amintește de „râurile Dâmbovița, Argeș, care izvorăsc din Carpați și străbat Țara Românească pentru a se vărsa în Dunăre, duc cu ele o mulțime de grăunțe de aur. Țiganiile domnești sunt puși să le culeagă când apele sunt joase și li se îngăduie să plătească, în parte, birul din roadele acestei munci”⁹⁹. François Recordon scrie că: „țiganiile din Țara Românească se pot împărții în trei categorii principale și pot fi desemnați prin numele date de români, anume: cel de vagabonzi (de laie), de aurari (aurares) și de robi sau de slugi, <țigani> de vatră... Vei recunoaște lesne în imaginea descrisă pe țiganiile numiți aurari... Cei care practică meseria de aurari caută <aurul> în nisipul unor râuri ca Oltul și Dâmbovița și în altele, putând astfel plăti tributul pe care-l datorează domnului.”¹⁰⁰ Pentru F. G. Laurençon „toate râurile (din Țara Românească) poartă aur și țiganiile rătăcitori sunt aurarii acestei țări... (și) mulți dintre ei sunt zlătari și trebuie chiar să facă, în fiecare an la 1 ianuarie, un dar de două mii de galbeni în praf de aur doamnei”¹⁰¹. Robert Walsh, călătorind de la Constantinopol spre Anglia vedeși el țiganiile care „în Țara Românească și Moldova ei sunt robi... Cei care aparțin stăpânirii, sunt lăsați să-și satisfacă tendințele nomade, cu condiția de a se lega să nu părăsească țara și de a plăti o capitație de patruzeci de piaștri de fiecare ins ce trece de șaisprezece ani; și această sumă o agonisesc de obicei din aurul pe care îl culeg din albiile râurilor”¹⁰². Venind tot de la Constantinopol, Charles Colville Frankland vede și el „câțiva țigani care spălau nisipul și adunau aurul, dar nu ca să-l vândă. Această operație este foarte simplă; se spală nisipul pe o scândură înclinată... țiganiile stau aproape până la genunchi în apă, ocupându-se exclusiv cu aceasta. Felul lor nepăsător și leneș se potrivește cu aceste îndeletniciri, deși adeseori sunt obositoare. Ei duc pulberea auriferă la Sibiu și București în coșuri”¹⁰³.

Un țigan care împletește coșuri⁹⁸

Când nu sunt căutători de aur țiganiile sunt fierari și meșteșugari. Felice Caronni (*Mie osservazioni locali, nazionali, regionali, annuarie sui Valacchi, specialmente e Zingari transilvane...*, Milano, 1812) consemnează faptul că „meseria pe care o exercită țiganiile de preferință este aceea de fierari (făurari). Ori unde se duc, își iau în spinare tot atelierul de unelte, foarte sărăcicioase în sine, dar meștere în mâna lor <care sunt> iuți la treabă. Când se ridicau acele construcții pentru piva și moara de apă

⁹⁸ E. Gerard, *op. cit.*, (<https://www.gutenberg.org/files/57168/57168-h/57168-h.htm>)

⁹⁹ *Ibidem*, p. 621

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 670

¹⁰¹ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 24

¹⁰² *Ibidem*, p. 123

¹⁰³ *Ibidem*, p. 278

de care am pomenit la Gilau, am văzut că un ȋigan ajutat de nevasta lui a săpat mica groapă pentru cărbune, a ridicat cu pietre culese din râu oblonul pentru foale, a înfipit în pământ nicovala portativă și s-a pus să înroșească în foc și să bată fierul pentru ca să facă din el benzile, axele și tot ce trebuia să slujească la mișcarea roților și la soliditatea întregii mașini. Repeziciunea și precizia lucrului m-au încântat și m-au minunat cu adevărat, căci nu se obține nici una nici alta de la profesioniștii cei mai acreditați din oraș...”¹⁰⁴. Robert Walsh notează și el că „ocupația lor de frunte este de a făuri unelte de fier, a face linguri de os, coșuri și altele; în țările <române> mulți se îndeletnicesc cu strângerea de aur...”¹⁰⁵. Joseph Adalbert Krickel, laudă și el îndemânarea ȋiganilor: „lingurarii... (sunt) cei care produc linguri de plumb. Aceștia fac negoț cu mărfuri marunte și se ocupă, în același timp, de agricultura. Rudarii sau spălătorii de aur aparțin, de asemenea, acestei categorii. În al doilea rând sunt ursarii sau muzicanții, care merg din loc în loc și își exercită ocupația cu destulă istețime... Celei de a treia categorii îi aparțin lughiașii sau fierarii, care, pe lângă alte meșteșuguri, mai practică și furtul din buzunare și tâlhăria la drumul mare... Trăsătura de caracter, prin care se aseamănă toți ȋiganii este iscusința lor deosebită pentru tot felul de ocupații manuale, pe care le învață, uneori, îndată ce le-au văzut”¹⁰⁶.

Dieudonné Lancelot, Forja unui țigan (1860)

Ernst Christof Dobel, meșter venit tocmai din spațiul german, critică abilitățile de fierari ale ȋiganilor: „primul meu drum a fost la atelierul de fabricat trăsuri a domnului Andricu Mamachi, un boier grec care ocupa și postul de consul german, fără să înțeleagă însă nici un cuvânt în limba germană. El stăpânea fabrica în tovarășie cu un

¹⁰⁴ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 501 și următoarele

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 123

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 229

șelar moldovean, al cărui frate, un caretaș, dădea de lucru câtorva țigani <întrebuințați> ca fierari, care <cu toții> laolaltă făceau o munca de proastă calitate”¹⁰⁷, însă F. S. Chrismar (*Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Türkei*, 1833) scrie cu empatie despre ei, lăudând talentele lor: „într-un sat mic din apropierea Sibiului am găsit adunată o familie numeroasă de țigani, dintre care unele chipuri expresive de bărbați ne-au atras atenția... Toată greutatea soartei triste a acestui popor surghiunit pare să apese asupra firei lor... Chiar și românul grosolan, plin de defecte fizice și morale și care stă pe treapta cea mai de jos printre națiunile din Europa, se uită cu dispreț la țigani care, după părerea sa se află mult mai prejos ca el. Și totuși țiganul este plin de aptitudini firești, este un om care se pricepe la toate, care încearcă orice <și> care are dispoziții și talent pentru toate. În minele din Transilvania lucrează mai ales țiganii, care au o îndemânare deosebită pentru această <muncă>... Țiganii sunt cei care au făcut, în Ungaria și în Transilvania, primele arme de foc, ghiulele de tun și alte muniții... țiganii sunt cei care fac inele, cercei, lanțuri de pus la gât și alte giuvaeruri din cositor și din foi de alamă argintată pentru găteala româncelor. Ei sunt deosebit de îndemânatici la lucrările de fierărie”¹⁰⁸. Misionarii scoțieni Andrew A. Bonar și Robert Mc Cheyne consemnează și ei faptul că țiganii „sunt cei mai buni meseriași din țară. Fierarii și zidarii sunt îndeosebi recrutați dintre ei”¹⁰⁹. Adam Neale ne arată că produsele lor ajung chiar să fie „exportate”: „a doua zi de dimineață... marinarii noștri greci au prezis o furtună... marinarii noștri nu și-au pierdut vremea. Sărind pe mal, au început să debarce o mulțime de obiecte de lemn, vase, câni, oale de pământ etc., pe care le aduseseră de la Galați, unde fuseseră făcute de țiganii (!) din Moldova...”¹¹⁰.

Ca o concluzie, Edward Daniel Clarke notează următoarele: „țiganii din Banat își câștigă existența, ca și cei din Țara Românească, umblând din loc în loc ca fierari și lăutari. Iarna, ei cioplesc linguri, polonice, copăi și alte alte obiecte de lemn. În timpul verii umblă aproape goi și se ocupă atunci cu spălarea aurului din nisipiul râurilor și al malurilor”¹¹¹.

Însă, și cu asta toată lumea e de acord, țiganii au un talent și mai mare. „Țiganii sunt și astăzi cei mai buni muzicanți din Ungaria și nu pot fi întrecuți în executarea muzicii naționale maghiare. Ei sunt maeștri nu numai în ce privește agilitatea și mânuirea instrumentelor, ci sunt și compozitori și poeți cu cea mai bogată fantezie, chiar dacă nu scriu niciodată vreo notă și chiar dacă nu cunosc măcar vreuna” (F. S. Chrismar)¹¹². Ludwig von Sturmer scrie că: „talentul lor stă în muzică, ei cântă după ureche bucățile cele mai grele, și sunt de alminteri chiar singurii lăutari din Țara Românească”¹¹³, iar Robert Walsh e de acord cu acest fapt: „din ei se recrutează lăutarii obișnuiți din aceste țări, îndeosebi cei ce cântă din instrumente de vânt. I-am auzit adesea cântând și întotdeauna cu plăcere... Mi s-a spus că nu puteau fi învățați să citească notele muzicale și că tot meștesugul lor era după ureche”¹¹⁴.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 460

¹⁰⁸ *Călători străini...*, volumul III, *op. cit.*, p. 72

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 787 și următoarele

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 187

¹¹¹ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 81

¹¹² *Călători străini...*, volumul III, *op. cit.*, p. 72

¹¹³ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 716

¹¹⁴ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 123

Dieudonné Lancelot, Fierăria unui țigan din Arșiș (1860)

Între aceste voci, ca de obicei, consulul Charles Lagau, se remarcă, fiind mai critic: „muzica este lăsată pe seama țiganilor, care interpretează de mântuială cântecele lor urâte, toate cuprinse în gamă minoră”¹¹⁵. În schimb Andrew A. Bonar și Robert Mc Cheyne notează că țiganii „iubesc muzica vocală și instrumentală și sunt excelenți cântăreți”¹¹⁶, iar Ernst Christof Dobel consemnează că „lăutarii erau țigani, ale căror instrumente constau din triangu și cimpoi”¹¹⁷. François Recordon știe și el că „cei mai mulți dintre acești țigani au și multă îndemnare și aplicare pentru meșteșuguri și o înclinare deosebită pentru muzică, ceea ce reiese îndeajuns din cântecele și dansurile pe care le cântă la scripcă sau la vreun alt instrument pe care și l-au fabricat ei înșiși”¹¹⁸.

Călătorul obosit îi întâlnește peste tot pe acești țigani lăutari, responsabili cu distracția. Cu un arsenal variat de instrumente muzicale și dansuri ei, cu mare talent, oferă voie bună. François Recordon, mai sus amintit, dă peste ei într-o cafenea din București: „în afara cafenelelor europene care sunt destul de numeroase la București, mai sunt destule după moda turcească, care se deosebesc de ale noastre prin aceea că au doar o sală mare cu o bancă lată de jur împrejurul pereților. Acoperită cu rogojini sau cu covoare perne pe care te așezi turcește pentru a fuma și a bea cafeaua ce se se aduce fără a fi cerută celor care vin în aceste locuri de întâlnire. De obicei, deși este multă lume, domnește o tăcere adâncă, întreruptă câteodată numai de zgomotul făcut de jucătorii de dame sau de șah ori de dansul, cântecul și muzica țiganilor, panglicarilor și lăutarilor ale căror schimonoseli și gesturi necuviincioase distrează

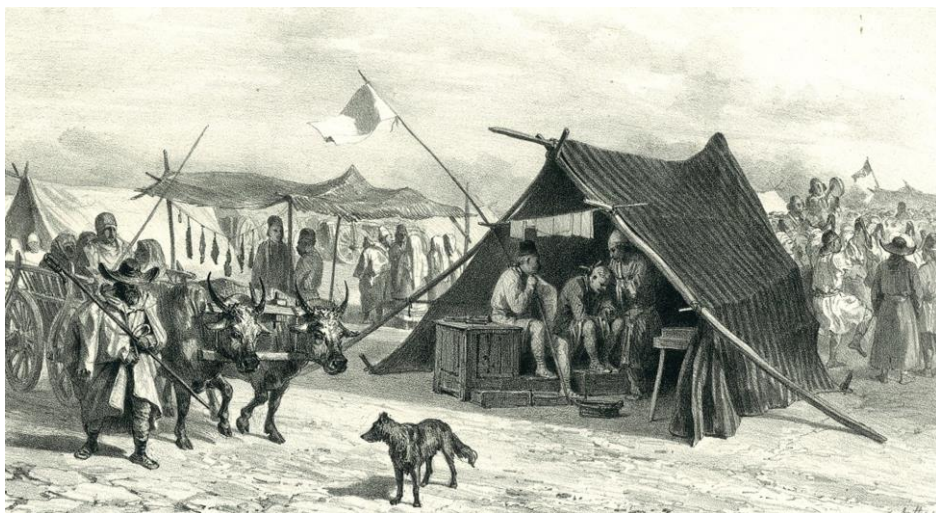
¹¹⁵ *Ibidem*, p. 354

¹¹⁶ *Călători străini...*, volumul III, *op. cit.*, p. 787

¹¹⁷ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 447

¹¹⁸ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 670

mult pe spectatori, care sunt de cele mai multe ori oameni de condiție umilă, căci persoanele de un rang oarecare nu intră niciodată în aceste cafenele, foarte mulți dintre boierii români având la ei acasă biliarde unde-și petrec timpul pe care nu-l închină afacerilor sau altor îndeletniciri”¹¹⁹. Tot acolo îi întâlnește și Robert Walsh („Aici în fața unui han lung și neridicat de la pământ și foarte curat, am luat prânzul de dimineață în același timp cu caii, așa cum prânzisem în ajun în căruța noastră. După aceea am intrat în han pentru a cere lulele și cafea. Într-o cameră erau doi unguri jucând un fel de biliard cu un mai și o bilă și în altă erau doi țigani cântând la două clarinete. Țiganiii dimpotrivă semănau cu țiganiii noștri, erau foarte negri la față, cu păr și ochi negri și nasul lăsat în jos, destul de tăcuți și blânzi în purtări. Cântau în măsură și melodios, și de fapt ei sunt lăutarii Ungariei”¹²⁰.) și Gustav Adolf Ramsay („Întors în hol, te întinzi pe un pat confortabil, ți se oferă cafea și vinuri, chiar un ciubuc, dacă vrei și poți asculta muzica zgomotoasă a unui taraf de lăutari țigani. Printre aceștia sunt uneori adevărate talente care pricinuesc o adevărată plăcere ascultătorilor. Întors în hol, te întinzi pe un pat confortabil, ți se oferă cafea și vinuri, chiar un ciubuc, dacă vrei și poți asculta muzica zgomotoasă a unui taraf de lăutari țigani. Printre aceștia sunt uneori adevărate talente care pricinuesc o adevărată plăcere ascultătorilor... La masă servesc niște țigani murdari, toate trădează lipsa de curățenie, față de masă nu se prea întrebuințează, iar hrana este pregătită cât se poate de rău. Străinul ezită înainte de a intra într-un han de aici, el crede că a greșit și că a nimerit într-o crâșma, numai foamea și lipsa unui local mai bun îl silesc să pașească pragul unui astfel de restaurant, prost de nedescris”¹²¹).

Auguste Raffet, Bărbier țigican la un târg din Giurgiu (1837)

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 664

¹²⁰ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 130

¹²¹ *Ibidem*, p. 390 și următoarele

Auguste de Lagarde se delectează cu muzica lor într-un han. „O trupă de țigani lăutari a venit la han să ne de un concert; pretutindeni sunt neîntrecuți în cântece și jocuri naționale și, deși nu cunosc nici principiile elementare ale muzicii, acordurile sunt armonioase și expresive. Veneau de la Brașov și se duceau la Karlsbad pentru sezonul de băi”¹²².

Auguste Raffet, Un dans românesc (1838)

William Wilkinson îi descoperă în casele boierilor: „muzica românească se aseamănă întrucâtva cu aceea a grecilor moderni, deși măsura este mai regulată și totodată mai armonioasă... Boierii nu au o înclinație deosebită pentru muzică, nu o studiază niciodată și robii lor țigani se ocupă cu aceasta... (Aceștia) au o ușurință înăscută și o anumită rapiditate, care îi ajută să dobândească cunoștințe în domeniul artelor, dar numai un număr restrâns se dedă acestor arte și par să prefere muzica: cei care se ocupă de muzica se duc zilnic în cârciumi pentru un câștig neînsemnat și de acolo sunt chemați adeseori în casele marilor boieri ori de câte ori aceștia au nevoie de muzică”¹²³. Felice Caronni îi ascultă cântând și îi vede dansând la balurile nobililor, la sărbătorile câmpenești, în cârciumi, la încoronarea împăratului Leopold al II-lea, la bălciuri etc. „Singura sensibilitate pe care am găsit-o la ei era, pentru unii muzica, pentru alții dansul. Nu exista vreo sărbătoare la țară la care să nu vină, chemați sau nechemăți, după cum nu este han sau cârciumă unde să nu vină din proprie inițiativă. Și la mesele de seamă și la balurile de familie ce se dau de obicei cu prilejul aniversărilor, la onomastici, la nunți etc. sunt tocmiți pe un preț foarte ieftin. Îmi amintesc că am întâlnit o caravană <de țigani> la serbarea curții <imperiale>, care a avut loc la Presburg, când a fost încoronat Leopold al II-lea, la 12 decembrie 1790 și când țiganii au știut să facă, cu mult spirit, variațiuni după dansurile care se împleteau între ele; să mărturisească mai mulți milanezi, în viață încă, poftiți acolo împreună cu mine... Instrumentul pe care îl

¹²² *Călători străini...*, volumul I, op. cit., p. 587

¹²³ *Ibidem*, p. 640, 652

preferă ei este țambalul, pe care-l ating cu niște bețișoare, executând cu precizie orice temă, după ce preludează cu o gamă, în care am descoperit o inteligență creatoare de consonanțe, ba chiar și meșesugul unor muzicieni de meserie. Am auzit totuși și vioara, mînuita cu atîta farmec, încât câte unul era angajat ca profesionist la muzica militară a acelor regimente, la care instrumentele cu coardă ca și cele de suflat sunt folosite mult, mai ales cu prilejul recrutărilor ce se fac la bîlciuri și târguri, când sunt poftiți cei ce au chef să joace după muzica lor veselă și să bea în sănătatea împăratului și să primească bani ce li se arată de jur împrejur, purtați pe sus într-un vas, și după primirea acestora candidatul e înscris ca soldat fără altă tocmeală... Femeile arată mai multă înverșunare la joc decât grație. Nu vorbesc de acele <dansuri> pe care <unele> mame, vrednice de ocară, le învață pe ficele lor să le execute... numai pentru a ațâța poftelile oricui de la care nădăduiesc bani, ci numai de cele care se joacă de toți împreună în piețele din fața unităților militare sau cazărmilor când au luat parte la vreun chef împreună cu soldații. Necuviința salturilor, violența contorsionărilor, nerușinarea gesturilor arată la ele furia bacantelor etc.”¹²⁴. Și, dacă tot am amintit de dans, de sărbători, distracția românilor e să petreacă „în cărciumile satului, unde mănâncă și beau și uneori joacă... (sau) privind cum joacă urșii duși de țigani rătăcitori, care dresază aceste animale în arta <jocului>, când <sunt> foarte tinere câștigă traiul, arătându-le apoi în <public>, petrecere foarte obișnuită în țară”¹²⁵.

Furați de sunetul muzicii, am putea uita că „starea de robie pare o caracteristica a lor în aceste Principate; îi găsim împărțiți în două categorii, una fiind proprietatea guvernului, cealaltă a particularilor. Când sunt însă vânduți, aceasta nu se face la piață ci prin contracte încheiate acasă. Unii sunt folosiți de proprietarii lor permanent pentru slujbe domestice sau de altă natură, altora făgăduindu-li-se de a-și procura cu greu pâinea rătăcind prin țară, cu condiția ca ei să se angajeze de a nu o părăsi. Pentru această semilibertate ei plătesc 40 de piaștri de om pe an” ¹²⁶ (Sir Robert Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia etc. during the years 1817, 1818, 1819 and 1820*). F. G. Laurençon consemnează și el că, în Țara Românească, țiganii „sunt de două feluri. Țiganii robi, care slujesc la stăpânii lor ca slugi, vizitii, bucătari, chiar și femeile ca servitoare. Acestia sunt albi <la față> sau cel puțin de o culoare mai puțin întunecată și mai bine crescuți decât ceilalți, dar mereu aplecați spre lene și furt. Sunt boieri care au câteva sute din acești țigani și principele Brâncoveanu are paisprezece până la cincisprezece mii”¹²⁷.

În conacele boierilor, „femeile (țigance) sunt socotite drept cele mai bune bucăterese. Mai toate familiile bogate au câte o bucătăreasă țigancă”¹²⁸ (Andrew A. Bonar și Robert Mc Cheyne). Părerile, și de această dată sunt împărțite și nu toată lumea apreciază bucătăria românească. Cei mai mulți călători străini nu se sfiesc să pună bucătăriilor boierești etichete din cele mai rușinoase. Astfel Robert Walsh scrie că țiganii „sunt folosiți și ca rîndași de bucătărie și ajută să sporească murdăria și

¹²⁴ *Ibidem*, p. 501 și următoarele

¹²⁵ *Ibidem*, p. 648

¹²⁶ *Ibidem*, p. 808

¹²⁷ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 24

¹²⁸ *Călători străini...*, volumul III, *op. cit.*, p. 787 și următoarele

dezordinea pentru care sunt vestite bucătăriile din Țara Românească...”¹²⁹. William Wilkinson notează și el, dezgustat, despre „obiceiul de a folosi pe robii țigani în diferite servicii casnice, și mai ales la bucătărie, este general în cele două Principate; dar deși economia realizată prin această măsură este foarte însemnată în casele unde trebuie ținute foarte multe slugi, neajunsul este mult mai mare, deși nu se simte încă. Din cauza deprinderilor de murdărie ale bucătarilor și a lipsei de grijă a stăpânilor, bucătăriile boierilor sunt tot atât de dezgustătoare ca obișnuitele cocini de porci...”¹³⁰.

Tot spre oroarea călătorilor din occident, țigancele sunt folosiți, în casele boierești, și ca doici și dădace. „Copiii boierilor sunt crescuți <și> lăsați în grija acestor servitori desfrânați. Femeile din clasa de sus, neavând obiceiul să-și alăpteze copiii, îi încredințează unor doici țigănci, care, prin felul lor de viață, sunt expuse neconținut la <unele> boli ce se dovedesc foarte dăunătoare calității laptelui lor, iar, pe de altă parte, proasta lor hrană obiceiurile lor de murdărie trebuie <de asemenea> să influenteze <în rău> asupra constituției copiilor”¹³¹. Thomas Thornton notează că: „educația boierilor e puțin superioară ca utilitate reală față de cea a poporului de rând. Copiii sunt instruiți de preoți; în casele părinților lor sunt înconjurați de țigani care îi strică cu slugărnicia lor abjectă și aplecarea lor josnică la toate capriciile”¹³².

O altă meserie la care-i folosesc boierii pe unii dintre robii lor e aceea de vizitiu... sau ceva de acest gen. D. Bantâș-Kamenski scriind despre București, care „e puțin mai mic decât Moscova”, amintește că „am mers mai mult de o oră pe străzile înguste ale acestui oraș, unde totul părea a fi într-o forfotă neconținută. Toate prăvăliile erau luminate, peste tot se vedeau meșteșugari; la orice pas întâlneam care mari, la care erau înjugați boi și boieri munteni trândavi, plimbandu-se în caleștile lor, trase de o pereche de cai, având în față, în loc de călăreți doi țigani, care aleargau desculți, ținând în mână câte o faclie”; tot aici „boierii care umblă călare au în urma lor câte un țigan desculț, care fuge în urma calului, și când boierul se dă jos îi ține calul de căpăstru”¹³³. Gustav Adolf Ramsay admiră îmbrăcămintea boierilor, comparând-o cu cea a vizitiilor: „portul acestora este frumos. Nu tot astfel însă este acela al vizitiului, care este de obicei un țigan murdar, îmbrăcat pestriț având pe cap pălăria tare a vizitiului occidental, cu canaf de aur sau argint, dar cu ȋtari largi moldovenești. Chiar caii, în genere câte patru la trăsură, sunt împodobiți cu rozete la coamă și la coadă”¹³⁴. Aceiași observație, privitoare la îmbrăcămintea vizitiilor, e făcută de William Wilkinson: „trăsura cea mai <des> folosită este caleașca germană, și boierii au introdus moda de a și le împodobi pe ale lor în chipul cel mai bătător la ochi; și cum ei se uită mult mai puțin la frumusețea cailor, a harnașamentului și a veșmintelor vizitiilor lor, întâlnești adeseori pe stradă o trăsură lucind <sub podoaba> aurăriei <sale>, trasă de două mârtoage nenorocite și mânată de un țigan zdrențuros...”¹³⁵.

¹²⁹ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 123

¹³⁰ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 652

¹³¹ *Ibidem*, p. 652

¹³² *Ibidem*, p. 389

¹³³ *Ibidem*, p. 403, 409

¹³⁴ *Călători străini...*, volumul II, *op. cit.*, p. 389

¹³⁵ *Călători străini...*, volumul I, *op. cit.*, p. 628

Cum nu toți ȕiganii puteau să fie bucătari, doiici sau vizitii, „în Moldova... în sate se găesc multe familii de ȕigani robi, care se ocupă și cu lucrarea pământului. Dar moldovenii se amestecă foarte arareori cu ei, și acest popor își va păstra până la sfârșitul lumii culoarea indiană arămie și celelalte însușiri ale lui. Soarta lor este de a fi robi în toată puterea cuvântului”¹³⁷ (Feodor Karaczay). „Unii, puțini la număr, se fac zidari și primesc un piastru pentru o zi întreagă de muncă. Împreună cu tovarășii lor mai puțin experimentați sunt întotdeauna folosiți la clădirile publice și nu li se dă altă plată decât hrana zilnică și li se face o scădere proporțională din birul ȕiganilor... Cealaltă categorie de ȕigani se împarte în familii aparținând boierilor și altora care își aleg dintre ei pe cele mai multe dintre slugile lor. Cei care rămân sunt folosiți fie la munca viilor stăpânilor lor, fie li se îngăduie să facă negoț sau li se dă voie să rătăcească prin țară în aceleași condiții ca ȕiganilor cârmuirii”¹³⁸ (William Wilkinson).

ȕigan ursar¹³⁶

Deși Felice Caronni că „foarte puțini cultivă pământul și <mai mult> în silă și nici unul nu se ocupă cu păstoritul, toate din cauza firii lor rătăcitoare și nestatornice, care îi face să fie priviți cu ochi răi, ca un fel de bastarzi ai pământului, în care ei nu știau să recunoască o mamă bună și damică... (singura particularitate, cu adevărat folositoare pentru oameni din practicile ȕiganilor este metoda de a scoate pui din ouă fără cloșcă)”¹³⁹, alte relatări îl contrazic. Fără să poată scăpa din situația în care se găesc, căci „calitatea lor de robi este recunoscută de popoarele înconjurătoare; cei care fug la acestea sunt înapoiați atunci când sunt reclamați ca <fiind> proprietate particulară. Totuși emigrările nu sunt frecvente; când acestea au loc, fugarii iau măsuri pentru a stânjeni descoperirea locului unde s-au ascuns”¹⁴⁰, ȕiganii, în ciuda unor epiteze care li se pun, sunt inventivi și fac orice pentru a supraviețui.

Thomas Thornton (*The Present State of Turkey... the Principahttes Moldavia and Wallachia*, London, 1807) scrie despre „clasa încă și mai abjectă a ȕiganilor; acești oameni se deosebesc prin caracteristici etiopiene și prin culoarea <tuciurie> care disting rasa lor în toate țările din Europa. În majoritate ei sunt robi de casă, vizitii, bucătari, cofetari, brutari și slugi ale nobilimii, aruncați încoace și încolo, după

¹³⁶ E. Gerard, *op. cit.*, (<https://www.gutenberg.org/files/57168/57168-h/57168-h.htm>)

¹³⁷ *Ibidem*, p. 775

¹³⁸ *Ibidem*, p. 652

¹³⁹ *Ibidem*, p. 501 și următoarele

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 652

capriciul brutalilor lor stăpâni și bătuți fără nici un motiv și fără milă. Acei dintre țigani care sunt liberi cresc vite și cai, cioplesc linguri sau alte ustensile casnice de lemn și fac un mic negoț cu articole de folos general și de mică valoare”¹⁴¹. Ludwig von Sturmer (*Skizze einer Reise nach Constantinopel des Freyherrn L v. Stiirmer in de letzten Monaten des Jahres 1816*) reia ideea amintind de „țigani, pe care-i necăjește nobilimea într-una făcându-i, după chef, vizitii, bucătari, brutari, slugi de case, robi sau animale. Pentru aceste diferite roluri îi ajută firea lor inventivă, promptă, murdară, șireată, răutăcioasă, mizerabilă și ticăloasă... Țiganiii liberi cresc vite și cai, cioplesc linguri de lemn, fac tot felul de ustensile și fac pe precupeții pentru articolele căutate...”¹⁴².

Împinși la limita normalului, săraci și fără prea multe mijloace de subzistență, țiganiii din spațiul românesc se dovedesc, la începutul secolului al XIX-lea, inventivi și plini de aptitudini. Aflați într-o situație extrem de grea, majoritatea robi, ei practică o varietate imensă de meserii: aurari, fierari, meșteșugari, crescători de vite și agricultori, căutători de aur și lăutari, vizitii, doici și bucătari. Desigur, felul în care trăiesc îi împinge spre gesturi extreme, care dau naștere la stereotipuri și prejudecăți. Și, din nefericire, aceste prejudecăți, această istorie neînțeleasă, continuă, pe alocuri, să existe și astăzi.

Bibliografie

- Böhm, Lénart, *Geschichte des Temeser Banats*, Verlag von Otto Wigand, Leipzig, 1861 (<https://archive.org/details/geschichtedestem02bhooft/page/n3/mode/2up>)
- Gerard, E., *The land beyond the forest, facts, figures, and fancies from Transylvania*, Ed. Harper & Brothers, New York, 1888 (<https://www.gutenberg.org/files/57168/57168-h/57168-h.htm>)
- Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), volum îngrijit de: Georgeta Filiti, Editura Academiei Române, București, 2004
- Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, volumul II (1822-1830), coordonatori: Paul Cernovodeanu, Daniela Bușa, Editura Academiei Române, București, 2005
- Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, volumul III (1831-1840), coordonator: Daniela Bușa, Editura Academiei Române, București, 2006
- Trachten-Kabinett von Siebenbürgen* (desenat în 1729, pe baza unor acuarele realizate de un artist din Graz în 1692). Albumul a fost donat Academiei Române de baronul Ludovic Czekelius de Rosenfeld. (https://commons.wikimedia.org/w/index.php?sort=relevance&search=Trachten-Kabinett_von_Siebenb%C3%BCrgen&title=Special:Search&profile=advanced&fulltext=1&advancedSearch-current=%7B%7D&ns0=1&ns6=1&ns12=1&ns14=1&ns100=1&ns106=1)

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 378

¹⁴² *Ibidem*, p. 716.

Revoluția de la 1848-1849 la Lugoj

Revoluția de la 1848-1849 a fost un eveniment definitoriu pentru istoria Europei, în special datorită proiectelor politice susținute de revoluționari implicați. Evenimentele și proiectele apărute în perioada revoluționară de la mijlocul secolului al XIX-lea nu sunt însă ușor de înțeles, în special într-o regiune multiethnică, cum era Banatul. Istoriografia română a încercat să pună accent pe faptul că românii din Banat au avut propria revoluție, în care au încercat să obțină drepturi naționale. Volumele de istorie a României amintesc întotdeauna, vorbind despre revoluția de la 1848-1849 din Banat, despre Adunarea din 15/27 iunie 1848 de la Lugoj, Adunare desfășurată sub președenția lui Eftimie Murgu. Ceea ce uită, de obicei, istoricii români să amintească e faptul că Eftimie Murgu, în ciuda a ceea ce credea în adâncul sufletului, a acționat în contextul revoluției maghiare. Considerând că drepturile românilor pot fi obținute doar în cadrul unui stat maghiar liberal, Eftimie Murgu a rămas credincios Parlamentului și guvernului maghiar până la sfârșitul revoluției maghiare, în august 1849.

În timpul revoluției de la 1848-1849 nimeni nu putea să prevadă viitorul (Marea Unire din 1918), iar românii din Banat și Transilvania considerau că drepturile naționale la care visau puteau fi obținute doar în cadrul monarhiei Habsburge sau în cadrul unui stat ungar independent. Căile pentru obținerea acestor drepturi sunt diverse și tocmai de aceea revoluționarii bănățeni nu au aceleași idei. Mai mult, în funcție de evoluția evenimentelor, revoluționarii trec dintr-o tabără în alta. Putem să mai menționăm, de asemenea, că, de multe ori, ideile elitelor nu corespund cu cele ale „opinie publice”. Unii conducători ai revoluției pierd susținerea maselor, pentru că nu țin cont de realitățile din teren.

La mijlocul secolului al XIX-lea românii bănățeni încep să aibă o conștiință națională puternică și tot mai conturată. Tocmai de aceea refuză să se mai identifice pe ei înșiși ca rascieni sau iliri, adică ortodocși. Acesta este motivul pentru care elita românească va intra în conflict cu elita sârbă care încerca să transforme întreg Banatul într-o provincie controlată de sârbi. Acest conflict cu sârbii face ca elitele românești să se apropie de revoluționarii maghiari, care nu doreau să ofere sârbilor autonomie. Pentru oamenii de rând acest conflict nu e la fel de important. Oamenii simpli, români sau sârbi, simt că „dușmanul” e reprezentat de maghiari (și nu numai), adică de elita conducătoare. Asta îi împinge pe unii lideri români ai revoluției din Banat să rupă alianța cu revoluționarii maghiari și să se supună, din nou, Casei de Austria.

Banatul e un spațiu multiethnic și, din acest motiv, trebuie să ținem cont, că în timpul revoluției de la 1848-1849 s-au manifestat și celelate națiuni din Banat. Acestea națiuni (în special sârbii și maghiarii) au avut interese comune sau diferite de români, dar istoria lor nu poate fi ignorată. Desigur, Banatul făcea parte din Imperiul

Austriac și, din acest motiv, Habsburgii sunt la fel de preocupați de ce se întâmplă în această regiune.

În primăvara anului 1690, împăratul Leopold I, le-a cerut sârbilor din sudul Dunării să se alăture trupelor sale în lupta antiotomană. Conduși de Arsenie al III-lea Čarnojević, patriarhului Ipecului, un mare număr de sârbi, atrași de promisiunea unor privilegii, trec în Imperiul Habsburgic și se așează între Tisa și Dunăre. În 21 august 1690, Leopold I le acordă o Diplomă de privilegii prin care patriarhul sârb primește jurisdicția bisericească asupra tuturor ortodocșilor din Imperiul Austriac. Sârbii ajung să controleze biserica ortodoxă din Banat, numind inclusiv episcopii acestei biserici și impunând limba sârbă ca limbă de cult și ca limbă de predare în școli¹. Datorită acestei situații, apar neînțelegeri între românii ortodocși din Banat și ierarhia sârbă a bisericii ortodoxe.

Într-un document intitulat *Continuum politic și epidemiștii*, redactat înainte de revoluție de Eftimie Murgu, acesta acuză Austria că, după cedarea Banatului către Ungaria (1779) românii au fost îndepărtați de la funcțiile publice spre beneficiul sârbilor. Astfel aceștia au transformat Banatul într-un „stat în stat, care are drept scop formarea unui continuum politic la granița Austriei și prin intermediul acestuia”, în defavoarea Imperiului și în favoarea Serbiei și a Rusiei. Documentul arată că școlile din Banat sunt sub controlul ierarhiei bisericești sârbe, care numește directorii școlari și folosește fondurile doar în beneficiul școlilor sârbești.

Unul din apropiații lui Eftimie Murgu, Ștefan Bercean, scrie și el, în 1843, că: „săracii învățători se ostenesc cu comunitățile împreună a face recursuri la a Sa Maiestate, că doară vor dobândi un director român să-i poată câta ajuta și lumina neamul românesc, că sârbii până acum destul i-au ținut într-un întuneric și orbire...”². Și limba de cult folosită în biserică este cea slavonă. Unii lideri ai românilor, prin acțiuni individuale, manifestându-și poziția față de această situație, încearcă să facă schimbări. De exemplu, Ioan Marcu, protopopul ortodox al Lugojului va înlătura cărțile slavone din biserică de aici, „singur de voia sa”³.

Românii ortodocși din Transilvania își aleg episcopi din rândul lor, astfel că nu există tensiuni între ei și ierarhia sârbă a bisericii ortodoxe. Acest fapt face să existe alte diferențe între revoluția românilor din Transilvania și revoluția românilor din Banat. În Transilvania, românii vor lupta pentru a obține drepturi naționale de la maghiarii care doreau să alipească Principatul Transilvaniei la Ungaria; în Banat, românii se vor alătura revoluționarilor maghiari sperând să se desprindă de sub tutela ierarhiei sârbe a bisericii ortodoxe, ca prim pas pentru a obține alte drepturi naționale.

După eșecul revoluției de la 1848-1849, vlahii din Banat și Transilvania se vor îndepărta treptat de Imperiul Austriac. Lipsiți de drepturi, ignorați și neglijați de conducătorii Imperiului (și a monarhiei dualiste), vlahii bănățeni și transilvăneni își vor gândi viitorul alături de un stat nou apărut, Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei (1859), stat ce poată, începând cu 1862, numele de România. Eșecul

¹ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 26 și următoarele

² Nicolae Bocșan, *Ideologie și acțiune politică la Eftimie Murgu (1842–1845)*, în *Identitate și alteritate: studii de istorie politică și culturală*, p. 9-23

³ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 37

revoluției din 1848-1849 face posibilă ideea unirii tuturor românilor într-un stat unitar, în care drepturile tuturor să fie respectate.

Pentru a avea o imagine aproximativă a revoluției de la 1848-1849 din Banat, vom prezenta cazul „orașului de câmpie Lugoj”⁴.

Friedrich Uhl, un călător german, trece prin Lugoj în 1846 și îl descrie astfel: „la o depărtare de circa șase ore de la locul amintit, se află Lugojul, principalul centru al comitatului Carașova, mai mult spre mijlocul ținutului. Orașul are case destul de grațioase ce se oglindesc în <râul> Timiș, lat și verde, care împarte orașul. În curtea hanului, unde ne-am odihnit, se găseau mai multe grupuri de bărbați și femei. Multe bagaje, lăzile și cuferele, așternuturile, care se găseau răspândite dezordonat, și portul străin te făceau să-ți recunoști a fi călători <străini> sosiți <de curând>. Un băiat tânăr, cu o pălărie îndrăzneată apăsată pe o ureche, agita vesel în aer fluierând, o trestie spaniolă și mergea prin curte, încoace și încolo, cu o figură provocatoare. Câțiva bărbați mai în vârstă stăteau de vorbă, preocupați, după cum părea, în apropierea unei femei care stătea întinsă pe jos, pe o pernă mare; căzuse pradă febrei ungurești. La picioarele ei stătea întins un copil mic care se juca cu niște cărți de joc”⁵.

Lucrurile erau departe de a fi atât de idilice. În 9 iulie 1842 un incendiu a cuprins Lugojul român. Catastrofa a început la casa lui George Ilie, dar datorită faptului că era foarte cald, bătea vântul și majoritatea caselor erau din lemn sau chirpici, focul a cuprins cele două biserici ortodoxe, capela unită, Primăria, Prefectura, școala ortodoxă și 371 de case. Ambele turnuri ale Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” s-au prăbușit⁶.

Joseph Heicke - Români odihnindu-se (1848)

⁴ *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, vol. I, p. 37 și următoarele

⁵ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV, p. 607

⁶ Victor Lăzărescu, Gheorghe Luchescu, *Un panteon lugojean într-un cimitir istoric*, p. 25

Evenimentul a făcut vâlvă în tot Imperiul Austriac și a dus la organizarea de acțiuni de ajutorare a celor afectați. Ajutoarele au fost însă distribuite de către autoritățile comitatului Caraș fără a se ține cont de necesități. Eftimie Murgu va trimite la Viena o petiție, semnată de mai multe persoane. În urma petiției, e ordonată o anchetă, fapt ce va deranja autoritățile comitatului⁷.

De asemenea, pentru refacerea Bisecicii ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” (Biserica cu două turnuri) conducerea comitatului Caraș nu oferă ajutor, deși îl oferă altor instituții și altor culte. Conducătorii românilor ortodocși din Lugoj, Ioan Marcu, protopopul Lugojului, Maxim Pascu, Iosif Dicu și C. Pop, episcopul și negustorul Constantin Udria a început să adune donații (donând la rândul lor). Cu ajutorul sumelor strânse astfel a început munca de refacere a bisericii. Totuși, în 1847 refacerea celor două turnuri era doar la stadiu de plan⁸.

În acest context, se explică probabil și tensiunile dintre românii ortodocși și uniți la Lugoj și în Banat. Într-un interogatoriu luat lui Eftimie Murgu (arestat și trimis la Pesta în 1845) acesta e acuzat că: „Dumneata ai vrut să răzvrățești și poporul din Lugoj – și anume atunci când visteria regală a vrut să zidească o biserică unită – zicând în fața a numeroși martori: „ce poruncește regele ungarilor la noi, în Banat? De ce ne dau nouă porunci domnii de pământ? Țara Banatului aparține valahilor”. „Ce dorește grășana visterie? Aici nimeni nu poruncește, pentru că piața e a valahilor; și cine-i, mă rog, comitatul?” – Recunoști spusele acestea?”⁹. Aceste tensiuni dintre românii ortodocși și cei uniți vor apărea la Lugoj și în timpul revoluției.

Dieudonné Lancelot, Români din Timișoara (1860)

În comparație cu Transilvania (Principat în cadrul Imperiului Habsburgic), Banatul a fost încorporat în Ungaria în 1779. Administrația Bantului era organizată după model maghiar. Banatul era împărțit în comitate, Lugojul fiind capitala comitatului Caraș¹⁰. La Lugoj își avea sediul regimentul germano-bănățean nr. 12¹¹. Banatul e o entitate teritorială cu o istorie total diferită de cea a Transilvaniei. Astfel se

⁷ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 90

⁸ Victor Lăzărescu, Gheorghe Luchescu, *op. cit.*, p. 25

⁹ Cornelia Bodea, *1848 la români – O istorie în date și mărturii*, vol. I, p. 255

¹⁰ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 26 și următoarele

¹¹ Ela Cosma, *Ferdinand Mayerhofer von Grünbühl, consulul austriac la Belgrad, și revoluția pașoptistă din Serbia*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, p. 61-93

explică de ce revoluționarii din Transilvania și cei din Banat au acționat diferit în timpul revoluției de la 1848-1849.

Din datele recensământul din 1849 constatăm că din cei 10 293 locuitori ai orașului Lugoj, 5506 erau români, 3183 erau germani, 740 erau maghiari, 1216 erau sârbi și slovaci și 648 erau evrei¹². În conscripția din anul 1850, Banatul avea 1525214 de locuitori, dintre care 414947 români. Conform aceleiași conscripții cercul Lugoj avea 229363 locuitori, dintre care 197363 erau români, 21179 erau germani; 8305 erau bulgari, 1505 erau maghiari și 612 erau sârbi¹³. În 1857 Lugojul are 10739 locuitori, dintre care 4848 ortodocși, 3001 romano catolici, 669 evrei, 553 greco-catolici, 283 lutherani, 87 reformați, 16 unitarieni¹⁴. Din aceste date reiese clar că în preajma revoluției de la 1848-1849 românii erau cei mai numeroși locuitori din orașul Lugoj și din cercul Lugoj.

În Imperiul Habsburgic, revoluția izbucnește la 13 martie 1848 la Viena. Două zile mai târziu, în 15 martie 1848, revoluția începe și la Pesta, unde este adoptat programul numit „Cele 12 puncte”¹⁵. Această petiție cerea: „1. Libertatea presei cu ștergerea cenzurii. 2. Minister responsabil la Budapesta. 3. Dietă anuală la Pesta. 4. Egalitate civilă și religioasă în fața legii. 5. Gardă cetățenească. 6. Purtarea comună a sarcinilor obștești. 7. Desființarea relațiilor urbariale. 8. Curte cu jurați; reprezentanță pe bază de egalitate. 9. Bancă națională. 10. Armata să depună jurământ pe constituție; soldații maghiari să nu fie duși în străinătate; pe cei străini să-i ducă de la noi. 11. Deținuții politici de stat să fie eliberați. 12. Uniune cu Transilvania”¹⁶.

În 17 martie 1848, împăratul a recunoscut guvernul revoluționar maghiar avându-l ca prim ministru pe Lajos Batthyány și ca ministru de finanțe pe Lajos Kossuth. Profitând de evenimente, sârbii din Pesta, au organizat o adunare, între 17 și 19 martie 1848, adoptând un program cu 17 puncte. În acest program sârbii recunosc noul guvern revoluționar maghiar și cer drepturi naționale și politice (reprezentanți în Parlamentul maghiar, dreptul de a folosi limba sârbă etc.). În același timp, în sudul Ungariei, Novi Sad, devine centrul manifestărilor revoluționarilor sârbi¹⁷.

La Timișoara, în 18 martie 1848, la adunarea comitasensă au participat aproximativ 2000 de oameni. A fost tipărită petiția „Cele 12 puncte” și acest program a fost adoptat de populație¹⁸.

În 19 martie 1848, la Lugoj, evenimentele revoluționare au început cu o adunare în fața Birtului Mare („Három Rózsza”¹⁹). „Cele 12 puncte”, tipărite în mai multe culori, au fost afișată pentru populație²⁰. Participanții la adunare și-au pus cocarde la pălărie²¹.

¹² Ghid cronologic pentru orașele bănățene Timișoara, Lugoj, Reșița, Caransebeș, Pancevo, Kikinda, Zrenjanin, Vrsac, p. 23

¹³ Miodrag Milin, *Sârbii la 1848-1849 în Banat și Vojvodina*, în *Analele Banatului*, XIX, p. 377-400

¹⁴ Cristian Oliviu Gaidoș, *Contribuția lugojenilor la înfăptuirea Marii Uniri*, p. 21

¹⁵ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 40

¹⁶ *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, *op. cit.*, p. 37 și următoarele

¹⁷ Miodrag Milin, *op. cit.*

¹⁸ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 40

¹⁹ Laszlo Kakucs, *Gărzile cicice și societățile de tir din Banat între anii 1717 și 1919*, în *Analele Banatului*, XXII, p. 339-381

²⁰ *Ghid cronologic...*, p. 124 și următoarele

²¹ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 43 și următoarele

A doua zi, în 20 martie 1848, la Lugoj are loc adunarea comitatului Caraș. Din procesul verbal redactat de Jakabffy Miklós, al doilea vîcenotar al comitatului aflăm că „în obișnuita sală de consiliu a orașului de câmpie Lugoj s-a ținut o adunare prezidată de primul vicecomite, Jakabffy Kristóf. La adunare au participat și au influențat-o activ: baronul Brukenthal Michael; domnii Podhradszky Károly, Mársovszky István, Fogarassy Balázs, Szende Zsigmond, Petrovici Teodor, Athanasievici Ioan, Asbóth Adolf, Constantin Ghica, Ungváry János, Balog László, Asbóth Mórítz, Athanasievici Alexandru protopop; Jakabffy Kristóf; asesori onorifici Milankovits Gergely, Szívos Pál, Csákány Ferenc, Micșa Pascu; procuror suprem Sznde Béla, procuror adjunct Athanasievici Alexandru, prim casier Ioanovits Andrei; casier secund Czumpo Mihály; al doilea vîcenotar Jakabffy Miklós; vîcenotarii onorifici Kasits Károly, Pettkó Lajos; inginer Bagosy József, inginer imperial Ferberger Lajos; pretori Andreevits Lázár, Litsek Zsgmond, Szerényi Antal; arhivar Podhradszky András; comisar de poliție Kiss Ferenc, chirurg Nagy Ferenc; avocat Kiss János; jurat Ferjér József; revizor Meltzer János, comisar de sericicultură Skultéty Károly; Delvo László, Milencovici Gheorghe, Zakariás Sándor; comandant al cetății Lévay János; Pophaz G. Ștefan, Filip Pascu, Szende Káláman, Podhrádszky Lajos, Podhrádszky Vilmos, Frumer Viktor, Frumer Zsigmong, Jakabffy Gyula, Kun György, Iosif Faur, Kováts János, Tápai István, Fogarassy Tivadar, Szívós Lajos, Blohi György, Gergelyi Károly, Skultéty Ende, Kreugel Lajos jun., Kováts István, Ioan Vancea, Hajnitsek Gusztáv, Tsürty Lajos, Lakatos Josef, Adler Rudolf, Csermsz György, Szél Károly, Tornyá Adám, Izsák Sándor, Dumitru Popovici, Liszka János, Mihai Bontilla; Dr. Kánitz; Auspitz Moritz, Bee Ferenc, Hochinger Miklos, Ozerstey János, Udrea Constantin, mai mulți diplomați și oameni onorabili, meșteri, precum și popor fără deosebire de clasă și religie”²². După cum se poate observa la adunare participă persoane de toate naționalitățile și din toate clasele sociale.

În aceste condiții, vicecomitele Kristóf Jakabffy face tot posibilul să nu piardă puterea și să conducă în continuare comitatul ca reprezentant al noului guvern maghiar revoluționar. În ciuda revoluției, la conducerea comitatului Caraș, rămân aceiași oameni. Schimbarea va fi doar una parțială. Procesul verbal din 20 martie 1848 continuă: „domnul vicecomite președinte a salutat amabil pe cei adunați într-un număr extraordinar de mare. El a arătat că, după cum este știut, în genere, cele 12 puncte ale cunoscutei petiții a orașului Pesta au fost lipite ieri pe colțul hanului mare. Conținutul

Cele 12 puncte (Pesta, 15 martie 1848)

²² *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, op. cit., p. 37 și următoarele*

lor a fost explicat și prin viu grai mesei mari de oameni ce s-au adunat acolo. A fost, de asemenea, arborat deasupra lor și drapelul libertății cu lozinca: „libertate, egalitate, fraternitate”²³.

Din același document reiese adevărata îngrijorare a vicecomitelui Kristóf Jakabffy, aceea de a nu se produce tulburări care ar fi putut duce la pierderea poziției proprii: „mulți au început a se îngrijora că această împrejurare ar da prilej la răstălmăcire din partea poporului și ar putea fi foarte ușor periclita păstrarea ordinii, a securității vieții și a averii. Adunându-se deci ieri după-masă un număr mare la consfătuire cu scopul de a stabili mijloacele de apărare pentru cele expuse mai sus, s-a convenit în general – după cum se știe – ca adunarea de azi să decidă ce e de făcut. După expunerea celor de mai sus, vicecomitele președinte a cerut politicos celor adunați să rezolve adecvat expusa sarcină de mare interes, respectiv prea recomandabila garantare a securității interne, a persoanei și averii; asigurarea mijloacelor eficace pentru păstrarea securității în continuare; și preîntâmpinarea cu succes a eventualelor tulburări ce s-ar putea ivi.

În continuare au luat cuvântul: judele orașului, Ozetzky János, Bee Ferenc, Hochinger Miklos, Kiss János, Zakariás Sándor. Apoi s-a dat citire petiției înaintate în numele respectabilei comune Lugoj. În ea sunt expuse că succesiunea rapidă a evenimentelor a determinat comuna să roage ordinele comitatului a lua măsuri eficace pentru menținerea securității interne și a ordinii. (Comuna) se oferă să colaboreze la îndeplinirea hotărârilor ordinelor comitatului.

Români din Banat (Lénart Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, 1863)

²³ *Ibidem*

După citirea acestei petiții s-a propus:

I. A se da drept de vot celor prezenți la această adunare fără deosebire de rang, origine sau clasă socială.

II. A se susține de către ordinele acestui comitat următoarele puncte, exprimând dorințele națiunii înșirate în petiția orașului Pesta... În continuare se indica delegaților susținerea unei petiții asemănătoare către organul legislativ din partea locuitorilor din acest comitat, în sensul punctelor înșirate mai sus.

III. Se împuternicește o comisie cu asigurarea cu succes a ordinii interne, a securității persoanei și averii.

IV. În sfârșit, se arborează drapelele naționale (maghiare) pe clădirea comitasensă și primăriei orașului ca expresie a bucuriei generale²⁴.

După ce au fost făcute aceste propuneri, participanții le-au aprobat cu entuziasm. Desigur, pe lângă acordarea de drepturi și libertăți și arborarea simbolurilor naționale maghiare, măsurile luate pentru menținerea ordinii în comitat, inclusiv înființarea unei comisii ce avea rol de a păstra ordinea au avut mare importanță din punctul de vedere al oficialităților comitatului: „propunerile cuprinse și expuse în aceste patru puncte au fost primite cu entuziasm. De comun acord au fost declarate drept decizii. Ca urmare, obținând dreptul de vot fără deosebire de rang, origine și clasă socială, toți participanții au luat imediat parte în mod efectiv la deliberări.

Referitor la punctul 2 al propunerii, ordinele acestui comitat, ca factorii cei mai importanți pentru înflorirea scumpei noastre patrii, și l-au însușit și s-au angajat să susțină cele cuprinse în el. De aceea, delegații la Dietă au fost îndrumați: a susține energic petiția locuitorilor comitatului nostru, asemănătoare ca sens cu cea a orașului Pesta; a se strădui a impune realizarea celor ce conține; totodată a înștiința urgent comitatul despre evenimentele de această natură care ar surveni.

Privitor la punctul trei al propunerii, o comisie responsabilă se însărcinează cu păstrarea ordinii necesare, cu asigurarea cu succes a securității persoanei și averii și a înăbușirii eventualelor tulburări prin mijloace legale adecvate. Ea e formată din: domnul prim-vicecomite Jakabffy Kristóf, ca președinte, domnii asesori Fogorassy Balázs, Petrovici Teodor, Szende Zsigmond, Balogh László, domnul Petrovici Iova, protopopoul neunit Marcu Ioan, domnii Udrea Constantin, Bee Ferenc, Höhinger Miklós, Bontilla Mihai, Izsák Sándor, medicul dr. Heuffel János, medicul dr. Kánitz Simion, Auspitz Moritz, Vancea Ioan Milankovits Gergely, Lupu Ioncea, Dumitru Popovici, Liska János. Comisia a fost îndrumată să se străduiască a atinge scopul general dorit prin folosirea tuturor mijloacelor, în limitele legilor, procedând cu hotărâre și zel în cadrul acestei îndatoriri importante și remarcabile. *Se declară categoric că dispozițiile legale ale acestei comisii responsabile referitoare la păstrarea ordinii și a siguranței persoanei și averii, posedă puteri depline.* Atât funcționarii din plăși și circumscriptii, cât și oricine altcineva este obligat a li se supune. Toți domnii prim-juzii nobiliari și juzi nobiliari sunt îndrumați a raporta comisiei sus-numite cu regularitate, în fiecare săptămână: despre starea ordinii, a siguranței persoanei și averii în circumscriptiile lor; despre evenimentele extraordinare ce se pot eventual ivi. De câte ori va fi cazul (să informeze) urgent.

²⁴ *Ibidem*

În continuare se declară ferm că e interzis domnilor prim-juzi și juzi nobiliari a-și părăsi circumscriptiile fără știrea comisiei responsabile. Cu ocazia adunărilor numai unul ia parte. Celălalt să rămână în circumscriptiile cu scopul expus mai sus. Se înțelege de la sine că dacă prim-judele nobiliar sau juratul lui este bolnav în timpul adunărilor, circumscripția nu poate fi părăsită în acest timp de funcționarul rămas sănătos.

Pe firul ultimului punct din propunere, comisia de mai sus este îndrumată a pregăti, ca expresie a bucuriei generale pentru victoria acestei reforme care urmărește înflorirea patriei, două drapele naționale (maghiare) tricolore, din care unul să fie arborat pe clădirea comitasensă, iar celălalt pe primăria orașului”²⁵.

Însă lucrurile nu s-au oprit aici. Din Caransebeș, în 22 martie 1848, colonelul Chavanne raportează Comandamentului militar suprem al Banatului că, în urma manifestațiilor de la Lugoj și Timișoara, populația a fost cuprinsă de spirit revoluționar. Astfel, la congregația generală a comitatului Caraș, din 20 martie 1848, pe lângă cei aleși la adunare au luat parte și reprezentanții poporului. A doua zi, pe 21 martie 1848, s-au adunat la Lugoj circa 30.000 oameni purtând drapele maghiare și cocarde, revendicând egalitate și libertate. Adunarea a avut loc în ciuda încercărilor administratorului Kiss și ale vicecomitelui suprem Kristóf Jakabffy de a o împiedica. În urma evenimentelor administratorul Kiss a demisionat, iar Kristóf Jakabffy a fost nevoit să accepte revendicările populare²⁶.

Într-un raport, din 25 martie 1848, din Lugoj, al vicecomitelui prim al comitatului Caraș, Kristóf Jakabffy, către primul ministru Lajos Batthyány avem mai multe detalii despre evenimente. La începutul raportului, vicecomitele își exprimă „bucuria fără margini a sufletului meu... se impune să slăvesc destinul, trebuie să preamăresc înțelepciunea maiestății sale, a regelui nostru, care a făcut posibilă înființarea unui guvern maghiar independent, atât de dorit...”²⁷.

Raportul relatează apoi că: „a ajuns și la noi știrea despre cele ce s-au întâmplat în inima țării. La 19 l.c. s-au afișat cele 12 puncte de la Pesta, în format mare, pe pereții restaurantului aflat în mijlocul orașului nostru; s-a arborat deasupra drapelul libertății cu inscripția „Libertate, egalitate, frățietate”; s-a explicat conținutul programului acelorora care nu știu carte. Explicațiile, în general, dar mai ales punctul cu privire la desființarea relațiilor urbariale au cauzat îngrijorare nu numai printre nobili, ci și în rândurile cetățenilor pașnici ai Lugojudului. În consecință, am fost rugat de mai mulți cetățeni să mă îngrijesc de mijloacele de apărare împotriva unor eventuale evenimente, care ar putea rezulta din interpretarea falsă din partea poporului și ar determina demonstrații cu consecințe periculoase. Pentru după-masă am convocat o adunare. A venit mulțime de popor, care a aflat de la unii invitați despre ținerea adunării.

După ce s-au liniștit spiritele, unii au propus îndepărtarea drapelului și a celor 12 puncte, căci afișarea lor ar putea avea urmări nedorite. Până la urmă, s-a hotărât discutarea problemei la adunarea din ziua următoare. A mai fost dezbătută și problema menținerii ordinii.

²⁵ *Ibidem*

²⁶ Ela Cosma, *Revoluția de la 1848 – un catalog de documente și regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj)*, vol. I

²⁷ *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, op. cit., p. 101 și următoarele

În ziua de 20 martie, am observat că drapelul și afișul cu cele 12 puncte au fost luate. La ora 9, ordinele din oraș s-au întrunit în sala de ședințe, pentru a ține o consfătuire restrânsă. Dar o mare mulțime de popor a umplut sala. Aici, în urma unei propuneri primită cu entuziasm, poporului i s-a acordat vot deliberativ. După aceea, adunare și-a însușit cele 12 puncte cunoscute și a împuternicit deputații să le sprijine, cerând să fie ridicate la rangul de lege.

S-a dat apoi citire unei petiții din partea locuitorilor orașului Lugoj, după ce în prealabil s-a constituit un comitet de 20 de membri pentru păstrarea ordinii sub președenția mea. Dispozițiile acestui comitet de miliție urmau să devină obligatorii pentru funcționari și pentru toți cetățenii. S-a hotărât, de asemenea, arborarea tricolorului pe casa comitatului și a orașului.

Comitetul format a ținut imediat o ședință, unde s-a hotărât publicarea celor 12 puncte și explicarea lor. Comitetul s-a și conformat acestor puncte, luând de pe clădirea visteriei și a altor instituții publice vulturul cu două capete, al casei austriece. Culoarele austriece au fost înlocuite cu cele naționale²⁸. Din cele de mai sus se poate trage concluzia că, cea mai mare temere a conducătorilor comitatului Caraș a fost aceea că țăranii ar putea înțelege greșit „*punctul cu privire la desființarea relațiilor urbariale*”. Astfel se explică faptul că Petiția a fost explicată „celor ce nu știu care”, iar mai apoi, în 19 martie 1848, Petiția celor 12 puncte a fost dată jos.

Din raport aflăm că situația era gata să degenereze, însă nu din cauza țăranilor. La Lugoj, mocneau și alte probleme: „în ziua de 21 martie (1848), comitetul s-a întrunit din nou sub președenția mea pentru a lua măsuri. Ședința urma să fie deschisă la ora 9. *Însă înainte de începerea ei câțiva membrii ai comitetului au venit în grabă în sală, spunând că poporul se agită și că intenționează să dărâme biserica neterminată încă a greco-uniților din piața orașului.* Pornind la fața locului am fost înștiințat că la primăria orașului s-a adunat un popor numeros. Întrădevăr, când am ajuns acolo m-am convins că poporul era numeros. El s-a adunat pentru semnarea petiției despre care am amintit. Aici s-a făcut propunerea să se ceară în scris demolarea bisericii greco-uniților construită în mijlocul pieții, deci într-un loc nepotrivit. Propunerea a fost primită însă cu murmure de popor, care a continuat totuși semnarea petiției.

După aceea m-am reîntors în sala noastră obișnuită. Am explicat că scopul adunării, era a da indicații pentru deputați. Importante erau conștiința și dragostea de patrie a deputaților. Problema indicațiilor pentru deputați și cea a redactării circularilor noastre către jurisdicții au fost abandonate. Deputații noștri au fost în schimb sfătuiți să țină seama la fiecare problemă ce urma să fie dezbătută, de fericirea patriei, de propășirea ei glorioasă, de ridicarea bunăstării sale și să susțină reformele și liberalismul.

Raportez în continuare cu umilință, că în urma scrisorii dvs, din 17 martie, în care am fost făcut răspunzător pentru evenimente, am suspendat activitatea comitetului de miliție și am dat dispoziții în vederea menținerii ordinii fără întârziere. Adunarea publică ordinară proiectată pe data de 29 l.c. am amânat-o până la noi dispoziții ale dvs., întrucât ținerea ei ar fi însemnat convocarea dregătorilor de la locurile lor de activitate... cu ținerea adunării publice aștept ordinul dvs.

²⁸ *Ibidem*

Weber Heirik, Îmbrăcăminte tradițională a țăranilor din Ungaria (1855)

În ceea ce privește liniștea publică internă, slavă domnului pot spune că ea este bună. Voi încerca să o mențin și pe viitor cu toate puterile mele. Sper că strădaniile mele vor duce la rezultatul dorit.

În sfârșit, vă înștiințez cu umilință, că pentru reprimarea eventualelor tulburări, se află în curs de constituire la Lugoj o gardă cetățenească, despre care nu voi uita să vă raportez²⁹.

La 25 martie 1848, după încercarea populației de a dărâma biserica greco-unită, urmând poate ideile lui Eftimie Murgu, la Lugoj, populația s-a liniștit. Vicecomitele Kristóf Jakabffy, ca reprezentant în teritoriu al guvernului revoluționar maghiar, controla situația și a trecut la înființarea unei gărzii naționale (pentru a putea menține ordinea). Această mică trupă a fost nucleul gărzii naționale a Lugojului, în care, la începutul anului 1848 au intrat și români³⁰.

Între timp, la Pesta, tinerii români bănățeni de acolo, își prezintă în „Gazeta de Pesta”, la 23 martie 1848, propriile revendicări, total opuse față de cele ale sârbilor. Tinerii români doresc înființarea Banatului Timișan din comitate Caraș, Timiș, Torontal și teritoriul regimentului de graniță, despărțirea episcopiei ortodoxe de la Arad, Timișoara și Vârșet de mitropolia de la Kalowitz și folosirea limbii române ca limbă de predare în școlile românești precum și „în comunitățile române peste tot”³¹.

²⁹ *Ibidem*

³⁰ Lasjos Kakucs, *op. cit.*

³¹ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 53 și următoarele

La 6 aprilie 1848 are loc „în orașul de câmpie Lugoj din nobilul comitat Caraș adunarea extraordinară a autorităților locale sub președenția primului comite suprem Jakabffy Kristóf. La ea au participat: baronul Bruckenthal Mihály, Marsovszky István, Asbóth Lajos, Fogarassy Balázs, Szende Zsigmond, Petrovici Teodor, Marcu Ioan, protopop, Balogh László, Piácsek Pál, Meyer Ferenc, Pattyánszky György, Chica Constantin, Asboth Moric, Asboth Adolf, Leitner Dávid, Szepesy Ignáe, asesor montanistic din Oravița, Palikutsévnyi Péter, Pascu Maxim, Milánkovits Gergely, Moys Antal, Csákányi Ferenc, Szívós Pál senior și junior, Fojodits Pál, baron Fechtig Ármánd, toți asesori onorifici, Orbok Ernests, perceptor prim de impozite militare, Ioanovits Ioan, perceptor prim din localitate, Czompo Mihály, perceptor secund, Kiss Ferenc, perceptor secund, Melzer János, contabil, Marsovszky László, Pausz István, Papházy János, juzi nobiliari; baron Fechtig Károly, notar suprem, Marsovszky György, notar prim, Jakabffy Miklós, notar secund; Kastis Károly, Jankovits János, Pettko Lajos, notari adjuncți onorifici, Szende Béla, procuror prim, Athanasievits Alexandru (procuror) secund, Athanasievici Gheorghe, Zakariás Sándor, Pascu Filip, viceprocurori onorifici; Leitner József. Litsek Zsigmond, Kámenszky Ignác, Szende László, Ghiorghievici Ștefan, Lévai Antal, Andrejevits Lázár, Delvo Frigyes, Szerényi Antal, juzi nobiliari; Faur Ioan, Frullo Miklós, Fejér József, jurați; Milénkovits György, Pallay Agostton, Brenner János, Gergely Károly, Szabolczky Antal, avocați, Mauks Zsigmond, Szívós Lajos, Fogarassy Tivadar, Markovits Imre, Vlad Aloisiu avocat, Alder Károly, Lakatos N., Sculthéthy Ede, Hajnitsek Gusztáv, învățător particular, Faras Károly, Láday János, Szívós Miklós András, Szél Károly, Rátz Czírják, Tornyai Albert, Levay János, comandantul cetății, Tápay István, Faur Iosif, Scultéty Károly, Ozenczky János, Izsák Sándor, Vancea Ioan, Jankovics János, Udrea Constantin, Frummer Zsigmond, Szende Kálaman... (și) alți domni care aveau diferite funcții și împuternicire efectivă, fără deosebire de clasă a poporului”³². După cum se poate observa, participanții la această adunare continuă să aparțină tuturor naționalităților și să reprezinte toate categoriile sociale. Locuitorii Lugojului consideră că revendicările lor pot deveni realitate în contextul revoluției maghiare.

Participanții la această adunare „l-au întâmpinat pe președinte, domnul vice-comite cu expresii de bucurie, exprimate prin strigăte de „să trăiască”. El îi salută jovial pe cei adunați în număr mare. Apoi informează că prezenta adunare extraordinară este urmarea decretelor oficiale ale primului-ministru iubit și stimat al națiunii. *Misiunea ei principală va fi aplicarea legilor propuse de stările și ordinele țării și acceptate de guvern cu privire la: purtarea comună a sarcinilor, desființarea zecuielii preoțești și a relațiilor urbariale.* A mai făcut cunoscut că ordonanța primului ministru a dispus ca declarația stărilor și ordinelor din țară să fie enunțată prin organe alese. Domnul președinte anunță în continuare, *că în urma ordonanței pomenite a tipărit în grabă scriptele în cauză, care au fost primite de dânsul în ziua precedentă.* În sfârșit, arată că în conformitate cu dezideratele stărilor și ordinelor vor mai fi dezbătute câteva puncte de interes comun.

³² *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania, op. cit., p. 326 și următoarele*

După propunerile sus-menționate roagă cu respect cuvincios *adunarea generală să nu aducă în discuție interese personale neesențiale; să elimine tot ceea ce nu aparține strâns de subiect; să lase la o parte subterfugiile care ar putea să pricinuiască interpretări greșite; să promoveze prosperarea patriei dragi și în strânsă legătură cu ea interesele comune ale comitatului nostru; să binevoiască a-și uni toate forțele cu atât mai mult cu cât numai prin înțelegerea comună și colaborare reciprocă se poate realiza din mers țelul și sarcina măreață la care suntem chemați. Dealminteri, se recomandă cu plecăciune grație stărilor și ordinelor, confidenței lor generoase, cu care a fost și până acum onorat... În continuare au fost citite și aprobate fără nicio observație procesele verbale ale micilor adunări din 17 ianuarie... 24 martie anul curent. S-au citit de asemenea scrisorile primului-ministrului țării adresate primului vicecomite în 17, 22 și 23 martie anul curent; la fel anexele sus-pomenite*³³.

Scopul acestei adunări, este după cum se poate observa acela de a face cunoscute publicului legile privitoare la „purtarea comună a sarcinilor, desființarea zeciuclii și a relațiilor urbariale”. Temându-se de efectele pe care aceste legi le-ar putea avea, în special prin apariția unor mișcări țărănești, vicecomitele Kristóf Jakabffy, face un apel al unitate, atrăgând atenția că doar „*prin înțelegere comună și colaboarare reciprocă*” se pot obține rezultate. Pentru a-și întări propriul statut și statutul întregii clase pe care o reprezenta, primul vicecomite citește în public „*scrisorile primului-ministrului țării adresate primului vicecomite în 17, 22 și 23 martie anul curent*”.

Pentru a putea controla această adunare, „s-a făcut și s-a acceptat cu însuflețire propunerea de a se proclama hotărârea ca toți, care se pot exprima în limba legii, să aibă dreptul de a lua cuvântul și de a vota fără deosebire de rang și clasă. Hotărârea s-a adoptat în unanimitate. Astfel, cei ce au fost ținuți până în prezent în afara cadrelor constituției, acum s-au putut folosi de drepturile obținute și au participat efectiv la dezbateri”³⁴. Participanții pot crede acum că fac parte dintre cei care controlează evenimentele.

Nu e de mirare că, atunci când s-a trecut la alegerea comisiilor care să se ocupe de popularizarea noilor legi, cei propuși, având naționalități diferite, au fost aleși fără opoziție. „S-a ajuns apoi la constituirea comisiilor menite să popularizeze legile în sensul decretului prim-ministerial pomenit cu prilejul propunerii prezidențiale. Au fost aleși ca membri, în cercurile Lugoj, baronul Brukental Mihály și protopopul ortodox Ioan Marcu... Ei vor fi trimiși la fața locului după ce vor obține consimțământul de legalizare a nemeșilor respectivei ca persoane apte, cu popularitate, alese din sânul poporului de către comisii. Juzii nobiliari supremi și juzii nobiliari vor primi dispoziția de a-i înștiința imediat pe domnii de pământ despre aceasta... Pentru eleborarea unor instrucțiuni detaliate privind modul cum să procedeze comisiile cercuale însărcinate cu enunțarea și explicarea legilor pomenite de mai multe ori în localități s-a întocmit o comisie sub președenția baronului Brukental Mihály. Membrii ei sunt: Fogarassy Balász, Piacsek Pál, Micșa Pascu, Asbóth Móric, Balogh László, Constantin Ghica, prim-judele nobiliar Pausz István și vichenotarul Jakabffy Miklós. Ea trebuie ca încă de

³³ *Ibidem*

³⁴ *Ibidem*

azi să-și îndeplinească misiunea, iar mâine să înainteze propunerea. În felul acesta comisiile cercuale vor putea fi îndrumate spre îndeplinirea menționatului scop”³⁵.

A existat un episod, în cadrul adunării, în care au apărut proteste. „Cu prilejul aprobării procesului verbal de față mai mulți au obiectat că traducerea în limba română a legilor în discuție și a legilor tipărite până în prezent nu este tocmai fidelă; că în traducerea românească s-au strecurat și greșeli esențiale de tipar, încât ele nu oglindesc cu fidelitate originalul maghiar; că nu se pot distribui astfel în popor ca legile traduse greșit să nu prilejuiască o falsă interpretare în popor. De aceea primul vicecomite Jakabffy Kristóf a primit împuternicirea de a proceda la traducerea fidelă a legilor originale și de a le tipări de îndată ce i se vor înmâna, urmând să le predea comisiilor cercuale. Comisiile le vor distribui poporului în localitățile cercuale respective fără întârziere”³⁶. Textul nu ne lasă să înțelegem cine a protestat sau dacă „*greșelile esențiale de tipar*” erau intenționate sau neintenționate, dacă prezentaru țăranilor români o traducere „blândă” a legii sau din contră. Primul vicecomite Kristóf Jakabffy intervine rapid și situația nu nu devine mai tensionată de atât.

În ultima parte a acestui act reapare conflictul mocnit dintre ortodocși și greco-catolici. Deși evenimentele nu se referă la Lugoj, ne dau o imagine asupra situației: „în scrisoarea sa din 30 martie a.c. măreția sa episcopul ortodox de Vîrșeț, Popovici Ștefan a pomenit despre cazul de convertire din Bocșa și despre ocuparea ilegală de către oficiul montanistic a bisericii ce aparțineau localnicilor ortodocși. Întrucât localnicii păgubiți s-au adresat preaînaltei Locotenente regale, s-a adoptat imediat hotărârea nr. 13852. Pe baza ei comitatul va trimite la fața locului o comisie pentru a cerceta situația și a adopta măsuri în vederea predării bisericii... Episcopia pretinde să se procedeze la retrocedarea bisericii ocupate ilegal...”

După cum este îndeobște cunoscut biserica ortodoxă din Bocșa Vasiovei a fost predată de către oficiul monastic celor de religie greco-unită fără vreo hotărâre sau înrâurire a comitatului. Aceasta este în opoziție cu procedurile preaînaltei Locotenente regale... De aceea se ordonă ca prim judele nobiliar Papházy János să predea locuitorilor de religie ortodoxă, în calitatea lor de foști proprietari, Biserica, școala și anexele lor.

Cu acest prilej s-a menționat că și până acum s-a comis o maximă nedreptate, în cazurile când celor rămași în minoritate li s-au luat biserica prin trecerea unei comune ortodoxe la religia catolică sau greco-catolică. În cazuri contrare, și anume atunci când convertirea s-a produs de la religia catolică la cea ortodoxă, catolicii și-au păstrat biserica, deși constituiau o minoritate. Nedreptatea de față este accentuată și de circumstanța că bisericile catolice au fost construite de cămară, *pe când cele necatolice au fost ridicate de comune prin propriile forțe*. S-a propus ca acum când s-a declarat egalitate confesională să se sisteze acțiune guvernamentală care reglementează convertirile. S-a propus de asemenea o dată pentru totdeauna, principiul ca bisericile să nu fie predate niciodată părții ajunse majoritare atunci când se realizează o convertire de la o religie la altă religie. Această propunere a fost acceptată în unanimitate, ca decizie. Ea va servi pe viitor ca model”³⁷.

³⁵ *Ibidem*

³⁶ *Ibidem*

³⁷ *Ibidem*

În paralel, la începutul lunii aprilie 1848, la Kikinda au loc primele lupte dintre sârbi și maghiari³⁸. La 4 aprilie 1848 în Diariumul minorităților din Lugoj se scrie: „trăim vremuri foarte triste. Poporul sub pretextul libertății săvârșește jafuri”. Datorită tulburărilor de la Kikinda, garda națională din Lugoj pornește spre zona de conflict. Diarium-ul minorităților notează că la Lugoj maghiarii „au rămas între români în mare primejdie”³⁹.

De la Pesta, avocatul român Emanoil Gojdu, un susținător al revoluției maghiare, hotărăște organizarea unei conferințe a românilor bănățeni în acest oraș. La propunerea lui este lansat, în 12/24 aprilie 1848, un apel semnat de avocatul Ioan Arcoși și de profesorul Vicențiu Babeș⁴⁰.

Mitropolitul sârb Josif Rajačić convoacă o adunare la Novi Sad, pe data de 1/13 mai 1848. Această adunare trebuia să se pronunțe cu privire la organizarea unui congres al ortodocșilor la Karlowitz, congres ce urma să se desfășoare pe 15/27 mai 1848. Pentru a anunța evenimentul au fost trimise circulare către episcopi și, de la aceștia mai departe spre protopopi. La 20 aprilie 1848, protopopul Ioan Marcu, într-o ședință ținută la Lugoj le comunică preoților din zonă conținutul circularii și le cere să participe la adunarea de la Novi Sad. La sfârșitul lunii aprilie, episcopul din Vîrșeț anunță preoții că la sediul protopopiatului la Lugoj, în 6/18 mai 1848, vor fi aleși 5 preoți care să meargă la Vîrșeț pentru a alege delegații pentru Congresul de la Karlowitz din 27 mai 1848⁴¹.

Majnska skupština (Adunarea din mai) de la Sremski Karlovci (mai 1848)

³⁸ Ghid cronologic..., p. 124 și următoarele

³⁹ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 80 și următoarele

⁴⁰ *Ibidem*, p. 55 și următoarele

⁴¹ *Ibidem*, p. 57 și următoarele

În adunarea comitatului Caraș, din 26 aprilie 1848, de la Lugoj, se decide ca să se folosească doar „domnule” sau funcția și nu titlul nobiliar. De asemenea, conducătorii adunării înștiințează primarii că pedepsele corporale sunt desființate. E lansată și o proclamație către populație, prin care aceasta e anunțată că: „autoritatea comitatului e suplinită de un comitet care va conduce treburile comitatului până la viitoarele alegeri parlamentare... primul și cel mai important pas este alegerea acestui comitet... să alegem oameni cunoscuți, care au aceleași interese ca și noi, să alegem caractere nepătate, a căror convingeri nu sunt de vânzare”. Adunarea își însușește proclamația și se declară de acord cu conținutul lui⁴².

În perioada aprilie-mai 1848, conducerea comitatului Caraș trece la organizarea gărzilor naționale. Este creată o comisie condusă de Makay Sándor și din care făceau parte Gheorghe Hosu și Maxim Pascu, care să se ocupe de recrutări. În Caraș comisia recrutează 437 de voluntari, dintre care 153 erau români. De la Lugoj s-au înrolat 137 de voluntari⁴³.

La începutul lunii mai 1848, sârbii vor organiza Majska skupština (Adunarea din mai) de la Sremski Karlovci (1/12 mai - 3/15 mai 1848). Inițial adunarea trebuia să se desfășoare la Timișoara, însă românii au refuzat să participe. Sârbii nu s-au înțeles cu autoritățile maghiare care voiau ca adunarea să aibă loc în 15/27 iunie. De aceea, mitropolitul Josef Rajačić a hotărât ca adunarea să se desfășoare la Karlowitz. În cea de a treia zi a adunării, pe 3/15 mai 1848, a fost proclamată *Vojvodina sârbească* în care intra Sremul (Sirmiu) cu Granița, Barania, Bacica cu Districtul Becej și cu Batalionul cu șaike (ambarcațiuni), Banatul cu Granița și Districtul Kikinda. Deși adunarea recunoștea „autodeterminarea națională valahă” (românească)⁴⁴, românii au început să protesteze, cerând desprinderea de sub autoritatea Mitropoliei Sârbești de la Karlowitz.

După adunarea de la Karlowitz conflictul dintre sârbii și revoluționarii maghiari devine extrem de violent. Sârbii preia conducerea unor localități precum Titel, Perlas și Alibunar, apărându-le de revoluționarii maghiari⁴⁵.

Tot la începutul lunii mai are loc, la Blaj, adunarea românilor transilvăneni. Din Banat au participat puțini oameni; printre ei, protopopul unit din Lugoj, Ștefan Berceanu⁴⁶. Această participare redusă poate fi explicată prin evenimentele ce aveau loc în paralel la Lugoj.

La 3/15 mai 1848, la Lugoj au avut loc alegerile pentru noua adunare comitasensă, care urma să conducă comitatul Caraș. La aceste alegeri au participat peste 1000 de reprezentanți ai românilor, din satele din jurul Lugojului⁴⁷. Conform datelor din Diariul minorităților au venit la Lugoj primarii și notarii comunelor, precum și preoți și învățători. Toți aceștia aveau drept de a alege. Înaintea să se treacă la alegerea propriu-zisă, noile legi ale guvernului revoluționar le-au fost citite participanților în română, maghiară și germană. Numărul reprezentanților comunali în

⁴² *Ibidem*, p. 43 și următoarele

⁴³ *Ibidem*, p. 83

⁴⁴ Miodrag Milin, *op. cit.*

⁴⁵ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 50

⁴⁶ Gheorghe Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 89

⁴⁷ *Istoria Romanilor*, vol. VII, tom I, p. 290

adunare a fost stabilit la 150. Toți candidații au primit numărul de voturi necesar. Procesul verbal al adunării în care au avut loc alegerile consemnează că: „întreaga listă a fost aleasă cu majoritate de voturi, întrunind încrederea publică”. Cele mai puține voturi primite de un candidat au fost de 775. Au fost aleși candidați de toate naționalitățile. Dintre români, Eftimie Murgu, propus ca și candidat deși nu se afla la Lugoj, a obținut numărul cel mai mare de voturi⁴⁸. Eftimie Murgu era apreciat în Banat după ce s-a stabilit la Lugoj în 1841 și a acționat, ca avocat, pentru respectarea drepturilor românilor. Când a izbucnit revoluția 1848 se afla în închisoare, la Pesta, unde era închis pentru opiniile sale politice.

Comitele suprem al Carașului Gyürky Pál ține o cuvântare, dorind să transmită participanților că nu vor fi admise tulburări. Ideile sale ne arată cele mai mari temeri ale conducătorilor comitatului: o revoluție radicală, în care țăranii ar ataca proprietățile nobililor. „Deoarece sunt între voi unde și unde care legile noi, mai ales despre încetarea urbariului, nu le înțeleg după glăsuirea lor și se află și oameni voitori de rău sau nepricepuți, care pre voi despre rânduielile acestea noi vă amăgesc”. Comitele scoate în evidență că țăranii au fost scutiți „de plata fumăritului, de dijmă după pământul urbarail, de facerea robotelor urbariale”. Însă „iberlandul (pășunea), pădurea, dreptul birtului, căsăpia, pescuitul, vânatul” trebuie să fie în continuare plătite. Și „de dreptul și bunul spăhiei (proprietarului de pământ)” trebuie respectat de țărani sau „va fi groaznic pedeapsă după legea țării”. Țăranii trebuie să achite „porția varmenghiei (comitatului), cheltuielile obștești” și celelalte obligații datorate comitatului. Comitele cere participanților să se înroleze în garda națională... „Nu credeți acelor celăi, amăgitori și clevetitori, credeți mie și cuvintele mele, nici turcu, nici muscalu nu vine, nici nu va turbura pacea noastră că și unul și altul e îngrijat în țara lui...”.

Desigur, comitele Gyürky Pál scoate în evidență faptul „aflându-se vreunul care ar vătăma legea țării, bunul și persoana altuia sau arcerca pacea și liniștea a o turbura cu cea mai groaznică pedeapsă se va pedepsi”. La nivelul locuitorilor satelor, aceste informații vor ajunge printr-o circulară transmisă de autorități.

Gyürky Pál va scrie mai târziu ministrului de interne: arătând că prin acest discurs i-a făcut pe români să înțeleagă „sensul real al legilor referitoare la răscumpărarea de veci a urbariului” și le-a arătat că trebuie să fie atenți „asupra recunoștinței față de domnia proprietari, a cruțării proprietăților lor, a păstrării liniștei și ordinii, a îndepărtării celor ce răspândesc zvonuri false, ba chiar a arestării lor, a pregătirii cu grijă a însămânțărilor restante, ba și a ajutorării în acest sens, contra renumerației, a foștilor lor proprietari”⁴⁹. Tulburările produse de țărani sunt cea mai mare temere a bogaților conducători ai comitatului Caraș.

După încheierea alegerilor, românii au cerut vicecomitelui Kristóf Jakabffy „îngăduința de consultare despre trebile naționale și religioase și pentru trimiterea ablegaților la congresul național fixat pe 15/27 mai 1848 la Karlowitz”. Vicecomitele și-a dat acordul pentru desfășurarea acestei Adunări⁵⁰.

⁴⁸ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 43 și următoarele

⁴⁹ *Ibidem.*, p. 79 și următoarele

⁵⁰ *Ibidem.*, p. 59

A doua zi, în 4/16 mai 1848, la ora 15, românii s-au întrunit în sala de ședințe a Comitatului. Deoarece numărul participanților era foarte mare, liderii adunării au hotărât să iasă în curtea palatului comitasens. „Gazeta de Transilvania” scrie că „pe lângă numeroasa mulțime de reprezentanți” s-au adunat „își alții prea mulți de toată ginta și din multe părți la fața locului”. Vasile Fogarași a fost ales ca președinte al acestei prime adunări a românilor de la Lugoj. Participanților le-a fost expus scopul adunării, dacă românii bănățeni urmau să trimită deputați la Congresul de la Karlowitz al ortodocșilor din Banat (care urma să aibă loc în 15/27 mai sau în 15/27 iunie 1848). Printre vorbitori s-au remarcat Nicolae Bojincă, Maxim Pascu și Ștefan Ioanovici (Ioanescu), notarul orașului Lugoj. Participanții „între cele mai asurzitoare strigări protestară că nicum să nu se trimită” delegați la Congresul de la Karlowitz. După luarea acestei hotărâri sunt aleși 16 delegați care, care să meargă la Pesta spre „a mijloci în putera noilor legi un Congres curat românesc în care întreaga națiune prin legânzii săi deputați să se consulte pentru alegerea unui mitropolit român și trebile noastre din lăuntru școlastice bisericești”⁵¹.

În 5/17 mai 1848, conducătorii adunării transmit conducerii comitatului hotărârile luate, în special aceea că românii nu vor trimite delegați la Congresul de la Karlowitz. De asemenea, se face cunoscut și faptul că s-a luat hotărârea despărțirii ierarhice a românilor față de biserica ortodoxă sârbă; aceiași separare urma să se producă și în ceea ce privește școlile. Hotărârile românilor au fost citite adunarea comitatului și, nefiind obiecții, s-a decis ca ele să fie înaintate Ministerul cultelor și instrucțiunii publice. Vicecomitelui Kristóf Jakabffy i se solicită să refuze orice cerere venită din partea ierarhilor sârbi pentru trimiterea de delegați la congres, deoarece românii au decis să nu participe⁵².

Tot în aceeași zi, s-a desfășurat o festivitate religioasă în curtea Comitatului. La ea au participat împreună ortodocșii, uniții și catolicii. Protopopul Ioan Marcu a oficiat slujba din partea ortodocșilor. La eveniment a participat și garda națională „care părțile mai semnate ale serviciului dumnezeesc le anunța cu tunetul pușcăturilor și cu muzica de față sunătoare”. Orașul a împodobit cu diferite panouri și iluminat până noaptea târziu. Unul dintre panouri reprezenta pe un ungur ținând de o mână pe un român bănățean și un croat⁵³.

Evenimentele ce au avut loc la începutul lunii mai ne demonstrează că în această perioadă românii bănățeni considerau că trebuie să se desprindă de sub tutele conducătorilor sârbi ai bisericii ortodoxe, ca prim pas în obținerea de drepturi naționale. Pentru conducătorii românilor, această separare putea fi făcută în cadrele stabilite de revoluția maghiară. Aceleași concluzii le putem trage din „Petiția Neamului Românesc din Ungaria și Banat”, redactată în urma Adunării românilor ținută la Pesta.

Adunarea convocată în 12/24 aprilie 1848 la Pesta de Emanoil Gojdu prin Ioan Acoși și Vicențu Babeș s-au desfășurat între 3/15 și 9/21 mai 1848. Documentul final

⁵¹ *Ibidem*, op. cit., p. 59

⁵² *Ibidem*, op. cit., p. 59

⁵³ *Ibidem*, op. cit., p. 59

al adunării, „Petiția Neamului Românesc din Ungaria și Banat”, a fost semnat de 39 participanți din tot Banatul⁵⁴.

Petiția Neamului Românesc din Ungaria și Banat exprimă același idei ca și prima Adunare de la Lugoj. Românii își arată susținerea față de revoluția maghiară și doresc separarea de biserica ortodoxă condusă de sârbi: „noi, în numele nației române din Ungaria, ca trimiși aceleia, declarăm coronatului împărat din Ungaria *și până aici neprecurmat arătată credință, însuflețitori luptători pentru dreptate, mulțumire, către frații noștrii unguri dragoste*, ear către întâiul neatîrnătoriu ministerium unguresc simpatie și încrezământ, mărturisind cum că ne ținem de cea mai sfântă datorie, cu patriotică jertfire a ne lupta pentru mărirea coroanei ungurești și pentru întregimea împărăției...

Avem și noi dureri urmate din răutățile timpurilor. Avem și legiuite pofte... Durerile cari le pomenirăm să ating de soarta intereselor noastre naționale, și să nasc de acolo că slavismul încă înainte de câteva sute de ani *lipsindu-ne de literile noastre cele românești și vîrînd în toate cărțile noastre cele bisericești și școlasticești slovele lui Kiril, a voit nația noastră a o despărți de către Europa civilisată*, pentru aceea ca așa prin o silă morală să o poată trage în cursa slavismului; și fiindcă originalul caracter al nației noastre nu s-a putut strămuta, a întrebuițat și starea noastră cea izolată, fără de-a fi fost noi întrebați, acel soi al slavilor, care în anul 1690 a venit în pământul unguresc, a tras și pe nația românească cea de o lege cu sine sub aripile așa numitului Declaratorium Illiricum, de la care timp hierarchia (preoțimea) sîrbească a monopolizat toate trebile bisericești și scolastice, cu cea mai mare stricare a nației noastre... și fiindcă firea, ca caracterul și deosebirea în limbă, cu un cuvânt, dorința politică a nației românești, pofteste ca să se nimicească amestecarea la olaltă, la care țintește panslavismul, pentru aceea:

Din datorința care avem către bunul nației noastre, mărturisim că avem nestrămutată voină a ne despărți de către sârbi în toate trebile bisericești și scolastice... *sârbii prin lucrarea lor voesc a surpa întregimea crăimei ungurești...*

Așadar, poftim: 1. *Ocîrmuire bisericească cu totul neatîrnată de la mitropolitul Carlovițului....* 3. Să avem sinod dechilin și ocîrmuire bisericească și școlastică neatîrnată, ai cărei mădulari să fie aleși numai dintre fiii nației noastre.

După credința ce o avem către frații noștri unguri, și cu care credință, precum tare credem, și din partea lor vom fi întâmpinați, poftele noastre cele politice în următoarele puncturi le cuprindem: a) *Concetățenii români limba ungurească o cunosc de diplomatică, însă și ei așteaptă aceea, ca întrebuițarea limbei sale naționale neînduplecată să se lase în biserici, la învățătura fiilor săi și pretuitindea și în toate trebile nației noastre, cele din lăuntru; ...Datu-s-a în Pesta, din ședința românilor adunați de prin comitaturile ce mai jos se vor însemna, în 21 mai 1848”*⁵⁵.

Dintre semnatarii petiției îi menționăm pe: „Emanuil Gozdsu, președinte... (din) comitatul Aradului... Bihorului... Bichișului... Timișului și Torontalului... din orașul Pesta... din comitatul Carașului: Blasiu Fogarași, Grigore Radulovici, George Fogarași, Ignatie Vuia (protopresbiter în Vărădia), Auxențiu Bojinca, Teodor

⁵⁴ *Ibidem, op. cit., p. 63*

⁵⁵ *Cornelia Bodea, op. cit., p. 509*

Fogarași, Mihai Velia (N. Tincu-Velia) (învățător teologie), Ioan Marcu (protopresbiterul Lugojului) și Macrsim Pascu⁵⁶. Așadar, o parte din liderii Adunării de la Lugoj semnează și „Petiția Neamului Românesc din Ungaria și Banat”.

Cei întruniți la Pesta se arată de acord și cu dispoziția ministrului cultelor Otvos Jozsef, de convocare a unui congres al ortodocșilor din Banat, sub autoritate guvernamentală, la Timișoara, în 13/25 sau 15/27 iunie 1848, „ca să ne sfătuim cu toții, laolaltă, pentru bunul de obște”⁵⁷. Această adunare nu va mai avea însă loc.

Guvernul revoluționar maghiar, printr-o adresa din 10 mai 1848, cere comitatului Caraș să facă recrutări pentru armata maghiară. De recrutări se va ocupa o comisie condusă de Balógh Laszló, din care făcea parte și Vasile Nedelcovici. Comisia reușește să recruteze 120 oameni. Aceștia au fost trimiși la Seghedin, unde se afla noua armată. Dintre recruți, o parte erau funcționari ai comitatului care au primit câte 10 fiorini cheltuieli de drum⁵⁸.

De conflictul dintre sârbi și români, care erau nemulțumiți după hotărârile de la Karlowitz, încearcă să profite conducătorii revoluției maghiare. Ministrul de interne Bertalan Szemere îi cere comisarul guvernului pentru Banat, Csernovics Péter să înarmeze populația împotriva sârbilor, iar „acolo unde există român trebuie cucerit cu orice preț. Nu e voie să permitem ca acest popor să se alieze cu altcineva cu excepția maghiarilor”⁵⁹.

Însă, cel puțin la Lugoj, situația se modifică. Garda națională din Lugoj este chemată să pună capăt răscoalei țăranilor români din Herendești (16 mai 1848). La Herendești garda națională și un tribunal ad-hoc condus de vicecomitele Kristóff Jakabffy a hotărât arestarea a 20 de țărani. Țăranii au fost condamnați la închisoare și la pedepse cu bătaia. În ciuda dispoziția guvernului maghiar, în favoarea țăranilor, cei 20 de arestați vor rămâne în închisoarea Lugoj, până în octombrie 1848, când vor fi eliberați de trupele imperiale⁶⁰. După aceste evenimente, pe 22 mai 1848, românii se retrag din garda națională și își crează o gardă proprie⁶¹.

La Lugoj, alianța dintre români și maghiari pare că se încheie, spre disperarea conducătorilor maghiari ai comitatului. Vicecomitelui Kristóf Jakabffy scrie, în 24 mai 1848, ministrului de interne, Bertalan Szemere: „nu mă cuprinde nici o teamă lașă, dar când mă gândesc că cu câțiva ani în urmă, ațâțările contra coroanei maghiare, a stăpânirii maghiare au putut avea ecou, dacă mă gândesc că în multe locuri foștii iobagi formulează pretenții asupra acelor pământuri domeniiale care nu li se cuvin sub niciun cuvânt și nu vreau să se convingă sub nici o formă de injustețea pretențiilor lor, nu-mi pot liniști teama din inimă”. Vicecomitele Carașului cere sprijinul armatei maghiare pentru a păstra liniștea în zonă⁶².

⁵⁶ *Ibidem*, p. 509

⁵⁷ Miodrag Milin, *op. cit.*

⁵⁸ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 83

⁵⁹ *Ibidem*, p. 50

⁶⁰ *Ibidem*, p. 76

⁶¹ Lasjos Kakucs, *op. cit.*

⁶² I.D. Suci, *op. cit.*, p. 68 și următoarele

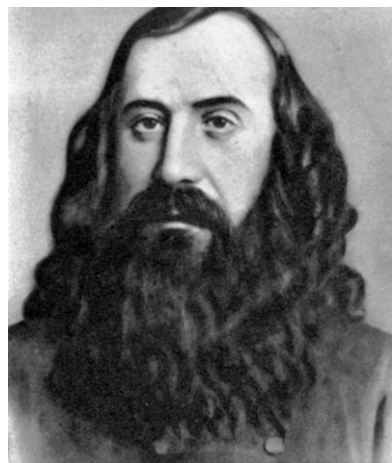
Lucrurile devin și mai grave în 12 iunie 1848 când încep luptele între revoluționarii sârbi și trupele maghiare în Voivodina. Guvernul revoluționar maghiar introduce starea de necesitate⁶³.

În urma legii adoptate de revoluționari, urmau să se facă alegeri pentru noul Parlament maghiar de la Pesta. În comitate au fost instituite comisii care să înscrie pe cei cu drept de vot și să stabilească circumscripțiile electorale. Nu vota toată lumea, ci doar cei ce aveau avere sau cei cu profesii liberale; votau și țăranii care dețineau pământ și meseriașii cu cel puțin o calfă.

Într-o circulară din 17/29 mai 1848, protopopul Lugoșului, Ioan Marcu, le transmite credincioșilor că înscrierea alegătorilor pe listele electorale se va face între 1 și 14 iunie 1848. El îndeamnă preoții să-i convingă pe cei în drept să se înscrie pe listele electorale⁶⁴.

Acum intră în scenă Eftimie Murgu. Dintr-un document al Tribunalului militar din Pesta, din 22 martie 1850, aflăm că Eftimie Murgu a fost „între anii 1845-48 deținut politic civil în „Clădirea nouă” din Pesta și (a fost) pus în libertate la 8 aprilie 1848, în urma amnistiei generale. Pentru străduințele sale anterioare de ridicare a naționalității valahe, s-a bucurat de mare popularitate printre valahii din Banat...”⁶⁵. De fapt, Murgu a mai stat o lună în închisoare, după eliberarea celorlalți deținuți politici, deoarece autoritățile maghiare nu aveau încredere în el. Eliberarea lui Murgu s-a datorat intervenției cetățenilor din Pesta, mobilizați de Sigismund Pop și Nicolae Bojincă⁶⁶.

După ce a fost eliberat Eftimie Murgu redactează o Proclamație în care își dezvăluie gândurile: „Fraților concetățeni români!.. adunarea nobililor din Pojon s-a înfrățit cu poporul și au obținut de la împărat recunoașterea libertății și egalității tuturor înaintea legilor... veți cunoaște că acel pământ pentru care veacuri luptându-ne, ne-am vărsat sângele și pe care în țara ungurească o clasă de oameni ce se numeau nemeși îl socoteau ca o avere a lor, acum este vecinică și netăgăduită moșie a voastră; veți vedea că toate acele sarcini ce apăsau pre locuitori, precum robotele, dijmele și dăjdiile au încetat pentru totdeauna; veți înțelege că nemeșul nu mai este mai mult decât oricare lăcuitor, că de acum suntem toți slobozi, deopotrivă, toți avem drept... (legea permite) de a vorbi, a scrie ași a da în stampă... Legea îngăduind a se arma poporul, folosul nostru cere ca de voim a rămânea oameni slobozi, toți cu toții să apucăm arma ca pentru la o tâmplare înșii să ne putem apăra drepturile noastre...”⁶⁷ „știind că nici Împăratu, nici miniștrii lui, cari pururea s-au împotrivit la

Eftimie Murgu (1805-1870)

⁶³ Ghid cronologic..., p. 124 și următoarele

⁶⁴ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 114 și următoarele

⁶⁵ Cornelia Bodea, *1848 la români – O istorie în date și mărturii*, vol. II, p. 1145

⁶⁶ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 96

⁶⁷ *Ibidem*, p. 98

desrobirea noastră, ci poporu unguresc, cu nobilii cei luminați sînt urzitorii acestii lumi noue atît de fericitoare, se cuvine să le fim mulțămitor. Pentru aceasta dar, *în duhul dragostei frățești, dînd mîna cu ungurii*, toți cu toții să privighiem și să chezeșuim pentru păstrarea acestui așăzămînt...”⁶⁸. Așadar, Eftimie Murgu consideră că pentru români, împlinirea proiectelor politice se poate face doar în contextul revoluției maghiare.

Poate din lipsa banilor, poate pentru că încă e nesigur în ceea ce privește calea de urmat, Eftimie Murgu rămîne la Pesta pînă la începutul lui iunie, când pleacă spre Lugoj⁶⁹. Nici autoritățile revoluționare maghiare nu au inițial încredere în el. Ministrul de interne Bertalan Szemere i-a scris noului comisar guvernamental pentru Banat: „supraveghează pe români. A fost aici Petrovici și directorul școlar din Caraș (Maxim Pascu). Murgu vrea să meargă acolo; este un om visător și periculos...”. După aprobarea proclamației Bertalan Szemere își schimbă părerea față de Murgu și aprobă Proclamația acestuia, scriindu-i lui Sebó Vukovics: „Murgu a scris o proclamație foarte bună. Anexez aici un exemplar. Primește-l bine. Poate se alege deputat în Caraș. A primit 150 fiorini ca spese de călătorie și acoperirea cheltuielilor. Cred că lui îi putem lua folosul...”⁷⁰.

Tot ministrului de interne, Bertalan Szemere îi scrie lui Perényi Zsigmond (în 2 iunie 1848): „Pe Eftimie Murgu, despre care se poate afirma că este un apostol român, l-am câștigat după multă trudă. A scris proclamațiunea pe care am tipărit-o. Acum va activa în regiunea Carașului”.

Eftimie Murgu însuși, în interogatoriile la care a fost supus după revoluție explică că românii erau prinși „între două focuri, prigonii și de unguri și de nemți, ungurii avînd stăpînirea, am trebuit să mă arăt cu politica”⁷¹.

Vicecomitelui comitatului Caraș, Kristóf Jakabffy se teme de sosirea lui Eftimie Murgu la Lugoj. El îi scrie, la 1 iunie 1848, ministrului Bertalan Szemere, cerîndu-i să împiedice venirea lui Murgu în Banat, doarece: „...după cele mai noi informații oficiale este sigur că Murgu n-a renunțat nici în cea mai mică măsură la vechile lui dorințe, speranțe, vederi și opinii; intenția lui și acum este să unească toți românii sub o coroană, să smulgă comitatele bănățene și regiunea de graniță de la patria maghiară și avînd în vedere popularitatea lui extraordinară în fața poporului român... o singură chemare a lui Murgu, care acum prin fanatismul poporului este considerat martir, ar arunca în flăcări întreg ținutul și s-ar călca în picioare tot ce nu e românesc, viața și averea maghiarilor n-ar mai fi sigură...”⁷².

La începutul lunii iunie 1848, trupele maghiare din Petrovaradin au pornit spre Karlowitz (12 iunie 1848) pentru a lua în stăpînire și pentru a înlătura conducătorii sârbi. Acțiunea nu reușește și maghiarii sunt respinși. Miodrag Milin consideră că „așa a început războiul civil dintre sârbi și maghiari”⁷³. În 13 iunie 1848, ministrul de

⁶⁸ Cornelia Bodea, *1848 la români – O istorie în date și mărturii*, vol. I, p. 512

⁶⁹ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 96

⁷⁰ *Ibidem*, p. 99

⁷¹ Neamțu, Gelu, *Revoluția democratică de la 1848-1849 din Transilvania, în Istoria României. Transilvania*, vol. I, p. 805-986

⁷² I.D. Suci, *op. cit.*, p. 99

⁷³ Miodrag Milin, *op. cit.*

război, Mészáros Lázár, trimite gărzile naționale din Cenad, Békés și Arad în taberele din Timiș și Torontal. La aceste lupte cu sârbii au participat și gărzile naționale din Timișoara și Lugoj⁷⁴. În 15 iunie 1848, Bertalan Szemere, ministrul de interne, cere comitatului Caraș să înființeze o trupă de 3000 de oameni care să lupte cu sârbii în cazul unor atacuri⁷⁵. Excaladarea acestui conflict dintre sârbi și autoritățile revoluționare maghiare nu fac decât să accentueze și contradicțiile dintre români și celelalte naționalități din Banat.

Venind de la Pesta, Eftimie Murgu se oprește la Timișoara și poartă discuții cu comisarul guvernului pentru Banat, Sebó Vukovics. La Timișoara vine și o delegație din Lugoj să-l întâmpine pe Murgu. La 9 iunie 1848 ajunge la Lugoj unde populația îl primește cu entuziasm. Seara, lugojenii se adună pentru a-l aclama și pentru a face o retragere cu torțe și muzică. Eftimie Murgu ține un discurs, scoțând în evidență faptul că românii și maghiarii „trebuie să meargă ca frații pe aceiași cale dacă nu vor să fie zdrobiți de inamic”⁷⁶. În jurnal călugărilor minoriți din Lugoj se menționează că: „de la Pesta a sosit patriarhul românilor, cu numele Murgu, care înainte de asta, cu trei ani, în lanțuri, a fost trimis ca deținut la Pesta. Acum însă, prin noul minister, a fost eliberat din temniță... Către orele șapte, seara, au sosit cu călăreții, a fost întâmpinat și în sunetul muzicii a fost plimbat în tot orașul. Românii au desprins caii de la trăsura dânsului și oamenii au tras căruța. Cătră popor a vorbit în limba română și maghiară, propunând rezoluții. Dar să nu crezi, iubite cetitor, că acela ar fi fost patriarh, ci numai avocat, iubit foarte mult de poporul românesc”⁷⁷.

Comitele suprem al comitatului, Gyürky Pál raportează ministrului de interne Bertalan Szemere, că Eftimie Murgu a fost primit extrem de bine de populație și că a ținut un discurs pro maghiar.⁷⁸ Vicecomitele comitatului, Kristóf Jakabffy raportează și el: „Murgu nu s-a prezentat la autorități... la comitele suprem s-a dus numai când a fost chemat... La 12 l.c. Murgu mergând spre Caransebeș a fost primit pretutindeni sărbătorește... Din știri particulare am aflat că generalul de la Caransebeș (Appel) a pus pază militară la locuința lui Murgu, pentru ca acesta să nu ia legătura cu nimeni”⁷⁹. Eftimie Murgu explică la rândul său, într-o scrisoare, acest eveniment (17 iunie 1848, din Lugoj): „am fost la Caransebeș... poporul ține cu mine. Oamenii guvernului slav-croat de acolo voind ațâța împotriva mea aproape că au ieșit păgubași deoarece prin aceasta au întărit așa de mult poporul împotriva lor, încât dacă nu mă grăbeam să plec se întâmpla vărsare de sânge”⁸⁰.

O scrisoare din Lugoj, din 15 iunie 1848, publicată în nr. 88 din 22 iunie 1848 a cotidianului „Pesti Hírlap” aflăm că: „Murgu a sosit în zilele acestea din Pesta, și a fost primit de către români cu nespusă însuflețire. El i-a influențat în așa măsură, încât aceștia sînt gata să țină cu ungurii, să intre în gărzi naționale și să se rupă de tot

⁷⁴ Lajos Kakucs, *op. cit.*

⁷⁵ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 130

⁷⁶ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 99 și următoarele

⁷⁷ Gheorghe Luchescu, *Lugojul și anul revoluționar 1848*, în *Analele Banatului*, Istorie, VI, 2, 1996, p. 114-127

⁷⁸ Neamțu, *Gelu*, *op. cit.*

⁷⁹ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 99 și următoarele

⁸⁰ *Ibidem*, *op. cit.*, p. 101

de sârbi. Această situație este favorabilă pentru noi”⁸¹. Totuși scrisoarea aceasta ne arată că situația e mult mai complicată: „dimpotrivă, o gazetă din Brașov agită într-una pentru o viitoare unire a românilor de aici cu cei din Ardeal, Moldova și Țara Românească. Ea promite protectoratul rus, englez și francez. Acum se află aici doi agitatori refugiați din Moldova (n.n. - Manolache Costache Epureanu și Lascăr Rosetti). Ei au ținut conferințe aici în mai multe rânduri. Sunt tutelați și de mai mulți localnici. Cum se aude circulă și o cerere, pentru a obține semnături, de a vorbi românește în ședințele delegaților, și această limbă se fie diplomatică”⁸². Dacă Eftimie Murgu consideră că împlinirea idealurilor românilor Bănățeni poate fi realizată doar în cadrul revoluției maghiare și „i-a influențat în așa măsură (pe români), încât aceștia sînt gata să țină cu ungurii,... și să se rupă de tot de sârbi”, circulă și alte idei printre români: unirea românilor și folosirea limbii române ca limbă oficială.

Cert este că pentru români, în acest moment al revoluției, „inamicul principal sunt sârbii. Acest fapt poate fi înțeles și dintr-o scrisoare din Vîrșeț, din 23/11 iunie 1848, trimisă de „Ștefan Puris, absolut theolog, către preotul Nicolae Manu la Sibiu”. „Este o săptămână de cînd d. Murgu au venit la Lugoș. Pompa și sîntemintele cu care l-au întîmpinat românimea noastră prin toate satele, cum am înțeles, de la Temișoara-ncoace, dar mai ales logoșenii, aci nu se poate descrie... după spusa altora, că de cînd e Banatul, un român, da nici singur împăratul nu au căpătat atîta onoare din partea poporului, cîtă d. M. Domnia sa îndată au și început a îmbla din sat în sat și prin orașele com(itatului) Crașovei tot cu acea pompă din partea poporului, ca un principe. Poporul va a-l ridica metropolită și pînă acum l-au și proclamat. *Congresul nu se va ține, ci în 15 iunie se vorbește a se ține la Logoș adunață națională conformă celei din Blaș*, în care atît cele Besericești, cît și cele politice, de cumva tristețe-mpejurări ce atît din partea fricoșilor unguri, cît și, dar mai ales, din partea neînfrînaților sârbi, cari cearcă a ocupa Banatul, necăjesc pe românii noștri bănățeni. Zic, în acea adunată națională de la Logoș se va lua la desbatere lucruri serioase...

Pașurile domniilor voastre sînt gigantice, ne-au împlut pe toți de o nespusă bucurie... Tot răul ce ne-napoiază și ne poate aduce mare stricăciune, ba și totală periciune, e neconțelegerea românilor noștri din provinciile Daciei la un loc, pentru viitorul întregii națiuni române din toată Dacia.

Poporul român din tot Banatul nemica vrea a ști de unguri, din care cauză pe la mai multe sate n-au voit a se scrie la votisare pentru alegerea deputaților, iar cîți s-au scris, numai după multe vorbe deșteptătoare s-au scris. Dar miliția grănițară – apere Dumnezeu – neci că va a auzi de ministeriul unguresc.

În zilele d-acuma o nespusă frică conturbă pe toți locuitorii, mai ales din părțile mestecate cu sârbi, dar și pe la Logoș și-n toate părțile, pentru serbienii fugiți din țara lor, cari încearcă cu serbii lor din Banat, pe cum se spune, împoteriți de la curtea austriacă, a trage pe popor în partea curții și a nimici pe unguri.

Așa, acea adunătură de oameni au și plecat în zilele acestea mai de curînd de la Panciova la Beserica Albă, prin miliție, arătând pe totunde înscris puterea dată unuia comandant îmbrăcat serbienesște, de la împăratul Ferdinand, în urma căreia nepotând și

⁸¹ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 512

⁸² *Ibidem*

necutezînd nime a li se contraria, iau casele de bani împ(ărătești) și toată muniția, dînd qvittă pentru toate. Strîng din toate satele feciori pentru purtarea a armelor, cerîndu-i cu sîla de la comunități. Tot feciorul are duoi duozeceri la zi. Mîncă, beau pe unde împlă. Biserica Albă s-au predat, Vîrșețul cu vreo mie-două de gardiști și 4-5 sute soldați regulați îi așteaptă. *Pe toți care au simpatizat și simpatiză cu ungurii* de pe totunde mai nainte avînd scris, cearcă a-i prinde, îi leagă și-i trîmit la Carloviț. Ba se spune, că *pe unii vor a-i spînzura*.

Așa noi vro cîțiva români mai însemnați cunoscuți în public de neamici ai sârbilor *trebuim a o lua pe pcior* din Vîrșeț, cît mai curînd. D. Vellia s-au și dus încă aseară. Școala s-au închis încă demult cu cuvînt că noi cursul al treile să depunem esamen în 15 iulie a.c. Eu însă voi trebui pînă la alte-nprejurări și fără de testimoniu a lăsa Vîrșețul. Poruț s-a căsătorit cu fata unui avocat român... Albinenii, pe cum am înțeles, îmbii sînt la Logoș, unde voi și eu ear a merge.

Cu toate încercările sârbilor anevoie cred să poată eși la doritul lor scop domnealor, *pentru că românii noștrii pe cum către unguri chiar așa și cătră sârbi au foarte mare antipatie*, toată neghiobia și răutatea provenibile asupra-ne va fi izvorîtoare din iepurimea, ne-nțelegerea și măgăria diplomaților noștri banato-ungureni, cari pe Murgu vorbitorul de drepturile Banatul și a românilor îl nomiră nebun și altele⁸³. Scrisoarea confirmă primirea entuziastă la Lugoj a lui Eftimie Murgu și aduce câteva precizări cu privire la simțămintele poporului român „*din tot Banatul nemica vrea a ști de unguri*, din care cauză pe la mai multe sate n-au voit a se scrie la votisare pentru alegerea deputaților”. De asemenea vorbește despre panica instaurată („*o nespusă frică conturbă pe toți locuitorii*”) „și pe la Logoș” din cauza sârbilor „*împoteriți de la curtea austriacă, a trage pe popor în partea curții și a nimici pe unguri... Pe toți care au simpatizat și simpatiză cu ungurii... se spune, că... (îi vor) spînzura*”. Frica de sârbiîi face ca „*cîțiva români mai însemnați cunoscuți în public de neamici ai sârbilor trebuim a o lua pe pcior... (spre) Logoș*. Concluzia e clară „*românii noștrii pe cum către unguri chiar așa și cătră sârbi au foarte mare antipatie*”, dovadă că istoria se repetă. Cu aproximativ 100 de ani de aceste evenimente, românii strigau „*Ține Doamne tot așa, nici cu turcu nici cu neamțu!*” (Nicolae Stoica de Hațeg, Cronica Banatului).

Într-o scrisoare din 17 iunie 1848, Eftimie Murgu scrie că a convocat o adunare a românilor din Banat. Această adunare a fost convocată la Lugojul pentru că „*românimea acestei regiuni are obiceiul să dea tonul și celorlalți*”. Din conținutul scrisorii reiese că această adunare e necesară în contextul în care sârbiîi doresc contopirea Banatului Timișean în Voievodina⁸⁴.

În 17 iunie 1848, Eftimie Murgu a tipărit următorul apel pentru a convoca această adunare: „*Fraților Români bănațeni! Țeara noastră se află în primejdie. Servienii din vecina țeară a Slavoniei, răscolindu-se asupra Ungariei se sumețesc a socoti țeara noastră a Banatului ca o țeară slavonă sîrbească. Întru această nerușinată a lor sumețenie vedem noi cum acești revoluționari servieni încearcă a aduce în ispită pe poporul acestei țeri. Prin niște oameni de vița lor, ce din Sârbia furișându-se în țeara noastră, se află*

⁸³ Cornelia Bodea, 1848 la români – O istorie în date și mărturii, vol. I, p. 515 și următoarele

⁸⁴ I.D. Suci, op. cit., p. 101

ici-col rătăcind, au făcut și fac turburări pe marginele țării de către Dunăre și Tisa. Ei, în loc de a se astâmpăra, încă și mai departe caută a face rău în țeara noastră.

Dorința chemându-ne a ne apăra împotriva acestor revoluționari, am găsit de cuviință a ne aduna în orașul Lugoj spre a ne sfătui împreună despre mijloacele trebuitoare pentru asigurarea țării împotriva acestor revoluționari.

Pentru aceea dar alerg a chema pe toate comunitățile și pe toți patrioții acestei țări a Banatului, să aibă dragoste a veni spre a ne sfătui cu toți în treaba aceasta. Ziua adunării o hotărâm pe 27/15 Iunie 1848. Datu-s-a în Lugoj, în 17 Iunie 1848. Eutimie Murgu⁸⁵.

Manuscrisul apelului a fost semnat de Dem. Teodori, Ion Minescu, George Tina, George Marcu, Pavel Maniu, Frentz Nicolae, Vasile Nicolaevici, Petru Catrușca, Iosif Panaiot, Iacob Marcu, Iosif Maniul, Ștefan Dragoși, Ion Paulescu, Aron Popovici, Dimitrie Nicolae, Pavel Dragomir, Ștefan Berceanu, Ștefan Ioanescu, Dimitrie Popovița și Pavel Filip⁸⁶. Din conținutul manifestului reiese clar că adunarea e organizată pentru ca românii să se sfătuiască „împreună despre mijloacele trebuitoare pentru asigurarea țării împotriva acestor revoluționari” (adică a sârbilor). Așa se explică dorința românilor bănățeni de a organiza o armată.

Înainte a acestei adunări, în data de 12/24 iunie 1848, au avut loc alegerile pentru Parlament Ungariei. Comitatul Caraș era împărțit în 6 circumscripții electorale: Lugoj, Bocșa, Oravița, Sasca, Zorlențul Mare și Făget. Eftimie Murgu a candidat în patru circumscripții: Lugoj, Oravița, Făget, Zorlenț. Ca dovadă a extraordinarei sale popularități, va câștiga în trei dintre ele (Lugoj, Oravița, Făget). La Lugoj s-au înscris pe liste electorale 819 alegători⁸⁷. Despre alegerile de la Lugoj ziarul Közlöny, care scrie că aici „a fost ales cu voință unanimă avocatul Eftimie Murgu... la Lugoj a fost ales Murgu în cea mai frumoasă ordine și înțelegere unanimă a alegătorilor, dar nu se poate tăgădui că cea mai mare parte a intelectualilor s-au retras și în niciun chip nu au luat parte la alegere”⁸⁸. Organu național (I, 1848, nr. IX, 7 iuliu) notează de asemenea că: „Murgu e ablegat la Dieta ungurească de trei ținuturi: Logoș, Oravița și Facet. Ioanescu Ștefan, notariul Logoșului pentru ținutul Boacșei, Vlad pentru ținutul Zolențiului, A. Bosinca, jurist, pentru ținutul Sasca”⁸⁹.

Cunoscând motivele pentru care Eftimie Murgu dorea organizarea Adunării de la Lugoj, mitropolitul sârb al Timișoarei, Pantelejmon Živković încearcă să împiedice desfășurarea ei. El îi va scrie comisarului Sebó Vukovics: „domnul Eftimie Murgu, care cutreieră Banatul, intenționând a aduna la sfârșitul lunii acesteia mai multe mi de compatrioți de limbă română... a fixat ca țință a adunării împărțirea fondurilor comune aparținând neuniților, instituirea în eparhiile bănățene a episcopilor de limbă și origine română, transformarea Banatului în provincie română, precum și trezirea altor idei de separare...”⁹⁰, încercând să-l convingă să oprească interzică desfășurarea adunării.

⁸⁵ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, p. 347 și următoarele

⁸⁶ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 101

⁸⁷ *Ibidem*, p. 117

⁸⁸ *Ibidem*, p. 118

⁸⁹ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 518

⁹⁰ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 112

Adunarea Națională de la Lugoj s-a desfășurat în 15/27 iunie 1848, pe câmpul de sub Dealul Viilor, câmp ce va fi numit ulterior „Câmpul libertății” ca și cel de la Blaj⁹¹. În acel loc, numit de lugoieni Balta Albă, s-a amenajat o tribună și un cort. Pentru aceste pregătiri, primăria orașului a plătit 50 de fiorini, bani restituiți ulterior de către orașului primarul Constantin Udria⁹². Corespondentul ziarului *Organu nationale* (I, 1848, nr. IX, 7 iuliu) notează că: „Adunarea poporului circiter de 12000 de oameni subt presidenția lui Eutimiu Murgu, ce s-a ținut în Logoș în 27/15 jun. c.n. înainte de amiezi de la 8 pînă la 12 oare, afară în câmpul liber sub dealul viilor, care s-a numit Cîmpul libertăței, în a căroră memorie se va rădeca un monument”⁹³. Conform mărturiilor contemporane „poporul (a venit în număr mare)... însoțit de acordurile muzicii, venea cu droaia în masă spre locul fixat al adunării la vreu sfert de oră depărtare”. Eftimie Murgu a sosit într-o trăsură. Poporul a oprit trăsura, a deshămat caii și a tras trăsura la locul adunării. De peste tot se auzeau „uralele entuziaste” ale oamenilor. Imediat ce a ajuns Eftimie Murgu a fost proclamat președinte de către mulțime. Avocatul Aloisiu Vlad a fost ales secretar al adunării pentru protocolul redactat în limba maghiară și Ștefan Ioanescu, notarul orașului Lugoj, pentru protocolul în română⁹⁴.

Datorită numărului mare de participanți, autoritățile comitatului au luat măsuri de siguranță. Înainte de deschiderea adunării, comisarul guvernului pentru Banat, Sebó Vukovics, care a venit personal la Lugoj, i-a cerut lui Eftimie Murgu ca Adunarea să nu ia hotărâri, ci doar să formuleze cereri către Parlament și guvern și, în toate cererile care vor fi făcute, să considere Banatul ca parte a Ungariei. De asemenea, Sebó Vukovics, i-a solicitat lui Murgu ca adunarea să dureze o singură zi, pentru a nu se produce tulburări⁹⁵. Trei tunuri au fost aduse lângă locul în care s-a ținut adunarea, fiind supravegheate de garda națională locală, care a fost înarmată. Pentru a menține ordinea a fost chemată și garda națională din Făget. Garda națională a făceau de strajă. Autoritățile comitasense „au dat toate celelalte dispoziții în privința liniștei și siguranței publice”⁹⁶.

În privința numărului participanților, cifrele diferă. Partenie Grecu scrie că au participat „în număr de la 14-15 mii, din tot Banatul adunați”, iar Atanasie Sandor menționează că au participat „ca la 10000 de români”. „Organu nationale” afirmă că au fost prezenți „12000 de oameni”. „Gazeta de Transilvania” dă cifra de „zece mii de români”. În raportul înaintat guvernului maghiar de către Eftimie Murgu scrie că au fost „între 15-16 mii” de oameni. Vukovics Sebó scrie într-un raport că au participat „cam 1500, către sfârșit abia au mai rămas câteva sute”. Ziarul „Pesti Hirlap” menționează că „abia au fost prezenți 800”. Ziarul „Közlöny” scrie „s-au anunțat că se vor aduna 20000 de oameni din comitatele bănățene, dar martori oculari autentici afirmă că, socotind acolo și spectatorii în număr mare, abia au fost laolaltă 1500 de oameni”. Lajos Kossuth, într-un discurs ținut în Parlamentul maghiar indică numărul

⁹¹ Teodor V. Păcățian, *op.cit.*, p. 349

⁹² I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 104

⁹³ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 518

⁹⁴ Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 349

⁹⁵ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 104

⁹⁶ *Ibidem*, p. 104

de 30000 de participanți⁹⁷. George Popoviciu crede că au „participat cam la 20000 de oameni”⁹⁸.

În raportul său, comisarul guvernului, Sebó Vukovics scrie că „adunarea era alcătuită nu numai din oameni mai înstăriți ai poporului de rând, ci și din numeroși preoți și alte clase respectabile”. La adunare au participat și trei revoluționari moldoveni: Manolache Costache Epureanu, Lascăr Rosetti și Alecu Russo⁹⁹.

Teodor V. Păcățian scrie că „Murgu a rostit o vorbire scurtă, dar bună. A accentuat întregitatea țării și perfecta libertate, necesară pentru dezvoltarea popoarelor. Adunarea a pus jurământ pe constituția patriei și pe credință către naționalitatea română. A votat apoi, *după-ce întâiu au ridicat mai mulți cuvântul pentru autonomia Banatului, și pentru reclamarea părții acesteia de de țeară pe seama românilor*, ca cel mai numeros popor din Banat”¹⁰⁰. Dintr-o scrisoare a lui Constantin Roman către A. G. Golescu reiese aceiași idee, că în ciuda popularității sale, Eftimie Murgu nu convinge pe toată lumea: „tocmai la 23 iunie (stil vechi) 1848 sosi Russo din Ungaria prin Banat și ne spusese că a fost la adunarea din Lugoj, unde poporul e ca pretutindenea. A vorbit cu *Murgu, care prin proclamațiile lui și-a pierdut mult din popularitate* și numai prin discuțiile lui cele particulare s-a mai îndreptat. Ne spune și aceea că poporul și acolo e mai înțelept ca inteligenții”¹⁰¹.

Există numeroase consemnări a celor cerute de românii bănățeni la Adunarea de la Lugoj. A.G. în Organu naționale (I, 1848, nr. IX, 7 iuliu) scrie că: „Adunarea poporului românesc se ținu, precum se vede mai în jos, în ziua și orele acolo însemnate, și a decretat:

1. Înarmarea poporului după potință în restimp de 6 zile ca defensive, iar după ce va arma de către stat, atunci să pășească ofensive.

2. Armele ocupate de oficialii statului să se întoarcă poporului.

3. S-a denumit, via petitionis- pre calea cererei – de suprem căpitan al Banatului, Eftimiu Murgu.

4. Depunerea episcopilor banatici actuali ce earăși via petitionis se va subșterne ministeriului; pân-atunci însă mandatele lor nu se vor (re)cunoaște.

5. Naționalitate sensu lato (adecă și în respectul românilor).

6. Limba română în toate dicasteriale banatice, atât în miliție; și toată comanda să fie în limba română, afară de corespondențe ce se vor ține cu ministeriul în limba magiară.

7. Pre scurt toate puncturile ce s-au propus croaților răsculători le pretend românii de la unguri ca amicii lor. Poporul a și depus jurământul spre a păstra frățietatea, patria și naționalitatea română.

8. Vicar metropolitan român s-a denumit un protopop, iar vicar episcopesc pentru Verșeț alt protopop...

Treizeci de deputați sunt trămiși la ministeriu cu petițiunile din partea poporului ce se adunase.

⁹⁷ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 105

⁹⁸ George Popoviciu, *Memorii cu privire la integritatea Banatului*, p. 45 și următoarele

⁹⁹ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 106

¹⁰⁰ Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 349

¹⁰¹ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 156

Se făcu mari mișcări pre aici pentru de a împreuna drumul de fier pre la Arad cu cel de la Pesta”¹⁰². Această ultimă informație ne arată că centrul la care se raportează lugojenii și la care ar vrea să ajungă (și cu trenul) e Pesta.

Gazeta de Transilvania menționează că la adunarea de la Lugoj: „1. Românii jurară că vor prinde armele cu toții. 2. După ce proclamară mitropolia română pentru Banat și unire tuturo românilor sub același, apoi pe Jivcovič episcopul Timișoarei și pe Popovič episcopul Vîrșetului îi declarară scoși din scaunele lor; pe cel dintâi fiindcă la tot prilejul, mai vârtos în lunile din urmă, se arătă vrăjmaș românilor, iar pe al doilea pentru că totdeauna juca rolă echivocă, fățarnică, dându-se acuma român, acuma sârb. 3. În locul scoșilor episcopi se aleseră: vicar al mitropoliei, Petrovici, protopopul de Lipovei, iar vicar al Vîrșetului, Nicolae Vuia (e vorba despre protopopul Lipovei, Dimitrie Petrovici-Stoichescu și despre protopopul Vărădiei, Ignatie Vuia). 4. Eftimie Murgu fu ales mare căpitan al gardei române. 5. Limba municipală în comitatele Banatului dechiarată cea română... Acestea și alte puncturi se subșternură la minister spre întărire de care unii se îndoiesc”¹⁰³.

Ziarul „Pesti Hirlep” precizează că: „începându-se adunarea, în primul rând poporul a fost pus să jure că va adopta hotărârile ce se vor lua. După aceea s-au ținut discursuri, afirmându-se că națiunea maghiară fiind o națiune bună la suflet, românii trebuie s-o facă aliata lor. E adevărat că națiunea maghiară, mărinimoasă a pronunțat egalitatea, urmând ca aceasta să fie interpretată astfel ca una din limbi să nu asuprească pe cealaltă: de aceea, acolo unde românii sunt în majoritate, limba oficială în consfătuiri și în justiție să fie cea română: cu atât mai mult în Banat, unde nu se găsește nici un petec de pământ care de drept să nu fie al românilor. Pe baza acestor considerente, poporul a fost îndemnat să se înarmeze. Propunerea a fost acceptată. Imediat, Murgu a făcut să fie proclamat căpitan suprem cu asemenea putere încât garda română bănățeană să-i fie supusă numai lui; fratele mai mic al lui Murgu, locotenent major cezaro-crăiesc, a fost ales vicecăpitan. *Au fost ieșiri zgomotoase împotriva sârbilor*. Episcopii greco-neuniți de la Vârșet și Timișoara, tot iliri, au fost destituiți și în locul lor s-au substituit protopopii de Lipova și Oravița, hotărându-se ca de acum înainte să nu mai accepte ordinele episcopilor destituiți. La sfârșit s-a pronunțat, ce e drept, că românii bănățeni se supun ministerului ungar, dar numai ca parte alipită; prin urmare toate drepturile de care se bucură Croația le revendică și ei și numai așa vor să trăiască în legătură cu glorioasa națiune maghiară”¹⁰⁴.

Într-un raport, Sebó Vukovics scrie că: „*axul vorbirii sale a fost înarmarea pentru salvarea patriei de inamicul comun, sârbii*. Deci spiritul care inspira adunarea este prietenos în privința noastră, iar față de inamicii noștri amenințător... Dar în rezultatele finale eu sunt mai puțin mulțumit cu acest spirit. Au hotărât să ceară prin petiție ministerului, că din cauza împrejurărilor periculoase de azi poporul român este gata să apuce armele pentru patrie, la armatele de insurgenți români să fie căpitan român și să se numească trei căpitani români pentru cele trei comitate. Comanda la

¹⁰² Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 518

¹⁰³ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 106

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 108

regimentele românești să fie tot românească. Mai departe, cer ca în comitate limba oficială să fie cea românească și numai în raporturile cu guvernul să fie obligatorie limba maghiară... au dispus în formă de hotărâre: au declarat că preoții lor nu mai sunt obligați să se supună episcopilor de la Vârșeț și Timișoara și și-au numit vicari pentru dieceza fiecărui episcop... (unele dorințe)... nu vor putea fi aprobate niciodată... Despre Murgu doresc să spun mai multe pe cale orală. El îi vorbește de bine, neîncetat, pe eroii noștri, pe Kossuth etc. Îi laudă, dar fierbe planuri îndepărtate. În viitorul apropiat poate fi util contra sârbilor, dar după ce vom isprăvi cu aceștia, îl vom privi în ochi mai serios”¹⁰⁵.

Barbu Iscovescu,
Plăeș român din Banat (1848)

Este de remarcat, deci că „au fost ieșiri zgomotoase împotriva sârbilor” și că „axul vorbirii sale a fost înarmarea pentru salvarea patriei de inamicul comun, sârbii”. Toate cererile românilor de la adunarea de la Lugoj trebuiesc înțelese ca reacție la acțiunile sârbilor.

George Popoviciu precizează că „bănățenii... răpiți de frumoasele idealuri ale curentului, reprezentat prin Kossuth și pentru a se despărți bisericește de sârbi, urmează în mare parte curentul liberal-democratic. Pentru această politică militau și cei mai de frunte dintre emigranții din România: Cesar Boliac și Nicolae Bălcescu”¹⁰⁶.

În schimb, revoluționarii din Moldova Manolache Costache Epureanu, Lascăr Rosetti și Alecu Russo „(care) agită continuu pentru unirea românilor de aici cu Ardealul, Moldova și Țara Românească” sunt considerați periculoși și comisarul guvernului pentru Banat, Vukovics Sebó, îi va expulza. În ciuda protestului lui Eftimie Murgu și în ciuda faptului că măsura „a avut o înrâurire dureroasă asupra publicului de aici, în noaptea de 1 iulie 1848, revoluționarii

moldoveni sunt nevoiți să pleace de la Lugoj”¹⁰⁷.

Clarificări cu privire la adunare de la Lugoj și la dorințele românilor bănățeni le avem din raportul trimis de Eftimie Murgu autorităților de la Pesta: „Cinstite ministerii dinlăuntru! Potrivit cu arătarea făcută din parte-mi, atât cinstitei ministerii, cât și comisarului provincial din Banat, la primejdiile cele de față, fiind neapărată trebuință de-a ne îngriji pentru asigurarea țării Bănățului împotriva răsculaților Croato-Servieni, ce au și călcat hotărele, la ziua hotărâtă, adică la 27/15 Iunie, ținând în Lugoj generalnica adunare a poporului pomenitei țeri, cu toate-că o deputațiune aleasă din

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 110

¹⁰⁶ George Popoviciu, *op. cit.*, p. 45 și următoarele

¹⁰⁷ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 156

șirul poporului respectiv cât de curând se va prezenta cinstitei ministerii spre a așterne rezultatele acestei adunări, atât cinstitei ministerii cât și adunării țerii, pentru a-și dobândi a lor legiuită aprobare; ...(prin înarmarea românilor) întru acest chip având rostite măsuri fiisicești coactive asupra năvălirilor din partea răsculaților servieni, și dar venind vorba despre măsurile morale spre asigurarea țării împotriva machinațiunilor acelora, ce ațâțând și invitând poporul asupra Ungurilor, caută a-l atrage în partea lor, spre a-l face vrăjmaș Ungarie, s-a făcut următoarea propoziție, pe care din cuvânt în cuvânt o scoatem din protocolul adunării:

Conducătorii revoluției maghiare înconjurați de armată și de gărzile naționale

Pentru ca în calea morală să se poată întâmpina primejdiile ce amenință țeara noastră, s-a abătut luare aminte a tuturor acelor oameni din țeara aceasta, ce întărâtând și invitându pe Români, caută poporul român a-l face inamicul Ungariei.

Și s-a făcut întrebarea, cari sunt acei oameni din țeara aceasta, ce în astfel de împrejurări s-ar pute cunoaște de cei mai primejdioși ai țării?

S-a recunoscut de comun, cum-că *vlădicii străini, de neamul sârbesc*, cari și mai nainte de aceasta s-au străduit a-și întrebuința puterea lor cea sufletească spre a trage pe Români în partida lor panslavă sârbească, acumă când și connaționalii lor în Slavonia și Croația răsculându-se asupra Ungariei, nu numai că ei în partea lor vor a se desbina de Ungaria, ci totodată și *însăși țeara noastră a Banatului, prin proclamațiile sale, voesc a o declara de întrupată rebelii lor monarhiei*, și întru înțelegere cu connaționalii lor din Sârbia, cutezând a călaca hotarele Banatului.

La aceste grele împrejurări pomeniții *vlădici sârbești... porunciți de răsculatul lor mai mare, Metropolitul de la Carloveț*, sunt în stare de-a duce poporul în cea mai grea ispită... deci lăsându-se puterea sufletească în mâinile lor, *țeara nu poate fi sigură în potriva primejdiei și că ei gata fiind a răscoli poporul asupra Maghiarilor...* De vreme ce așadar furișarea sau usurparea puterii duhovnicești din partea Hierarhiei slavono-serviane nu este întemeiată nici pe o legătură sau învoire, deci din partea Românilor necunoscându-se nici un drept Sârbilor... cine să ocârmuiască, până la ținerea acestei adunări se făcu întrebarea: cine să ocârmuiască diecesele până la alegerea altor episcopi, după canoanele bisericești...? la aceasta răspunse tonul poporului, că *presidentul să propună bărbați vrednici din ceata preotească...* deci dintre mai mulți propuși să alese de vicar general mitropolitan domnul protopop din districtul Lipovei, Dimitrie Stoichescu alias Petrovici, car de vicar al episcopescului scaun de Caransebeș să alese Ignatie Vuia, protopopul Vârșetului...

Această hotărâre a poporului pomenit, aleg a o face cunoscută cinstitei ministerii a cultului și pe temeiul principei: *Salus rei publicae suprema lex esto*, ca o măsură dictată de necesitate în mijlocul primejdiilor cunoscându-se de legiuită a se pune în lucrarea prin organul guvernei ministeriale. Dat în Pesta, 13/1 Iulie 1848, Cu aceste sunt a cinstitei ministerii plecați concetățeni, Eutimie Murgu m. P., *prezidentul adunării, Aloizie Vlad m.p. secretarul Adunării*¹⁰⁸.

În acest raport Eftimie Murgu motivează în acest raport dorința de înlăturarea a episcopilor sârbi și de înarmare a românilor prin „*asigurarea țării Banatului împotriva răsculaților Croato-Servieni, ce au și călcat hotarele*”. Aceși răsculați, și în special „*vlădicii străini, de neamul sârbesc, connaționalii lor în Slavonia și Croația răsculându-se asupra Ungariei, nu numai că ei în partea lor vor a se desbina de Ungaria, ci totodată și însăși țeara noastră a Banatului, prin proclamațiile sale, voesc a o declara de intrupată rebeliilor lor monarhiei*”. „*Vlădici sârbești... porunciți de răsculatul lor mai mare, Metropolitul de la Carloveț* (sunt foarte periculoși, fiind în) *stare de-a duce poporul în cea mai grea ispită... ei gata fiind a răscoli poporul asupra Maghiarilor...*”. Această petiție a nu a primit un răspuns favorabil.

Nu e deci de mirare că, după ce află de hotărârile adunării, mitropolitul Pantelejmon Živković amenință preoții: „*făcându-mi-se înștiințare... cum că un avocat Eftimie Murgu într-o adunare în 15/27 iunie a.c. printr-însul la Lugoj chemată, până la acea îndrăznire de margine s-a slobozit, cât a publicat acolo oarecărui număr a preoțimii și a poporului ca... să ni se tăgăduiască toate aplecăciunea în cele bisericești... publicația zisului Murgu să o țină a fi rea, fără socoteală și de râși că așa felu nu o va băga în seamă*”. Preoții care nu respecte această indicație amenințați cu pedepse. Și alți ierarhi sârbi cer autorităților maghiare să anuleze hotărârile de la Lugoj¹⁰⁹.

În 2 iulie 1848 Eftimie Murgu și ceilalți deputați din Caraș au pornit spre Pesta. La deschiderea Parlamentului, în 6 iulie 1848, Eftimie Murgu, ales în trei circumscripții, optează pentru circumscripția Lugoj¹¹⁰.

¹⁰⁸ Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 352 și următoarele

¹⁰⁹ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 112

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 121

În toamna anului 1848, în gărzile naționale din Caraș erau 530 de persoane. Gărzile naționale din comitatul Caraș s-au aflat sub comanda capitanului în rezervă Lajos Asbóth și a maiorului în rezervă Mihály Brukenthal¹¹¹. În ciuda acestui număr mic de oameni care apărau comitatul, comisarul guvernului pentru Banat, Sebó Vuskovics, temându-se de o armată românească, condusă de români va respinge hotărârea autorităților comitasense, iar recrutările nu se vor mai face. Nicolae Bojincă trebuie să restituie banii primiți de la conducerea comitatului. Sebó Vuskovics va cere imperativ autorităților comitatului Caraș să acționeze pentru recrutarea unui număr mai mare de oameni în gărzile naționale aflate sub comnada baronului Mihály Brukental¹¹².

Deoarece nu reușesc să recruteze recruți, autoritățile comitatului cer guvernului maghiar o armată care să-i sprijine să facă recrutările. O delegație din Caraș va merge la Pesta, unde ajunge pe 7 iulie 1848, pentru a obține ajutor. La 17 iulie 1848, i se răspunde că cererea nu poate fi aprobată, recomandându-se autorităților din Caraș să facă recrutări pe plan local¹¹³. Cu toate încercările făcute, în Caraș unde majoritatea populației era nemaghiară nu s-a reușit realizarea recrutărilor și organizarea unor gărzii naționale. Funcționarului cameral János Ungváry din Lugoj, va scrie în Jurnalul său că pe lângă Lugoj și Faget, în vara 1848, au fost create gărzile naționale doar localitățile cu populație germană. În satele românești nu s-au constituit gărzii naționale¹¹⁴.

Lajos Asbóth (1803-1882)

La 11 iulie 1848, considerând că statul maghiar era în pericol, Lajos Kossuth propunea parlamentului recrutarea unei armate de 200 000. Parlamentul aprobă această lege și se trece la recrutarea soldaților¹¹⁵.

Aceste recrutări pentru armata maghiară (*honvédség*) va determina o puternică opoziție, în special împotriva românilor¹¹⁶.

În lunile iulie și august 1848 se reiau alegerile din circumscripțiile comitatului Caraș, deoarece o parte deputaților aleși a fost invalidați de către Parlament. Maxim Pascu va fi ales deputat de Oravița, Axentie Bojincă de Sasca, Ștefan Ioanescu de Bocșa și Dionisie Cioloacă de Făget.¹¹⁷

¹¹¹ Lasjos Kakucs, *op. cit.*

¹¹² I.D. Suci, *op. cit.*, p. 149

¹¹³ *Ibidem*, p. 133

¹¹⁴ Lasjos Kakucs, *op. cit.*

¹¹⁵ <https://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Deteriorarea-raporturilor-revo56.php>

¹¹⁶ Ela Cosma, *Cronologia anilor 1848-1849 în Transilvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu din Cluj-Napoca, tom. XLVI, p. 331–355

¹¹⁷ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 125

În vara anului 1848, situația e atât de gravă în sudul Ungariei, datorită luptelor dintre sârbi și maghiari, încât a fost introdusă starea de asediu și tribunalele militare, în comitatele Timiș, Torontal, Caraș, Arad și Pesta. Deputatul Aloisiu Vlad va cere, în Parlament, la 29 iulie 1848, ca comitatul Caraș să fie exceptat de la introducerea stării de asediu¹¹⁸.

În aceste circumstanțe grave, în care panica depășea amenințările reale, românii din gărzile naționale, trimiși la Moldova Nouă, refuză să lupte împotriva sârbilor. În 30 iulie 1848, căpitanul Lajos Asbóth îi dezarmează și îi trimite la Lugoj pentru a fi judecați, căci: „gariștii din compania a II-a românească din Lugoj... la somarea domnului maior Pánczély nu s-au supus, refuzând să se întoarcă la Moldova, au preferat să fie dezarmați; în astfel de împrejurări ei nu mai pot fi considerați gardiști naționali... *starea de spirit a poporului român este atât de rea încât îi privesc pe sârbi ca pe niște frați*”¹¹⁹. Totuși, în aceeași perioadă garda națională a românilor din Lugoj a venit în ajutorul revoluționarilor din Oravița (1 august 1848)¹²⁰.

La Lugoj, în 10 august 1848, protopopul Ștefan Berceanu organizează o întrunire a preoților uniți din zonă (din Lugoj mai participă capelanul Teodosie Miescu). La această întrunire preoții uniți își vor face cunoscute dorințele: „Fără limbă nu e viață națională și fără viață națională nu voim a trăi nici în muntele Olimpului. După ce dară naționalitatea noastră română ne este asigurată încât prin orânduiala ministerială așa și prin devisa constituțională: libertate, egalitate și frățietate *cerem ca limba precum în biserică și școală așa și în guvernarea diecezană să fie cea română*; prin urmare, și în sinodul prezent; iară protocolul sinodului încât nu s-ar putea încongiura trimiterea reprezentanților la Eztergom să se dea în traducere genuină de pe limba română în cea maghiară... Voim a mijloci ca *de aici nainte abătând de la numirea slavonă Valah și Olah toate națiunile să se numească români*”. Se fac cerei și cu privire la reforma învățământului în limba română, iar petiția redactată cu acest prilej urma să fie înaintată autorităților¹²¹.

La 15 august 1848 are loc bătălia de la Straja (Lagendorf) care a fost pierdută de garda națională din Caraș deoarece românii au refuzat să lupte împotriva sârbilor. După această înfrângere, conducătorul gărzilor naționale din Caraș, Mihály Brukental, va demisiona pe 20 august 1848. În raportul Mihály Brukental trimis către vicecomitele Kristóf Jakabffy acesta scrie că românii au dezertat în totalitate. Într-un proces verbal al Adunării comitasense din comitatul Caraș, din 17 august 1848, se consemnează că această înfrângere a produs „depresie generală”. „Deoarece concentrarea de voluntari pentru apărarea graniței comitatului s-a văzut că n-a dat rezultate, iar în regimentul de graniță nu putem avea încredere în niciun caz...” este numită o comisie care să facă propuneri „cum s-ar putea înlocui paza de graniță, care nu vrea să facă serviciul și care a fugit, prin înființarea unei armate în care să se poată avea încredere”. A doua zi, „Comisia își exprimă convingerea categorică că locuitorii acestui comitat nu pot fi însărcinați cu paza hotarelor”. Comisia a propus să se facă recrutări în comitatele vecine și să se ceară sprijin militar și financiar de la guvernul

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 168

¹¹⁹ *Ibidem*, op. cit., p. 185

¹²⁰ Lasjos Kakucs, op. cit.

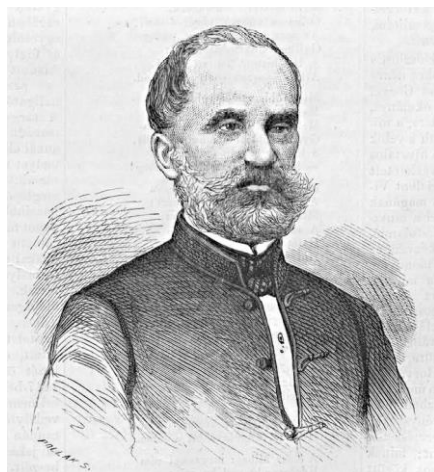
¹²¹ I.D. Suci, op. cit., p. 185

maghiar. Conducătorii comitatului numesc o comisie de recrutări sub conducerea lui Adolf Asbóth, deși crede că „nu se poate spera ca pe teritoriul comitatului să se poată înrola 500 de gardiști pentru pază (și, de aceea) s-a cerut comitatelor Arad, Bichiș, Cenad și Ciongrad să permită înrolarea de voluntari pentru apărarea comitatului pe teritoriul lor”. Conducerea comitatului consideră că 500 de recruți „cu sentiment unguresc, curajoși și însuflețiți, pentru că 500 din aceștia valorează mai mult decât câteva mii de oameni constrânși”. Noii voluntari urmau să fie plătiți cu bani și cu o rație de pâine, iar serviciul militar urma să fie între trei și doisprăzece luni. Deoarece suma pentru recrutări (12000 de fiorini) s-a terminat, conducerea comitatului Caraș cere noi sume de la guvern. Suma de care era nevoie era de 15000 fiorini. Conducerea comitatului cerea și comisarului Vukovics Sebó să trimită la Lugoj o companie din armata regulată sau trupe din garda națională, vorbitoare de limbă maghiară și de naționalitate maghiară. Aceste propuneri nu primesc răspunsuri favorabile. Conducerea comitatului Caraș se vede nevoită să renunțe și la a face recrutări în comitatele vecine¹²².

Primul-ministru Lajos Batthyány e de acord ca numărul celor recrutați în Caraș să fie de doar 400 de oameni (și nu de 3000, cum se ceruse inițial). Comisarul Sebó Vukovics cere și el comitatului să treacă urgent la organizarea armatei de voluntari. Căpitanul Adolf Asbóth, care era însărcinat cu recrutările, trebuia „să procedeze fără întârziere și cât mai repede”, iar când acestea erau făcute, comisarul Sebó Vukovics urma să numească ofițerii.

Însă conducerea comitatului Caraș nu poate strânge nici acești voluntari și va răspunde astfel la adresa primului-ministru: „Primind ordinul, dar având în vedere că pe teritoriul comitatului recrutarea de voluntari este foarte rău văzută de populație, iar în momentul de față recrutarea forțată ar fi cel mai rău lucru și prin acest mijloc nu se poate aștepta la nimic bun, se suspendă recrutarea celor 400 de oameni și despre această hotărâre e anunțat și căpitanul Asbóth Adolf. Arătându-se împrejurările, se va raporta ministerului, cerându-i totodată să dispună de oamenii adunați prin verbunc și care-i stau la dispoziție”. Într-o altă adresă a vicecomitelui Kristóf Jakabffy aflăm că au fost recrutați 17 oameni și trimiși în tabăra de la Seghedin.¹²³

În 22 august (s.v) 1848, sub conducerea protopopului Ioan Marcu are loc o întrunire a comunității ortodoxe la Lugoj, la care participă preoți și mireni. Întrunirea vine ca răspuns chemarea comunității ortodoxe din Arad, care printr-o adresă din 8/20 august 1848 cerea lugojenilor să se alăture protestului împotriva

Sebó Vukovics (1811-1872)

¹²² *Ibidem*, op. cit., p. 138 și următoarele

¹²³ *Ibidem*, p. 141

proiectului pentru o nouă lege a educației din Parlamentul maghiar. Se cerea și alcătuirea unei legi pentru separare ierarhică ortodocșilor români și sârbi. „Dieta de acum însă, nesocotind aceia că după art. XX (al Dietei de la Pojon) nu ar fi volnică fără incurgerea congresului despre religiunile și școalele noastre cât mai puțin a determina, determină școala comună prin care se asuprește poporul român; și dacă acesta acum, sub timpurile acestea amenințătoare se tâmplă, cu cât mai tare putem prevedea că în viitorime, fără privință la legile întărite dein timp în timp, mai asupritoare se vor face”. Se hotăra să se facă, împotriva acestei stări de fapt, un protest la adunarea comitasensă. Această adunare a românilor ortodocși de la Lugoj cere și deputaților români din Parlamentul de la Pesta să protesteze în proteste față de „așa legi constituționale și articolul XX contrare”. Adunarea solicită deputaților români să ceară întrunirea congresului bisericesc, la Lugoj sau Arad, unde conducătorii sârbi aveau puțină influență, și, dacă erau refuzați, să se adreseze palatinului Ștefan sau împăratului¹²⁴.

În acest circumstanțe, în care românii din Banat refuză să lupte cu sârbii, tot mai nemulțumiți că cererile lor nu sunt satisfăcute, iar autoritățile comitasense erau tot mai speriate că pierd controlul asupra situației, Eftimie Murgu, la 26 august 1848, va ține unicul său discurs din Parlamentul maghiar. Eftimie Murgu va încerca să facă Parlamentul să accepte doleanțele românilor, zugrăvind situația în culori sumbre: „acum poporul începe a murmura până și asupra mea care mă silesc a-l încredința că avem un minister liberal... (dar dacă dorințele românilor nu vor fi satisfăcute)... se va isca ceva neplăcut”¹²⁵. Deputatul român scoate în evidență faptul că, deoarece sârbii „au proclamat provincia bănățeană drept provincie sârbească” și „au atacat țara cu armele în mâini”, Adunarea de la Lugoj a propus înarmarea românilor pentru a putea lupta cu sârbii. Eftimie Murgu a arătat că această dorință a românilor a fost trimisă spre aprobare guvernului, dar acesta nu a răspuns. Din această cauză, răzmelita sârbilor s-a extins. Mai mult ei încearcă să-i atragă pe români la „unire împotriva ungarilor”. Eftimie Murgu a continuat, amintind că la Adunarea de la Lugoj „poporul și-a îndreptat toată atenția asupra ierarhiei sârbești care are putere poruncitoare peste întreaga națiune română” și a cerut înlocuirea episcopilor sârbi cu episcopi români. Guvernul maghiar nu a acceptat nici această cerere și a continuat relațiile cu ierarhia sârbă.

Refuzul guvernului de a accepta aceste cereri, a dus la situația în care populația românească din Banat „murmură și începe mă înjura... nu garantez că azi-măine nu se va întâmpla vreo neplăcere”. Eftimie Murgu cere guvernului să admită „independența ierarhiei române de ierarhia rasciană... conducerea provizorie bisericească care a fost orânduită de popor... Dacă acestea nu se întâmplă, nu pot garanta că cu timpul nu vor fi și acolo mișcări”. Ludovic Kossuth, prezent în Parlament, va respinge printr-un discurs tăios, toate cererile lui Eftimie Murgu¹²⁶.

¹²⁴ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 186 și următoarele

¹²⁵ *Ibidem*, p. 144

¹²⁶ *Ibidem*, p. 163 și următoarele

Deschiderea Parlamentului maghiar (1848)

Acest discurs ne demonstrează că la sfârșitul lunii august 1848, românii din Banat încep să nu mai creadă că doleanțele lor pot fi împlinite în cadrul revoluției maghiare. Eftimie Murgu scoate în evidență faptul că și el a pierdut controlul asupra românilor: „*acum poporul începe a murmura până și asupra mea*”.

Un raport al agentului secret Demeter Iankovich, din 11 septembrie 1848, confirmă cele spuse de Murgu în Parlament și numește mai mulți „instigatori” românii la Lugoj: D. Teodori, preot, Teodosie Miescu, capelan, Ștefan Ioanescu, notarul orașului și comercianții Dimitrie Popovița și Vasile Brediceanu (toți oamenii lui Murgu, care le-a promis țăranilor pământ, agitându-i). Tot agitatori sunt considerați și protopopii Ioan Marcu și Ștefan Berceanu din Lugoj. Ștefan Berceanu are relații cu revoluționari din Transilvania și Oláhországi (Valahia), care instigă poporul din Lugoj¹²⁷.

În aceste circumstanțe, dispozițiile primului ministru Lajos Batthiány în vederea recrutării de soldați pentru armata maghiară, a provocat opoziție în rândul românilor. Corespondentul ziarului „Pesti Hirlop” scrie la sfârșitul lunii august că la Lugoj și la Caransebeș „se observă o răzvrătire surdă”¹²⁸. Un prim conflict între sătenii români și comisia de recrutare are loc Bara în 10 septembrie 1848. Sătenii refuză să fie recrutați și se ajunge la violențe¹²⁹.

Eftimie Murgu în Parlamentul maghiar (1848)

În 25 septembrie 1848 situația pare să fi revenit la normal și autoritățile consideră că țăranii români din Caraș s-au potolit. La Lugoj, la această dată, vicecomitele Kristóf Jakabffy, într-o ședință a autorităților comitatului, informează participanții că: „mişcările care s-au produs în mai multe comune din plășile Bega și Buluci s-au liniștit... E în amintirea tuturor zilelor care ne-au umplut de neliniște în urma faptului că mai multe comune s-au adunat și înarmându-se, mișcarea revoluțio-nară a ajuns până acolo că toată lumea credea că urmează atacarea Lugojului... (vicecomitele a reușit să potolească țăranii)... care apucaseră deja să se înarmeze,

răsculându-se... (le-a promis suspendarea recrutărilor și astfel a) liniștit mișcarea care putea să devină nefastă pentru această regiune”¹³⁰. Participanții i-au mulțumit în mod oficial vicecomitelui.

Datorită acestei situații, în 25 septembrie 1848, Pál Gyürky, va cere Parlamentului să-i permită deputatului român Ștefan Ioanescu să i se alăture pentru

¹²⁷ *Ibidem*, op. cit., p. 189

¹²⁸ <https://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Deteriorarea-raporturilor-revo56.php>

¹²⁹ Ela Cosma, *Cronologia anilor 1848-1849 în Transilvania*

¹³⁰ I.D. Suci, op. cit., p. 175

„pentru susținerea moralului și bunul mers al recrutărilor”. Tot în septembrie 1848, și deputatul Maxim Pascu, pleacă în Banat, ca împuternicit cu recrutările pentru armata maghiară în comitatul Caraș. Ambii deputați se vor lovi de opoziția populației românești, care va refuza să se înroleze¹³¹.

La 2 octombrie 1848, Maxim Pascu, ajuns la Lugoj, în adunarea comitasensă a Carașului, cere funcționarilor să participe la realizarea recrutărilor, deoarece „tocmai aceasta e cauza de la care depinde în momentul de față viitorul patriei și al libertății”. La 6 octombrie 1848, Pál Gyürky cere ca pentru recrutări să nu se mai folosească forța și să se încerce convingerea recruților prin cuvântări limba română¹³².

Situația se complică și mai mult când, la 3 octombrie 1848, când împăratul Imperiului Habsburgic, Ferdinand dizolvă Parlamentul Maghiar¹³³. Armata imperială din Timișoara rămâne fidelă împăratului. Conducerea garnizoanei austriece cere românilor să nu se mai alăture armatei maghiare. Din această cauză, scrie un izvor contemporan, „sunt puțini români care se mai supun autorităților legale (maghiare), încât există teama să nu se ajungă și aici la o revoltă”¹³⁴. Comandantul cetății Timișoara, generalul Georg von Rukavina, introduce starea de asediu. La Timișoara gărzile naționale sunt dezarmate. În zilele următoare sunt dezarmate și comunele din jur. La Timișoara sunt alese noi autorități locale, după ce autoritățile loiale revoluției maghiare au fost arestate sau au fugit¹³⁵.

Inițiativele garnizoanei austriece din Timișoara au efecte. La 17 octombrie 1848, vicecomitele Kristóf Jakabffy raportează că „comisarul Pascu n-a reușit să recruteze niciun tânăr”. Ștefan Ioanescu și Maxim Pascu, vor trece mai târziu de partea Casei de Habsburg¹³⁶.

În 18 octombrie 1848, vicecomitelui Kristóf Jakabffy îi scrie și comisarului Sebó Vukovics, cerându-i să trimită „o unitate maghiară hotărâtă și curajoasă care unindu-se cu garda națională de aici să fie în stare să înlăture pericolul”. Disperat, în aceeași zi, Kristóf Jakabffy, considerând că Lugojul era pe cale să fie pierdut, urmând să fie atacat de imperiali, cere ajutor și din Transilvania. În urma acestei cereri, o trupă de 400 de honvezi din Ardeal sosește la sfârșitul lui octombrie 1848 a ajuns la Făget¹³⁷. În același timp, autoritățile comitatului vor săpa, cu ajutorul elevilor din școli, șanțuri de apărare în jurul Lugojului.

6-7000 de țărani români din jurul Făgetului, neînțelegând rostul acestor trupe, au înconjurat orașul, încercând să le dezarmeze. Acestea, împreună cu garda națională din Făget, a încercat să spargă încercuirea. Se ajunge la violențe și câțiva țărani sunt uciși. Situația se deteriorează și, în 21 octombrie 1848, cei încercuiți în Făget, cer ajutorul gărzii naționale din Lugoj. Garda națională din Lugoj ajunge în 22 octombrie 1848, cu două tunuri, lângă Făget¹³⁸.

¹³¹ *Ibidem*, p. 145

¹³² *Ibidem*, p. 175

¹³³ *Ghid cronologic...*, p. 124 și următoarele

¹³⁴ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 179 și următoarele

¹³⁵ *Ibidem*, p. 190 și următoarele

¹³⁶ *Ibidem*, p. 175

¹³⁷ *Ibidem*, p. 179 și următoarele

¹³⁸ *Ibidem*, p. 180 și următoarele

Conform lui Ioan Boroș, la 20 octombrie 1848 lugojenii au aflat despre intenția armatei imperiale de a ataca orașul. La 22 octombrie 1848, o parte din populația din Lugoj aștepta la marginea orașului, pe sub vii, honvezii din Transilvania care urmau să vină de la Făget. Sosește însă un curier cu vestea că înaintarea armatei din Ardeal a fost împiedicată de țărani români. Garda națională din Lugoj e nevoită să plece la Făget pentru a veni în ajutorul honvezilor¹³⁹.

În 22 octombrie 1848, țărani trimit un delegat care să discute cu conducătorii gărzii naționale din Lugoj, vicecomitele Kristóf Jakabffy și Vasile Fogarasi. Acest delegat a fost arestat, fapt ce a stârnit indignarea românilor din garda națională din Lugoj, condusă de Ștefan Ioanescu. Doar intervenția vicecomitelui Kristóf Jakabffy a făcut evenimentele să nu degenereze, căci „garda națională română din Lugoj însuși se revolta și trecea în partea poporului și atunci se întâmpla multă vărsare de sânge”. După numeroase discuții, țărani se liniștesc și garda națională din Lugoj intră în Făget fără lupte. Doctorul lugojean Simon Kanitz notează în jurnalul său: „săptămâna aceasta a fost potolită o răsccoală țărănească la Făget. Aceasta a fost înăbușită de 200 de honvezi și vreo 30 de husari ajutați de garda națională din Lugoj”. Într-un raport scris de Kovács Karol este amintit, de asemenea, faptul că: „părțile Făgetului se aflau în frământare încă înainte de invazia armatei, frământare care a fost aplanată de Kristóf Jakabffy cu honvezii din Ardeal și cu ajutorul gărzii naționale din Lugoj”¹⁴⁰.

Pe 25 octombrie 1848, la Făget ajunge informația că armata imperială din Timișoara se îndreaptă spre Lugoj. Garda națională lugojeană și honvezii din Ardeal pornesc rapid, în 26 octombrie 1848, spre Lugoj. Vicecomitele Kristóf Jakabffy convoacă, în noaptea de 26 octombrie 1848 o adunare pentru a hotărâ ce trebuie făcut. Pentru rezistență, maghiarii, garda națională maghiaro-germană din Lugoj și honvezii. Garda națională română cere ca Lugojul să fie predat fără lupte. În final, se ia decizia ca orașul să se predea fără violențe. A doua zi, în 27 octombrie 1848, trupele imperiale pătrund în oraș. Românii din garda națională română depun armele. Garda națională maghiară (88 de oameni) și honvezii din Ardeal, conduși de maiorul von Fischer, se retrag în pădurea de la Satul Mic, iar mai târziu la Bocșa. Karol Kovács, protojudele districtului Oradea, rezumă evenimentele într-un raport: „în urma sosirii în 27 octombrie 1848 de la Timișoara a unei unități de gidași și două companii Leiningen, două companii de pedestrași și trei companii de grăniceri români, fruntașii comitatului au ținut o adunare în care ascultând poporul din Lugoj au hotărât să se predea”¹⁴¹.

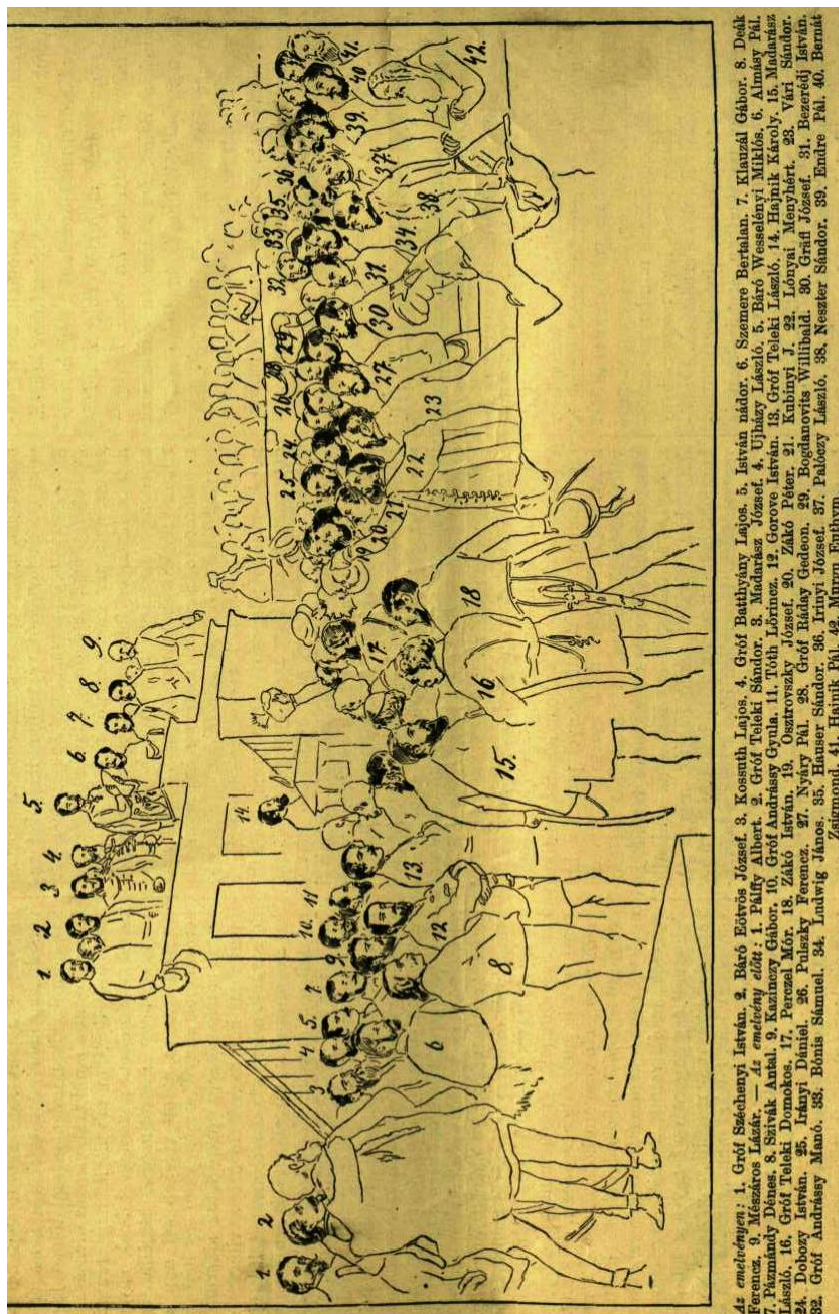
George Barițiu aduce informații suplimentare: „în vecinul Banat apucase a se înfige insurgenții din Ungaria în orașele Lipa, Radna... și în Lugosiu. Comunicațiunea cu Transilvania curmată. Generalul comandant al Temișioarei voind se restaure comunicațiunea, trimise la Lugosiu 1500 infanteria, 2 escadroane ulani și 5 tunuri sub comanda maiorului Anthoine, ca se scoția pe insurgenți de acolo și din celelalte două orașe... Insurgenții dela Lugosiu s-au trasu la Bogsiani în 28 Octobre”¹⁴².

¹³⁹ *Ibidem*, p. 181 și următoarele

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 180 și următoarele

¹⁴¹ *Ibidem*, cit., p. 183

¹⁴² Georgio Barițiu, *Parti alese din istoria Transilvaniei: Pre doue sute de ani din urma*, vol. II, p. 342

Participanții la deschiderea Parlamentului maghiar (Vasárnapi Ujság, numărul 27, 3 iulie 1898).

Cu numărul 42, în colț, dreapta jos, Murgu Euthym

Din „Concisă descriere a afacerilor Banatului în general și a comitatului Caraș în special, începând din 2 octombrie 1848 și până în prezent” (Gedrängte Beschreibung der Angelegenheiten des Banat's im allgemeinen und des Krassoer Comitates insbesondere vom 26. October 1848 bis zur gegenwärtigen Zeit), redactată de conducătorul trupelor austriece Achille Deschan, aflăm că după ocuparea Lugojului, care era centrul comitatului Caraș și „cheia Transilvaniei și a graniței militare românești”, imperialii au prezentat autorităților comitatense, în rândul cărora se număra și comandantul de corp, locotenent-colonelul d'Antoine, conținutul manifestului din 3 octombrie 1848. După citirea acestui document vicecomiții de Caraș, Kristóf von Jakabffy și Sándor von Makay, au demisionat. Achille Deschan i-a cerut fostului administrator comitatens Andreas von Kiss să continue să conducă comitatul Caraș, dar acesta a refuzat¹⁴³.

Vicecomitele Sándor Makay a fost arestat și dus la Timișoara. Autoritățile austriece au format un comitet de români, sârbi germani și maghiari care să conducă comitatul. În fruntea noului comitet erau trei președinți: Vasile Fogarași, George Milencovici și Zakariás István. Dintre cei 21 de membri amintim: Ștefan Ioanescu, Maxim Pascu, protopopul Ștefan Berceanu și protopopul Ioan Marcu, Constantin Udria, primarul orașului, funcționari și negustori ca: Iova Popovici, Ion Paciura, Dimitrie Popovița, Iosif Duca, Alexandru Atanasievici, Mihai Lațcu, Constantin Popovici, Iosif Constantin, Sandor Petrovici, Miláncovici George, Milencovici Grigore, Ioanovici Andrei, Ioanescu Alexandru Ijac și Gheorghe Atanasievici¹⁴⁴.

Kristóf Jakabffy a luat 38000 de fiorini din caseria comitatului și împreună cu ginerele său, casierul general Orbok, a plecat la Pesta, unde s-a pus la dispoziția lui Lajos Kossuth. După ce prințul von Windischgrätz a ocupat Pesta, austrieicii l-au anchetat pe Kristóf Jakabffy, însă nu au luat măsuri împotriva lui¹⁴⁵.

Armata imperială îi eliberează din închisoare pe cei închiși de gărzile maghiare. La Lugoj era vorba de circa 200 de țărani. Într-un raport din 1 noiembrie 1848, protojudele districtual Kovács Karol, menționează că după ocuparea Lugojului: „autoritatea militară care domină Lugojul i-a eliberat pe deținuții politici”¹⁴⁶.

Conducătorul trupelor austriece Achille Deschan raportează că, de asemenea, a împiedicat „izbucnirea anarhiei țărănești” și că a întreținut gratuit armata. Cu sprijinul unui batalion regulat de 800 de oameni, cărora li s-au adăugat mai târziu încă 500, a păstrat calmul în comitat. Achille Deschan scrie de asemenea că domnii (Grigore) Milenkovits și (Sandor) Petrovits au făcut recrutări¹⁴⁷.

Românii au fost extrem de bucuroși de aceste schimbări. Izvoarele contemporane afirmă că intrarea imperialilor în Lugoj „a stârnit o bucurie delirantă la populația română”. Palatul comitatului devine Sediul comandamentului imperial devine Palatul

¹⁴³ Ela Cosma, *Ferdinand Mayerhofer von Grünbühl, consulul austriac la Belgrad, și revoluția pașoptistă din Serbia*

¹⁴⁴ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 183

¹⁴⁵ Ela Cosma, *Revoluția de la 1848 – un catalog de documente și regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj)*, vol. I

¹⁴⁶ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 191

¹⁴⁷ Ela Cosma, *Ferdinand Mayerhofer von Grünbühl, consulul austriac la Belgrad, și revoluția pașoptistă din Serbia*

comitatului. 1500 de români s-au alăturat trupelor imperiale care mergeau de la Timișoara spre Lugoj pentru a-l ocupa. Bogma István notează, în 29 octombrie 1848, că „Lugojul a fost dezarmat cu ajutorul românilor din Belinț și Chizătău, în total 3000 de oameni”. Pe 9 noiembrie 1848, *Diariumu minorităților* notează că: „românii înarmați cu diferite unelte agricole se adună aici ca să pornească împreună cu imperialii contra maghiarilor”.

La 12 noiembrie 1848, Comisia centrală din Lugoj îl împuternicește pe Dimitrie Popovița să recruteze români din satele din jur, pentru a se porni la atacul Bocșei. În scurt timp a adunat câteva mii de oameni. Doctorul Simon Kanitz scrie în jurnalul său că la 15 noiembrie 1848: „românii de aici percheziționează case și prăvălii... (zicând) Acuma noi suntem domni! ...Pe germani nu-i vatămă. Aceasta este o purtare neobișnuită și excepțională. Fiecare român a primit armă, chiar și slugile, dar aceste nu s-au dat nici germanilor, nici maghiarilor, nici intelectualilor români”¹⁴⁸.

La 2 decembrie 1848 împăratul Ferdinand I abdică în favoarea nepotului său de optsprezece ani, Franz Joseph¹⁴⁹. Câtva zile mai târziu, la 7 decembrie 1848, Parlamentul ungar îl declară pe Franz Joseph uzurpator, iar pe cei care i se vor supune trădători¹⁵⁰. După ocuparea Lugojului de către trupele imperiale, urmând opinia publică, Ștefan Ioanescu și Maxim Pascu se supun Curții de la Viena. De aceea, în 8 decembrie 1848, cei doi vor fi eliminați din Parlamentul maghiar¹⁵¹.

Noul împărat, Franz Joseph îi susține pe sârbii în Banat. El va recunoaște, în 15 decembrie 1848, pe mitropolitul Josif Rajačić ca patriarh al bisericii ortodoxe, iar pe colonelul Ștefan Suplicat ca voievod, conform cu cele cerute la Majska skupština (Adunarea din mai) de la Sremski Karlovci. Relații dintre români și conducătorii bisericii sârbe din Banat se înrăutățesc din nou. La Timișoara, frații Mocioni, în strânsă legătură cu Comitetul Național din Sibiu, propună „concentrația românilor din întreaga monarhie” și alegerea unui „cap bisericesc și a unui civil a totuși neatârnat de patriarhul și voievodul sârbilor”. Pentru asta frații Mocioni sunt excluși din Comitetul politic de către mitropolitul sârb al Timișoarei, Pantelejmon Živković¹⁵². Cu toate acestea, dr. Simon Kanitz, scrie la 14 decembrie 1848, că Simion Bărnuțiu a scris lui Ștefan Ioanescu că ar fi de dorit să se împace cu ungurii. Simion Bărnuțiu i-a scris și lui Iova

Franz Joseph (1830-1916)

¹⁴⁸ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 193 și următoarele

¹⁴⁹ *Ghid cronologic...*, p. 124 și următoarele

¹⁵⁰ Ela Cosma, *Cronologia anilor 1848-1849 în Transilvania*

¹⁵¹ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 145

¹⁵² <http://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Infrangerea-revoluției-românilor66.php>

Popoviciu cerându-i ca românii să „fie cu răbdare față de sârbi”¹⁵³. Prin urmare, în ciuda aparențelor, toate opțiunile rămăneau deschise.

După ocuparea Lugojului, imperialii pornesc la ocuparea celorlalte orașe din Banat¹⁵⁴. În decembrie 1848, trupele imperiale, sprijinite de recruții români atacă Bocșa. Diariumul minorităților notează că pe 2 decembrie 1848 au fost aduși la Lugoj 60 de răniți în bătălia de la Bocșa.¹⁵⁵ În 24 decembrie 1848, după o bătălie brutală, austrieii, conduși de general maiorul baron Wernher, i-au înfrânt pe apărătorii maghiari conduși de Lajos Asbóth Bocșei și au ocupat orașul¹⁵⁶. Ocuparea Bocșei a fost primită cu bucurie de românii din Lugoj. Dr. Simon Kanitz notează: „sunt insuportabile bucuria românilor și sârbilor, purtarea lor încrezută... Ambiția și încrederea îi încurajează încontinuu. Victoriile din Ardeal și Banat le revendică pentru ei și nu vor să audă de nimic...”. Partenie Gruescu scrie și el că: „până la 5 ianuarie 1849 tot Banatul timișan se limpezi de insurgenți și poporul în aceste carnilegi așa și-a petrecut de vesel și de voios ca niciodată în viața lui, având liniște și pace precum și administrațiunea sa politică, cu domni de ai săi naționali, aleși prin popor și comitet național în Lugoj în a cărui frunte ca prezide era d. Vasile Fogarași”¹⁵⁷.

Deși românii obișnuiți din Banat s-au apropiat de sârbi, liderii revoluției românești continuă să aibe o atitudine sfidătoare față de conducerea sârbă a bisericii ortodoxe. O parte din revoluționarii din Banat și din Transilvania devin tot mai atrași de ideile lui Nicolae Bălcescu care a cerut, la sfârșitul anului 1848, ca „împreună să ceară ca românimea toată câtă se află în Imperiul austriac să formeze un corp nedespărțit, având aceeași organizație și aceeași administrație”. În acest context, în ianuarie 1849, are loc o întrunire la Lugoj, la care au participat: Andrei Mocioni, Petru Mocioni, August Treboniu Laurean, Ioan Popasu, Petru Cermena și Paul Vasici. Transilvăneii August Treboniu Laurian și Ioan Popasu care mergeau la Olmütz. La această întrunire s-a vorbit despre necesitatea „unirii tuturor românilor din monarhia habsburgică sub o conducere bisericească și una civilă”¹⁵⁸. Tot acum s-a propus ca reprezentai ai românilor din Bucovina, Transilvania și Banat, să ceară la curte „unirea Bucovinei, Ardealului și Banatului sub un guvern”¹⁵⁹.

Informanții relevante despre această întâlnire le avem dintr-o scrisoare din 11/23 ianuarie 1849 a lui Petre Cremnea de la Timișoara, către dr. Pavel Vasici-Ungureanu: „Iubite Paio... Scrisoarea ta am cetit-o cu cea mai mare bucurie... *Domnii Mocioni, pe cari îi țineau sârbii mai înainte de sârbi, se declară chiar aievea de români și că vor alucra cu toată putere pentru nația română*. Îndată după aceasta deschiserăm supt președenția domnului Petru Mocioni conferințele noastre și ne puserăm cu ardelenii în corespundință, precum îți este cunoscut. Sârbii, cari socotesc că românii și acum se

¹⁵³ Gheorghe Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 119

¹⁵⁴ Miodrag Milin, *op. cit.*

¹⁵⁵ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 196

¹⁵⁶ Ela Cosma, *Revoluția de la 1848 – un catalog de documente și regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj)*

¹⁵⁷ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 196 și următoarele

¹⁵⁸ Mihai Pârvulescu, Alina Jucuți, *Participarea bănățenilor la principalele evenimente politice din secolul al XIX-lea, în Studii și cercetări istorice bănățene*, nr. 3/2017

¹⁵⁹ <http://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Infrangerea-revoluției-românil66.php>

vor lăsa supt picioarele lor, văzând mișcarea noastră, săriră pe noi cu toții dimpreună cu episcopul sârbesc, silindu-să a ne pune pedici prin cea mai înjosită intrigă, cum că noi am fi turburători de pace. Noi însă nevrând a lăsa ca să ni se păteze nobila noastră faptă prin astfel de minciuni sîrbești, mersem adunați într-o numeroasă deputațiune supt povățuirea domnului Petru Mocioni la Consiliul de rezel, înștiințându-l cum că națiunea română din Banat voiește a trimite din sînul său deputați la Olmiuț, cari, uniți cu deputațiunea Transilvaniei și a Bucovinei, să aștearnă noului monarh umilința (Huld) și voințele poporului român... Acum, văzînd *episcopul sârbilor că românii întreprind măsuri serioase spre a se smulge cu totul din ghiarele hierarhiei și așa-numitei voivodavinei lor*,... ștersă pe amândoi Mocioni din numărul membrilor comitetului... Domnii Mocioni însă, prin această nelegiuită procedere, căpătară mai mult zel și foc de a lucra pentru națiune...

Domnii Mocioni merseră duminica trecută la Lugoj și se înfîlniră cu domnii Laurean și Popazu Aici își împărtășiră ideile și gândurile ambele părți și, laudă Domnului, că toți erau de un spirit în sufleteși.

Acum ascultă ce e planul nostru, care trebuie să fie și al vostru dacă voim uniune și prin aceasta și fericirea națiunei noastre. Columne, pe care trebuie să zidim temelia națiunei noastre, *sunt două: un cap bisericesc și unul civil*. Cel dintâi va fi lesne de aflat; la alegerea celuilalt, adică celui civil, trebuie să fim înțelepți, trebuie să fim uniți într-un gând... Oare avem noi între români astfel de bărbat? Răspund la aceasta... că n-avem. Ce avem dară a face? *Avem a lua pe un prinț de sângele împărătesc*. Acesta va fi intermijlocitorul cel puternic între popor și curte.

Cu această idee veniseră și domnii Laurean și Popazu la noi, care apoi auzind-o și de la noi, o îmbrățișară cu toată căldura. Primește-o și tu Paio și o împărtășește amicilor tăi, că meritează cu adevrat a fi publicată și primită de toți cei ce voiesc înaintarea națiunei¹⁶⁰.

Scrisoarea scoate în evidență că românii sunt nemulțumiți de dorințele nerealiste ale sârbilor și, tocmai de aceea conflictul dintre revoluționarii români și ierarhia sârbă a bisericii ortodoxe se reia. „Domnii Mocioni, pe cari îi țineau sârbii mai înainte de sârbi, se declară chiar aievea de români și că vor alucra cu toată putere pentru nația română”. Conduși de ei „românii întreprind măsuri serioase spre a se smulge cu totul din ghiarele hierarhiei și așa-numitei voivodavinei lor”. Calea propusă pentru realizarea acestei „smulgeri din ghearele hierarhiei” este „uniune și prin aceasta și fericirea națiunei noastre”, adică unirea românilor din Banat, Transilvania și Bucovina în cadrul Imperiului Habsburgic. După modelul sârbesc, românii urmează să-și aleagă „un cap bisericesc și unul civil”. Pentru reușita acestei acțiuni, conducătorul civil trebuie să fie un „un prinț de sângele împărătesc”, adică un habsburg. Românilor li se mai deschidea o cale pentru viitor. Această nu mai ținea de colaborarea cu revoluționarii maghiari, dar ea putea să se împlinească doar în cadrul Imperiului Austriac.

¹⁶⁰ Cornelia Bodea, 1848 la români – O istorie în date și mărturii, vol. II, p. 956 și următoarele

Încoronarea împăratului Franz Joseph - 1848

Pentru că imperialii erau cei care dominau regiunea, la 19 ianuarie 1849, de la Lugoj, noile autorități ale comitatului Carașului adresează o scrisoare de felicitare noului împărat Franz Joseph, cu ocazia urcării pe tron¹⁶¹.

După pacificarea Banatului, consiliului de război din această regiune, dă ordin, pe 27 ianuarie 1849, căpitanului Canowie să se deplaseze cu cei 400 de oameni ai săi de la Lugoj la Deva. Trupele austriece ajung la Deva pe 30 ianuarie 1849, cu misiunea de a-i împiedica pe maghiari să treacă Mureșul.¹⁶² George Barițiu scrie că: „căpitanul Cernoievici fu trimis la Deva cu 1 companie de grănițari români din Banatu, 2 companii de plaiesi, 40 de sereșiani și 2 tunuri; căci adevărat Deva remasese fără nici-o garnisona...”¹⁶³.

Din articolul „Observări dintr-o călătorie prin Banat alor doi Ardeleni” redactat de Ioan Mărgineanu, Constantin Stezari (Transilvania, 1878, număr 23, pp. 268-269; număr 24, pp. 279-280) putem constata că în luna februarie 1848, la Lugoj, conflictul cu sârbii continuă să fie o problemă importantă pentru români. Se remarcă, de asemenea și debusularea din rândul românilor lugoieni care nu mai cred că doleanțele lor se vor realiza.

¹⁶¹ Ela Cosma, *Revoluția de la 1848 – un catalog de documente și regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj)*

¹⁶² *Ibidem*

¹⁶³ Georgio Barițiu, *op. cit.* p. 445

Avocatul Ioan Mărgineanu și pe căpitanul Constantin Stezari au călătorit în Banat între 15 februarie și 4 martie 1849 și scriu următoarele: „Cu mulți preoți români foarte culți și zeloși neam întâlnit, *care cu o gură, cu o inimă se tânguiau în contra sârbismului*; așa cu protopopul unit din Lugoj, Stefan Barcian, preotul neunit Dimitrie... cu prea harnicul și învățatul profesor de teologie din Vârșeț Trifon Iancu, *care multe necazuri a pățimit de la sârbi*; cu alt preot vrednic, amic al susnumitului Stefan Ionescu și cu alți mai mulți, cari toți într-o armonie *se tânguiau despre sârbi*, că le fac silă cu băgarea limbi prin ss. biserici, ce-i mai mare vătămare de drepturile omenirii...

În 28 Febr. în Lugoj ne-am întâlnit cu mai mulți tineri români inteligenți, între care - ținându-se urări frățești de bucurie, că ne-am întâlnit - cei mai buni oratori au fost N. Notariu și avocat Barcianu, N. Todori și Iosif Ionescu, dar ce-a mai mare durere! că ei *n-au încredere unii în alții, și cam iau toate în glumă*. Ar fi foarte bine să se unească mai strâns în cugete și în simțiri, *să nu-și piardă curajul a vorbi, și a învăța și pe popor, să-și cunoască mai de aproape drepturile sale, și să și-le știe apară*. Durere! că unii inteligenți tot *de la alții așteaptă, dar ei nu mișcă nimica*... Ioan Mărgineanu mp... avocat și inspector... Stezari Const, mp... lieut. și curier împărătesc... Scrisamu Sibiu 8 Martie 1849”¹⁶⁴.

Prinși în vârtoarea evenimentelor, neprimind sprijin din nici o parte, între românii bănățeni se conturează două grupări, așa cum precizează doctorul Simon Kanitz: „(una) care, vrea să se împace cum ungurii, probabil fiindcă se teme de intervenția rușilor, știind că pe acest pom nu cresc fructele libertății”; cealaltă „care îl sprijină soldătimea, deci armata, și eventual în mod tacit și curtea imperială, dorește pe ruși ca să-și întrească forța militară, insuficient de puternică”¹⁶⁵.

Patriarhul sârb Josif Rajačić (1785-1861)

¹⁶⁴ Dumbrăvescu, Nicolae, Dumbrăvescu, Gheorghe, Pagini de memorialistică „măruntă” despre revoluția de la 1848-1849 din Banat. Însemnările lui Ioan Mărgineanu și Constantin Stezari, în Restituiri bănățene, IV, Timișoara, Editura Eurostampa, 2016, p. 54-61

¹⁶⁵ <http://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Infrangerea-revoluției-românil66.php>

În februarie 1849, patriarhul sârb Josif Rajačić a venit la Timișoara pentru a conduce o adunare a ortodocșilor sârbi. La adunare participă un singur român, Vasile Fogarași. Adunarea a discutat organizarea Voievodinei și la ales pe Vasile Fogarași ca vicepreședinte al guvernului Voievodinei, care urma să fie condus de Josif Rajačić. Toate hotărârile acestei adunări urmau să fie trimise la Viena pentru a primi aprobarea împăratului.

Ioan Marcu, protopopul Lugojului

O delegație a românilor lugojenii, din care făceau parte Ioan Marcu, Constantin Udria, Maxim Pascu, Iova Popovici, Milencovici Grigore; Milencovici George, Pál Szivos merge la Timișoara pentru a se întâlni cu patriarhul Josif Rajačić. Românii sunt neliniștiți în privința viitorului lor, dar și în privința siguranței lor imediate. Protopopul Ioan Marcu, un cunoscut susținător al limbii române și al desprinderii bisericii ortodoxe românești din Banat de ierarhia sârbă, se teme că va fi arestat dacă va merge la Timișoara. Maiorul Eiser din armata imperială, i-a garantat siguranța și l-a convins să se alăture delegației. Dr. Simon Kanitz: „românii... au mers să afle simțămintele patriarhului”. Patriarhul Josif Rajačić i-a liniștit pe delegații românilor din Lugoj, asigurându-i că slujbele bisericile ortodoxe românești se va face românește și că românii vor primi episcopi români și chiar un mitropolit și un duce, urmând să li se recunoască naționalitatea¹⁶⁶.

Patriarhul sârb Josif Rajačić cunoaște foarte bine doleanțele românilor și le face promisiuni dădătoare de speranțe, pentru a-i atrage de partea sa.

La 7 februarie 1849, și căpitanul Tartler scrie din Hațeg generalului Puchner, raportând că la Deva s-a primit știrea că din Lugoj au plecat spre Transilvania 4 companii și că ele au ajuns deja în Făget¹⁶⁷. La 28 februarie 1849, general maior Leiningen scrie Comandamentului militar din Banat, relatând că a ajuns cu trupele sale de la Lugoj la Făget și că l-a detașat pe maiorul Eisler la Dobra. Raportul mai amintește că la Lugoj a rămas o 1/2 escadron sub conducerea locotenentului superior Schiffner¹⁶⁸. În raport sunt amintite și informații despre mișcările generalului Josef Bem și a trupelor maghiare din Transilvania, semn că austriei se temeau de un atac din partea acestora.

În 25 februarie 1849, la Olmütz (Olomouc), o delegație condusă de episcopul Andrei Șaguna, a înaintat împăratului memoriul românilor din Transilvania, Banat și

¹⁶⁶ *Ibidem*

¹⁶⁷ Ela Cosma, *Revoluția de la 1848 – un catalog de documente și regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj)*, vol. I

¹⁶⁸ *Ibidem*

Bucovina, în care solicitau „unirea tuturor românilor din statele Austriei într-o singură națiune de sine stătătoare”. Românii urmau să se unească într-un „ducat” propriu¹⁶⁹. În ciuda promisiunilor făcute de împărat, noua Constituție a Imperiului (numită și Constituția octroiată; octroiat = acordat ca o favoare, ca un privilegiu) publicată la 4 martie 1849, nu a ținut cont de doleanțele românilor. Prin această Constituție era înființată Voievodina, conform dorințelor sârbilor¹⁷⁰.

Eftimie Murgu, în ciuda faptului că nu reușește să obțină drepturi pentru români, nu părăsește Parlamentul maghiar, care și-a mutat sediul la Debrețin (Debrecen). Loial revoluției maghiare, la 14 aprilie 1849, Eftimie Murgu votează alături de ceilalți parlamentari maghiari. Pentru Murgu, dar și pentru revoluționari din Valahia care acționau în Transilvania și Ungaria, ca Nicolae Bălcescu și Cezar Bolliac, devine tot mai evident faptul că românii din Imperiul Austriac nu vor obține drepturi din partea habsburgilor¹⁷¹. Ungaria este proclamată stat liber și independent, iar Lajos Kossuth este ales guvernator al țării¹⁷².

Acesta este contextul în care generalul armatei maghiare din Transilvania, Josef Bem, se îndreaptă, la începutul lui aprilie, spre Banat pentru al recuceri. La 17 aprilie 1849 armata generalului Josef Bem ocupă Caransebeșul, iar la 18 aprilie 1849 pătrunde în Lugoj. Aici populația îl întâmpină cu „cu entuziasm”. În fața armatei maghiare, conducătorul clerului catolic din Lugoj a îngenunchiat pe stradă. În diariumul minoriților din Lugoj se consemnează că: „seara la orele 7 a sosit generalul Bam, care a fost salutat lângă Birtul Mare de către fruntașii orașului, iar discursul de bun venit l-a rostit Mauriciu Asbóth... Nu se poate descrie bucuria oamenilor adunați. Toți vorbeau ungurește”¹⁷³. Pe 28 aprilie 1849, în oraș sunt lipite afișe cu „Proclamația independenței Ungariei” și au loc slujbe religioase¹⁷⁴. Cu această ocazie, ziarului „Közlöny” scrie că la Lugoj, „cu excepția românilor”, oamenii aclamă în stradă libertatea și pe Kossuth¹⁷⁵.

Și nu sunt singurele manifestări ale locuitorilor din Lugoj. Ioan Boroș prezintă o serie de denunțuri din Arhivele tribunalului Severin, făcute după încheierea revoluției. Aceste denunțuri făcute împotriva susținătorilor revoluției ne aduc elemente noi referitoare la excesele făcute în acele zile, datorită înflăcăării nestăpânite. Astfel, „cu ocazia sosirii generalului Bem la Lugoj (a venit de la Caransebeș) acela a fost salutat de Mauritius Asboth. Acesta purtând un steag național, în cuvântarea de binecuvântare preamărindu-l, în numele populației i-a mulțumit, că a mântuit țara de sub jugul imperial. Iară feciorul aceluia, având steag național în mână, punându-se călare în fruntea trupelor maghiare, pre acelea le-a condus și purtat pe ulițele orașului”¹⁷⁶.

¹⁶⁹ Ela Cosma, *Cronologia anilor 1848-1849 în Transilvania*

¹⁷⁰ <http://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Infrangerea-revoluției-românil66.php>

¹⁷¹ *Ibidem*

¹⁷² *Ghid cronologic...*, p. 124 și următoarele

¹⁷³ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 221 și următoarele

¹⁷⁴ *Ghid cronologic...*, p. 124 și următoarele

¹⁷⁵ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 222

¹⁷⁶ Ioan Boroș, *Evenimente în Lugoj și jud. Caraș (vechiu) din ultima perioadă a revoluției anului 1848/1849 de sub stăpânirea maghiară*, în *Răsunetul*, VIII, nr. 38

Evenimentele continuă și „în semn de bucurie, notabilitățile antagonite, în onoarea aceluia general (Josef Bem), au aranjat un banchet, ceea ce s-a încredințat birtașului cu numele: Postet, care ca ajutor de serviciu la aranjare a luat pre locuitorul „Pollak” din Lugoj.

După ce Bem și cei invitați la banchet s-au așezat la masă, revoluționarul Ballogh, magazionier la proviantură, observă că la masă servește Pollak. Atunci acela, ca ieșit din fire se ridică și sbierând întreabă, cum se poate suferi, ca un câine de schwarz-gelb (austriac) să servească la masă, căci ușor se poate întâmpla, că acel om mizerabil să pună otravă în mâncara sau băutura domnului general.

În urma acestei expectorări plină de îngrijorare pentru viața sărbătoritului general, cei prezenți s-au costernit, când apoi „trabantul sistemului de libertate maghiară” numai decât a năvălit asupra lui Pollak, i-a sfâșiat hainele de pre el, și în zelul nebuniei i-a tras jos și cismele, ca eventual să afle taina presupusă, adecă otrava. După tractarea așa de dureroasă și batjocoritoare, Pollak a fost aruncat în închisoare, de unde abia după patru zile a fost eliberat... Gen. Bem a stat în Lugoj 3 zile, de unde s-a dus în tabera dela Freidorf¹⁷⁷.

Eftimie Murgu printre parlamentarii maghiari

¹⁷⁷ *Ibidem*

Cu ocazia retragerii trupelor imperiale din Lugoj, în „croitorului din Lugoj, cu numele Watzlavek, declarat de rebel... Ioan Ștefanovici... afirmă, că pre când trupele austriace au fost silite să se retragă dela Lugoj, Watzlavek având în mână o pușcă trecea podul strigând către popor: acum am doborât pre un câine”. Tot despre același croitor, Iosef (?) soția coșerului Mayer „afacerea o esplică mai amănunțit, zice adecă, că având dânsa ceva afacere, chiar trecea podul de preste Timiș, îndreptându-se către casa județeană, când a observat acel lucru urât, că croitorul Watzlavek venind din partea germană a orașului purta arma pre umeri. În drum s-a întâlnit cu un plăiaș, care probabil că s-a întârziat de a se retrage cu imperialii în ziua de 19 Aprilie (1849), ce a căzut pe o zi de joi. Watzlavek, pre plăiaș l-a înhățat de grumazi, și l-a târât, după aceea dela acela a luat armele, îmbrăcămintea și chipiul. Având astfel două puști, cu triumf s-a depărtat, ca și cum prin aceasta ar fi făcut ceva faptă de bravură”¹⁷⁸.

„Locuitorul din Lugojul-german cu numele Légrády, care locuisă în strada Târgului... că cu ocazia intrării armatei maghiare în Lugoj, în fața locuinței sale a arborat un steag mare național, pre care era scris în limba maghiară: Éljen Kossuth! Éljen szabadság! (Trăiască Kossuth! Trăiască libertatea!)”¹⁷⁹.

Lajos Kossuth și generalii polonezi Josef Bem și Henryk Dembinski

Un alt denunț a fost făcută împotriva conditierul Schneider. Acesta, „cu prilejul intrării maghiarilor în Lugoj a conlucrat, ca „Vulturul” ce era așezat pre casa unde locuia (casa era unde astăzi este biserica reformată), să fie delăturat, a făcut ca ucenicii lui, acel simbol de Vultur să-l arunce în Timiș. Tot acei ucenici pre poarta casei, cu cretă a făcut o spânzurătoare, pe care era spânzurat generalul austriac Leininger și

¹⁷⁸ Ioan Boroș, *Evenimente în Lugoj și jud. Caraș (vechiu) din ultima perioadă a revoluției anului 1848/1849 de sub stăpânirea maghiară, în Răsunetul, VIII, nr. 39*

¹⁷⁹ *Ibidem*

împreună cu acela alți câțiva lugojeni, considerați ca „schwarz-gelbi” adică adepți ai austriacilor, fiind indicat numele fiecărui, ca lumea să-i cunoască. Iară soția conditierului Schneider, după retragerea armatei austriace dela un biet ostaș sărăzan, a luat șuba și pușca, ducându-le cu sine în casa sa”¹⁸⁰.

Ciasornicarul Felsing a fost denunțat de coșerul Mayer și Wilhelm Gräf „că a vorbit dehonestător împotriva Împăratului, caracterizându-l de „înșelător”, dar chiar și pre regele său propriu din Prusia, precum și pre alți monarhi, publice îi numea de „înșelători”. Despre acel ciasornicar se mai afirmă, că a fost de față la revoluția din Viena, lăudându-se cu isprăvuri săvârșite acolo”¹⁸¹.

Preotul evanghelic... a dispus, ca în decurs de 7 zile să fie trase clopotele și să se facă rugăciuni publice, pentru ca Ungurii să aibă succes”¹⁸².

Ioan Ehmmerling scrie în denunțul său că „legat în lanțuri a fost transportat dela Lugoj la Arad (2 Maiu 1849). Când l-a suit în trăsură, s-a plâns, că mulți ani a fost soldat și nici când n-a fost pedepsit și acum este tratat cu atâta batjocură. La această căință, castelanu Jakabffy i-a zis: Ceeace a fost sub împărați, azi este nu-i și nimic, pentru că împăratul și aderenții lui sunt trădători de patrie. Împăratul este ca oricare servitor, care în ori care cias poate fi alungat”¹⁸³.

Martorul Iosif Germel „arată, că pre când Ungurii în primăvara anului 1849 au ocupat Lugojul, Adolf Wilner, arândașul de antreprinsură, cu un steag național a eșit în întâmpinarea acelora și i-a condus în oraș. După întoarcerea Ungurilor, în semn de bucurie s-a aranjat un bal, la care învățătorul școalei comerciale n-a fost învitat, pentru-că acela era în raporturi bune cu ticălosul de scwar-gelb, Diemmel”¹⁸⁴.

„În contra medicului Nagy ridică următoarea acuză: când Dimmel a fost arestat și dus la județ, fiind de față doctorul Nagy, care purta o pălărie coșuthistă cu peană roșie, râzând i-a zis: Acum avem odată o pasăre bună. Ce e? Sunt ungurii încă tot rebeli? Acel medic cu ocazia asentărilor a săvârșit mari nedreptăți, căci pre mulți români neapți, i-a declarat de apți și i-a trimis la tabără”¹⁸⁵.

O corespondență din Lugoj, din 5 mai 1849 scoate în evidență că după recucerire cei cu „simțăminte mai bune” sunt entuziaști, spre deosebire de români care tac¹⁸⁶. Tocmai de aceea, după reocuparea Lugojului, sunt numiți și noi funcționari, dintre care unii români: Gheorghe Ioanovici de Dulău devine vicecomite de Caraș; în plasa Lugoj sunt numiți Gheorghe Atanasievici și Vasile Nicolaevici, ca protojude, respectiv jude districtual. Acum guvernul maghiar îl numește ca și comisar guvernamental pentru comitatul Caraș pe Fülepp Lipót. La 31 mai 1849, ministrul cultelor recunoștea alegerea lui Dimitrie Petrovici-Stoichescu și a lui Ignăție Vuia ca vicari ai diocезelor de Timișoara și Vârșeț. Salariul celor doi a fost fixat la 1200 de florini pe an.

¹⁸⁰ *Ibidem*

¹⁸¹ *Ibidem*

¹⁸² *Ibidem*

¹⁸³ *Ibidem*

¹⁸⁴ *Ibidem*

¹⁸⁵ Ioan Boroș, *Evenimente în Lugoj și jud. Caraș (vechiu) din ultima perioadă a revoluției anului 1848/1849 de sub stăpânirea maghiară*, în *Răsunetul*, VIII, nr. 40

¹⁸⁶ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 222 și următoarea

Protopopul Ignație Vuia a primit titlul de „administrator episcopesc provizoriu” pentru comitatul Carașului și regimentul grăniceresc român-banatic¹⁸⁷.

După ocuparea Lugojului, general Josef Bem ocupă și restul Banatului, cu excepția Timișoarei. Timișoara va fi supusă unui lung asediu. În această situație, lugojenii sunt nevoiți să participe la asediul Timișoarei. Ioan Boroș explică: „cu datul 26 Mai (1849) reacearcă pre maiorul Fischer din Lugoj, dispunând, ca acela, cu gardiștii săi să meargă în tabera de asediare a Timișoarei... Maiorul Fischer ordinul acesta a lui cu dat 27 Mai îl comunică cu subprefectul diin Lugoj Alexandru Makay cu aceea, că după ce unii gardiști se opun, nevoind a pleca, subprefectul în conțelegere cu gener. Baron Majteny, pre acei gardiști renitenți să-i prindă și să-i expedeze în tabăra dela Timișoara.

Așa să vede, că maiorul Fischer în ziua de 27 Maiu a plecat spre Timișoara... Tot atunci de nou solicită ca gardiștii rămași în Lugoj, conspectul cărora l-a trimis comandantului militare de acolo, Andor Majtényi, să fie trimiși tot la Timișoara. Se mai roagă, ca oficioșilor gardiști din Făget, diurna să fie anticipată pre 5 zile, și aceia să primească diurnă drept ca și oficerii gardiști din Lugoj.

La scrisoarea aceasta subprefectul județean Alex. Makay cu dat 28 Maiu răspunde, că... ce se ține de gardiștii din Lugoj, pre baza raportului dat de către pretură, îi scrie, că după ce din Lugoj au plecat la Timișoara, chiar și unii cari ar fi să se asenteze, iară gardiștii rămași la Lugoj în bună parte sunt meseriași, cari în lipsa calfelor înscriși și asentați, trebuie să-și câștige traiul vieții, ori că sunt oficianți, neprovăzuți cu arme, și ca atari ar fi numai în sarcina armatei, decât spre folosul patriei, drept ce aceia nu se pot sili să plece.

Totuși, dacă maiorul ar avea cunoștință, că dintre cei necăsătoriți, afară de cazurile amintite, -ar fi îndatorați să servească, pre acela numai decât îi va expedia”¹⁸⁸.

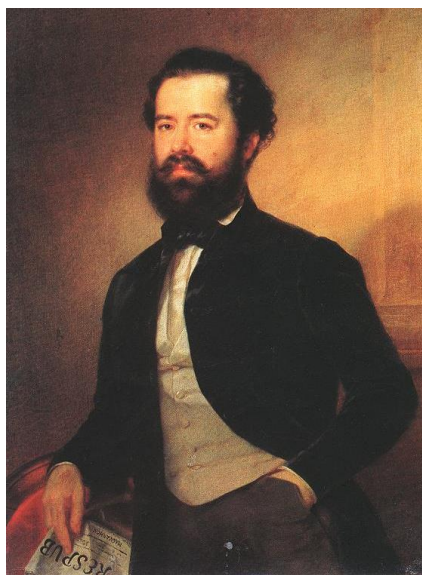
Problema recrutărilor revine în actualitate și situația e complicată. Din denunțul citat anterior, împotriva doctorul Nagy mai reiese și că acesta „a făcut acea înșelăciune mizerabilă, că a primit mită dela economi bogați și săraci, - pre fii acelora i-a declarat de neapți, deși de fapt erau apți. Cei săraci, cari n-au putut da mită, au trebuit să meargă pe câmpul de luptă în locul acelora cari au fost apți.

Ludovic Kossuth (1802-1894)

¹⁸⁷ <http://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Infrangerea-revoluției-românil66.php>

¹⁸⁸ Ioan Boroș, *Evenimente în Lugoj și jud. Caraș (vechiu) din ultima perioadă a revoluției anului 1848/1849 de sub stăpânirea maghiară*, în *Răsunetul*, VIII, nr. 38

Bertalan Szemere (1812–1869)

Medicul Nagy atari înșelăciuni mizerabile a putut să facă numai la Unguri, cari erau simplii înșelători, căci ei au cerut libertate dela regele lor, ceea ce au și primit, dară acea grație a folosit-o cu infamie, că ei s-au revoltat, ca să stoarcă dela rege și minister propriu, când apoi în urmă, ei au fost aceia, cari s-au deslipit de casa domnitoare. Toate acestea însă treacă ducă-să, dară urmările nedreptăților săvârșite la asentare, au fost mai teribile, pentru că, când sute de oameni neapți pentru miliții s-au dus la cercul de înrolare, acolo de nou au fost declarați neapți și au fost retrimiși.

Și ce s-a întâmplat cu aceia?

Acei oameni săraci cu puținei bani ce i-au luat de acasă, au trebuit să-și cumpere hrană, și așa banii ce-i aveau mereu s-au gătat, ce au avut să facă? Și-au vândut opincile și hainele, numai ca să poată cumpăra pâine, dară aceasta era ultimul mijloc ca să nu moară de foame,

pentru că puțineii bani ce i-au primit din vinderea vestmintelor, nu au ținut în veci.

Urmarea a fost, că fiind transportați din loc în loc, din zi în zi, erau expuși foametei, așa, că reajași la Lugoj, abia mai puteau umbla, mai mulți au și murit.

Când la Lugoj li s-au împărțit câteva bucăți de pâine, împinși de foame, cari de cari se sbăteau mai tare după pâine, certându-se între sine. Mai mult decât acestea. Bieții ostași români, cari zăceau bolnavi în spitalul din Lugoj, au trebuit să plătească medicului Nagy 10-20 fl., ba și mai mult, numai ca să poată fi declarați neapți și concediați¹⁸⁹.

În primăvara anului 1849, Murgu merge și el în Banat. Încearcă să organizeze o adunare populară. Convoacă o adunare la Caransebeș, la 17 iunie 1849, dorind să-i convingă pe români să se alăture revoluției maghiare, dar nu reușește. La sfârșitul lunii iunie, Eftimie Murgu, dezamăgit, se întoarce la Pesta (unde Parlamentul maghiar revenise din 5 iunie 1849)¹⁹⁰.

La Pesta Murgu se întâlnește cu Nicolae Bălcescu în ziua de 31 iunie 1849. Nicolae Bălcescu îi scrie lui I. Ghica: „Au sosit astăzi Murgu și alți deputați din Banat și Transilvania și îmi spun că acolo românii sunt foarte întărâtați contra ungarilor, căci aceștia îi maltratează foarte rău și că nu mai e chip de a-i opri a face revoluție și a se unii cu muscalii”¹⁹¹. Acest scurt fragment ne arată sentimentele românilor din vara anului 1849.

În acest context este redactat proiectul de pacificare care se semnează la 14 iulie 1849 de către Lajos Kossuth, Nicolae Bălcescu și Cezar Bolliac. A doua zi, în 15 iulie

¹⁸⁹ Ioan Boroș, *Evenimente în Lugoj și jud. Caraș (vechiu) din ultima perioadă a revoluției anului 1848/1849 de sub stăpânirea maghiară*, în *Răsunetul*, VIII, nr. 40

¹⁹⁰ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 234 și următoarea

¹⁹¹ <http://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Infrangerea-revoluției-românii66.php>

1849, Nicolae Bălcescu pleacă spre Transilvania, în încercarea de a-l convinge pe Avram Iancu să accepte acest proiect¹⁹².

În Parlamentul maghiar, în anul 1849 mai sunt parlamentari (români) doar Eftimie Murgu, Aloisiu Vlad și Axentie Bojincă. În ședința Parlamentului din 21 iulie 1849, comisarul guvernamental Fülepp Lipót cere să i se acorde concediu lui Axentie Bojincă, care era dorit în comitatul Caraș pentru potolirea populației. Prezența sa în zonă e necesară „pentru a lămuri populația de limbă română” și pentru a face recrutări¹⁹³.

Dintr-un document (22 martie 1850) rezultat din anchetarea lui Eftimie Murgu de către Tribunalul militar din Pesta, aflăm mai multe date despre acțiunile revoluționarului din vara anului 1849: „la începutul lui iunie 1849, s-a dus la băile Buziaș lângă Lugoj, pentru reabilitarea sănătății sale; de acolo însă, la sfârșitul lui iulie 1849 a plecat la Seghedin numai pentru a obține eliberarea bărbaților cu renume și a intelectualilor valahi, arestați de către partidul maghiar din pricina devotamentului lor la cauza imperială, anume Vasile Fogarași, protopopul Ștefan Bercean, Maxim Pascu și mai mulți funcționari camerali; stăruind pe lângă ministrul maghiar Szemere, lucrul i-a reușit... Întrucât după aceea, Eftimie Murgu a stat la Lugoj și în împrejurimi în împrejurimi în timpul revoluției și tocmai în ultimul stadiu al ei, și având în vedere trecutul său... Prefectura districtuală... să afle: Ce rost a avut acel act de eliberare al deținuților politici arestați la Lugoj de comisarul guvernamental Fülepp și în ce măsură Eftimie Murgu a contribuit la această eliberare?”¹⁹⁴. Eftimie Murgu acționează pentru eliberarea revoluționarilor români din Lugoj (foști (?) prieteni și colaboratori), chiar dacă, poate, nu mai fac parte din aceiași tabără politică.

Forțat de situație (trupele imperiale și țariste obțineau victorie după victorie), Parlamentul maghiar se mută la Seghedin. Aici, adoptă la 28 iulie 1849 proiectul de lege cu privire la naționalități, Legea VIII. Legea VIII avea 17 puncte și prin ea erau oferite drepturi românilor și sârbilor din Ungaria. Legea statua înființarea unei facultăți de teologie ortodoxă la Universitatea din Pesta, dreptul de a folosi limba maternă în școlile elementare, în administrația locală, în biserici și la conducerea gărzilor naționale. Legea oferea grațiere celor care luptaseră împotriva maghiarilor dacă „se vor îndrepta”¹⁹⁵.

Primul ministru Bertalan Szemere le cere comisarilor să traducă această lege și s-o explice oamenilor pentru a obține, astfel „încrederea poporului român și sârb față de guvernul maghiar”. Aloisiu Vlad pleacă să explice legea la Lugoj.

Bertalan Szemere îi cere comisarului Gábor (?) Török să traducă legea în românește, și lui Eftimie Murgu s-o ducă lui Avram Iancu, în Transilvania. Și guvernatorul Lajos Kossuth îi scrie comisatului Gábor (?) Török la Arad: „fă ca Murgu să poată ajunge în mod sigur la Iancu... folosește în așa chip clipa scumpă ca să poată fi câștigat poporul român și pentru ca să putem întrebuința imediat armele sale contra dușmanului comun”¹⁹⁶.

¹⁹² I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 234

¹⁹³ *Ibidem*, p. 225

¹⁹⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 1145

¹⁹⁵ <http://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Infrangerea-revoluției-românilor66.php>

¹⁹⁶ I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 234 și următoarea

Din anchetarea lui Eftimie Murgu, făcută de Tribunalul militar din Pesta descoperim însă că: „ministrul Szemere a vrut să-l trimită comisar al guvernului în Transilvania ca să mijlocească pe lângă conducătorul valahilor, lancu, încetarea dușmăniilor împotriva maghiarilor; el n-ar fi primit însă misiunea aceasta, și la 29 sau 30 iulie 1849 s-a întors la Lugoj fără a participa la șegința din Segedin, de unde a plecat de formă, în Transilvania; deoarece comisarul guvernamental de acolo, Fülepp, fiind la curent cu dorința ministrului Szemere, i-a făcut reproșuri pentru șederea sa inactivă la Lugoj”¹⁹⁷. Până și Eftimie Murgu își pierduse credința, deși a încercat în august să-l întâlnească pe Avram Lancu.

A' gaz
gróf Zicsi Ödön
kötél által lett kivégeztetése
September 30-kán 1849.

Execuția contelui Eugeniü Zichy

La 5 august 1849 armata austriacă din Julius Jacob Freiherr von Haynau a obținut o victorie importantă în bătălia de la *Szőreg* împotriva trupelor maghiare, poloneze și italiene comandate de Henryk Dembinszky. La 9 august 1849, imperialii obțin victoria și în bătălia de la Timișoara. George Barițiu explică: „la Temișiora comandase până atunci Dembinski, dela care lua comanda Bem. Bătălia cruntă se întâmplase în 9 august și Haynau batu atât de cumplitu pe insurgenți, în câtu armata lor pusa pe fuga către Lugosiu, luata la goana de către generalii principe Lichtenstein și br. Simbschen, parte mare din ei arunca armele și își vediu fiecare de capul seu”¹⁹⁸. În acest context, încă înainte această înfrângere, un număr mare de refugiați, inclusiv deputații rămași în Parlament s-au refugiat de la Arad la Lugoj. Lugojul devine, pentru câteva zile centrul revoluției maghiare și scena unor întâmplări ieșite din comun.

La 8 august 1849, la Lugoj se declanșează, ceea ce C. D. Aricescu numește, în broșura „*Corespondința secretă și acte inedite alle capilor revolutiuni romane de la 1848 adunate si editate de C.D. Aricescu*”, chestiunea diamantelor Contelui Eugeniü Zichy. Din cotidianul francez „*Le journal l'Assemblée nationale*” (N. 314. Vineri, 14 noiembrie 1851) aflăm „următorul episod din istoria Revoluției Maghiare”: „Ne amintim de sfârșitul trist al nefericitului contele Eugeniü Zichy, executat josnic în urma ordinului guvernului revoluționar din Ungaria. Același guvern a confiscat, cu această ocazie, bijuteriile contelui, pe care le transportase mai întâi la Pest și Debretzin, apoi la Lugos, un oraș mic din Banat. Acolo, la 8 august 1849, Duschek, ministrul maghiar al Finanțelor, în conformitate cu ordinele lui Kossuth, a dat numele Cesar Bolliac din Țara Românească, un om de încredere al fostului guvernator al Ungariei, nouă nasturi de diamant și o pereche de piteni decorați cu pietre prețioase.

¹⁹⁷ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 1145

¹⁹⁸ Giorgio Barițiu, *op. cit.*, vol. II, p. 612

De la Lugos, Bolliac s-a dus la Orșowa, unde a ajuns în același timp cu Kossuth, la 16 august 1849, la câteva zile după bătălia de la Timișoara și capitularea care a avut loc pe 13 august și care poate fi considerată ca sfârșitul insurecției maghiare¹⁹⁹.

„*Le journal l'Assemblée nationale*” publică și o copie a procesului verbal încheiat cu ocazia primirii diamantelor de către Cezar Bolliac, trimisă de corespondentul de la Pesta al ziarului:

„Eu, subsemnatul, am primit nouă nasturi de diamant (solitari) și o pereche de piteni de aur, de la ministrul Finanțelor Ungariei, din ordinul guvernatorului Kossuth.

Cesar Bolliac

Lugos, 8 august 1849.

Traducere din limba maghiară,

Subsemnații, certificăm faptul că am livrat, prin ordin al ministrului finanțelor, domnului Cesar Bolliak cele nouă butoane cu diamante menționate mai jos, și anume:

Primul, din 6 karate 17/32;

Al doilea din 5 karate 3/32;

Al treilea din 3 karate 15 /;

Al patrulea din 3 karate 1/;

A cincea din 3 karate 7/;

A șasea din 3 karate 1/;

Al șaptelea din 2 karate 1/;

Al optulea de 2 karate 1/;

Al nouălea din 1 karate 1/;

La fel și o pereche de piteni de aur. Toate din cazul principal, în special din bijuteriile aparținând contelui Zichy.

Lugos, 8 august 1849.

(Semnează)

Fulepp Lipoh, comisar guvernamental

Larody, consilier al Ministerului de Interne

Guillaume Fuchs, consilier ministerial.

Vidi: Duschek²⁰⁰.

Deși ținta atacului jurnalistic din „*Le journal l'Assemblée nationale*” era Lajos Kossuth, Cezar Bolliac se vede nevoit să intervină și să aducă precizări, deoarece și până în acel moment „afacerea diamantelor” îi crease numeroase probleme. Cezar Bolliac, aflat la Paris scrie redactorului ziarului „*Le journal l'Assemblée nationale*”, oferind informații suplimentare (22 martie 1853): „Domnule redactor, ...Am onoarea de a pune în mâinile tale relatarea exactă a faptelor care au motivat din partea

¹⁹⁹ Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii romane de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu, p. 77

²⁰⁰ Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii romane de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu, p. 79

guvernului austriac împotriva pretențiilor nefondate și care au adus sechestrarea proprietății și veniturilor mele în Țara Românească.

Spre sfârșitul Războiului Maghiar din 1849, am fost, la Arad, sub comanda generalului Bem, însărcinat de fostul său guvernator al Ungariei, Kossuth cu o misiune politică; și am primit de la Logos, pentru cheltuielile acestei misiuni, obiecte care s-au ridicat, conform estimării memoriului guvernului, care mi le-a dat, la suma de zece mii de franci. Aceste obiecte constau dintr-o pereche de pintenii de aur și nouă nasturi împodobiti cu pietre prețioase.

Mi-am îndeplinit misiunea și i-am raportat Exc. Guvernatorul Kossuth; 16 august 1849, în satul Horschova (Orșova). Nu îi datoram decât lui acest raport (asupra cheltuielilor) și i l-am dat (returnând ce nu am cheltuit?)²⁰¹.

O scrisoare a lui Cezar Bolliac către Ion Ghica prezintă evenimentele în felul următor: „și la 16 August, aflându-mă în Orșova cu o misiune foarte importantă și periculoasă, acreditat de generalul Bem către toți capii militari, aflând că d-l guvernator (Lajos Kossuth) trece Dunărea în ziua aceea chiar incognito, am stăruit foarte mult ca să-l ved, și i-am dat aci socoteală de toate misiunile cu care fusesem însărcinat de către Excelența Sa, și ne-am desfășurat între noi ca doi oameni de onoare ce au de gând să se mai întâlnească”²⁰².

Ion Ghica, la rândul lui, reia povestea, adăugând amănunte: „Când generalul Bern s'a hotărât să atace pe Ruși în Moldova pe la Oituz luând-o pe valea Trotușului, a voit să-și asigure neutralitatea sau chiar concursul armatei Otomane, care era sub comanda lui Omer-Pașa, și a trimis pe Bolliac la Pesta cu scrisori către Kossuth, propunându-l să însărcineze pe Bolliac să facă să parvie în mâinile comandirului armatei turcești un dar de valoare.

Kossuth, aprobând ideea lui Bem, a autorizat pe conservatorul tezaurului să permită lui Bolliac să aleagă și să ia un obiect de valoare. Bolliac a ales o garnitură cu pietre scumpe... nasturi de diamant și o pereche de pintenii, pentru care Bolliac a dat tezaurului adeverință de primire.

Viind în Constantinopol mai mulți emigrați Unguri, a eșut vorba că acele scule nu fuseseră predate la destinația lor și că prin abuz de încredere fuseseră ținute de Bolliac în profitul său.

Puține zile după trecerea Ungurilor în Turcia sosesc și Bolliac și trage drept la mine în Boiagikioi; îndată ce-l ved, îi vorbesc de bănuelile și acușările ce erau asupra lui pentru diamantele Comitelui Zichy; el îmi spune că cu adevărat luase acele obiecte, dar că la Orșova le dedese înapoi lui Kossuth, arătându-mi o hârtie iscălită de Kossuth în care se dicea că primise pintenii de diamant și garnitura bumbilor. Eu multumindu-mă pe atâtă, am continuat relațiile mele cu Bolliac, aperiându-l în contra tuturilor acelor cari îl acuseră. Mai târziu însă, am auzit dicându-se că într'acea hârtie de descarcare pe care Bolliac nu mi-o citise toată, s'ar fi aflat fraza următoare ca postscript: „rămînd

²⁰¹ Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluției române de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu, p. 82

²⁰² Ion Ghica, *Amintiri din pribegia de după 1848. Noue scrisori către V. Alecsandri*, p. 624 și următoarele

asupra d-lui Bolliac numai pietrile de diamant dela bumbi”, frasă pe care nu mi-o aretase”²⁰³.

Cezar Bolliac vine, într-o altă scrisoare, cu o explicație mai complexă pentru ce s-a întâmplat (într-o scrisoare din 20 septembrie 1849 către Ion Ghica): „Printr’o scrisoare a d-lui Bem, trimisa cu curier într’adins, eram chemat cu orice preț lângă dînsul în Transilvania. Am plecat în aceeași di (16 august 1849), nesocotind toată prinejdia, cu mirarea chiar a bărbaților de arme ce fugea fiecare încotro vedea cu ochii. Am putut străbate până noaptea în Caransebeș, dar aci mi s’a tăiat drumul de vrajmași și, lăsându-mi trăsura cu tot ce avusesem lîngă mine, scăpai numai cu trupul în trăsura d-lui Filip, cu care am venit până la Mehadia; căutând însă ori-ce mijloc ca să me pociu întoarce unde eram chemat. Aci am găsit și pe d-l Szemere, cu care avui o lungă vorbire, căci era strein mai la toate câte se trecuse între mine și Bem, între mine și Kossuth.

Cezar Bolliac (1813-1881)

Bănuind că poate va afla la mine ceva care să-i prindă bine în rușinoasa-i fugă, îmi spuse că el este acum guvernatorul, că Kossuth s’a gonit din Ungaria și că trebuie să-i dat lui socoteală, de cele ce am lucrat cu Bem și Kossuth. Pentru că nu am vrut să-i cred guvernator, a luat cu mine un ton ce se poate lua numai într’un timp de anarhie ca acela și pentru care cred că, va fi silit să-mi dea socoteala când ne vom întâlni. Rușinat de aceasta sau nu știu de ce, a plecat îndată, și eu am ramas căutând neîncetat cum să me due la Bem. Un capitan desgustat foarte, ce căuta să-și facă drum prin România în tara sa, dar care voia să, între în România cu Bem și d’acolo să plece, proiecta să apuce munții ce dicea că cunoaște. Acestuia, față cu d-l K. Batyani, i-am făgăduit că, dacă va pute să me ducă și pe mine până în tabăra lui Bem, eu îi voi da pașaportul meu și o sută galbeni ca să se ducă unde va voi. Eram în punct de plecare, când aflară că și munții aceia erau coprinși de vrajmași, atunci furăm siliți să venim la Orșova. Am intrat până la schela Cladovi, m’am întors înapoi, m’am întâlnit cu Szemere foarte rece... Am fost la d-l Visotki, am ședut și împreună cu Polonii am trecut Dunărea... Viind la Constantinopol aflai că și aci ar fi respândit împotriva-mi dl. Szemere veninul calomniei, dar dumnea-lui nu mai era aci... Stau de trei luni în Constantinopol așteptând o consecuență a amenințărilor lui Szemere, și ca să dau o dovadă de probitatea mea. Nu se arată nimeni care să-mi ceară socoteală dar ce folos, că-mi vine din când în când câte o suflare din veninul ce a versat Szernere”²⁰⁴. Am redat acest lung fragment pentru că, pe lângă enigma diamantelor, mai rămân câteva. La ce se referă Cezar Bolliac când scrie despre „la toate câte se trecuse între mine și Bem, între mine și Kossuth”? Și care este motivul pentru care „printr’o scrisoare a d-lui Bem, trimisa cu curier într’adins, eram chemat cu ori-ce preț lângă dînsul în Transilvania”? Având în vedere discuția lui

²⁰³ *Ibidem*, p. 624 și următoarele

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 629 și următoarele

Despre încercările de a-l aduce pe Iancu avem un alt document scris de K. M. Pataky (poate și acesta are legătură tot cu Cezar Bolliac și cu „afacere a diamantelor contelui Zichy”). Iată ce relatează acesta: „...S-a sperat că în cazul concentrării tuturor forțelor maghiare sub conducerea lui Bem s-ar mai putea realiza lucruri mărețe.

Ministrul de finanțe, Duschek, s-a deplasat cu grabă de la Arad aici cu tezaurul statului și presa de bancnote spre o mai mare siguranță. Cu el se aflau mulți funcționari guvernamentali și deputați și părea că toți așteaptă salvarea patriei prin Bem și Transilvania. Asupra ultimelor evenimente de acolo ei se aflau în totală necunoaștere. Kossuth însuși și ceilalți miniștri și deputați se aflau la Arad, unde urma să mergem și noi. Știrea că Dembinski era cu armata lui în apropiere de timișoara ne-a determinat să pornim la acest drum. Bem urma să preia de acolo îndată comanda.

De câțeva vreme se stabilise
 pacea cu valahii transilvani, în
 sensul că aceștia stăteau liniștiți
 în munții lor și ne inoportunau
 puțin. Între timp, erau în curs și
 alte tratative purtate cu mare zel
 prin emisarii din Valahia. Cu

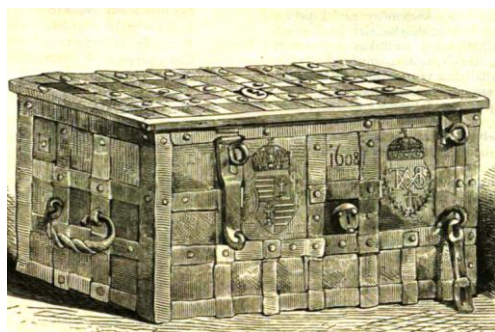
Față de condițiile date, se părea că într-adevăr aceasta era singura cale acceptabilă pentru un compromis, deoarece, după atrocitățile de mai multe ori menționate pe care le-au comis aceste gloate valahe asupra celorlalți locuitori ai Transilvaniei, era imposibil să se presupună o conviețuire pașnică, în cazul acordării unei amnistii generale, necondiționată, între populația maghiară jefuită și ajunsă în parte cerșetoare, pe de o parte, și jefuitorii lor, de pe altă parte. Ura între cele două părți era prea mare! Îndârjirea maghiarilor nenorociți a fost tot atât de dreaptă, pe cât de justificată era și teama valahilor față de mânia și răzbunarea celor dintâi.

Planul acesta, cu toate că era puțin aventuros, ar fi fost foarte lesne de executat și ar fi putut contribui mult la o întorsătură favorabilă a lucrurilor, dacă s-ar fi pus în

150

aplicare în timp oportun. Iancu însuși, și cu el cea mai mare parte a conaționalilor săi, s-au declarat încă mai înainte de acord; a condiționat însă acest lucru de numirea sa ca general al guvernului maghiar; de asemenea, și-a rezervat confirmarea ofițerilor din trupele sale propuși de el, pentru care cerea aceleași ranguri ca și ceilalți ofițeri maghiari; Iancu a vrut să păstreze și comanda trupelor sale proprii.

Partea maghiară nu s-a învoit pînă acum cu aceste condițiuni; însă acum s-a încheiat la Lugoj, în acest sens, tratatul cu emisarii valahi (Cezar Bolliac ?). Bem, care se opusese mai înainte, a refuzat și acum să accepte condițiile menționate; cedînd în cele din urmă forței împrejurărilor, nu s-a mai opus și, în baza procurii ce i-a fost dată de guvernatorul țării, el l-a numit pe Iancu, printr-o scrisoare, general, cu condiția ca acesta să vină imediat cu trupele sale la Făget. La Făget, Iancu ar fi urmat să prezinte situația trupelor și să primească confirmarea ofițerilor propuși de ele. În același timp i s-ar fi dat și celelalte dispoziții, ruta de marș și s-ar fi preluat aprovizionarea tuturor trupelor din ziua sosirii lor la Făget. Din păcate, și această concesiune a venit prea târziu”²⁰⁵. La 8 august 1849, Josef Bem acceptă împăcarea cu Avram Iancu și-l numește general în armata maghiară.

Simbolurile puterii regilor Ungariei și cufărul în care erau ținute

După înfrângerea de la Timișoara, la 11 august 1849, Lajos Kossuth, guvernatorul Ungariei demisionează, la Arad, în favoarea generalului Arthur Görgey.²⁰⁶ După transferul puterii, la ora 11, Lajos Kossuth a plecat din Arad, în trăsura generalului Kossuth Damjanici, însoțit de locotenent-colonelul Sándor Asbóth, pentru a merge la Lugoj. Aici se găseau o parte din trupele armatei maghiare înfrînte, unii membri ai guvernului și unii oficiali publici. Ajuns la Radna, Kossuth s-a întâlnit cu miniștrii Bertalan Szemere, Lajos Batthyány și Ferenc Duschek. În orele nopții împreună cu Bertalan Szemere și Lajos Batthyány, Lajos Kossuth și-a continuat drumul și a ajuns la Lugoj a doua zi dimineăta. Aici, Josef Bem, care era rănit încercase să adune rămășițele armatei, dar când au ajuns Lajos Kossuth la Lugoj, generalul era deja plecat. De reorganizarea armatei se ocupa generalul Richárd Guyon. Un curier i-a adus lui Lajos Kossuth vestea că Arthur

²⁰⁵ Cornelia Bodea, *1848 la români – O istorie în date și mărturii*, vol. II, p. 1104 și următoarele

²⁰⁶ Ela Cosma, *Cronologia anilor 1848-1849 în Transilvania*,

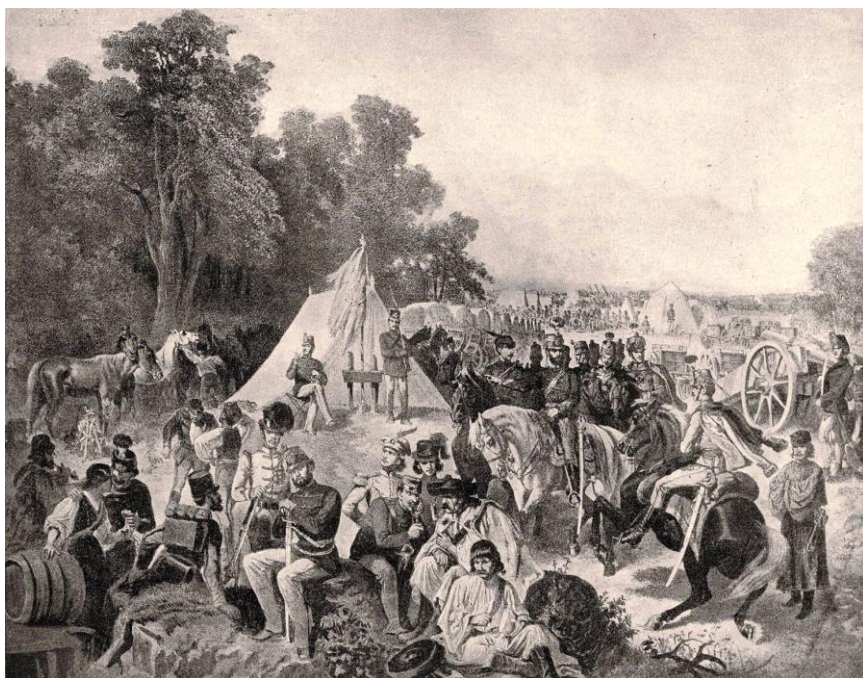
Görgey a sugerat predarea necondiționată în consiliul de război din seara precedentă. Această știre l-a făcut pe revoluționarul maghiar, la 12 august 1849, din Lugoj, să-i scrie lui Arthur Görgey o lungă epistolă în care enumeră motivele pentru care a demisionat. În continuare, apelând la sentimentul onoarei, Lajos Kossuth, încearcă să-l convingă pe Arthur Görgey să nu se predea: „dar v-am dat putere guvernamentală în beneficiul națiunii... și este datoria mea să vă reamintesc că nu vă puteți imagina că sunteți eliberat de responsabilitățile față de națiune... Te rog să-ți reamintești, în numele națiunii, să respectați dreptul suveran al națiunii. Amintiți-vă că nu sunteți stăpânul, ci primul servitor al națiunii; și amintiți-vă că armata nu este a voastră, ci a națiunii... Eu aș considera o trădare dacă ar fi să negociați nu în numele națiunii, ci doar în numele și pentru armată... Îi datorez mie și țării mele să fac această declarație...”²⁰⁷.

Tot în această zi de 12 august 1849, la 7 1/2 seara, din Lugoj, Lajos Kossuth trimite o altă scrisoare locotenentului-colonel, de origine poloneză, Zamoyski. Această scrisoare e redactată în contextul în care conducătorii legiunii poloneze staționate la Lugoj, auzind zvonuri despre depunerea armelor, au cerut lui Bem să le permită să treacă granița, pentru a nu le cădea în mâinile trupelor țariste. Josef Bem a calificat această solicitare drept lașitate. Conducătorii legiunii i-au cerut contelui Zamoyski, care la vremea respectivă era un agent diplomatic al grupului de emigrare polonez al lui Czartoryski, să meargă la Lugoj pentru a discuta cu Kossuth. Lajos Kossuth i-a transmis lui Zamoyski că legiunea poloneză poate părăsi țara cu onoare datorită situației fără speranță. De asemenea, Kossuth a discutat cu generalul Guyon, adjunctul Bem, pentru a permite Legiunii să poată trece frontiere pe la Orșova. Prin această scrisoare Lajos Kossuth l-a informat pe Zamoyski că generalul Richárd Guyon s-a declarat de acord ca trupele poloneze și italiene să treacă frontiera pe la Orșova: „Generalul Guyon s-a declarat de acord și va da ordine ca polonezii și italienii să plece spre Caransebeș și spre Orșova. Fiți suficient de amabil să luați legătura cu el și vă rog să-mi comunicați ordinele lui imediat ce legiunea le primește. Cât despre bani, el nu are nici unul. Tocmai am trimis lui Arad o scrisoare pentru asta... În final... trupele vor primi în... hrană”.

La finalul scrisorii Lajos Kossuth acceptă oferta contelui de a părăsi țara împreună cu el: „Cât despre mine, cu permisiunea dumneavoastră, voi folosi oferta generoasă pentru a mă ajuta și te voi însoți cu condiția de a călătorii incognito și de a fi considerat „unul dintre servitorii tăi”. Primește, domnule conte, asigurarea celei mai perfecte considerații a mea”²⁰⁸.

²⁰⁷ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/531-lugos-1849-augusztus-12-kossuth-levele-gorgeyhez-lugosrol-figyelmezteti-a-reanehezede-felelosseget-es-felszolitja-hogy-targyalasainal-az-eges-179B4/>

²⁰⁸ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/532-lugos-1849-augusztus-12-kossuth-levele-zamoyski-laszlo-lengyel-ezredeshez-kozli-vele-a-lengyel-legio-tovabbvonulasaval-kapcsolatos-intezkedese-179C8/>

Tabăra maghiară după bătălia de la Timișoara (august 1849) - colecția Lajos Ernst

La Lugoj a ajuns și coroana regilor Ungariei, însoțită și de celelalte simboluri ale puterii monarhilor maghiari: sceptrul, spada și globul crucifer. Revoluționarii maghiari nu voiau ca austriecii să pună mâna pe ele și Franz Joseph să se încoroneze ca rege legitim al Ungariei. Revoluționarii au hotărât să ascundă coroana și celelalte simboluri de încoronare. În retragerea conducătorilor revoluției, cufărul cu coroana maghiară a fost dus de la Pesta la Debrecen, Szeged, Oradea, Arad, Lugoj și Caransebeș, ca în final să fie îngropate la Orșova²⁰⁹. S-a încercat ascunderea ei la Lugoj și la Caransebeș, dar locurile au fost nepotrivite. După bătălia de la Timișoara, prim-ministru revoluționar Szemere Bertalan a încercat să ascundă coroana. În 12 august 1849, au încercat să îngroape comoara la Lugoj²¹⁰, iar apoi la Caransebeș.

În 10 august 1849, a doua zi după bătălia de la Timișoara, o parte din unitățile armatei maghiare înfrânte au început să se strângă la Lugoj.

²⁰⁹ De operațiunea salvării coroanei s-a ocupat prim-ministru revoluționar Szemere Bertalan. Ajuns în 14 august 1849 la Caransebeș, cu ajutorul lui Fülepp Lipót, comisarul guvernamental pentru comitatul Caraș, a încercat să ascundă cufărul cu coroana într-una din minele părăsite ale lui Hoffmann. După ascunderea cufărului, comisarul s-a temut că minerii care l-au ajutat să-l ascundă vor trăda, așa că lada care conținea însemnele regalității maghiare a fost scoasă din această mină. Szemere Bertalan a dus coroana la Orșova unde a îngropat-o într-un loc sigur. Coroana a fost găsită în anul 1853 de către agenții imperiali în urma informațiilor primite de la unul dintre cei ce participaseră la ascunderea ei. Pe locul unde a fost ascunsă coroana, împăratul Franz Josef a construit o capelă. Capela a fost acoperită de Dunăre în urma inundării Orșovei vechi apele de lacului de acumulare de la Porțile de Fier.

²¹⁰ <http://dicto-simpliciter.blogspot.com/2013/08/periplul-coroanei-sfantului-stefan-in.html>

H. Desprez scrie despre aceste evenimente, relatând că: „Bem, după înfrângerea de la Timișoara, înainte de a întreprinde orice, voi să se sfătuiască cu Görgey și se duse la Arad cu acest gând. Görgey mărturisi generalului polon că intenția sa era să depună armele. Bem exprimă o părere cu totul opusă. El socotea că cu cei 24000 de oameni a lui Görgey, cu garnizoana Aradului comandată de Damianich, cu resturile armatei lui Dembinski și cu secuii din Transilvania, se putea încă întruni 60000 de oameni. Görgey obiectă... Bem... Se întoarce la Lugoj, în pădurile unde se adunaseră câteva din batalioanele împrăștiate la Timișoara. Își adună 200 de ofițeri, le expuse situația și speranțele care le aveau, evitînd să pronunțe numele lui Görgey; îi însuflețește și îi face să jure că vor muri pînă la unul... Dacă câteva mii de oameni stăruiau cu el împreună în credința lor pentru drapel, el era hotărît să se închidă în munții cei abrupti care constitue frontiera Transilvaniei cu Valahia, și să înceapă acolo, în afara Ungariei supusă, o nouă luptă, așteptând împrejurări mai favorabile”²¹¹.

La Lugoj, generalii Vécsey, Kmetty, dar mai ales Richárd Gúyon, au depus un efort extraordinar pentru a aduna trupele dezorganizate. Pe 12 august 1849, aici sunt strânși aproximativ 20.000 - 25.000 de soldați maghiari, aproximativ jumătate din trupele care au luptat la Timișoara. Problema cu care se confruntă este aceea că nu există mâncare. „În oraș”, a scris un martor ocular, „populația română a ascuns cantități mari de cereale în momentul în care armata s-a apropiat și a suferit de foame în prima zi de sosire. Prețul mîncării a atins un nivel atât de mare, încât au promis 1-2 forinți pentru o bucată de pâine neagră pe jumătate coaptă și a avut noroc cine l-ar putea obține la prețul respectiv. În zilele următoare, nu numai pâinea, ci și fructele și legumele au dispărut; iar refugiații au fost nevoiți să moară de foame, sub cerul liber, cu răni nebandajate peste stivele pline de cereale ale românilor”²¹².

Despre aceasta amintește și ziarul minorităților care consemnează că oamenii: „au cules tot cucuruzul de pe câmp, viile le-au devastat, au dus fânul din magazii. Lipsa e enorm de mare”. Istoricul Pesty Frigyes consideră și el că la Lugoj s-au adunat circa 25000-30000 de soldați maghiari și că această concentrare a dus la o mare problemă: lipsa proviziilor. Izvoarele maghiare afirmă că vinovați de această listă sunt românii din Lugoj, care, așa cum scrie Pesty Frigyes., aveau alimente, dar a refuzat să le ofere armatei și trupele maghiare nu au mai putut continua lupta²¹³. Acuzația că armata maghiară a renunțat la luptă datorită faptului că românii din Lugoj au ascuns alimentele e lipsită de sens. Dacă, armata maghiară ar fi vrut să se continue lupta ar fi căutat și rechiziționat alimentele. Adevărul este că în acel moment armata maghiară era demoralizată și liderii erau nehotărâți (sau hotărâți să se retragă și/sau să se predea) și de aceea nu au fost luate măsuri pentru aprovizionarea ei.

H. Desprez consemnează că generalul Josef Bem care dorea să continue să lupte cu armatele ruse și austriece: „porni... spre Transilvania, să-l atace pe Lüdgers, care nu era la o mare depărtare. Nu era însă decît o tentativă disperată... Görgey acționa vizibil împotriva. Ideea unei apropieri de Rusia măgulea ambiția celor mai mulți ofițeri care,

²¹¹ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 1110 și următoarele

²¹² <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzabadsagharcTortenete-SzabadsagharcTortenete-194849-es-szabadsagharc-tortenete-2-2/gracza-gyorgy-az-184849-iki-magyar-szabadsagharcz-tortenete-512E/v-kotet-30FE/iv-az-orosz-betores-negyedik-resz-5136/>

²¹³ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 231 și următoarele

cîştigîndu-și gradele în cîteva luni numai, sperau, potrivit insinuărilor generalilor ruși, să fie menținuți în comodele lor situații. Vești pe de ascuns circulau în armată. „Bem, se spunea, era singurul obstacol care se opunea unei păci onorabile și avantajoase promisă de ruși”. „De ce s-ar arăta generalul polon mai ungur decît înșiși ungurii?” „Nu cumva acestea erau semne de intenții ascunse și planuri perfide?” „Nu ne-am luptat destul pentru interesele și pasiunile polonezilor?” – Aceste murmure agitau armata lui Bem în momentul în care s-a aflat că supunerea lui Görgey față de ruși era fapt consumat la Șiria”²¹⁴.

La 13 august 1849, armata maghiară în frunte cu Arthur Görgey se predă la Șiria, în fața generalului armatei ruse, contele Theodor von Rüdiger. Continuă să existe o rezistență maghiară slabă până la 25 august 1849²¹⁵.

Conform celor consemnate de H. Desprez lui „Bem (care) voia să dea lupta a doua zi,... i se raportă că ofițerii săi, seduși prin scrisorile și proclamațiile lui Görgey, atraseră o bună parte din armată și că în loc să se gîndească la luptă, trupele se pregăteau să se predea rușilor. Bem adresează atunci generalului Lüders cererea pentru un armistițiu, care să-i îngăduie, spunea el, negocierea capitulării armatei sale. Apoi, fără a aștepta răspunsul, încredință comanda trupelor maghiare unuia dintre locotenenții săi, urmat numai de 2000 călăreți devotați, se îndreaptă spre frontiera cu Turcia, pe unde îl precedaseră Dembinski, legiunea polonă, Kossuth și alte cîteva mii de maghiari”²¹⁶.

Bătălia de la Lugoș (august 1849) - colecția Lajos Ernzt

²¹⁴ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 1110 și următoarele

²¹⁵ Ela Cosma, *Cronologia anilor 1848-1849 în Transilvania*

²¹⁶ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 1110 și următoarele

Învingătorul de la Timișoara, Julius Jacob Freiherr von Haynau trimite două corpuri de armată, conduse de generalul locotenent Georg Heinrich Ramberg și de prințul Franz de Paula Joachim Joseph von und zu Lichtenstein în urmărirea trupelor maghiare. Imperialii ajung în fața Lugojului pe data de 14 august 1849. Însă, în acea noapte, armata maghiară, slăbită, începe să se retragă spre Făget. A doua zi, în pe august 1849, generalul Ramberg își dă seama că maghiarii s-au retras și pornește spre ei. Generalul maghiar György Kmetty a primit misiunea de a acoperi retragerea armatei. Pentru a îndeplini această sarcină, are doar 3.000 de oameni și 12 tunuri. Cu aceste trupe, în 15 august 1849, generalul Kmetty reușește să rețină armata imperială întreaga zi în apropierea Lugojului.

Din mărturia lui Árpád Ozoray, ofițer de artilerie al armatei maghiare, avem mai multe informații despre această luptă. Acesta povestește că pe 15 august 1849, la 8 dimineața, sub comanda lui Kmetty, aproximativ 3.000 de soldați, au ocupat în zona înaltă din apropierea Lugojului. Curând, trupele generalului generalul Ramberg au început să tragă. Kmetty a dispus trupele maghiare astfel încât armata sa părea de cel puțin cinci sau șase ori mai numeroasă. Din acest motiv, austriecii nu au îndrăznit să atace și s-au limitat să tragă de la depărtare. Luptele au continuat toată ziua și totuși armata austriacă nu a reușit să avanseze. În jurul orei 16, generalul Kmetty a ordonat oamenilor să mai reziste câteva ore, dacă este posibil, și apoi să se retragă, după care a plecat. Colonelul Kálmán Csutak a rămas comandantul trupelor. Trupele maghiare au continuat să lupte în apropierea Lugojului până după șase și jumătate după-amiaza, și abia apoi s-au retras. Datorită întinericului, trupele austriece nu i-au urmărit. Soldații maghiari care au participat la această luptă s-au retras, plini de speranțe, spre Făget. Însă, pe drum, aceste speranțe dispar când soldații află că Kossuth a părăsit țara. „- Imposibil! strigă soldații. - Da! Vine răspunsul. A scăpat prin Lugoj. Mulți au văzut-o. Dar nu numai Kossuth a plecat, ci și generalii: Dembinsky, măcelarul. Vestea proastă nu este singură”²¹⁷.

Despre aceste zile și despre comportamentul maghiarilor față de polonezi în ultimele zile ale revoluției găsim detalii și într-o scrisoare a lui Cezar Bolliac către Ion Ghica (într-o scrisoare din 20 septembrie 1849): „Am plecat în aceeași zi (16 august 1849), Am intrat până la schela Cladovi, m’am întors înapoi... omora Ungurii pe Poloni în uliță, și după cum am aflat din pricina lui Szemere, care dicea că, din pricina Polonilor au venit Muscalii în Ungaria și s’a pierdut cauza. Am fost la d-l Visotki, am ședut și împreună cu Polonii am trecut Dunărea”²¹⁸.

La Lugoj, armata maghiară, aflată în retragere a dat foc podului de peste Timiș pe 15 august 1849. Primarul Constantin Udria, a încercat să stingă focul cu ajutorul gărzii naționale și a deținuților din închisoarea comitatului. În evenimentele care au avut loc, sergentului Miță Paulovici a fost împușcat, iar primarul Constantin Udria a trebuit să se salveze sărind în Timiș²¹⁹. Ioan Boroș menționează despre acest eveniment că: „fiind armata maghiară în retragere cu fuga, pentru ca să împiedice urmărirea mai

²¹⁷ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzabadsagharcTortenete-SzabadsagharcTortenete-194849-es-szabadsagharc-tortenete-2-2/gracza-gyorgy-az-184849-iki-magyar-szabadsagharcz-tortenete-512E/v-kotet-30FE/iv-az-orosz-betores-negyedik-resz-5136/>

²¹⁸ Ion Ghica, *op. cit.*, p. 629 și următoarele

²¹⁹ Cristian Oliviu Gaidoș, *op. cit.*, p. 17

grabnică din partea oastei imperiale, a demandat ca podul de lemn de peste Timiș, ce leagă laolaltă partea română cu partea germană a Lugojului, să fie aprins și apoi distrus. În această învâlmășeală, negăsind destui oameni destui oameni care să stingă focul, și deși insurgenții trecători împiedicau ca focul să fie stins, Constantin Udria a stat neclintit pe pod chemând oamenii în ajutor, și, fiind în primejdie de moarte viața lui, de moarte sigură numai așa a scăpat că la apropierea armatei insurgenților s-a aruncat în Timiș, succedând a mântui distrugerea podului”²²⁰.

În 15 august 1849, trupele austriece au intrat în Lugoj. Generalul Josef Bem și trupele care i-au rămas fidele, se afla la Făget. Aici, în noaptea de 14-15 august 1849, generalul de origine poloneză se întâlnește cu Eftimie Murgu. Generalul Josef Bem dorea să continue lupta și îl trimite pe Eftimie Murgu să îi ceară lui Avram Iancu să i se alăture. A doua zi, generalul Bem ajunge la Dobra și trimite curieri după Ludovic Kossuth, încercând să-l determine să se întoarcă și să continue lupta²²¹. Acesta e contextul în care trebuie înțeleasă și afirmația lui Cezar Bolliac: „*printr’o scrisoare a d-lui Bem, trimisa cu curier într’adins, eram chemat cu ori-ce preț lângă dînsul în Transilvania*”.

Georgio Barițiu scrie despre ce a urmat: „unu restu din acea armată ajunse cu Bem și cu Guyon la Dobra. Bem cu cerbicia sa fără pereche încă totu mai voia se continue revoluția și să se bată din nou cu Lüders. Acum iese chiaru o parte mare din unguri s-au fost săturatu de elu și începuseră a’lu vorbi de reu, precum se întempla la toți oamenii prea cutediator, înse nefavorați de dînsa Fortuna”²²². Dată fiind situația și generalul Josef Bem va fi nevoit să treacă în sudul Dunării²²³.

Dintr-o scrisoare (Pesta, 23 martie 1850) a locotenentului colonel Nedelcovics Michalowski, anchetatorul lui Eftimie Murgu către Comandantul districtual militar cezaro-crăiesc din Sibiu este descrisă activitatea lui Murgu din vara anului 1849 și arestarea lui: „Eftimie Murgu, fost deputat dietal al Lugojului, care a participat la adunarea rebelilor de la Debrețin și după hotărîrea înalt-trădătoare de la 14 aprilie 1849, și care mai înainte s-a bucurat de o mare popularitate printre valahii din Banat, conform mărturiei sale, la 28 iulie 1849, la Szegedin, a primit propunerea din partea ministrului maghiar Szemere, să se deplaseze în Transilvania în calitate de comisar guvernamental, pentru a mijloci, pe lângă Iancu, conducătorul valahilor, încetarea ostilităților împotriva maghiarilor; misiune pe care ar fi refuzat-o. Totuși el a călătorit, în prima jumătate a lunii august 1849, de formă în Transilvania; ar fi ajuns însă numai pînă la Ilia de pe Mureș... ar fi auzit că Lugojul era deja ocupat de trupele imperiale, și atunci, pe căi ocolite s-a întors acolo, unde el, ascuns în podul unei case, a fost arestat la 22 august 1849”²²⁴.

²²⁰ <https://redesteptarea.ro/constantin-udria-primarul-revolutiei-de-la-1848-nu-are-nici-macar-nume-de-strada-in-lugoj/>

²²¹ I.D. Suci, *op. cit.*, p. 235 și următoarea

²²² Georgio Barițiu, *op. cit.*, vol. II, p. 612

²²³ După înfrângerea revoluției maghiare Josef Bem s-a stabilit în Imperiul Otoman, unde a adoptat islamul. Și-a luat numele de Murad (Pașa) și sultanul l-a numit în postul de pașă a Alepului. Din această poziție a luptat cu succes împotriva beduinilor. La 10 decembrie 1850, a murit de malarie.

²²⁴ Cornelia Bodea, *1848 la români – O istorie în date și mărturii*, vol. II, p. 1151

Ioan Boroș afirmă, fără să adauge o dată, că la Lugoj „în casa protopopului român unit Ștefan Bercean pribegii își dau întâlniri și se sfătuiau; că pe Eutimie Murgu cum l-a ascuns numitul protopop în biserica sa ca să-l scape din mâna Austriacilor...”²²⁵.

Un document (22 martie 1850) emis de Tribunalul militar din Pesta, referitor la ancheta făcută lui Eftimie Murgu ne dezvăluie și el faptul Murgu a fost trimis „ca să mijlocească pe lângă conducătorul valahilor, Iancu, (cu această ocazie el s-a înfîlnit, din întâmplare, la trecerea lui prin Făget, cu generalul insurgenților, Bem...) El ar fi ajuns numai pînă la Ilia, de unde, cînd a auzit că Lugojul este ocupat de trupele imperiale, s-ar fi întors și în ziua sosirii lui, 22 august 1849, a fost arestat”²²⁶.

Julius Jakob Freiherr von Haynau și Fürst Paskiewitsch

După ce a fost arestat și anchetat Tribunal Militar cezaro-crăiesc din Pesta „a hotărît în unanimitate că: Eftimie Murgu... a rămas membru al dietei ilegale maghiare și a participat la ședințele și voturile acesteia și după primirea încunoștințării preînaltului decret de dizolvare a ei din 3 octombrie 1848; a urmat adunarea rebelilor la Debrețin și apoi a apărut și la Seghedin... a sprijinit, prin aclamare, mișcarea înalt trădătoare a lui Ludovic Kossuth din adunarea de la 13 aprilie 1849, pentru desprinderea Ungariei de Austria, pentru detronarea și exilarea dinastiei... în august 1849, în urma recomandării ministrului-președinte Szemere, a încercat în mod serios să mijlocească împăcarea românilor din Transilvania cu guvernul rebelilor, având în această privință, la 15 august 1849, la Făget, o consfătuire cu generalul insurgenților, Bem. Fiind

dovedit vinovat... crimă de înaltă trădare... acesta urmează să fie condamnat la moarte prin ștreang...”²²⁷. Condamnarea la moarte a fost transformată, mai târziu în închisoare. Pe lângă Eftimie Murgu și Aloisiu Vlad și Axentie Bojincă au fost arestați și condamnați la închisoare.

După pacificarea Banatului, Julius Jakob Freiherr von Haynau²²⁸ l-a numit pe pe Achille Deschan comisar gubernial în Caraș. Acesta a numit noi funcționari în

²²⁵ Boroș, Ioan, *Un răspuns și un avertisment tineretului de astăzi*, în Transilvania, anul LIII, nr. 9, septembrie 1922, p. 599-600

²²⁶ Cornelia Bodea, *1848 la români – O istorie în date și mărturii*, vol. II, p. 1145

²²⁷ *Ibidem*, p. 1154

²²⁸ Dacă în Austria Julius Jakob Freiherr von Haynau era văzut ca un erou, în special de către soldații săi, în Ungaria și în Italia, a fost acuzat de numeroase violențe. Soldații săi i-au spus „Tigrul Habsburgic” dar, italienii și maghiarii l-au numit „Hiena din Brescia” și „Călău din Arad”. A

administrația Carașului, fideli casei de Habsburg, și a încercat să refacă finanțele zonei și să restabilească ordinea. Rebelii maghiari reușiseră să recruteze 8.000 de oameni din zonă și epuizaseră sau sustrasera banii comitatului²²⁹.

Pentru sudul Ungariei, una din consecințele înfrângerii revoluției a fost constituirea, la 18 noiembrie 1849, prin patentă imperială, a regiunii *Voivodina Sârbească și Banatul Timișean*. Împăratul Franz Joseph și-a luat și titlul de Mare Voivod al Voivodinei și al Banatului Timișean. Comandant militar, apoi provinciei este numit Generalul baron Ferdinand Mayerhofer a fost numit comandant militar și apoi guvernator provizoriu al *Voivodinei și Banatul Timișean*. Limba maghiară a fost înlăturată din administrație și germana devine limba oficială a provinciei.²³⁰

Noua regiune era subordonată, la Viena, Ministerului de interne și era separată de Ungaria și era împărțită în două zone: Bacica-Torontal și Timiș-Caraș. În 1851, regiunea a fost împărțită în cinci cercuri (prefecturi): Timișoara, Lugoj, Torontal, Sombor, Novi Sad. În justiție, curți de apel erau la Timișoara, Lugoj și la Sombor, iar Curtea supremă de justiție era la Timișoara. Funcțiilor publice erau deținute de germani sau slavi germanizați²³¹.

George Barițiu arată că prin „prea înalta patentă din 18 Novembre 1849 emanată din plentitudinea potestatii absolute, contrasemnata de către optu miniștrii din cabinetul Schwarzenberg, cu provocare la una alta patentă din 15 Decembre 1848 și la art 1 et 72 din constituțiunea dela 4 Martiu teritoriul care coprindea până atunci comitatele Baci-Bodrog, Torontal, Temeș, Caraș (Bacska și Banatul), cu districtele Ruma et Ilok rupte din comitaul Sirmei avea se poarte pe viitorul numirea de Voievodatul Serbiei și Banatul Timișoarei. Adeacă Voivodina se considera ca favoare făcută serbilor și Banatul românilor, însă departe de a îndestula mai alesu pe romani în aplicare practică”²³².

Dar de această situație, așa cum scrie George Popoviciu, „bănățenii nu erau deloc mulțumiți... (și) au redactat o petițiune provăzută cu 600 semnături, dându-o unei delegațiuni să o înainteze urgent. În 26 Noemvrie 1849 pornește delegația din Lugoj. Membrii delegației erau: Nicolae Capra, mare proprietar, Constantin Udria, primar, Alexandru Atanasievici, procuror, și Iova Popovici, comerciant”²³³.

ordonat ca femeile care îi susțineau pe revoluționari să fie biciuite pe stradă. Tot el a ordonat executarea celor 13 generali rebeli maghiari la Arad la 6 octombrie 1849. Reputația sa s-a răspândit și a devenit extrem de detestat. A călătorit mult și a avut parte de numeroase reacții adverse. La Bruxelles, a scăpat cu greu de mulțimea care dorea să-l linșeze. La Londra, el a fost atacat de câțiva muncitori de la fabrica de bere Barclay & Perkins, care au aruncat cu noroi și gunoi în la și l-au alungat pe strada Borough High, strigând „Jos cu măcelarul austriac!”. Când revoluționarul italian Giuseppe Garibaldi a vizitat Anglia, în 1864, a insistat să viziteze fabrica de bere pentru a le mulțumi muncitorilor care-l alungaseră pe Haynau.

²²⁹ Ela Cosma, *Revoluția de la 1848 – un catalog de documente și regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj)*, vol. I

²³⁰ Ghid cronologic..., p. 124 și următoarele

²³¹ Miodrag Milin, *op. cit.*

²³² Georgio Barițiu, *op. cit.*, vol. II, p. 661

²³³ George Popoviciu, *op. cit.*, p. 45 și următoarele

Împăratul Frantz Joseph și curtenii săi

Această Petiție a lugojenilor cere împăratului despărțirea de sârbi și unirea cu ceilalți români din Imperiu: „Maiestatea Voastră! Pe când altor națiuni dat le-a fost să se laude cu bucuria triumfătoare, că au primit dela M. Voastră favorurile acordate preagratios... Românii din Banat, pentru a fi uniți cu Voevodina sârbească, *au fost despărțiți prin preainaltul patent din 18 Noemvrie a.c. de către frații lor de peste Murăș*, sunt atât de nefericiți, că în locul sentimentelor așteptate și dorite de bucurie și de grațitudine, trebuie să comunice M. Voastre numai sentimente de durere.

Pentru-că cu cât mai sigur sperau Românii, basați pe credința lor, dovedită prin numroase jertfe... Maiestatea Voastră să vă îndurați preagratios, a separa districtul locuit de Români din Timiș și Caraș... de către Voevodina sârbească, și *să dispuneți să fie împreunat cu celălalt teritor locuit de Români, de peste Murăș*, și anume, cu atât mai vârtos, cu cât dela un popor numeros, supus cu credință casei imperiale, cum e cel român,... în vremuri de primejdie puternic ajutor este de așteptat, și cu atât mai puternic, cu cât mai numeroasă, mai puternică, și mai plină de grațitudine e națiunea. Ai M. Voastre preacredincioși supuși. În Decemvrie 1849 (Urmează peste 600 de semnături)”²³⁴.

Însă, așa cum remarcă George Popoviciu, lugojenii: „au bătut însă, ca totdeauna toaca la urechea surdului. În fond nu s-a schimbat nimic...”²³⁵. O afirmație puternică, care se referă la împăratul Franz Joseph. Ea exprimă însă adevărul despre un stat în care deciziile sunt luate de sus, de la centru, fără a ține cont de dorințele cetățenilor. În

²³⁴ Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 636 și următoarele

²³⁵ George Popoviciu, *op. cit.*, p. 45 și următoarele

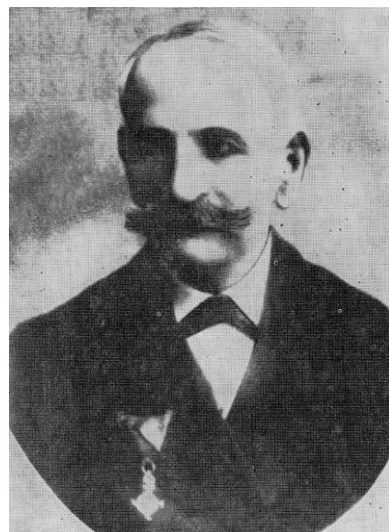
această situație cetățenii vor căuta să-și împlinească doleanțele politice și naționale în cadrul altui stat.

În anii următori, conducătorii Imperiului Habsburgic vor lua mai multe măsuri pentru a-i apropia pe români. Astfel, la 12 decembrie 1850, printr-o prea înaltă rezoluție a împăratului Franz Joseph a fost aprobată înființarea a două noi episcopii greco-catolice române la Gherla și la Lugoj²³⁶.

Pentru refacerea prestigiului monarhiei habsburgiceși pentru obținerea sprijinului populației, Franz Joseph face mai multe călătorii în Transilvania și Banat. În 1852 ajunge la Lugoj. Conform celor scrise de Teodor V. Păcățian, lucrurile s-au petrecut astfel: „de la Pesta împăratul a plecat pe Dunăre la Orșova, unde a sosit la 18 Iulie. În ziua următoare a mers la Caransebeș, unde a ținut revistă militară. În 20 a sosit la Lugoj, unde i s-a făcut primire sgomotoasă. Cuvântul de binessosire i l-a rostit episcopul gr.-cat. Român dela Oradea-mare, Vas. Erdélyi, care în scopul acesta venise la Lugoj. De aci împăratul a plecat spre Ardeal...”²³⁷.

Detalii despre vizita împăratului Franz Joseph la Lugoj, din iulie 1852, se găsesc în ziarul *Temesvare Zeitung*, numărul 176 din 24 iulie 1852. În ziua venirii împăratului, la primele ore ale dimineții, Lugojului este cuprins de agitație. Autoritățile au construit patru arcuri de triumf: două în Lugojul German pe strada Caransebeșului (unul la intrare, altul ridicat de comunitatea evreiască), un al treilea arc pe podul de lemn, iar al patrulea la ieșirea din Lugoj, pe strada Făgetului. Oamenii au pus la ferestre caselor steagurile de diferite culori.

Franz Joseph, a venit la Lugoj, cu trăsura de la Caransebeș. „La 7.30 fix (dimineața-n.n.) Majestatea Sa, însoțit de Excelența Sa, domnul F. M. L. și prim adjutant-general, contele Grünne, și de conducătorul regiunii, contele Coronini, a fost condus prin cele două arcuri de triumf în orașul nostru, întâmpinați fiind de trupele dirijate de baronul Fechtig în uniformă națională maghiară și de călăreții români din Lugoj. După ce Majestatea Sa apostolică a binevoit să coboare cu Contele Suprem St. Quentin în cazarmă, a primit mai multe delegații, de fapt clerul latin și de rit catolic, clerul ortodox, rabinul comunității evreiești, funcționarii, nobilimea, și în cele din urmă, reprezentanții orașului (în frunte cu primarul Constantin Udria), care s-au simțit onorați a aduce aminte, cu umilință, Majestății Sale, că în urmă cu 64 de ani, pe 20 iulie au fost încântați locuitorii Lugojului cu prezența marelui monarh al dinastiei de Habsburg, neuitatul împărat Josif”.

Constantin Udria (1811-1902)

²³⁶ Teodor V. Păcățian, *op.cit.*, p. 697

²³⁷ *Ibidem*, *op.cit.*, p. 723

Franz Joseph a acordat, mai apoi, câteva audiențe private și a primit petiții, Pe fondul salvelor de tun a mers la biserica catolică, unde s-a rugat. De aici, cu greu, datorită numărului mare de oameni, care aclama neîntrerupt, împăratului a trecut podul de lemn și a mers la „la poarta frumoasei biserici unite, nou construite, a primit omagiul și recunoștința simțită pentru ridicarea acestui frumos templu, din mâinile Episcopului Unit de Oradea (Vasile Erdeli)”.

Mai departe, Împăratul a mers pe jos „urmat de toată suita în casa comitatului din apropiere (vechea prefectură), unde Majestatea Sa a vizitat toate localitățile cancelariilor și a birourilor, precum și închisoarea, aici oferindu-le la 8 răufăcători grațierea împreună cu libertatea. De asemenea a urmat o vizită a Împăratului în biserica ortodoxă. La scurt timp după aceea a urcat Majestatea Sa în trăsură de călătorie, pentru a-și continua drumul spre Transilvania. În timpul prezenței de două ore a iubitului monarh, s-au auzit clopotele tuturor bisericilor, acestea nu s-au oprit de la apel, dorind ca bucuria poporului să nu se sfârșească”²³⁸.

Rumânia lui Cezar Bolliac (1853)

Aceste măsuri sunt însă tardive și fără substanță. Românii din Banat și Transilvania se vor simți tot mai departe de statul în care trăiau și vor începe să viseze la un viitor în afara acestuia. După eșecul revoluției de la 1848, visele romantice se prăbușesc pentru că realitatea este complet nesatisfăcătoare pentru români. Ignorați și dați la o parte românii vor visa să-și împlinească dorințele alături de noul stat român.

²³⁸ <https://evenimentezilnice.blogspot.com/2016/07/21-iulie.html>

Mai e de lămurit un singur aspect. Articolul „*Eftimie Murgu și Banatul la 15/27 Iunie 1848*” din Foaia Diecezană (Caransebeș, 1947, anul LXII, nr. 28-29), rezumă și lămurește problema: „Unii învățați învinuesc pe Eftimie Murgu, ca s'a aliat contra Sârbilor cu dușmanii lui cei mai înverșunați, cu Ungurii; care l-au prigonit și l-au târât prin închisori... este martoră că de părerea lui Eftimie Murgu au fost cei mai de seamă fruntași ai Românilor din Banat, Crișana și Ungaria, în frunte cu mecenatele Emanuil Gojdu, istoricul Nicolae Tincu-Velia, vicarul Ignatie Vuia, Ioan Marcu, protopopul Lugoșului, Petru Cermena, Gheorghe Muntean, Blasiu Brancovan, Atanasie Rațiu, Nicolae Țeran, Vichentie Bogdan, Iulian Ianculescu, Petru Șaguna, Gh. Stupă, Auxentie Bojincă, Petru Farchici, Blasiu și Teodor Fogarași, Maximilian Pascu, Gh. Tapoș, Ioan Arcoși...

Vicarii aleși de poporul bănățean la Logoș stau în fruntea Bisericii bănățene, conducându-o pe făgașul național, atâta timp cât stă L. Kossuth în fruntea guvernului revoluționar unguresc dela Pesta. Odată cu căderea lui... și cei doi vicari români vor fi delăturați, judecați, maltratați, închiși și exilați. Ignatie Vuia, vicarul Caransebeșului... odată cu plecarea lui și scaunul episcopal dela Caransebeș se va muta, nu știu pentru a câta oară, iarăși la Vârșeț, de unde va reveni definitiv abia la 1865, când o parte din idealul pentru care au luptat... mai ales Murgu, se va înfăptui”²³⁹.

Revoluționarii românii bănățeni, la 1848, au ales căile politice considerate rezonabile pentru a încerca să obțină drepturi pentru români. Nu întodeauna acești revoluționari au avut aceleași păreri cu privire la ceea ce trebuia făcut. Fiecare a aderat la ideile pe care le considerau viabile în contextul dat. Unii dintre ei și-au abandonat credințele politice de la un anumit moment, pentru a adopta altele. Un rol important în acțiunile din zilele revoluției la avut reacția populației și mișcările celorlalte naționalități din Imperiul austriac (maghiari, sârbi).

În momentul revoluției de la 1848-1849, șansele românilor de a obține ceea ce doreau pe plan național, erau considerabile doar alături de revoluția maghiară, în contextul în care sârbii și Casa de Habsburg acționau împotriva lor. Visul de a dobândi libertăți și recunoaștere națională în Ungaria, s-a năruit în deceniile următoare, datorită politicilor de maghiarizare din Austro-Ungaria. Dar la mijlocul secolului al XIX-lea, revoluționarii români nu puteau să prevadă viitorul.

La final, nu trebuie să uităm că lumea ar fi fost altfel dacă, la un moment dat, ar fi fost condusă de niște visători precum Lajos Kossuth, Josef Bem, Avram Iancu sau Eutimie Murgu.

Bibliografie / sitografie

- Barițiu, Georgio, *Parti alese din istoria Transilvaniei: Pre doue sute de ani din urma*, Volumul II, Sibiu, Tipografia W. Krafft, 1890
- Bocșan, Nicolae, *Ideologie și acțiune politică la Eftimie Murgu (1842–1845)*, în *Identitate și alteritate: studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2011, p. 9-23

²³⁹ *Eftimie Murgu și Banatul la 15/27 Iunie 1848*, în Foaia Diecezană, Caransebeș, 1947, anul LXII, nr. 28-29.

- Bodea, Cornelia, *1848 la români – O istorie în date și mărturii*, Editura Științifică și Enciclopedică, vol. I și II, București, 1982
- Bogdan-Duică, Gheorghe, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, Cultura Națională, București, 1924
- Boroș, Ioan, Evenimente în Lugoj și jud. Caraș (vechiu) din ultima perioadă a revoluției anului 1848/1849 de sub stăpânirea maghiară, în *Răsunetul*, Lugoj, anul VIII, nr. 38, 39, 40, 1929
- Boroș, Ioan, *Un răspuns și un avertisment tineretului de astăzi*, în *Transilvania*, anul LIII, nr. 9, septembrie 1922, p. 599-600
- Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. IV, p. 607 (*Aus dem Banate...*, 1848)
- Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu*, Broșura II, București, Typographia Națională, 1874
- Cosma, Ela, *Cronologia anilor 1848-1849 în Transilvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie G. Barițiu din Cluj-Napoca, tom. XLVI, 2009, p. 331–355
- Cosma, Ela, *Ferdinand Mayerhofer von Grünbühl, consulul austriac la Belgrad, și revoluția pașoptistă din Serbia*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom. XLVII, 2008, p. 61–93
- Cosma, Ela, *Revoluția de la 1848 – un catalog de documente și regeste* (Fondul Institutului de Istorie din Cluj), vol. I Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, vol. I (http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/CosmaEla/Catalog_Revolutie.pdf)
- Dumbrăvescu, Nicolae, Dumbrăvescu, Gheorghe, *Pagini de memorialistică „măruntă” despre revoluția de la 1848-1849 din Banat. Însemnările lui Ioan Mărgineanu și Constantin Stezari*, în *Restituiri bănățene*, IV, Timișoara, Editura Eurostampa, 2016, p. 54-61
- Eftimie Murgu și Banatul la 15/27 Iunie 1848*, în *Foaia Diecezană*, Caransebeș, 1947, anul LXII, nr. 28-29
- Gaidoș, Cristian Oliviu, *Contribuția lugojenilor la înfăptuirea Marii Uniri*, Editura Uniform resurces, Iași, 2018
- Ghica, Ion, *Amintiri din pribegia de după 1848. Noue scrisori către V. Alecsandri*, București, Ed. Librarie Socec Comp., 1889
- Ghid cronologic pentru orașele bănățene Timișoara, Lugoj, Reșița, Caransebeș, Pancevo, Kikinda, Zrenjanin, Vrsac* (coordonator Bodó Barna), Editura Marineasa Timișoara, Timișoara, 2007
- Istoria Romanilor*, vol. VII, tom I, Editura Univers Enciclopedic, București 2015
- Kakucs, Lajos, *Gărzile cicice și societățile de tir din Banat între anii 1717 și 1919*, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie și Istorie, XXII, 2014, p. 339-381
- Lăzărescu, Victor; Luchescu, Gheorghe, *Un panteon lugojean într-un cimitir istoric*, Editura FED (?), Lugoj, 1993
- Luchescu, Gheorghe, *Lugojul și anul revoluționar 1848*, în *Analele Banatului*, Istorie, VI, 2, 1996, p. 114-127
- Milin, Miodrag, *Sârbii la 1848-1849 în Banat și Vojvodina*, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie și Istorie, XIX, 2011, p. 377-400
- Neamțu, Gelu, *Revoluția democratică de la 1848-1849 din Transilvania*, în *Istoria României*. Transilvania, vol. I, Edit. „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1997, p. 805-986

- Păcățian, Teodor V., *Cartea de aur sau Luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, „Tipografia”, 1902
- Pârvulescu, Mihai, Jucuți, Alina, *Participarea bănățenilor la principalele evenimente politice din secolul al XIX-lea*, în Studii și cercetări istorice bănățene, nr. 3/2017, p. 5-39
- Popoviciu, dr. George, *Memorii cu privire la integritatea Banatului*, Tiparul Tipografie Diecezane, Caransebeș, 1929
- Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania*, vol. I, sub redacția Acad. Ștefan Pascu și Victor Chereșteșiu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977
- Suciu, I. D., *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968
- <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/531-lugos-1849-augusztus-12-kossuth-levele-gorgeyhez-lugosrol-figyelmezteti-a-reanehezedo-felelosseget-es-felszolitja-hogy-targyalasainal-az-eges-179B4/>
- <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/532-lugos-1849-augusztus-12-kossuth-levele-zamoyski-laszlo-lengyel-ezredeshez-kozli-vele-a-lengyel-legio-tovabbonulasaval-kapcsolatos-intezkedese-179C8/>
- <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzabadsagharcTortenete-SzabadsagharcTortenete-194849-es-szabadsagharc-tortenete-2-2/ezernyolczszaznegyvennyolcz-az-184849-iki-magyar-szabadsagharcz-tortenete-kepekben-4570/kepek-harmadik-resz-4C2B/>
- <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzabadsagharcTortenete-SzabadsagharcTortenete-194849-es-szabadsagharc-tortenete-2-2/gracza-gyorgy-az-184849-iki-magyar-szabadsagharcz-tortenete-512E/v-kotet-30FE/iv-az-orosz-betores-negyedik-resz-5136/>
- <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/SzabadsagharcTortenete-SzabadsagharcTortenete-194849-es-szabadsagharc-tortenete-2-2/ezernyolczszaznegyvennyolcz-az-184849-iki-magyar-szabadsagharcz-tortenete-kepekben-4570/kepek-harmadik-resz-4C2B/>
- <http://dicto-simpliciter.blogspot.com/2013/08/periplul-coroanei-sfantului-stefan-in.html> (Periplul coroanei Sfântului Ștefan în Banat în august 1849 - episodul Caransebeș)
- <https://evenimentezilnice.blogspot.com/2016/07/21-iulie.html> (1852: Vizita Împăratului Franz Joseph în Lugoj (21 iulie 1852))
- <http://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Infrangerea-revoluției-românil66.php> (Înfrangerea revoluției românilor din Banat)
- <https://www.rasfoiesc.com/educatie/istorie/Deteriorarea-raporturilor-revo56.php> (Deteriorarea raporturilor revoluționarilor bănățeni cu guvernul maghiar pe fondul opunerii țăranilor la acțiunile de recrutare)
- <https://redesteptarea.ro/constantin-udria-primarul-revolutiei-de-la-1848-nu-are-nici-macar-nume-de-strada-in-lugoj/> (Cristian Obeadă, Constantin Udria, primarul Revoluției de la 1848, nu are nici măcar nume de stradă în Lugoj)

Lugoj in the sky with diamonds

Revoluția de la 1848 din Țara Românească s-a sfârșit în septembrie. O parte a revoluționarilor au plecat din țară, petrecând ani numeroși în exil. Nicolae Bălcescu a plecat la Belgrad și apoi la Constantinopol, unde se află în decembrie 1848. La începutul anului 1849, Nicolae Bălcescu se întoarce în vâltoarea revoluției, alăturându-se revoluționarilor maghiari, cu speranța că revoluția va cuprinde, din nou, țările române¹. În Ungaria, Nicolae Bălcescu întâlnește un alt revoluționar din Țara Românească, pe Cezar Bolliac. Împreună, Nicolae Bălcescu și Cezar Bolliac vor negocia cu Ludovic Kossuth, conducătorul revoluției maghiare, celebrul „Proiect de pacificare”, prin care se încerca împăcarea românilor din Transilvania cu revoluția maghiară. Semnat la 2/14 iulie 1849, proiectul a venit prea târziu pentru a produce împăcarea necesară între românii din Transilvania și maghiari, revoluția fiind înfrântă în august².

După ce se încheie revoluția din Țara Românească, Cezar Bolliac pleacă în Transilvania unde a editat publicația „Espatriatul”. El va reuși să se apropie de conducătorii revoluției maghiare, Ludovic Kossuth, guvernator al Ungariei și Iosef Bem, conducătorul armatei maghiare revoluționare. Nicolae Bălcescu îi scrie lui Ion Ghica că: „Bolliac, cum ți-am spus, e bine cu Bem și i-a zis într-o zi că noi îi putem face o carieră mai strălucită decât i-au făcut-o ungurii”³. Ziarul Adunării Naționale din Franța (Le Journal l’Assemblée nationale), nr. 74 din 15 martie 1858, afirmă, despre Cesar Bolliac, că era „omul de încredere al acestuia din urmă”⁴ (Kossuth). Ion Ghica scrie și el: „După plecarea lui Eliad și Tell din Transilvania, Cesar Bolliac a rămas în Brașov și s’a alăturat pe lângă generalul Bern, căruia îi câștigase încrederea și dobândise asupra lui oarecare influență, făcându-i mai multe servicii”⁵. Chiar Cezar Bolliac scrie (într-o scrisoare către Ion Ghica): „cunoașteți zelul cu care am îmbrățișat cauza Ungariei: jurnalul ce redigearm în Transilvania și-l împărțiam gratis în 1500 exemplare în toate părțile unde se aflau Români, cu misiile cele grele ce primeam dela guvern, pentru care fui proscris pentru a treia oară de Țar, - pot fi dovada. Serveam cauza maghiara pentru că într’însa priveam cauza română la care am sacrificat tot, făcând din viața mea un șir de închisori, exiluri, espatriări și proscrieri. De n’am perit în tot timpul cât am propagat idea de unirea Românilor cu Ungurii între Sași, Serbi și

¹ <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/balcescu-iacobinul-roman-despre-care-nimeni-nu-mai-vorbeste-audio?fbclid=IwAR204x1azbxvDX34pjHqR2N-2QF4TWYAKKFv4qwtK35ZbfbRV0fZcPqkgw>

² Berindei, Dan, *Politica externă și diplomați la începuturile României moderne*, p. 262

³ <http://rdg78t5.blogspot.com/2014/04/cezar-bolliac.html>

⁴ *Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii romane de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu*, p. 81

⁵ Ghica, Ion, *Amintiri din pribegia de după 1848. Noue scrisori către V. Alecsandri*, p. 624

Români revoltați, și de câte ori am traversat capitale inemice, trimes de generalul Bem la guvernatorul (Kossuth), și de guvernator la Bem, de câte ori am intrat pe terimul unde eram proscris, a fost numai un caprițiu al întâmplării. Eu, Domnul meu, am stat în Ungaria până la sfârșitul sfârșitului...”⁶. Tot Caesar Bolliac afirmă că: „Proscris din tara mea, m’am vedut silit a-mi căuta un asil în străinătate. M’am adresat la guvernul unguresc, și prin slujbele și devotamentu meu, am ajuns a-i ave încrederea până la cel din urmă moment al seu”⁷.

Bineînțeles, această încredere înseamnă apropiere și „Să bem, să bem, să bem, / Cu noi e bătrânul Bem”, așa cum bine scrie Caesar Bolliac în poezia „România solidară”⁸ (Seghedin, iulie 1849). În cazul nostru, acum că introducerea e făcută și că personajele au intrat în scenă, e timpul să trecem la „Afacerea diamantelor” (cum e numită ea în Ion Ghica în „*Amintiri din pribegia de după 1848. Noue scrisori către V. Alecsandri*”) sau Chestiunea diamantelor Contelui Eugeniü Zichy (cum e numită în „*Corespondința secretă și acte inedite alle capilor revolutiuni romane de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu*”). Și toată această afacere a început la Lugoj.

În ultimele zile ale revoluției din Ungaria, în august 1849, majoritatea revoluționarilor maghiari se retrag în Banat (de unde vor pleca în Serbia și în Imperiul Otoman). Pentru câteva zile, Lugojul devine un adevărat centru de tranzit pentru conducătorii revoluției maghiare⁹. În acest context, „la Lugoj, un oraș mic din Banat... la 8 august 1849, Duschek, ministrul maghiar al Finanțelor, în conformitate cu ordinele lui Kossuth, a dat numele Cesar Bolliac din Țara Românească, un om de încredere al fostului guvernator al Ungariei, nouă nasturi de diamant și o pereche de pintenți de aur decorați cu pietre prețioase (*neuf boutons en diamants, et une paire d’éperons également or es de pierres précieuses*)”¹⁰.

Le Journal l’Assemblée Nationale publică și o copie a procesului verbal de predare-primire a bijuteriilor:

⁶ *Ibidem*, p. 629 și următoarele

⁷ *Ibidem*, p. 636

⁸ <http://rdg78t5.blogspot.com/2014/04/cezar-bolliac.html>

⁹ Conducătorul revoluției maghiare, Ludovic Kossuth ajunge la Lugoj pe 12 august 1849. După ce renunță la conducerea revoluției și face transferul puterii, în 11 august, la ora 11, la Arad, Kossuth a plecat cu trăsura la Lugoj, unde se adunau grupuri răzlețe din armata maghiară înfrântă la Timișoara și unde se aflau unii membri ai guvernului revoluționar maghiar și unii oficiali. Kossuth a ajuns la Lugoj în dimineața de 12 august 1849. Aici l-a găsit pe generalul Richard Guyon încercând să reorganizeze armata. La Lugoj, Ludovic Kossuth, află vestea că Arthur Görgey a sugerat predarea necondiționată în consiliul de război. Tocmai de aceea Kossuth, prin mai multe scrisori trimise din Lugoj, încearcă să amâne acest eveniment inevitabil. (<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/531-lugos-1849-augusztus-12-kossuth-levele-gorgeyhez-lugosrol-figyelmezteti-a-reanehezede-felelosseget-es-felszolitja-hogy-targyalasainal-az-eges-179B4/>)

¹⁰ *Corespondința secretă și acte inedite alle capilor revolutiuni romane de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu*, p. 77

„Copie

Eu, subsemnatul, am primit nouă nasturi de diamant (solitari) și o pereche de piteni de aur, de la ministrul Finanțelor Ungariei, din ordinul guvernatorului Kossuth.

Cesar Bolliac
Lugoj, 8 august 1849.

Traducere din limba maghiară,

Subsemnații, certificăm faptul că am livrat, prin ordin al ministrului finanțelor, domnului Cesar Bolliac cei nouă nasturi cu diamante menționați mai jos, și anume:

Primul, din 6 karate 17/32;

Al doilea din 5 karate 3/32;

Al treilea din 3 karate 15 /;

Al patrulea din 3 karate 1/;

A cincea din 3 karate 7/;

A șasea din 3 karate 1/;

Al șaptelea din 2 karate 1/;

Al optulea de 2 karate 1/;

Al nouălea din 1 karate 1/;

La fel și o pereche de piteni de aur. Toate din cazul principal, în special din bijuteriile aparținând contelui Zichy.

Lugoj, 8 august 1849.
(Semnează)

Fulepp Lipoh, comisar guvernamental
Larody, consilier al Ministerului de Interne
Guillaume Fuchs, consilier ministerial.
Vidi: Duschek.”¹¹.

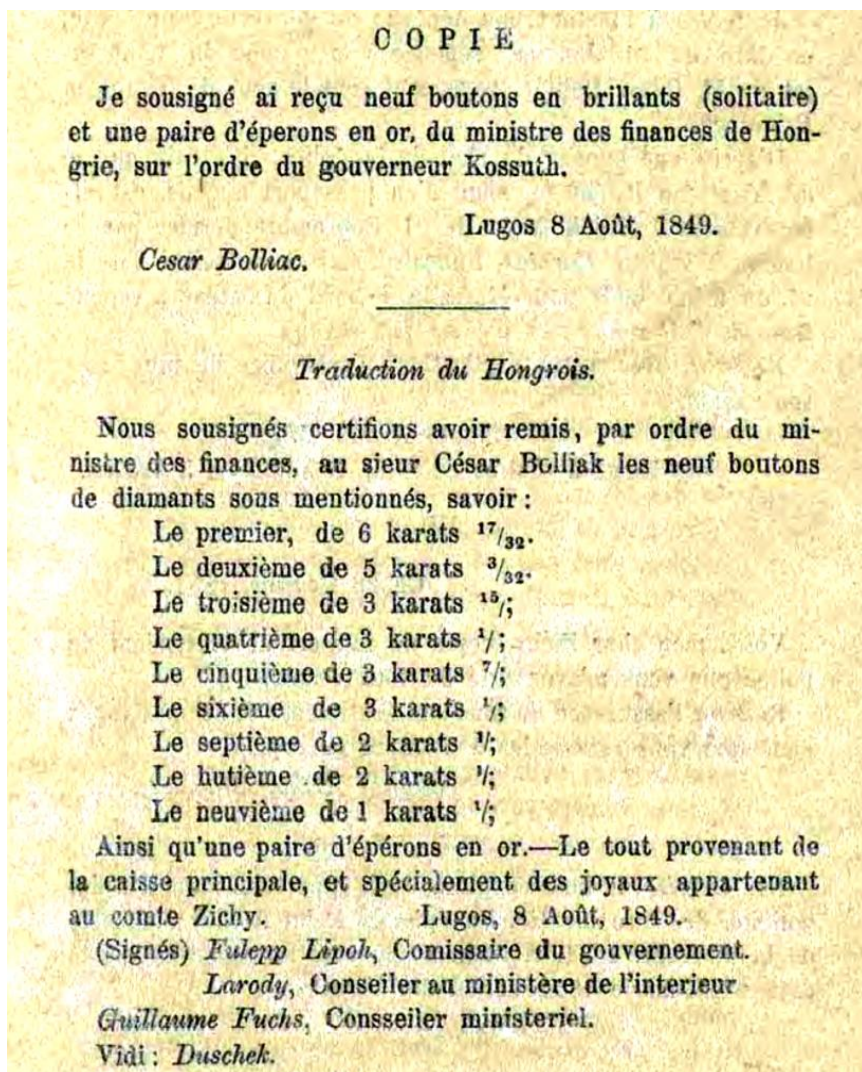
După acest moment situația se complică. A M. Pellier în *Le Journal l'Assemblée nationale* scrie: „De la Lugoj, Bolliac s-a dus la Orșova, unde a ajuns în același timp cu Kossuth, la 16 august 1849, la câteva zile după bătălia de la Timișoara... Bolliac a declarat că a pus stăpânire pe aceste bijuterii, din ordin expres al lui Kossuth, fapt ce rezultă, de asemenea, dintr-o renunțare semnată de el și găsită printre documentele guvernului revoluționar. El a adăugat că a dat pitenii lui Kossuth la Orșova, la 16 august 1849. În ceea ce privește butoanele cu diamante, el a susținut că le-a pierdut”¹².

Cezar Bolliac descrie evenimentele astfel, într-un drept la replică publicat de *Le journal l'Assemblée nationale*: „Spre sfârșitul revoluției maghiare din 1849, am fost, la Arad, sub comanda generalului Bem, însărcinat de fostul său guvernator al

¹¹ *Ibidem*, p. 79

¹² *Ibidem*, p. 77

Ungariei, Kossuth cu o misiune politică; și am primit la Logoj, pentru cheltuielile acestei misiuni, obiecte care s-au ridicat, conform estimării memoriului guvernului, care mi le-a dat, la suma de zece mii de franci. Aceste obiecte constau dintr-o pereche de pintenți de aur și nouă nasturi împodobiți cu pietre prețioase.

Copia Procesului verbal de înmânare a diamantelor
publicată în „Le journal l'Assemblée nationale”

Mi-am îndeplinit misiunea și i-am raportat excelenței sale, guvernatorului Kossuth; 16 august 1849, în satul Horschova (Orșova). Nu îi datoram decât lui acest raport (asupra cheltuielilor) și i l-am dat”¹³.

¹³ *Ibidem*, p. 82 și următoarele

Cezar Bolliac îi descrie, într-o scrisoare, evenimentele lui Ion Ghica în felul următor: „și la 16 August, aflându-mă în Orșova cu o misiune foarte importantă și periculoasă, acreditat de generalul Bem către toți capi militari, aflând că d-l guvernator trece Dunărea în ziua aceea chiar incognito, am stăruit foarte mult ca să-l ved, și i-am dat aci socoteală de toate misiunile cu care fusesem însărcinat de către Excelența Sa, și ne-am desfășurat între noi ca doi oameni de onoare ce au de gând să se mai întâlnească”¹⁴.

Ion Ghica, la rândul lui, reia povestea, adăugând amănunte: „Când generalul Bem s'a hotărât să atace pe Ruși în Moldova pe la Oituz luând-o pe valea Troțușului, a voit să-și asigure neutralitatea sau chiar concursul armatei Otomane, care era sub comanda lui Omer-Pașa, și a trimis pe Bolliac la Pesta cu scrisori către Kossuth, propunându-l să însărcineze pe Bolliac să facă să parvie în mâinile comandirului armatei turcești un dar de valoare.

Kossuth, aprobând ideea lui Bem, a autorizat pe conservatorul tezaurului să permită lui Bolliac să aleagă și să ia un obiect de valoare. Bolliac a ales o garnitură cu pietre scumpe... nasturi de diamant și o pereche de piteni, pentru care Bolliac a dat tezaurul adevărul de primire.

Viind în Constantinopol mai mulți emigrați Unguri, a eșut vorba că acele scule nu fuseser predate la destinația lor și că prin abuz de încredere fuseser ținute de Bolliac în profitul său.

Puține zile după trecerea Ungurilor în Turcia sosesc și Bolliac și trage drept la mine în Boiagikioi; îndată ce-l ved, îi vorbesc de bănuelile și acușările ce erau asupra lui pentru diamantele Comitelui Zichy; el îmi spune că cu adevărat luase acele obiecte, dar că la Orșova le dedese în pofundul lui Kossuth, arătându-mi o hârtie iscălită de Kossuth în care se dicea că primise pitenii de diamant și garnitura bumbilor. Eu mulțumindu-mă pe atâtă, am continuat relațiile mele cu Bolliac, aperiându-l în contra tuturilor acelor cari îl acușau. Mai târziu însă, am audit dicându-se că într'acea hârtie de descarcare pe care Bolliac nu mi-o citise toată, s'ar fi aflat frasa următoare ca postscript: „rămânând asupra d-lui Bolliac numai pietrele de diamant dela bumbi”, frasă pe care nu mi-o arătase”¹⁵.

Pentru a mai face puțină lumină în această afacere trebuie să spunem că bijuteriile „aparțineau îmbrăcămintei de paradă a executatului de Unguri Comite Zichy”¹⁶ (așa cum scrie Ion Ghica). A M. Pellier în *Le journal l'Assemblée nationale* amintește și el de : „sfârșitul trist al nefericitului contele Eugeniu Zichy, executat nedrept din ordinul guvernului revoluționar din Ungaria” și de faptul că „același guvern a confiscat, cu această ocazie, bijuteriile contelui, pe care le transportase mai întâi la Pesta și Debrețin, apoi la Lugoj, un oraș mic din Banat”. Și în contextul în care bijuteriile respective, după ce i-au fost predate la Lugoj, lui Cezar Bolliac, s-au pierdut sau au dispărut sau au fost furate, același jurnal precizează că: „(Cezar Bolliac a fost) trimis în urmărire de contele Edmond Zichy, fratele și unicul moștenitor al contelui Eugene”¹⁷.

¹⁴ Ghica, Ion, *op. cit.*, p. 624 și următoarele

¹⁵ *Ibidem.*, p. 624 și următoarele

¹⁶ *Ibidem.*, p. 624 și următoarele

¹⁷ *Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu*, p. 77

Cezar Bolliac are o explicație mai complexă pentru ce a urmat (într-o scrisoare din 20 septembrie 1849 către Ion Ghica): „Printr’o scrisoare a d-lui Bem, trimisa cu curier într’adins, eram chemat cu ori-ce preț lângă dînsul în Transilvania. Am plecat în aceeași di (16 august 1849), nesocotind toată primejdia, cu mirarea chiar a bărbaților de arme ce fugea fie-care încotro vedea cu ochii. Am putut străbate până noaptea în Caransebeș, dar aci mi s’a tăiat drumul de vrajmași și, lăsându-mi trăsura cu tot ce avusesem lîngă mine, scăpai numai cu trupul în trăsura d-lui Filip, cu care am venit până la Mehadia; căutând însă ori-ce mijloc ca să me pociu întoarce unde eram chemat. Aci am găsit și pe d-l Szemere, cu care avui o lungă vorbire, căci era strein mai la toate câte se trecuse între mine și Bern, între mine și Kossuth.

Bănuind că poate va afla la mine ceva care să-i prindă bine în rușinoasa-i fugă, îmi spuse că el este acum guvernatorul, că Kossuth s’a gonit din Ungaria și că trebuie să-i dat lui socoteală, de cele ce am lucrat cu Bern și Kossuth. Pentru că nu am vrut să-l cred guvernator, a luat cu mine un ton ce se poate lua numai într’un timp de anarhie ca acela și pentru care cred că, va fi silit să-mi dea socoteala când ne vom întîlni. Rușinat de aceasta sau nu știu de ce, a plecat îndată, și eu am ramas căutând neîncetat cum să me due la Bem. Un capitan desgustat foarte, ce căuta să-și facă drum prin România în tara sa, dar care voia să, între în România cu Bem și d’acolo să plece, proiecta să apuce munții ce dicea că cunoaște. Acestuia, față cu d-l K. Batyani, i-am făgăduit că, dacă va pute să me ducă și pe mine până în tabăra lui Bem, eu îi voi da pașaportul meu și o sută galbeni ca să se ducă unde va voi. Eram în punct de plecare, când aflarăm că și munții aceia erau coprinși de vrajmași, atunci furăm siliți să venim la Orșova. Am intrat până la schela Cladovi, m’am întors înapoi, m’am întalnit cu Szemere foarte rece; omora Ungurii pe Poloni în uliță, și după cum am aflat din pricina lui Szemere, care dicea că, din pricina Polonilor au venit Muscalii în Ungaria și s’a pierdut cauza. Am fost la d-l Visotki, am ședut și împreună cu Polonii am trecut Dunărea.

Viind la Constantinopol aflai că și aci ar fi respândit împotriva-mi dl. Szemere veninul calomniei, dar dumnea-lui nu mai era aci. M’am întîlnit cu dl. Filip, față și cu alții; ne-am bucurat amândoi de astă întîlnire, a criticat și dumnea-lui destul purtarea lui Szemere. Mi-a spus că am tot cuvîntul să-i cer o satisfacție, și s’a aretat că simpatisează mult cu mine, pentru un înscris foarte păgubitor pentru mine, pe care l’am dat într’un exces de zel față cu dumnealui ministrului de finance care s’a predat Austriacilor.

Stau de trei luni în Constantinopol așteptând o consecuență a amenințărilor lui Szemere, și ca să dau o dovadă de probitatea mea. Nu se arată nimeni care să-mi ceară socoteală dar ce folos, că-mi vine din când în când câte o suflare din veninul ce a versat Szernere”¹⁸.

Ceea ce-a urmat este rezumat de Ion Ghica într-o frază: „VIII. Afacerea Bolliac... O împrejurare care a ocupat pe emigranții noștri din Constantinopol și din Brussa precum și pe emigrații Ungaro-Poloni a fost acusațiunea căzută asupra lui Bolliac că ar fi ținut în profitul seu noue pietre de diamant de la nasturii uniformei Comitelui Zichy, celui esecutat de Unguri prin spânzurătoare, aculare pentru care Bolliac a fost arestat în Constantinopol și care s’a terminat prin misiunea Comitelui Leiningen,

¹⁸ Ghica, Ion, *op. cit.*, p. 629 și următoarele

Poarta primind a despagubi pe familia Comitelui Zichy cu 2500 galbeni, valoarea acelor pietre...”¹⁹.

Veninul vărsat de Szernere își face simțit efectul și situația se agravează. La Constantinopol, Cezar Boliac este reținut de autoritățile turce. În 1853, în *Le Journal l'Assemblée nationale* scrie că: „după moartea contelui Eugeniu Zichy, executat într-un mod rușinos prin ordin al guvernului revoluționar al Ungariei, prezidat de Kossuth, acest guvern a pus mâna pe bijuteriile contelui; și că la 8 august 1849, ministrul Finanțelor le-a predat, din ordinul lui Kossuth, lui Cesar Bolliac... Mai târziu, refugiat în Turcia, Cesar Bolliac a fost arestat acolo, la îndemnul contelui Edmond Zichy, fratele și unicul moștenitor al contelui Eugeniu. Întrebat de autoritățile turce, el a spus că a dat o parte din diamantele în cauză lui Kossuth și că le-a pierdut pe celălalte. Deși era cazul să-l țină pe acest om în închisoare, autoritățile turce, dimpotrivă, s-au grăbit să-l elibereze...”²⁰.

Ion Ghica, prezent în miezul evenimentelor, știe mai multe și ne oferă mai multe informații: „Într-o di, pe la începutul lui Decembrie 1849 (?), Aali-Pașa chiuma pe d. Alecu Catargiu, care era impieगत la Tergiman Odasi, biuroul traducatorilor, și-l însărcinează, să caute pe Bolliac și să-i transmită dorința ministrului de a-l vedé.

A doua di, prezentându-se Bolliac în camera ministrului, fu trimis sub pază, de cavas la Seraskerat (ministeru de resbel) și remis lui Tefyk Bey, Kehaiaoa (Directorul) ministerului care l'a trimis la închisoare.

Causa arestării lui Bolliac era că generalul Bem, îmbrățișînd Islamismul și devenit Murat Pașa, prin urmare camarad de arme cu Omer Pașa, scrisese acestuia o epistola prin care îl întreba dacă primise niște obiecte de valoare ce-i trimisese prin Bolliac. Omer Pașa, nevoind să fie bănuir că ar fi fost mituit, a trimis acea scrisoare lui Mehemet Aali Pașa Seraskeru, cerend să se cerceteze Bolliac ca să nu remăe asupra sa bănuiala de mituire.

Se întîmplase ca tocmai atunci Ahmet Wefyk Efendi fusese numit comisar în Principate în locul lui Fuad Efendi... lui i se mai impunea și casul reclamațiunei lui Omer Pașa, dându-i-se toate hârțiile privitoare la cestiunea Bolliac. A doua di după arestarea lui Bolliac am primit o invitare de la Wefyk, care îndată ce am ajuns a trimis la Seraskerat d'a chemat pe Tefyk Bey, care a venit aducend cu dînsul pe Bolliac, pe care l'a liberat pe garanția mea și a lui Marin Serghiescu, că nu va dosi și că va fi la dispozițiunea guvernului otoman la ori-ce chemare”²¹.

În numărul 314 de vineri, 14 noiembrie 1851, *Le Journal l'Assemblée nationale* ne mai spune și că: „refugiat în Turcia și, acest individ (Bolliac) a fost arestat la Constantinopole prin ordin al ministrului poliției, Mehmed Pașa, care l-a făcut să fie interogat în 27 și 28 aprilie 1850 într-una din cancelariile sale... Bolliac a fixat, în acest interogatoriu, valoarea acestor bijuterii la 1000 de ducăți pentru butoane și la aceeași sumă pentru pintenii; a acceptat să depună o sumă echivalentă; iar el a fost eliberat după această promisiune”²².

¹⁹ *Ibidem*, p. 624 și următoarele

²⁰ *Corespondința secretă și acte inedite alle capilor revolutiuni romane de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu*, p. 81

²¹ Ghica, Ion, *op. cit.*, p. 624 și următoarele

²² *Corespondința secretă și acte inedite alle capilor revolutiuni romane de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu*, p. 81

Într-o scrisoare adresată Ministrului poliției otomane de către Cezar Boliac primim alte lămuriri. „Când mi-a venit vestea astei acușării, eu perdusem tot ce avusesem cu mine în Ungaria și isbutisem a-mi scăpa viața în Serbia. M’am gândit la mijloacele prin care ași putea da un demantit calomniatorilor și mi-am impus ca datorie de onoare a veni în Constantinopol. După ce am stat o lună de dile, vedând că aci nu-mi pociu găsi o ocupație și că cheltuelile sunt mari, am hotărît să plec, și m’am adresat la Excelența Voastră, cu cerere a mi se da un pasport spre a me duce cu familia mea în Franța. Aceasta a fost în Octomvrie. Nu numai că nu mi s’a dat atunci pasportul, dar am și fost oprit a eși din oraș și altele care respundeau foarte crud curtoaziei mele.

După mai multe cereri, la Martie 12, 1850, mi s’a dat pasportul, și me credeam norocit în idee ca voi putea pleca fără să super guvernul cu vre-o cerere de care sciam ca are destule de la alții, cu toate că mijloacele mele și atunci chiar erau foarte mici. Când eram gata să plec poliția m’a căutat din nou și am pățit toate acelea ce Excelența Voastră le cunoaște.

Excelență, dacă în adevăr oprirea mea în Constantinopol este numai din pricina unor cereri vage fără nume de acūsător pentru niște neînsemnate lucruri pierdute chiar în Ungaria, împreună cu tot ce am avut și al meu, după destolnicile dovezi ce am dat; dacă voința Porței va fi să plătesc eu aste lucruri aceluia ce-mi va aduce înscrisul ce am dat pentru primirea lor, atunci am onoare să ve repet, că cu toate că starea ce mai am în țara mea este mică pe lângă stările obicinuite acolo, dar tot poate fi d’o valoare ca de o decime de ori mai mare decât a acelor lucruri. Această stare a mea e nemișcătoare și într’o țară a cărui legiuitul protector este Maiestatea Sa Sultanul. Nu ved dar pentru ce ar trebui ca eu să fiu osândit a sta aci spre a tîrî o viață inactivă și în miserie.

Me adresez la Excelența Voastră și ve rog să bine-voți a-mi da cât mai curend voe să plec, pentru că suferințele morale ce am avut în ast curs de dece luni mi-au atacat sănătatea atît mie cât și nevastei mele...

Al Excelenței Voastre plecată, slugă”²³.

Două scrisori ale lui Ion Ghica către N. Bălcescu ne lămuresc ce s-a întâmplat după eliberarea lui Boliac din închisoare: (Bogadjikeuy, 14 August, 1850) „De vreo câțeva vreme, vedeam o mare fiertură la vecinul prietenul meu Boliac: mese, conferinții și discuții; ...a început a veni foarte rar la mine și a avea alți prieteni. Aflând că este pe moarte de o lovitură de soare la cap, m’am dus să-l văd; mi-a spus că era să moară peste noapte, că i-a tras doctorul câteva oca de sange din vine; dar îți mărturisesc păcatul că nu l-am găsit așa de schimbat, precum sunt oamenii, cari au sărit groapa.

A doua zi Cezar al meu și-a luat nevasta și a pornit la Pera, zicând că la Boyadgikeuy mor oamenii ca vitele pe zi, ca peste puțin n’o să mai rămâie suflet în sat și că a venit la Pera pentru câteva zile, ca să-și scape viața. La Pera a tras în gazdă la Dasiadii. Ducându-mă eu a doua zi chiar la Vasilica Ghica, la Pera, am întâlnit acolo și pe Boliac, care m’a tras la o parte, ca să-mi spuie că-i pare bine că m’a întâlnit, căci altfel ar fi fost silit să vie să mă caute la țară, că ave ceva foarte important a-mi spune... Peste doua ceasuri după acea întâlnire, am aflat că a pornit la Atena, unde se zice că s’ar fi aflând vestitul general Tell...

²³ Ghica, Ion, *op. cit.*, p. 636 și următoarele

Cu câteva zile mai nainte, Boliac nu avea nici o para și era foarte dator; încât era unii alții din datornici să-l închiză; acum îl vedeam cu haine noi, dela pălărie până la cisme, el și nevasta lui, cu datorile casei plătite cu parale de voiaj. Unii zic ca i-ar fi dat Dasiadi câteva mii de lei. Știu în adevăr că Dasiadi are parale, dar de unde le are? that is the question, căci, când a venit aici, n'a avut nici cu ce plăti pasajul pe vapor, și d'acasa nu a primit nimic.

Boliac, fugind de aici, căci plecarea lui se numește fugă, fiindcă nu avea voie încă a se duce din Constantinopol, din pricina istoriei diamantelor, își face un mare rău: o să treacă drept ceeace poate nu este; amestecându-se într'o mișcare, se amesteca într'o nerozie, căci nu cred să poată face ceva serios; ci o să ne dea iar de ocară. Eu mi-am făcut datoria; i-am zis toate câte trebuia să-i zic²⁴.

(Boiadgikey, 4 Septembrie 1850) „Cesar Boliac ca s'a pornit de aici, pe furiș, sub numele de Timoleon Paleologu. Piste câteva zile, după pornirea lui d'aici, m'a chemat Aali Pașa și mi-a zis că se căiește de încrederea ce a avut în parola lui de cinste, pe care i-a făgăduit că nu va pleca, până nu-l va înștiința; m'a însărcinat să-i scriu, că internonciatura cere acele diamante, ce au rămas pe seama lui, în numele moștinitorilor lui Zici; și, fiindcă singur a declarat, că este gata a le plăti drept suma de o mie de galbeni, drept care zice că erau prețuite, cere ca acea sumă de bani să se depuie la cancelaria austriacă. Mi-a zis să-i scriu să vie aici negreșit ca să nu treacă de hoț.

Eu am trimis pe Marin să spue lui M-me Boliac să scrie și ea, îndemnând pe bărbată-so. să vie înapoi; aceasta s'a supărat și a zis toate dobitociile din lume împotriva mea, zicând că eu am umblat să fac să se arestuiască bărbată-so ș. a. l. Două, trei zile după aceasta, a primit o scrisoare dela bărbată-so, dela Atena, și bani; a venit noaptea la Boiadgikey, pe la trei ceasuri după miezul nopții și-a făcut lada, voind să plece, fără a plăti piste trei mii lei ce era datoare în sat. Când a ieșit din casă, s'au strâns datornicii, oprind'o, și a fost silită 'a plăti. Deosebit de acești bani trebuie să fi avut și banii de drum; acești bani i-a trimis bărbată-so dela Atena, unde s'a dus și ea.

Boliac se zice că i-ar fi scris că banii i-a luat dela Tell; Pleșoianu arată dela Tell o scrisoare, prin care acesta zice că nu ar fi voit să-l primească. Trebuie să știi că nu este decât numai un glas împotriva perechii Boliac. Eu nu am nici o opinie; dar sunt lucruri în conduita lor, care sunt abominabile și văz că au bani, căci la vreme de nevoie pot. Aici ne bucurăm de cea mai rea reputație²⁵.

Le Journal l'Assemblée nationale (14 noiembrie 1851) scrie, prezentând acest eveniment că: „după aceea, cu un pașaport englez, sub numele de Timoleonn Palologue, subiect britanic, a fugit și a plecat la Malta, unde a ajuns în septembrie din același an.

Contele Edmond Zichy a cerut apoi intervenția legației britanice la Viena, dar fără succes. Răspunsurile oficiale pe care le-a primit și pe care le putem oferi cititorilor noștri notează într-un mod pozitiv că Cesar Bolliac, urmărit penal nu pentru infracțiuni politice, ci pentru furt obișnuit, a putut să sustragă procedurile legale ale moștenitor al victimei, datorită protecției pe care a găsit-o în alte autorități din Constantinople și Malta²⁶.

²⁴ *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica*, p. 19

²⁵ *Ibidem*, p. 41

²⁶ *Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii romane de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu*, p. 77

O scrisoare din 12 februarie 1851, trimisă de Arthur Magnisie, însărcinată cu afaceri externe al Marii Britanii la Viena, ne oferă informații despre următoarele etape ale călătoriei lui Cezar Bolliac:

„Dragul meu Zichy,

Primesc imediat o depeșă de la Guvernatorul Maltei, din 31 ianuarie, ca răspuns la scrisoarea mea din data de 4, referitor la domnul Cesar Bolliac, care călătorește sub numele de Timoleon Paleologo.

Potrivit unei anexe a șefului poliției, se pare că Timoléon Paleologo, cu pașaport englez, a ajuns de fapt, în Malta la 21 septembrie anul trecut pe vaporul francez Eurotas; dar a părăsit insula pe 27 din aceeași lună pentru Marsilia, la bordul vaporului francez l'Alexandre; și nu s-a întors”²⁷.

În ciuda evidențelor, Cezar Bolliac, în dreptul la replică din anul 1853 acordat în *Le Journal l'Assemblée nationale*, vede lucrurile altfel și neagă tot: „Aș fi fost, domnule, îngrijorat, arestat, încarcerat la Constantinopol în timpul anului petrecut acolo? Aș fi făcut obiectul unor procese din care nu aș fi putut scăpa folosind un pașaport la trager și salvându-mă sub un nume fals? Invenție pură, am părăsit Constantinople în august 1850, prevăzut cu un pașaport turcesc obișnuit, care mi-a fost dat de Exc. Însuși Ali-Pașa, apoi ministru pentru afaceri externe. Pașaportul, eliberat în numele meu, mi-a fost eliberat, soției mele, un servitor și o servitoare. Cu toate acestea, întrucât nu vorbeam decât despre arestările pe care Austria le-a făcut în orașele Turciei, în principal în Smyrna, și despre nefericiții refugiați politici pe care i-a răpit-o în lumina largă a zilei pentru a-i arunca la bordul vaporilor, i-am datorat cererii lui Lord Stratford Canning de a fi autorizat să folosească un pașaport englez până la sosirea mea pe pământ francez”²⁸.

Deși fuge din Imperiul Otoman, Cezar Bolliac nu scapă ușor. Autoritățile otomane pun sechestru pe averea lui din Țara Românească. Explicații primim dintr-o „notă adresată de mine Excelenței Sale Veli-Pacha, ambasadorul Sublimei Porte la Paris”:

„(Iată) relatarea exactă a faptelor care au motivat din partea guvernului austriac împotriva pretențiilor nefondate și care au adus sechestrarea proprietății și veniturilor mele în Țara Românească... Austria, după reducerea Ungariei, a ridicat pretenția de a obține de la mine plata a douăzeci și patru de franci de mină sau două mii de ducați, pentru restituirea valorilor care mi-au fost date și dintre care am avut descărcarea de gestiune...

A trebuit să protestez și tot protestez împotriva acestei afirmații. Nu numai că guvernul austriac are dreptul să nu pretindă nimic de la mine, dar prin ce abuz ajunge până la a cere mai mult decât valoarea obiectelor care formează pretextul revendicării sale?

Cu toate acestea, la cererea Austriei, Exc. Ministrul Afacerilor Externe al Porții Sublime, cu siguranță rău informat și indus în eroare, mi-a pus sechestru pe proprietatea și veniturile mele în Țara Românească. Proprietatea și veniturile soției mele însăși au fost incluse în măsurare... această sechestrare a căreia sunt victimă... (e) un act arbitrar și fără motiv”²⁹.

²⁷ *Ibidem*, p. 80

²⁸ *Ibidem*, p. 82 și următoarele

²⁹ *Ibidem*, p. 82 și următoarele

C. D. Aricescu în Broșura a II-a a volumului „*Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii romane de la 1848 adunate și editate de C. D. Aricescu*”, după ce prezintă câteva articole din *Le journal l'Assemblée nationale*, inserează Câteva esplăcări pentru complectarea celloru relatate. Astfel el menționează în legătură cu sechestrul că: „În dossiera No. 1235 din anul 1851 din arhiva Ministerului de interne, figurează circularile Ministrului respectivu către prefecturi pentru cercetarea averii D. Bolliac, spre a se putea sechestra pentru suma pretinsa de mostenitorul contelui Eugeniu Zichy.

În dossiera No. 175 din anul 1850 de la Ministerul de externe (masa franceză), figurăază Nota lui Ali-Pasa, ministru de externe allu Turciei, cu data 20 Novembre 1850, către Domnitorul Știrbei, pentru secuestrarea averii D. Bolliac spre despăgubirea motenitorilor contelui Zichy; iar nota lul Ali-Pașa era provocata de nota internunciulul Austriel de la Constandinopol.

Nota lul Ali-Pasa se exprimă astfel:

„D. Cesar Bolliac e datoru duoe mii ducăț moștenitorilor contelul Eugeniu Zichy preculu (prețul?) unor pietre scumpe; iar D. Bolliac se află acum la Paris, plecat pe furișu din Constandinopole, spre a se sustrage de la justiție”³⁰.

Chiar dacă se găsește la Paris, Cezar Bolliac nu scapă de trecut. A M. Pellier în *Le Journal l'Assemblée nationale*, începe o campanie furibundă împotriva lui Ludovic Kossuth și a complicei lui său, Cezar Bolliac. În numărul 314 din 14 noiembrie 1851 se afirmă în articolul „Furtul de diamante”: „Credem că este util, înainte ca Kossuth să părăsească Anglia, să scoată la lumină următorul episod din istoria Revoluției Maghiare... Din cele de mai sus rezultă că Kossuth, cu ajutorul complicei lui său (Cezar Bolliac), a confiscat o parte din bijuteriile aparținând nefericitului magnat, spânzurat la ordinele sale.

Mai mult, rezultă că protecția diplomaticilor englezi este asigurată nu numai criminalilor politici, ci și celor judecați în mod legal pentru infracțiuni comune, astfel încât aceștia au în ochii autorităților guvernului britanic meritul de fi în legătură cu revoluționarii continentului. Este într-adevăr cazul să spunem că pavilionul acoperă mărfurile.

Am citit în ziare că doamna Pulski i-a dat recent doamnei Kossuth diamante de mare valoare. Ca și cei pe care îi prețuim aici, au, potrivit afirmației făcute la Viena sub jurământ de argintierul care i-a montat, valoarea a 3.700 de ducăți sau 40.000 fr.; povestea de mai sus va servi pentru a explica de unde ar putea să vină diamantele pe care doamna Pulski a susținut-o și despre care a spus că aparține doamnei Kossuth”³¹.

În numărul 74 din 15 martie 1853, *Le Journal l'Assemblée nationale*, atacă din nou: „În noiembrie 1851, când Kossuth, care venea din Turcia în Anglia, a fost întâmpinat acolo, sub patronajul și la îndemnul lordului Palmerston, cu cele mai puternice și revoluționare ovații, ziarele londoneze au anunțat că Madame Pulski, soția unuia dintre tovarășii lui Kossuth, îi oferise soției acestuia din urmă diamante de mare valoare.

³⁰ *Ibidem*, p. 86 și următoarele

³¹ *Ibidem*, p. 77

Această poveste despre diamante a atras atenția unuia dintre corespondenții noștri Pesta. Nu a fost prima dată de fapt că au fost discutate diamante între revoluționarii din Ungaria. Corespondentul nostru ne-a trimis mai multe documente pe care Adunarea Națională le-a publicat în numărul său din 14 noiembrie 1851 și din care a rezultat... Bolliac, având deja ocazia să aprecieze toleranța poliției turce, nu a crezut că poate găsi o ședere mai confortabilă decât Turcia și că, în consecință, s-a întors acolo și s-a stabilit acolo; pentru că în corespondența austriacă vedem că printre angajamentele asumate de guvernul otoman cu privire la pretențiile contelui de Leiningen, se numără și restabilirea la moștenitorii contelui de Zichy aceste bijuterii și 2000 de ducăți, furate sau ascunse de Cesar Bolliac.

Nu se poate regreta, pentru guvernul otoman, că a fost necesară folosirea constrângerii pentru a obține această restituire”³².

Acest atac va duce la un contra atac din partea domnului Cesar Bolliac. *Le journal l'Assemblée Nationale* se vede pus în postura de a-și cere scuze și de a oferi un drept la replică (prilej numai bun pentru ridicarea unui pedestal): „Domnul Cesar Bolliac, român din principatele dunărene, care a fost menționat în numerele Ziarului Adunării Naționale din 14 noiembrie 1851 și 15 martie 1853, a apărut în birourile ziarului. El a protestat cu indignare împotriva faptelor pretinse în cele două articole.

Prin urmare, loialitatea noastră face ca datoria noastră să înlăture toate expresiile care ar putea afecta onoarea domnului Cesar Bolliac.

Domnul Cesar Bolliac abordează următorul răspuns la faptele despre care numele său a fost menționat în coloanele ziarului...

Paris, 22 martie 1853... Domnule redactor,

Când poporul latin al principatelor române ale Dunării s-a ridicat în 1848, am completat una dintre cele mai înalte ficțiuni în calitate de magistrat al Bucureștiului. Proscris și arestat în urma ocupării țării mele de anii ruso-otomani, am putut să scap și să merg la compatrioții mei, românii din Transilvania. Nu trebuie să permit niciodată modificarea caracterului adevăratei mele situații politice de refugiați. Pentru a fi pe scurt, mă refer la ziarele vremii care au consemnat că, cu riscul vieții mele și în detrimentul averii mele, am contribuit la oprirea războiului civil dintre români și maghiari, de aceea mă limitez la ziua de azi să transmit în publicitate

Astăzi sunt un exil. Sunt în Franța ca refugiat politic. Nu mă pot ridica decât împotriva nedreptății revendicărilor Austriei și a măsurilor pe care le-a provocat. Invoc, după caz, protecția Porții pentru ridicarea acestei sechestrări a proprietății mele și o plasez pe persoana mea ca refugiat sub protecția autorității franceze...

Regret că am fost obligat să-l chem, în suferință de represalii, Arthur Magnesia, însărcinat cu afaceri la Viena, să retragă public expresiile pe care le-a folosit în scrisoarea sa din 26 februarie 1851, publicată în numărul tău din 14 noiembrie... Locuiesc la Paris de mai bine de doi ani, sunt acolo numele meu și cu calitățile mele. Dacă cineva se prefăce ceva despre mine și că ignor, sper că va fi amintit că nu m-am ascuns în Turcia și că locuiesc la 45 de ani, rue Bonaparte”³³.

³² *Ibidem*, p. 81

³³ *Ibidem*, p. 82 și următoarele

Și, ca în povești: „secuestru s’a și pusu pe moșia dotală a D. Bolliac. S’a accordat de Știrbei mai multe termine moștenitorilor Contelui Zichy d’a trimite deplin-înputernicitul în România spre a se judica cu represintanții D. Bolliac. Neprezentându-se nimeni, secuestrul s’a ridicat la 27 Oct. 1854”³⁴.

Cezar Bolliac se poate întoarce în țară. Însă nu poate răsufla ușurat. Trecutul nu-i dă pace, căci „cestiunea vine pe tapetu în Camera legislativă a României, în sedința de la 5 Iuliu 1860, cu ocasiunea verificării titlului de deputat al D. Bolbac.

Desbutterea privitoare la acetă cestiune, reversând și ea ore-care lumina, credem de datorie a reproduce extractul cuvintelor pentru și contra în acestă cestiune.

Raportul relativu la allegerea D. Bolliac conchidea că allegerea sa este legală, dar nu s’a putut confirma actul de allegere, lăsând ca Adunarea să se pronunce asupra motivelor de escludere.

D. Bolliac a fost sustinut de DD. generalu Tell, Rosetti și Brătianu (acesti duoi fiind Ministrii), Pâclénu, Bozianu, Vernescu, Turnavitu, etc.

D. Dim. Ghica a combătut allegerea cu aceste cuvinte:

„Că în dossarul în cestiune figurésă, p’ntre alte acte, o notta a ambassadorulu austriacu din Turcia, în care se arată că însuși D. Bolliac s’a obligat a respunde suma de 2000 galbeni preținși de moștenitorii contelui Zichy;

Că accusările adduse D-lul Bolliac nu sunt făcute de omeni de rându, ci de persone cari nu sunt în stare a hasarda cu ușurință asemenea grave accusari;

Că Turcia la 1850 era favorabila refugiaților Români; prin urmare Notta lui Ali-Pasa nu pote fi supusă îndoelei;

Că s’a chematu D. Bolliac în sînulu comissiunii rugându’lu a se justifica, nu ca înaintea unui tribunalu, ci ca înaintea fiitorilor sël collegi; D. Bolliac însă a tăgăduit tote arătările oficiale ale Ministrilor Turciel ș’ Austriei; asemenea a negat c’a fost arestatu, dicând c’a fost numai întrebat prietenesce d’un Pașă, la care a respuns pe cât l’a ertat discrețiunea; de și sunt persone onorabile chiar între Deputați cari attestă că D. Bolliac a fost arestat la Constandinopol, prin chedășia lor a putut eși Domnia-sa din închisorile Turciei;

Că în fine D. Bolliac a refusat a da chiar comissiunil nisce simple deslușiri, cari ar fi ușurat și poziția Dumisale ș’a comissiunii; Domnia sa însă a negat total, puind cemissiunea într’o pozițiune forte anevoioasă; ba încă D. Ghica priimesce ș’o scrisore anonima prin care ‘i se amenință viața; faptu care nu se pote considera ca o desvinovățire pentru D. Bolliac.

D. Dim Ghica stăruesce a crede pe D. Bolliac culpabilu, nu de acelle accusări grave ce i se adduce, ci de indefferința ce a pusu pînă adi d’a se justifica, d’a protesta adica contra acellor accusări prin dovedi pipăite.

D. Ghica speră că nu va întârdia D. Bolliac d’a o face; der pînă atunci va vota pentru escluderea sa din Adunare.

Comissiunea nu cere de la D. Bolliac de cât o disculpare, ori-cum ar fi vrut s’o facă, producând acte pentru desvinovățirea sa, mergând la tribunalu, făcend în fine tot ce va ști spre a se disculpa d’acea gravă accusare ce i se adduce.

³⁴ *Ibidem*, p. 86 și următoarele

Nu pasiunile politice a dictat D. Ghica acea hotărâre, ci onoarea Camerelor de care trebuie să fie toți geloși; și nu se sfiește a declara înaintea Nației că D. Bolliac nu e demn să stea între represenții ei pe cât timp nu l'a voit a depărta d'asupra i accusarea cea mai gravă ce pôte cădea asupra unu omu.

Cel ce l'au susținut, invocau legea electorală și opinia comisiunii verificătoare, că allegerea n'a avut nici unu viciu electoral; adăogând că arătările ministrilor turci și austriaci nu puteu fi luate ca temei, emanând de la nisce inamici ai naționalității române.

În fine, puindu-se la votu concluziunile raportului pentru escluderea Bolliac, se priimescu cu 34 bile albe contra a 25 negre, majoritatea fiind pentru respingerea sa din Cameră”³⁵.

C. D. Aricescu, în „Corespondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu”, Broșura II, trage o posibilă concluzie, cu toate că și aceasta poate fi bănuită de subiectivism: „Mai mulți din emigrații Români, bărbați onorabili, sunt de părere că parte din diamantele le-a sustrasu D. Bolliac; și ceea ce i face a fi convinși de acesta, sunt cheltuețele extraordinare ce făcea în emigrație, trăind ca un Satrapu, dicu ei negreșit că cu acei bani a dat dineuri pe la publicisti și oameni de Statu, și a tipărit și operele selle din emigrație spre susținerea cauzei naționale, basându-se pôte pe axioma iesuitică că scopulu justifică mijloculu.

La Oct. 1867, când am scris articolu din Trompeta No. 579, că D. Bolliac e candidat de dreptu alu partitulu naționalu, unu legitimu scrupulu m'a îndemnatu a cere D-lu Bolliac esplicări în privința accusării grave ce i se adduce în cestiunea de față; Domnia sa 'mi a arătat atunc o scrisore a reprezentatulu lui Kossuth în care (mi se pare) se dicea că a priimitu pintenii, și că face cado soției D. Bolliac vr'o doue din acelle diamante; finalul scrisorii însă a refusat D. Bolliac a me lăsa se 'lu citesc, sub pretestu că privesce pe Kossuth, și că sunt secrete de Statu alle Ungariel pe care nu le pote divulga.

De unde rezultă, cum dicea și diarulu Adunarea națională la 1851 și 1853, că D. Bolliac a restituit pintenii, și pote diamantele celle mici, iar diamantele cele mai mari a disu că le-a perdut; Domnia sa însă susține că are dovadă de predarea lor.

Refusul de a lăsa să citească cineva în întregul seu epistola în cestiune, refusul d'a se justifica înaintea publiculu, cum ar face ori-ce omu de onore cu fruntea senina, în fine cheltuețele esagerate alle D. Bolliac din emigrațiune, tote acestea lasă să plane grava bănuială că D. Bolliac n'a restituit tote diamantele în cestiune, oprinti pe sema sa pe cele mai mari pote în înțelegere cu Kossuth care n'a disu nici unu cuventu în privința acesta, pe cât știm”³⁶.

Și când te gândești că toată povestea a pornit de la nouă nasturi micuți de diamant, primiți de Cezar Bolliac, într-o zi de opt, la Lugoj, un mic oraș din Banat.

³⁵ *Ibidem*, p. 86 și următoarele

³⁶ *Ibidem*, p. 88-89.

Bibliografie / sitografie

Berindei, Dan, *Politica externă și diplomați la începuturile României moderne*, Editura Mica Vlahie, București, 2011

Correspondința secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848 adunate și editate de C.D. Aricescu, Broșura II, București, Typographia Națională, 1874

Ghica, Ion, *Amintiri din pribegia de după 1848. Noue scrisori către V. Alecsandri*, București, Ed. Librarie Socec Comp., 1889

Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica, Tipografia „Cooperativa”, București, 1913

<http://rdg78t5.blogspot.com/2014/04/cezar-bolliac.html>

<https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/balcescu-iacobinul-roman-despre-care-nimeni-nu-mai-vorbeste-audio?fbclid=IwAR204x1azbxvuDX34pjHqR2N-2QF4TWYAKKFv4qwtK35ZbfbRV0fZcPqkgw>

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xv-150DA/kossuth-lajos-184849-ben-v-kossuth-lajos-kormanyzoelnoki-iratai-1849-aprilis-15-augusztus-15-150E3/531-lugos-1849-augusztus-12-kossuth-levele-gorgeyhez-lugosrol-figyelmezteti-a-reanehezedo-felelosseget-es-felszolitja-hogy-targyalasainal-az-eges-179B4/>

Românii bănățeni și Primul Război Mondial

Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, românii bănățeni vor căuta să-și dovedească loialitatea față de statul în interiorul căruia trăiau, Austro-Ungaria. Ca orice „minoritate”, românii bănățeni doresc să dovedească, mai mult decât „ceilalți”, iubirea față de țară. Acesta este sentimentul ce răzbate în urma parcurgerii articolelor din ziarul Drapelul din Lugoj, ziar al cărui proprietar-editor este Valeriu Braniște.

În numărul 79 din 17/30 iulie 1914 al acestui organ românesc de presă, este publicată, sub titlul Declarația de război / Către popoarele mele!, o lungă declarație a împăratului Franz Iosef, care încearcă să explice motivul declanșării războiului împotriva Serbiei: „Cea mai fierbinte dorință a Mea a fost, ca anii ce mi s’au mai hărăzit din grația lui Dumnezeu să-i pot consacra operelor păcii și să pot ferii popoarele Mele de jertfele și sarcinile războiului.

Providența altfel a hotărât.

Uneltirile unui dușman plin de ură mă silescă după anii îndelungați de pace să prind sabia întru apărarea onoarei, autorității și poziției de mare putere a Monarhiei Mele și a siguranței integrității ei teritoriale.

Regatul sârbesc, pe care dela începutul prim al vieții sale de stat până în timpurile cele mai noi l-am împărtășit în ajutor și sprijin atât înaintașii mei cât și Mine, a pășit cu o ingraturdine, care uită repede, deja cu ani mai nainte pe calea dușmăniei față de Austro-Ungaria.

Dispoziția Mea, prin care după o operă de pace binefăcătoare de trei decenii împlinită în Bosnia și Herțegovina, am estins drepturile Mele de Domnitor asupra acestor țeri, a fost primită în Sârbia cu erupțiile patime nesăbuite și urei acerbe, când n’a alterat întru nimic drepturile acestei țări. Făcând guvernul meu atunci uz de dreptul frumos al celui mai tare, a mers până la extrem cu iertarea și blândețea, dorind numai reducerea trupelor la efectivul de pace și promisiunea că în viitor va rămânea pe calea păcii și prieteniei.

Când nainte de acesta cu doi ani a stat Sârbia în război cu imperiul turcesc, tot condus de spiritul moderațiunii s’a restrâns guvernul meu numai la apărarea celor mai importante condiții de existență ale Monarhiei. În primul rând are Sârbia să ne mulțumească acestei atitudini, că și-a ajuns scopul războiului.

Nu s’a împlinit speranța, că regatul sârbesc va aprecia îndelunga răbdare și iubirea de pace a guvernului Meu și se va ținea de cuvânt.

Ura nutrită contra Mea și a casei mele aruncă valuri tot mai înalte. Tot mai fățiș iese în planul prim tendința, care se îndreaptă spre ruperea teritoriilor indisolubil legate de Austro-Ungaria.

Peste hotare trece un curent păcătos, care tinde în partea sud-ostică a Monarhiei la clădirea bazeor ordinei de stat, la înstrăinarea dela credința către dinastie și patrie a

poporului de care Mă îngrijesc cu atâta dragoste părintească și la seducerea tinereimei adolescente, instigând-o la fapte criminale ale nebuniei și trădării de patrie. O întreagă serie de atentate ucigașe și p conjurație pregătită și executată cu plan, a cărei reușită îngrozitoare M'a lovit în inimă pe mine și credincioaselor Mele popoare sunt urmele sângeroase departe vizibile ale uneltirilor secrete inițiate și conduse din Sârbia.

Această insuportabilă muncă de subminare trebuie oprită. Trebuie pus capăt contiuelor provocări ale Sârbiei, dacă voim să susținem neștirbite demnitatea și onoarea Monarhiei Mele, dacă voim să ferim de cutremure viața ei de stat, economică și militară.

Zadarnic a mai făcut guvernul Meu o ultimă încercare ca să ajungă cu mijloace pacinice acest scop și să îndemne Sârbia la întoarcere prin admonieri serioase.

Sârbia a respins dorințele moderate și juste ale guvernului Meu și a refuzat împlinirea acelor dorințe, cari sunt bazele naturale și necesare ale paciniceii convețuiri a popoarelor și statelor.

Cu puterea armată trebuie deci să caut pentru statele Mele garanțiile indispensabile ale liniștei interne și păcii stabile externe. În această oră serioasă sunt conștient de întreaga greutate a hotărârii Mele și a răspunderii Mele față de Cel Autoputernic.

Am cumpănit și judecat totul.

Cu cunoștiință liniștită pășesc pe calea datorinței.

Am încredere în popoarele Mele, cari în toate furtunile s'au înșiruit totdeauna cu credință și unite în jurul Tronului Meu, stând totdeauna gata la cele mai grele jertfe pentru onoarea, mărirea și puterea patriei lor.

Am încredere în viteza armată plină de însuflețire gata la jertfe a Austro-Ungariei. Și am încredere în Autoputernicul că hărăzește armelor mele învingerea.

Dat la Ischl în 28 Iulie 1914

Francisc Iosif m.p.

Conte Ștefan Tisza m.p.¹.

Anul XIV. Lugoj, Joi 17/30 Iulie 1914 Nr. 79.

Industria și Admistrația :
Strada Făgetului Nr. 12.

TRUPON
comarban, locuitor și comitaș
Nr. 40

Adresa telegrafică :
O A F R U L. Lugoj.

Manșacșe nu se înșopăscă.
Buturi înșopăscă se relează.

Proprietar-editor: Dr. Valeriu Brancu.

DRAPELUL

ORGAN NATIONAL-POLITIC.

Redactor responsabil: Nicolae Jugănușu

APARE:
MARȚI, JOI și SAMBATA

PREȚUL DE ABONAMENT:
Pentru Monarhia : pe 6 luni 1
coroană, pe 3 luni 3 coroane, pe
5 luni 4 coroane, pe anul 12
coroane; pentru Republica și statele
neafiliate poștele: 20 franci pe an

INȘERTISMENTELE
se înșopăscă după formă terțială.
Un număr singuratic 10 bani

Declarația de război.

Cătră popoarele mele!

Cea mai ferbinte dorință a Mea vizibile ale uneltirilor secrete inițiale a fost, ca anul ce mi-s'au mai hărăzit și conduse din Sârbia. Această insuportabilă muncă de subminare trebuie oprită. Trebuie pus capăt contiuelor provocări ale Sârbiei, dacă voim să susținem neștirbite demnitatea și onoarea Monarhiei Mele, dacă voim să ferim de cutremure viața ei de stat, economică și militară.

„Pe temeiul hotărârii p. t. a Maj. Săle cezare și apostolică regesti, date la 28 Iulie 1914 s'a remis în aceeași zi guvernului regesc sârbesc declarația de război în urmărul text francez :
«Le Gouvernement Royal de Serbie n'ayant pas répondu d'une manière satisfaisante à la note qui lui avait été remise par le ministre d'Autriche-Hongrie à Belgrad à la

Serbia baronului Giesl ca o bază potrivită, ca grupa imparțială de puteri, să găsească condițiile unei păci acceptabile.
Austro-Ungaria a acceptat inițiativa lui Grey numai într-o cât se raportă la izolarea conflictului.
Demersurile diplomatice se a-dăstă cu mare încordare.

Drapelul 79, 17/30 iulie 1914

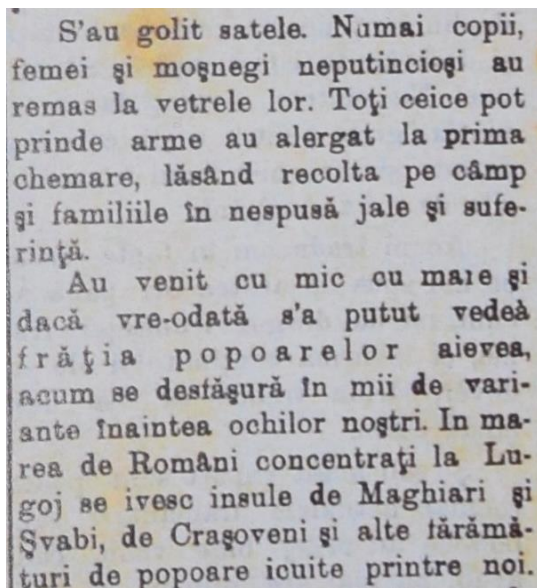
¹ *Drapelul*, nr. 79, 17/30 iulie 1914, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

În același număr al Drapelului, pe prima pagină, lângă Declarația de război adresată Serbiei (în limba franceză) un lung articol (cu titlul Lugoj 17/30 Iulie 1914 (?)) le cere românilor bănățeni să se implice în războiul purtat de statul Austro-Ungar. Articolul prezintă entuziasmul românilor bănățeni față de război, dovadă fiind numărul mare al celor care se înrolează. Numărul celor înrolați e atât de mare încât, spune articolul, „s’au golit satele. Numai copii, femei și moșnegi neputincioși au ramas la vetrele lor”. Pe de altă parte articolul e plin de amărăciune și de vagi acuzații față de regimul dualist: „n’am fost nici când copilul alintat al țerii. Tragem din greu la năcazuri și la timp de pace... Pe nimeni nu-l supără vorba românească, cântarea românească... Resună la fieceorii noștri, cari pleacă, cântările noastre, cari în alte vremi le aduc atâte necazuri pe cap!”. În ciuda acestui trecut dureros, articolul le cere românilor săși demonstreze curajul și „*nestrămutata credință*” față de statul Austro-Ungar: „nu este vreme de polemici. Datoria ne cheamă să apărăm cinstea țerii și ne vom face datoria cu vârf și îndesat. Nu este popor, care să-și fi împlinit mai cu sfințenie dorințele față de tron și patrie ca poporul nostru, a cărui cea mai distinctă calitate este tocmai: *nestrămutata credință*.”

N’am fost nici când copilul alintat al țerii. Tragem din greu la năcazuri și la timp de pace. Nimeni nu ne resfață cu dragoste exagerată. Dar când sună ora primejdiei, punem toate la o parte, uităm toate și cu aceeași credință *nestrămutată* cu care și-au pus părinții viața și avutul pentru apărarea hotarelor țerii și a înaltului tron, sărim și noi să ne dovedim vrednici urmași ai părinților noștri.

S’au golit satele. Numai copii, femei și moșnegi neputincioși au ramas la vetrele lor. Toți cei ce pot prinde arme au alergat la prima chemare, lăsând recolta pe câmp și familiile în nespusă jale și suferință.

Au venit cu mic cu mare și dacă vre-odată s’a putut vedea frăția popoarelor aieva, acum se desfășură în mii de variante înaintea ochilor noștri. În marea de Români concentrați la Lugoj se ivesc insule de Maghiari și de Șvabi, de Crașoveni și alte fărâmat-uri de popoare icuite printre noi.

Drapelul, 79, 17/30 iulie 1914

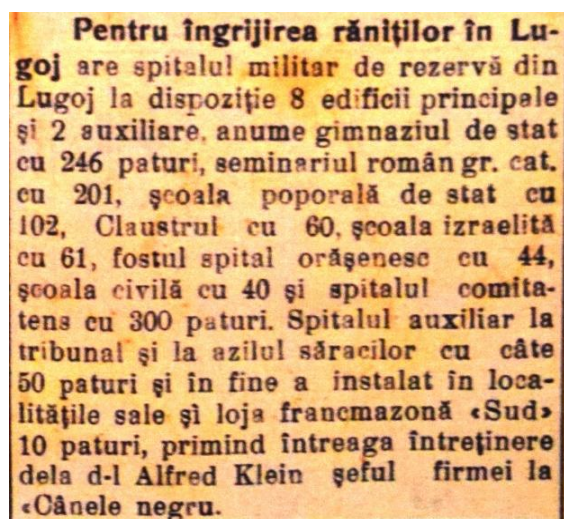
Pe nimeni nu-l supără vorba românească, cântarea românească. Dar nici vorba și cântarea în alte limbi. Resună la fieciorii noștri, cari pleacă, cântările noastre, cari în alte vremi le aduc atâte necazuri pe cap!”².

În condițiile războiului, românii se implică în organizarea Spitalelor din Lugoj în care urmau să fie primiți răniții de pe diverse teatre de luptă. În august 1914, românii se remarcă printre membrii așa numitului Comitet al Crucii Roșii Lugoj, care are ca și scop o bună organizare a locurilor în care urmau să fie primiți răniții: „Comitetul conducător al crucii roșii Lugoj, care este în permanență, fiind totdeauna cel puțin 2-3 membri în localul oficial, s’a constituit sub prezidiul d-lui general A. Gräzenstein din următorii membri: Ioan Boroș, D-nele Elena Dobrin, A. Issekutz, A. Asboth, I. Berecz, L. Fesztl, Z. Ráthy, A. Szentmiklóssy, F Fränkl, M. Hirschl, B. Litsek și din d-nii Dr. I. Baltescu, B. Biro, Dr. E. Leitner, Dr. Z. Talajdi, Dr. I. Willer, G. Vojnich, Dr. C. Fehér, Dr. St. Lászlóffy, G. Oltványi, C. Podhradszky, Dr. R. Reiter, Dr. George Dobrin, M. Hirschl, Dr. Em. Neumann, L. Schönenfeld și Paul Șerbul. Această comisie contribuie la rezolvarea afacerilor administrative, anunță comisiile de primire a răniților despre sosirea trenurilor, se îngrijește de trăsuri etc. se îngrijește de corespondența celor răniți, ține în evidență

locurile pentru îngrijirea răniților, caută ca acestea să fie înzestrate cu toate cele de trebuință și peste tot face totul ce îi stă în puteri, ca aceia ce vor fi aduși de pe câmpul de luptă să fie în cel mai satisfăcător mod îngrijiți și redați sănătății și vieții, cari le pun în joc pentru apărarea hotarelor și cinstirea țării. Conducătorul cancelariei este d-l primpretore în retragere L. Schönenfeld”³.

Drapelul prezintă în paginile sale situația Spitalelor organizate pentru răniți în toamna anului 1914 la Lugoj. Astfel, „pentru îngrijirea răniților din Lugoj are spitalul militar de rezervă din Lugoj la dispoziție 8 edificii principale și 2

auxiliare, anume gimnaziul de stat cu 246 paturi, seminarul român gr. cat. cu 201, școala poporală de stat cu 102, Clastrul cu 60, școala izraelită cu 61, fostul spital orășenesc cu 44, școala civilă cu 40 și spitalul comitasens cu 300 de paturi. Spitalul auxiliar la tribunal și la azilul săracilor cu câte 50 de paturi și în fine, a instalat în

Drapelul, nr. 122, 28 octombrie 1914

² Ibidem

³ Drapelul, nr. 86, 4/17 august 1914, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

localitățile sale și loja francmazonă „Sud” 10 paturi, primind întreaga întreținere dela d-l Alfred Klein șeful firmei la „Câinele negru”⁴.

În condițiile războiului, elita românească se implică în acțiuni de caritate, încercând să ajute soldații implicați în lupte și răniții din oraș. Doamnele au rol extrem de important în această muncă de caritate. Ele organizează strângeri de fonduri și diverse materiale/alimente pentru răniți, se implică în realizarea unor spectacole și evenimente cu scopuri caritabile.

În septembrie 1914, se organizează o activitate de strângere de materiale pentru răniți: „lipsind în spitalele noastre auxiliare numărul recerut de pantofi pentru soldații răniți, invită D-șoara Lucreția Frențiu și pe această cale damele noastre, cari dispun de pălării vechi, demodate, de pâslă, să le transpună la institutul pedagogic gr. cat. de fete din Lugoj, unde se vor confecționa din aceste pantofi pentru soldații răniți din spitalele noastre auxiliare”⁵.

De asemenea, cu ocazia Crăciunului, în 1914 se strâng „daruri de Crăciun pentru răniții din spitalele Lugojului în anul 1914... Ulterior ni se comunică că la D-șoara Sofia Florescu au intrat, tot în scopul arătat, 600 nuci, 115 mere, 200 țigarete, colectate de clasa 2 și 3 de fete, cari de asemenea s’au transpus la destinație”⁶.

În februarie 1916 se organizează o acțiune de strângere de fonduri pentru soldați sub numele de „Oșteanul de fier. Sub prezidiul soției d-lui prim-comite Dr. Z. Medve a avut loc în Lugoj o întâlnire intimă, la care au fost invitate și prezidente Reuniunii de femei din Lugoj, în scopul de a înălța, după modelul altor orașe și la noi un așa zis „oștean de fier”, având a se folosi venitul curat în scopuri caritative de război, în beneficiul orfanilor de război. Bine înțeles „oșteanul” va fi construit din lemn și va avea să fie bătut cu cuie până ce se va acoperi întreg în fier. După fiecare cui bătut se percepe o taxă, care formează venitul. Din consfătuire s’a ales un comitet mai larg în frunte cu soția d-lui prim-comite și soția d-lui colonel Haszlinzky, cu prim-comitele și vicecomitele, primarul orașului Lugoj, colonelul comandant al pieții Lugoj, deputatul dietal al Lugojului și Prezidente Reuniunilor de femei din Lugoj... Acest comitet va avea să facă lucrările pregătitoare, cari se vor prezenta apoi unei adunări...”⁷.

Aceste activități caritabile au ca rezultat recunoașterea din partea celor în drept. Încă din noiembrie 1914 „Drapelul” scrie despre „Domnișoare decorate pentru merite la Crucea Roșie. Aflăm cu plăcere, că între damele decorate pentru merite câștigate în serviciul Crucii Roșii se aflau și domnișoarele Lucreția Frențiu, Nella Ștefani-Florescu și Letiția Maier din Lugoj, cari s’au dedicat cu devotement îngrijirii răniților în spitalul de rezervă militar de aici”⁸.

⁴ *Drapelul*, nr. 122, 28 octombrie/10 noiembrie 1914, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

⁵ *Drapelul*, nr. 101, 9/22 septembrie 1914, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

⁶ *Drapelul*, nr. 13, 31 ianuarie/13 februarie 1915, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

⁷ *Drapelul*, nr. 21, 18 februarie/2 martie 1916, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

⁸ *Drapelul*, nr. 128, 10/23 noiembrie 1914, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

Doctorul E. Neumann și personalul Spitalului din Lugoj (1915)

Alături de acțiunile de binefacere din paginile Drapelului răzbate cruzimea războiului. În articolul „Lugojenii în războiu” ni se prezintă soarta și suferințele unui tânăr soldat român din armata Austro-Ungară. „Un prietin vizitând spitalele din Viena ne scrie, că soldatul (artilerist) rănit V. D. din Lugojul i-a povestit printre altele: Am fost duși din Biserica-Albă, contra Sârbilor. Postați în fața Belgradului am bombardat o vreme cetatea, pînă ce într’o bună zi pornirăm în sus spre Galiția periclitată de Muscal. O privire înduioșată, ca adio scumpului nostru Banat, și o luarăm în sus cîntînd cu clarinetistul nostru. Ne făceam voie bună, într’una ca să nu slăbim. Cîntam și strigam ca să n’auzim ce spune inima - așa am ajuns în S... Am fost primiți bine la o parte a populațiunii, o parte ne-a închis porțile și se fereau de noi ca de dușman. Ceream pe bani gata – îi arătam în mîna – și răspunsul era categoric – nu avem nimic. Așa ni-s’a întîmplat cu un negustor, pînă ce pierdurăm răbdarea și am forțat ușile – jidanul s’a ce era, protestă, noi i-am arătat documnetul... baioneta. Am luat ce ne-a lipsit, alimente... și pe urmă... l-am plătit. Am pornit în linia de foc. N’am ajuns însă la locul nostrum pînă am și fost atacați de dușman cu o ploaie de șrapnele. Noi înaintam în voie bună cîntînd cu clarinetistul nostrum – pe deasupra noastră ujori – deodată nu mai auzim clarinetul, nici pe iel nu l-am mai văzut Dumnezeu să-l ierte. În câteva minute deveni atît de critică starea, încât căpitanul nostrum se văzu silit să caute un loc mai potrivit de operațiune. Sui cu calul pe o ridicătură – dar abia ajuns acolo fu trîntit cu cal cu tot – „kerhrt euch march”! auzirăm glasul slăbit – „căutați loc acoperit” și ne-am întors; încătr’o asta n’o mai știu eu, căci o detunătură mai intensivă ne trînti toți 6 caii – eu simți ceva fierbinte în picioare – pusă-i mîna acolo ș’o ridicai plină de sânge. Am înțeles că am fost rănit la ambele picioare. Nicio o durere n’am simțit numai ferbințeală teribilă mă cuprindea și lacrămile mă scăpară. Am fost dat

jos, la tun aduseră alți cai și plecară. Eu m'am tras abuşilela după un tufiş. Nu departe era un infanterist mort. L-am tras către mine și i-am luat arma și patroanele ca la caz de lipsă să mă apăr. În scurt se făcu beznă. Vântul bătea rece, aducea din când în când gemete înăbușite. Fiori mă cuprindeau cu toate că era frig, mă scăldau sudorile. Rezbit de vântul rece – căpeneagul (mantaua) nu-l aveam, că ziua când fusei rănit nu-l purtam, m'am aplipit de un cal mort. Aici m'am apărat de vânt și întru câțva și de frig, căci calul nu răcise până către zi. Așa m'a găsit sanitețu, ș'am fost transportat la Viena. Trei zile am venit pe cocii păorești (țărănești), nemâncăți, nebăuți. Acum mulțam Domnului este totul bine și'n curând voi revedea pe deplin sănătos Lugoju⁹.

Într-un alt articol, „Moarte de erou”, din noiembrie 1915, „Drapelul” prezintă moartea căpitanului de artilerie Hugo Hermann, moarte ce lasă o impresie adâncă în sufletul românilor lugojeni: „Ziarele din loc(alitate) aduc știrea, că căpitanul dela regimentul nostru de artilerie Hugo Hermann, care și-a făcut în Lugoju cea mai mare parte a carierei militare, devenind unul dintre cei mai populari ofițeri ai noștri, bine cunoscut în societatea românească, a căzut pe câmpul de luptă italian la 12 l.c., lovit de un glonț dușman. Originar din Silezia, s'a aclimatat la noi, încât și în scurtul concediu ce-l obținuse astăvară, a venit să-și revadă Lugoju. De altfel a fost tot timpul pe câmpul de război, ca soldat foarte ambițios. Mai întâi în Sârbia, apoi în Galiția, pe iarnă în Carpați și apoi iarăși în Galiția, de unde a trecut pe câmpul de luptă italian. Era bun prieten cu căpitanul (de prezent în captivitate rusească) Petru Jucu, cu care a servit mult timp împreună și iubit de „feciorii” sei români, pe cari era mândru. – La încheerea foii mai primim dela d-l Dr. C. Grofșorean de pe câmpul de luptă italian, cu datul 12 Novembre următoarea încunoștiințare: Căpitanul Hermann, cel mai brav soldat al regimentului nostrum despre car se vorbeau și scriau multe legende, a murit azi moarte de erou lovit de un glonț italian. Însmormântarea va fi mâine cu mare pompă miltară. – Glorie amintirei lui¹⁰.

Însă nu toți românii „uită” care le este patria. Poate cel mai cunoscut caz al unui lugojean ce dorește să fie loial patriei, dar nu celei Austro-Ungare, ci celei românești, este scriitorul lugojean Cassian Munteanu. Scriitorul Cassian Munteanu (1892-1921), era înrolat în armata austro-ungară când a dezertat și a fugit în România în iunie 1915. Aflat pe front în Galiția, Cassian Munteanu a trimis articole ziarului „Românul”. Aceste articole prezentau situația reală a soldaților aflați pe front și, din această cauză

**Scriitorul Cassian Munteanu
(1892-1921)**

⁹ *Drapelul*, nr. 108, 25 septembrie / 8 octombrie 1914, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoju

¹⁰ *Drapelul*, nr. 127, 7/20 noiembrie 1915, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoju

a fost arestat la 14 iunie 1915 la Caransebeș, unde se afla într-un spital. După arestare a fost trimis fața Curții Marțiale, însă a reușit să evadeze și să treacă în România, fiind convins că va fi condamnat la moarte. Din România i-a trimis fostului său comandant de la Regimentul 43 o telegramă cu următorul conținut: „Vă raportează cu respect că am dezertat. Cassian Munteanu”¹¹. Ca dovadă a „dezertării” stă următorul document; „Dovadă... Subsemnatul Comandant al Plutonului 1 Grăniceri Baia de Aramă, adevăresc că am primit de la Dm Cassian D. Munteanu, desertor din armata Austro_ungară, una armă cu seria No 984... împreună cu Baioneta fără teacă; un Centuși(?) cu port și una hartă Militară a Graniței... Pentru care dau aceasta... 10 iunie 1915... Semnătura”¹².

În condițiile declanșării Primului Război Mondial, românii bănățeni încearcă să-și demonstreze loialitatea față de monarhia dualistă în care trăiau. În ciuda vechilor animozități, românii se înrolează într-un număr mare în armata austro-ungară și se implică în sprijinirea autorităților și susținerea răniților prin organizarea unor activități de caritate diverse. Publicația „Drapelul” din Lugoj prezintă, în această perioadă, în paginile ei, aceste aspecte, însă deopotrivă amintește și ororile războiului. În ciuda acestei atitudini de implicare masivă, românii bănățeni visează la o posibilă unire cu România, așa cum o demonstrează, printre altele, acțiunile scriitorului Cassian Munteanu.

Bibliografie / sitografie

Drapelul, 1914-1917, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

Colecția de documente a Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

<http://enciclopediaromaniei.ro/wiki>

¹¹ http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Cassian_R._Munteanu

¹² Document din arhiva Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj.

Unirea din 1918 reflectată în publicația Drapelul din Lugoj

Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, a reprezentat actul hotărâtor al realizării statului național unitar, iar românii din Lugoj și din Banat l-au perceput ca atare. Publicația „Drapelul”¹ din Lugoj, condusă de publicistul și omul politic Valeriu Braniște², a surprins în paginile sale cele mai importante evenimente ce au dus la realizarea Unirii din 1918. Tot în paginile acestei publicații găsim detalii despre Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și despre alte momente importante ce au dus la desăvârșirea unirii.

În toamna anului 1918, în condițiile sfârșitului Primului Război Mondial, Imperiul Austro-Ungar intră în disoluție și se prăbușește. În contextul prăbușirii Imperiului Austro-Ungar, Banatul este dorit de Serbia, Ungaria și România. La Budapesta, în noaptea de 30-31 octombrie 1918, puterea a fost preluată de Consiliul Național Maghiar. În consecință, profitând de situația creată, în 31 octombrie 1918, la Timișoara, omul politic Otto Roth a anunțat în cadrul unei manifestații că guvernul de la Budapesta s-a prăbușit și că Războiul Mondial s-a sfârșit. Tot la această manifestație, Otto Roth a proclamat înființarea Republicii Bănățene³.

Românii din Timișoara, conduși de căpitanul Aurel Cosma, președintele organizației Timiș a Partidului Național Român au constituit Consiliul Național Militar Român, primul de pe teritoriul Banatului și Transilvaniei, hotărâți să se opună activităților șvabilor și maghiarilor din Banat⁴. Mai târziu s-a hotărât transformarea Consiliului Militar în Consiliu Național Român și formarea de gărzi naționale românești în pentru menținerea ordinii.

¹ „Drapelul” a apărut la Lugoj, ca publicație bisăptămânală, în limba română începând cu anul 1902. A fost condus de Valeriu Braniște - intelectual, publicist și om politic român din Banat. (<http://redesteptarea.ro/valeriu-braniste-legenda-presei-lugojene/>)

² Valeriu Braniște (1869 - 1928) a fost un publicist și om politic român. A fost redactor la Tribuna din Sibiu și la Dreptatea la Timișoara. A fost implicat numeroase procese de presă. În martie 1895 a fost condamnat la 2 ani de închisoare. A înființat la Lugoj cotidianul „Drapelul” pe care l-a condus între 1901-1919. În februarie 1918, Braniște este întemnițat în Seghedin, fiind acuzat de înaltă trădare și spionaj în favoarea armatei române (pentru articolele din „Drapelul”). După 1918 a făcut parte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei. (Luchescu, Gheorghe, Muntean, Vasile, Lăzărescu Victor, *Spiritualitate lugojeană*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1993, p. 105)

³ Unirea Banatului cu România, <http://romanielacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

⁴ Both Ștefan, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*, http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

În contextul dispariției vechilor autorități, Banatul este cuprins și de mișcări țărănești. Se produc acte de dezordine și chiar violențe, situația devenind tensionată. Ziarul „Drapelul” consemnează că „actuala administrație se află de acum în stadiul lichidațiunii. Foarte mulți dintre oficanți și-au părăsit posturile...”⁵. Românii din Banat se organizează și preiau puterea politică în regiune. Se înființează Consilii Naționale în majoritatea localităților din Banat. La Lugoj, Consiliul Național ia ființă în 3 noiembrie 1918⁶.

Consiliul era alcătuit din 29 persoane. Președinte era George Popovici, vicepreședinți erau A. Văleanu și dr. C. Gropșoreanu, secretari dr. Ioan Stoian și dr. Traian Crașovan, controlor Petru Săcoșanu. Consiliului avea următoarele comisii: juridică (alcătuită din Titu Hațeg, Constantin Tuneiu, N. Broșteanu etc.), organizatorică (compusă din Ion Vidu, dr. D. Nistor, I. Țucu etc.), organizarea comunelor (alcătuită din dr. Valeriu Braniște, dr. G. Dobrin, Gh. Rusalîn, p. Oprișoniu etc.), propagandă (formată din dr. D. Ioanoviciu, dr. Tr. Lața etc.), sanitară (compusă din V. Pinte, A. Bejan, P. Mladin etc.)⁷.

„Drapelul”, în numărul său din 23 octombrie / 5 noiembrie 1918⁸, prezintă pe larg, pe prima pagină, sub titlul Adunarea dela Lugoj⁹, manifestația care a avut loc în 3 noiembrie 1918 la Lugoj. Întrunirea la care au participat mii de lugojeni, a fost una spontană. „Publicul român din Lugoj s’a manifestat în mod grandios, Duminecă s.m. într’o adunare, ținută sub ceriul liber în grădina „Concordia”, participând mai multe mii de oameni, civili și soldați, ca să se pronunțe pentru întâiaș dată-liber în fața situației noi. Adunarea a fost așa zicând improvizată în preșeară, când n’a mai fost timp nici a mai tipări convocarea și face invitări. Știrea adunării s’a dat din gură ’n gură, mai ales prin tinerimea însuflețită și în grabă s’a adunat atâta public, încât n’a mai fost posibil a ține în încăpătoarea sală a pavilionului din grădina hotelului „Concordia”, ci cu tot timpul înnourat, a trebuit să aibă loc în grădină, ca să poată lua parte întregul public adunat”.

⁵ I. Muntean, *Mișcarea națională din Banat, 1881-1918*, Editura Antib, Timișoara, 1994, p. 218

⁶ *Ibidem*, p. 222

⁷ *Ibidem*, p. 226

⁸ *Drapelul*, nr. 113, 23 octombrie (5 noiembrie) 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

⁹ Manifestația din 3 noiembrie 1918 e consemnată și în *Românul*: „Manifestația spontană a fraților lugojeni a decurs în cea mai perfectă ordine și în mijlocul unei însuflețiri generale. Într-un glas s-a aclamat încrederea și alipirea neclintită față de Consiliul Național Român... După cuvintele de încheiere ale prezidului, întreaga adunare intonează imnul Deșteaptă-te române, stând cu toții în picioare, cu capetele descoperite. Cânta vlădica între țărani, maiorul între soldați, cântau cu mic cu maretoși și pe când cântau pe multe fețe curgeau lacrimi sfinte de emoție. Era cel dintâi Deșteaptă-te române cântat liber în adunare publică, ziua la amiază, sub cieriul din al cărui nori se strecurau picuri fini de ploaie mruntă... Plângea și firea cu noi de bucurie și fericire.” (Muntean, Ioan, *op. cit.*, p. 225)

Drapelul, nr. 113, 23 octombrie (5 noiembrie) 1918

La adunare au participat conducătorii celor două biserici ale românilor lugojeni, P.S. Sa Episcopul Dr. V. Frentiu, și d-l protopresbier Dr. George Popoviciu, „oficerii români constituiți în consiliul național român, împreună cu toți soldații români aflați în Lugoj, sub conducerea d-lui maior Remus Dobo, ...intelectuali, economi, maestrîi, ...oficanți români conduși de d-l Dr. P. Băltescu,... săteni din împrejurime, ...damele și domnișoarele noastre, ...și susținătorii ordinei ...au fost tinerii noștrii, cari respândiseră știrea adunării... Poliția n’au fost de față”¹⁰.

Articolul explică pe larg cum s-a ajuns la organizarea acestei adunări: „din diferite părți ale comitatului au sosit știri despre acte regretabile de violență comise de cete de soldați înarmați, căroră s’a alăturat ici-colea și săteni de-ai noștri instigați la acte nesocotite... La învitarea vice-comitelui Issekutz avuse în prezi o consfătuire, la care luasem parte reprezentanții tuturor păturilor sociale și naționale din Lugoj și consfătuirea aceasta a aflat de lipsă, îndeosebi pentru siguranța orașului, să hotărească a veni serviciului de siguranță în ajutor prin organizarea de gardiști cetățeni, sub conducerea căpitanului de poliție al orașului. Primul îndemn la convocarea adunării la dat necesitatea a orienta publicul asupra situației și a face propagandă pentru înscrierea garda civilă. Era mai întâiu vorba de o adunare a tuturor Lugojenilor, dar șefii celor două partide din Lugoj, național-român și social-democrat au fost pentru adunări separate, ca să nu se amestece limbile dela început. Astfel partidul național-român și-a ținut adunarea sa românească înainte de amiazi și partidul social-democrat după amiazi. Cum însă mai bine de patru ani partidul național-român nu s’a mai întrunit în adunări publice, era cu neputință ca în zilele atât de mari, să ții o adunare mare, fără reprivire asupra trecutului, fără a face un pod între trecut și prezent, fără de a da orientări în viitor și mai ales fără de a da expresiune acelor sentimente și gândiri, cari străbat astăzi sufletele tuturor Românilor, învioșindu-le inima și avântându-le cugetarea... A trebuit deci să se dea glas voinței poporului, să se stabilească direcția în care se va organiza și limpezi această voință, a trebuit să isbucnească odată din sufletele miilor acele ușurătoare, cari au fost până acum înăbușite. Astfel a devenit

¹⁰ *Drapelul*, nr. 113, 23 octombrie (5 noiembrie) 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

această adunare o mare manifestație națională, un dat istoric, în stăruința poporului nostrum de a fi liber și singur stăpân pe soarta lui”¹¹.

Temele dezbătute în cadrul acestei adunări sunt capitale pentru viitorul românilor, reprezentând un adevărat program. Românii lugojeni, ca o singură ființă („n’a fost de trebuință să se voteze moțiuni separate... într’un glas a aclamat adunarea încrederea”¹²), se supun necondiționat conducerii Consiliului Național Român, „constituit sub prezidiul d-lui deputat Dr. Teodor Mihali, al cărui pronunțament programatic a fost adus la cunoștință lumii și țerii prin gasul d-lui deputat Dr. Alex Vaida-Voevod în dieta țării”. Participanții la Adunare, în numele tuturor românilor bănățeni, hotărăsc că „până ce se va constitui ...(o) reprezentanța națională a națiunii române, nu recunoaștem îndreptățirea altui factor a vorbi în numele nostrum afară de consiliul național român. Acesta ne reprezintă astăzi, dela acesta așteptăm avizul, cărui ne vom conforma întocmai”¹³.

Manifestanții, „tot atât de unanim”, proclamau și faptul că soarta viitoare a românilor trebuie să fie hotărâtă de voința majorității, fără „încercări de aranjamente și transacții locale și regionale. Nu în singuraticile centre și nu sub improvizații momentane, ci la masa verde a păcii, unde vom avea reprezentanții naționali legali, are să se decidă chestia mare a întreg neamului românesc, chestia apartinerii sale politice și a organizației sale de stat”¹⁴.

Conștienți de faptul că dezbinarea din rândul românilor ar putea deveni o piedică în împlinirea idealului național, liderii manifestației decretează și faptul că: „noi nu suntem nici revoluționari și nici republicani”. Se afirmă răspicat faptul că românii trebuie să treacă peste eventualele neînțelegeri politice pentru realizarea Unirii: „Pe noi ne însușește idealul nostrum național, programul nostrum, a cărei osie este solia lui Simeon Bărnuțiu din preziua adunării de pe Câmpul Libertății: Libertatea națională, pe care o vedem acum înfăptuindu-se ca răsplată a suferințelor și jertfelor noastre, a luptelor politice ce le-am susținut până acum consecvent cu arma legii și în spirit constituțional”¹⁵.

În sfârșit, participanții la adunare se pronunță pentru respectarea ordinii și legalității, chiar în condițiile de la sfârșitul războiului. Legalitatea trebuie respectată, atât de români, cât și de autoritățile austro-ungare, până în momentul în care va fi hotărâtă o nouă formă de organizare, prin unirea cu România. Manifestanții se pronunță hotărât și împotriva violențelor și dezordinii: „și astăzi ținem la legalitate. Suntem dușmanii anarhiei, voim ca trecerea din robia națională la libertatea națională să se facă în mod normal, fără sguduiri, fără nelegiuiri, fără acte pătimase de ură și rezbunare, nedemne de o națiune conștientă, care respect la toate popoarele aceleași drepturi, pe cari voește să le afirme pentru sine. Voim ca concetățenii noștri de alt neam, cari au aprobat până acum aspirarea noastră ca interes de existență pentru ei, să se convingă cât de mare și fatală a fost rătăcirea lor, dovedindu-se, că libertatea

¹¹ *Ibidem*

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Ibidem*

noastră națională este unul din cei mai puternici stâlpi și ai libertății lor naționale... Adunarea a comunicat, între aclamări, că în aceste zile, în cari mulți din concetățenii neromâni și-au pierdut orientarea, lunecând pe terene, pe cari le-au regretat ulterior, noi am ținut morțiș la ordinea legală. N'am aprobat suspendarea niciunei autorități, ci am reclamat, că până ce nu se vor aduce alte legi și nu se vor așeza alte autorități, să se respecte fără șovăire legile existente și să spriginim autoritățile în îndeplinirea dorințelor lor. Dar,... aceste autorități au să-și priceapă acum corect misiunea lor, considerându-se ca stand în serviciul publicului și nu ca stăpâni ai poporului... am protestat contra nelegiuirilor ce se comit de bande de tăciunari și jefuitori la mai multe puncta ale regiunilor noastre Am protestat contra concepției și părerii, că aceste acte ar fi acte proprii ale poporului românesc..."¹⁶.

Fiind nevoie de o acțiune hotărâtă și susținută pentru păstrarea ordinii și legalității se hotărăște înființarea unui batalion românesc. „În acest scop (al asigurării siguranței, se) aprobă propaganda pentru întărirea serviciului de siguranță prin gardiștii civili și aclamă, asigurându-i tot sprijinul înființarea primului batalion românesc din foștii honvezi ai reg. 8 și alte trupe. Oficierii și soldații acestui batalion românesc, carie erau de față la adunare, cu cocardele naționale pe chipiu, au fost obiectul celor mai călduroase aclamațiuni. Iar vorbitorul lor, căpitanul Dr. George Gârda, a trezit lacrimi de emoție, când a făcut din adâncimile inimei sale românești, apelul să se înroleze ficiorii români în primul batalion românesc!"¹⁷.

Articolul din „Drapelul” menționează și rezumatul discursurilor principalilor oratori: „adunarea a fost deschisă de d-nul Dr. V. Branisce, a cărui primă prezentare în public de când a venit acasă, a fost salutată cu aclamațiuni... P.S. Sa Episcopul Dr. V. Frențiu ocupând prezidiul salută pe cei de față, făcând apel călduros către publicul adunat să păstreze în aceste vremuri de mari prefaceri cumpătul și trezvia, cum se cuvine unui popor creștin crescut la sînul bisericei. Urmează apoi marele discurs rostit de d-l Dr. V. Branisce, care a vorbit cam un ceas, expunând întreaga situație politică, de când poporul nostru a fost oprit să se manifesteze liber, suspendându-se libertatea cuvântului și a presei, până în ziua de astăzi, când ne zâmbește și nouă soarele libertății naționale... În sfârșit anunță constituirea consiliilor naționale militare române... Oratorul următor este d-l profesor Dr. Victor Birlea, care în cuvinte alese arată deosebita importanță a momentului istoric prin care trecem... Urmează, între aplauze, locotenentul Dr. George Gârdea, poetul nostru bănățean, înrolat de la începutul războiului, ca într'un discurs pătrunzător, bogat în imagini vii luate din viața poporului, să facă apel la înrolarea în primul batalion român... Ultimul orator a fost d-l Dr. G. Dobrin¹⁸, care scurt, dar cu înțeles, a explicat, că pentru acțiunea ce o pornim se reclamă și mijloace materiale, pentrucă fără de aceste nu putem să ne mișcăm din loc.

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ *Ibidem*

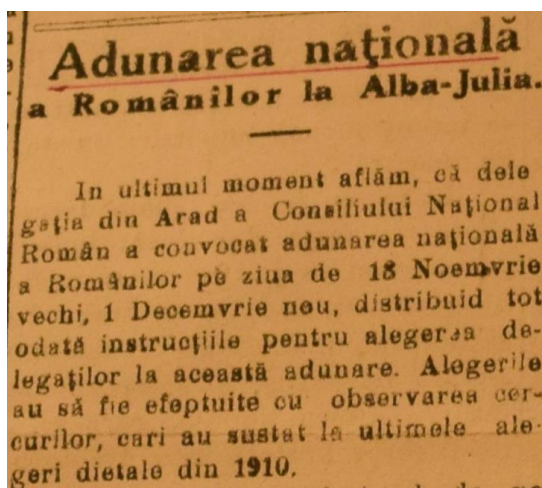
¹⁸ *George Dobrin* (1862-1952) a fost un avocat și ziarist bănățean, fondator al ziarului „Drapelul” din *Lugoj*. A luat parte la procesul memorandiștilor (1894) în calitate de apărător. A reprezentat Lugojul la Marea Adunare de la Alba Iulia, fiind ales membru în Marele Sfat Național Român. În 1919 Consiliul Dirigent de la Sibiu l-a numit pe George Dobrin prefect al județului Caraș-Severin. (Luchescu, Gheorghe, Muntean, Vasile, Lăzărescu Victor, *op. cit.*, p. 112)

Propune un impozit național, o coroană de suflet, ca astfel să avem la îndemână cele trebuitoare pentru primul pas. Adunarea aclamează propunerea”¹⁹.

La final, într-un moment impresionant, „mii de glasuri au cântat: „Deșteaptă-te Române!”. Cântă vlădica între țăranii, maiorul între soldații sei, cântau cu mic cu mare, toți, și pe când cântau, pe multe fețe curgeau lacrimi sfinte de emoțiune: Era cel dintâi „Deșteaptă-te Române”, cântat liber în adunare publică de mii de guri ziua la amiază sub cerul, din ai cărui nori se strecurau picuri fini de ploaie mărunță... Plângea și firea cu noi de bucurie, de fericire”. Și, „terminându-se cântarea, s’au resfirat toți liniștiți spre casele lor, fără sgomot, fără gălăgie, doar în sufletele lor mai vibrau acordurile solemne ale imnului deșteptării noastre”²⁰.

La 13 noiembrie 1918, este semnat la Belgrad armistițiul dintre Antanta și Ungaria. Maghiarii urmau să-și retragă armata de la sud de Mureș, adică din Banat. Armata Serbiei, care făcea parte din Antantă, a ocupat foarte rapid Banatul, dorind să anexeze definitiv regiunea. La mijlocul lunii noiembrie 1918 sârbii ocupă și preiau administrația militară a Banatului. În 14 noiembrie 1918 Lugojul este ocupat de armata sârbă. Ziarul „Drapelul” din Lugoj prezintă acest eveniment într-un articol cu titlul „Lugojul ocupat de Sârbi”: „După cum am semnalat deja în nr-ul trecut, au intrat Joi la amiază în Lugoj trupe sârbești, punând stăpânire pe oraș. În calea trupelor a eșut d-l primar Dr. I. Băltescu în fruntea primăriei, închinând orașul și cerând scut pentru siguranța avutului și persoanei. Căpitanul trupelor sârbeștia promis că va griji de ordinea publică și siguranța avutului și vieții”²¹.

Sârbii speră să primească întreg Banatul după război și la 25 noiembrie 1918 organizează o adunare la Novi Sad unde proclamă unirea Banatului cu Serbia²². Românii se vor îndrepta spre Alba Iulia pentru a-și proclama dreptul istoric asupra teritoriilor locuite de ei, inclusiv asupra întregii regiuni cuprinse între Dunăre, Carpați, Mureș și Tisa. În aceste zile se ia hotărârea organizarea unei Mari Adunări Naționale a Românilor, care să proclame unirea Transilvaniei și Banatului cu România.

Drapelul, nr. 120, 10/23 noiembrie 1918

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Drapelul*, nr. 118, 3/16 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

²² Ștefan Both, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*, http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

În „Drapelul” din 10/23 noiembrie 1918, pe pagina a doua, sub titlul „Adunarea națională a Românilor la Alba-Julia”, este menționată, pentru prima dată, hotărârea organizării unei Adunări Naționale la Alba-Julia: „în ultimul moment aflăm, că delegația din Arad a Consiliului Național Român a Convocat adunarea națională a Românilor pe ziua de 15 Noembrie vechi, 1 Decemvrie nou, distribuind tot odată instrucțiunile pentru alegerea delegaților la această adunare. Alegerile au să fie înfăptuite cu observarea cercurilor, cari au susținut la ultimele alegeri dietale din 1910”²³.

Articolul oferă și detalii organizatorice: „din fiecare cerc electoral de pe teritoriul locuit de Români au a se alege câte 5 (cinci) delegați. Fiecare delegat are să fie provăzut cu credențial, care expune și numele celorlalți delegați ai cercului și care credențial au să-l subscrie președintele și notarul actului de alegere precum și toți bărbații de încredere ai comunelor din cerc. Afară de delegații aleși mai fac parte din adunarea națională fără act deosebit de alegere membrii înaltului cler românesc, în frunte cu arhieriei români, apoi toți protopopii și reprezentanții tuturor instituțiilor noastre românești... E de droit ca delegații să fie designați din toate straturile sociale ale poporului nostrum: economi, măștrii, învățători și cărturari, bărbați cu vază și trecere în cercul lor: oameni cu trecut nepătat, naționaliști neexcepționabili, care să poată reprezenta cu demnitate voința poporului bănățean la adunarea națională. Formularele de credențial și protocol pentru cele 7 cercuri electorale din comitatul Caraș-Severin se află la d-l Dr. V. Braniște în Lugoj, care le va pune la dispoziția fruntașilor naționalidin fiecare cerc electoral, într’u cât permit aceasta condițiile de comunicație”²⁴.

Dat fiind faptul că Banatul e ocupat și dorit de sârbi, articolul exprimă și temeri: „noi din cele 3 comitateale Bănatului, ocupați fiind de trupele regale sârbești, cari au ordinul a opri orice adunare sau manifestație politică, nu vom fi în situația a putea face alegerile pentru adunarea națională așa cum le cere instrucția conziliului, ci va trebui ca să evităm ori ce fricțiune cu trupele de ocupație să designăm cerc de cerc pe cei 5 delegați din sînul fruntașilor cercului electoral, fără act electoral deosebit...”²⁵. De asemenea, articolul cere respectarea legalității, pentru a nu da autorităților sîrbe motive să intervină: „delegații bănățeni vor trebui să ceară din vreme dela comandamentul militar de ocupație permisul de a trece granițele Bănatului spre Ardeal”²⁶.

Următorul număr din „Drapelul”, din 13/26 noiembrie 1918, prezintă pe prima pagină „Convocarea” făcută de la Arad, în 7 (20) Noembrie 1918, de către dr. Ștefan C. Pop, președintele Marele Stat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania pentru organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia la 1 decembrie 1918. „Convocarea” argumentează scopul organizării adunării: „Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizațiunii omenești a scos și neamul nostru românesc din întunerecul robiei la lumina cunoștinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți. În numele dreptății eterne și al principiului liberei diapozițiuni a națiunilor, principiul consacrat

²³ *Drapelul*, nr. 120, 10/23 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din

Lugoj

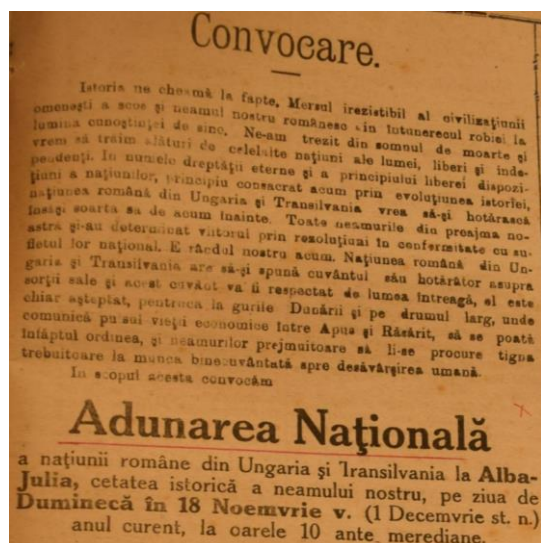
²⁴ *Ibidem*

²⁵ *Ibidem*

²⁶ *Ibidem*

acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa de acum înainte...”²⁷.

Convocarea oferă și detalii privind participanții la adunare: „1. episcopii români din Ungaria și Transilvania, - 2. toți protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești, - 3. câte un exmis al fiecărui Consistor și Capitlu, - 4. câte doi exmis ai societăților culturale (Asociațiune, Fondul de teatru, Asociațiunea Arădeană, etc.) - 5. câte 2 exmise din partea fiecărei reuniuni femeiești, - 6. dela fiecare școală medie (gimnaziu, școală reală), apoi dela fiecare institut teologic, pedagogic și școală civilă civilă câte 1 reprezentant al colegiului profesoral, - 7. câte doi delegați dela fiecare reuniune învățătoarească, - 8. garda națională va fi reprezentată prin câte un ofițer și 1 soldat din fiecare secțiune comitasensă, - 9. câte 2 delegați dela fiecare reuniune de meseriași - 10. Delegații partidului social-democrat român, ca reprezentanți ai muncitorimei organizate, - 11. Tinerimea universitară prin câte 2 exmiși ai săi și în fine - 12. Fiecare cerc electoral, în care locuiesc români, va trimite câte 5 reprezentanți (delegați)”²⁸.

Drapelul, nr. 121, 13/26 noiembrie 1918

analiza făcută, Valeriu Braniște dovedește claritate și o înțelegere superioară a situației. În articolul „La Alba-Iulia” apărut în numărul din 15/28 noiembrie 1918 al Drapelului, publicistul lugojean susține acordarea drepturilor și libertăților cetățenești tuturor minorităților ce vor face parte din viitorul stat român. Drepturile minorităților reprezintă un semn al unui stat sănătos și modern: „un fior sfânt cutremură astăzi toate inimile românești la gândul măreței adunări dela Alba-Iulia unde după veacuri de

De asemenea se face apel la o largă participare populară la această Adunare pentru a demonstra că ea reprezintă voința tuturor românilor din Transilvania și Banat: „suntem convinși, că în afară de cei, cari vor reprezenta în chipul arătat mai sus toate păturile sociale ale națiunii noastre la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru poate pe vecie, se va prezenta însuși poporul român în număr vrednic de cauza mare și sfântă... toți cei veniți să fie părtași la consacrarea celor ce se vor hotărî.”²⁹

În următoarele numere ale ziarului „Drapelul”, Valeriu Braniște, publică câteva articole ce reprezintă un adevărat program pentru viitorul României. Dovedind luciditate în

²⁷ Drapelul, nr. 121, 13/26 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

²⁸ Ibidem

²⁹ Ibidem

patimi și robie este chemat poporul românesc să-și proclame libertatea sa națională... La Alba-Iulia se va începe un nou capitol al istoriei naționale românești. Iar conținutul acestui capitol va fi dat prin vrednicia celor de față și a urmașilor noștri. Și dacă plecăm acum sub zidurile fortăreței de cari se leagă pe lângă multele reminiscențe dureroase și unele amintiri luminoase, avem să ne dăm seama deopotrivă de drepturi și de datorințe... Suntem datori în aceste zile mari să ne gândim și la concetățenii noștri de altă limbă și lege, cari de aici înainte vor fi chemați să împartă cu noi binele și răul... Acum avem să le dovedim că libertatea noastră este o garanție potențată a libertății lor... Adevăra, că noi veacuri dearândul am suferit oprimați și lipsiți de aproape toate condițiile de viață proprie, considerați numai ca material bun pentru a îngrădi, întări și îngrășa pe acei ce ne oprimau. Departate are însă să fie de noi gândul a răspunde cu dinte pentru dinte și ochi pentru ochi... Pe teritoriul care etnografic a purtat până acum caracterul nostru, primind acum și politicește timbrul individualității noastre naționale, sunt resfirate mai multe enclave de neam străin, mai ales de Secui, Sași, Maghiari și Șvabi. *Acestor enclave suntem datori să le asigurăm toate acele drepturi pe cari le-am reclamat pentru noi...* Noi acum avem să dovedim, că lupta noastră a fost izvorâtă din porniri generoase și nu din pofta brutală a schimba rolurile spre a doveni din împilați împilatori, din oprimați opresori, pentru că dacă am face aceasta ne-am lipsi pe noi înșine de și existența noastră națională de baza morală, precum s'au lipsit de aceasta opresorii noștri... Pentru noi, pentru trecutul nostru, pentru toate suferințele noastre din trecut și pentru toate jertfele ce am fost nevoiți a le aduce în grelele frământări pentru lumină și libertate, va fi cea mai splendidă satisfacție, când concetățenii noștri de altă limbă și lege se vor convinge, *că libertatea noastră națională este suprema garanță a libertăților și drepturilor lor firești în viitoarea democrație românească*. Cu acest gând, cu această convingere firmă și cu această voință neclintită plecăm la Alba-Iulia spre a ne proclama libertatea noastră națională...³⁰.

În numărul următor („Drapelul” din 17/30 noiembrie 1918), în articolul „Libertate și independență națională”, Valeriu Braniște face o pledoarie pentru respectarea individualității politice a românilor din Basarabia, Bucovina, Transilvania și Banat. „Era în preziua măreței adunări de pe Câmpul Libertății dela Blaj din 3 (15) Maiu 1848 când pe treptele catedralei a rostit Simion Bărnuțiu profetice cuvinte, că libertatea unui popor nu poate fi decât națională... Acum se împlinește solia profetică a lui Bărnuțiu... Suntem în preziua marei Adunări de la Alba-Iulia la care pe lângă independența și libertatea națională se va proclama și unirea politică a tuturor Românilor. Basarabia ruptă de nesațiul rusesc... a fost prima provincie românească, care din voia sa liberă și hotărârea obștească a proclamat unirea cu Regatul român. A urmat apoi Bucovina... Acum e rândul Ardealului și al Bănatului românesc să încheie opera unității naționale, tot din voința liberă și hotărârea obștească a poporului român... mâine Ardealul și Bănatul va avea să proclame mai întâi libertatea și independența sa națională, *să stabilească directivele propriei sale ocârmuirii, condițiile efective ale democrației naționale, ale autonomiei sale după cum rezultă acestea din dezvoltarea seculară osebită și apoi după toate acestea să încoroneze*

³⁰ *Drapelul*, nr. 122, 15/28 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

*opera prin decretarea unității naționale ca supremul principiu al independenței și libertății întregii națiuni românești... Suntem un popor, o unitate etnică, avem aceeași limbă... dar am trăit multe veacuri despărțiți politicește unii de alții sub diferite formațiuni politice și între influențe de tot diferite, cari toate au determinat în multe privințe condițiile noastre de dezvoltare națională, lăsând urme adânci în traiul nostru. Aceste efecte și produse ale evoluțiunii istorice nu se pot nici șterge de azi pe mâine și nici nesocoti, dacă nu voim să expunem viitorul nostru la un cutremur incalculabil în consecvențe... Numai pe astfel de temelii se poate construi solid și trainic grandiosul edificiu al unității noastre politice național românești, numai astfel poate lua ființă reală și capace de viață visul de aur a lui Mihai Viteazul și al poezilor noștri, cari au sintetizat dorurile și doririle neamului întreg*³¹.

Tot în numărul din 17/30 noiembrie 1918 al Drapelului publică „Programul Marii adunări naționale constituante a Românilor din Transilvania și Ungaria, care se va ținea Duminică în 1 Decembrie (18 Noiembrie st. v.) 1918”. Acest program publicat ne ajută să ne facem o imagine despre evenimentele din Ziua Unirii, de la Alba Iulia: „1. La oarele 7 dimineața serviciu divin, celebrat de Arhieri în bisericile protopopești. 2. La orele 10 dimineața deschiderea adunării în sala casinei militare din cetate. 3. Citirea rezoluțiunii votată și propusă de conferința prealabilă a marelui sfat național”³². Detaliile organizatorice ne ajută să înțelegem ce s-a întâmplat în 1 decembrie în orașul unirii: „fiecare comună, în frunte cu steagul și cu tabla cu numele comunei, va parcurge în rânduri de 4 piața orașului, va trece pe sub poarta Carol în cetate și prin poarta lui Mihai Viteazul va ieși pe terenul adunării. (locul de exerciții militare, în apropierea pământului sfințit cu sângele lui Horia și Cloșca.) De pe 4 tribune se va explica poporului însemnătatea istorică a zilei, iar de pe tribuna președincială, din centru, se va citi rezoluțiunea constituantei. Se observă mai departe, că pentru încvartirarea să se adreseze fiecare la comitetul național din Alba Iulia (Telefon 97). Locuința fiecăruia se va aduce la cunoștință la gară, de către comisia de încvartirare (semnul: tricolor la brațul stâng). Tot pentru încvartirare: Cei ce nu sosesc cu trenul să se adreseze la biroul comitetului național român din loc, în piață. Comunele cari vin în grup formate și ceilalți din jurul Alba Iuliei își aduc alimente de lipsă...”³³.

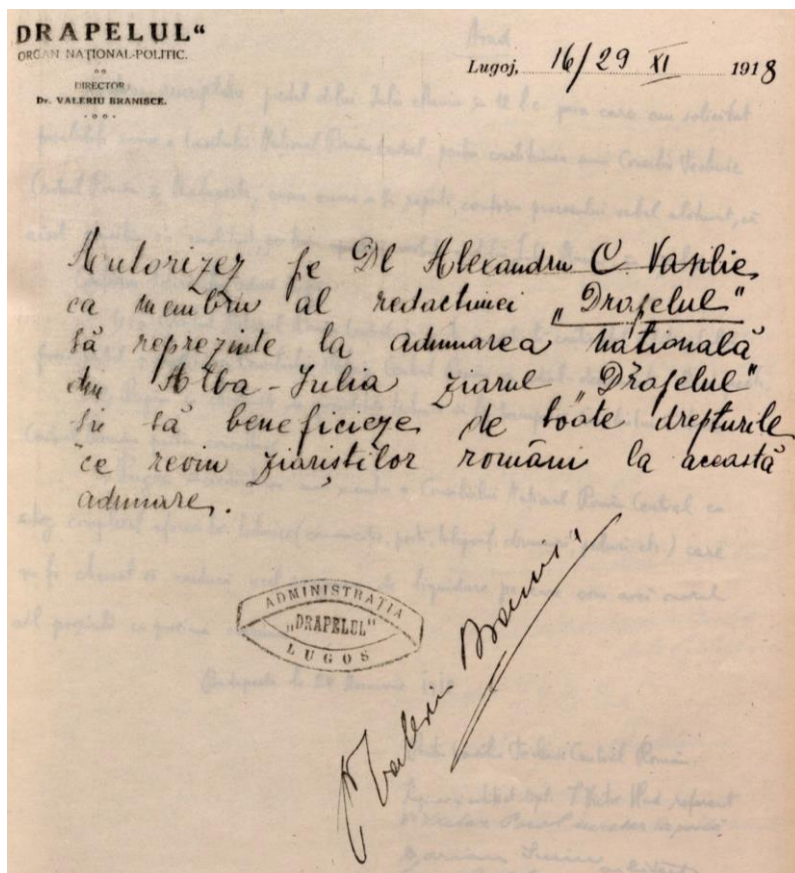
Articolul se încheie cu un apel emoționant, prin care se cere ca un număr cât mai mare de români să participe la Adunarea de la Alba Iulia: „Frați Români! Locul cel mai istoric al neamului vă așteaptă cu brațele deschise. Veniți deci și-l atingeți cu pasul vostru, ca să simțiți fiorul ce l’a mișcat odată pe marele voievod cu numele de arhanghel, pe martirii Horia, Cloșca și Crișan, pe craiul munților Avram Iancu, și pe toți cari au început și lucrat la realizarea visului de veacuri, pe care noi cei de azi îl vedem și-l salutăm, ca pe răsăritul cel mai strălucit al celei mai senine zile a neamului românesc. (Comitetul aranjator)”³⁴.

³¹ *Drapelul*, nr. 123, 17/30 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

³² *Ibidem*

³³ *Ibidem*

³⁴ *Ibidem*

**Credenționalul ziaristului Alexandru C. Vasilie
de la publicația „Drapelul” din Lugoj**

În zilele dinaintea Adunării Naționale de la Alba Iulia, „Drapelul” publică numele celor aleși să reprezinte zona din jurul Lugojului La Alba Iulia. În numărul din 26 noiembrie 1918 un articol enumeră reprezentanții zonei la Marea Adunare de la „Alba Iulia. Dioceza Lugojului va fi reprezentată la adunarea națională prin următorii: din oficiu prin P.S. Sa. Dr. Valeriu Traian Frentiu episcop, Teofil Crișan vicar fpr. Episc. Și cei 15 protopopi. Ca delegați aleși prin capitu: Ioan Boroș preposit consistorial, Valeriu Giorgiu asesor consistorial. Seminarul teologic: Dr. Ioan Magyar profesor. Preparandia: Dr. Victor Birlea profesor. Reuniunea de cântări „Lyra”. Ioan Băcău. Celelalte reuniuni acum își aleg delegații. Din partea cercului electoral al Lugojului au fost exmiși d-l Adam Groza, preot în Coșteiul mare, d-l Ioan Jurca învățător în Păru, d-l G Rusalin econom în Lugoj, d-l Iosif H. Barbu comerciant din Lugoj și d-l porhr Opreșoni, măestru în Lugoj. Din partea Societății de lectură din Lugoj a fost exmis d-l pictor acad. Virgil Simonescu”³⁵.

³⁵ *Drapelul*, nr. 121, 13/26 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

În numărul următor, „Drapelul” continuă să enumere participanții Banatului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia: „din partea cercului electoral al Oraviței au fost exmiși la Adunarea Națională din Alba Iulia d-nii Dr. Mihai Gropișan, Dr. Liviu Țigărean avocați în Oravița, P. Berzan preot în Secaș, Cornel Ștefan preot în Oravița, G. Biselea econom, și G. Jiap învățător din Oravița. Din partea Diocezei gr. catolice române a Lugojului vor participa la Adunarea Națională I. P. Sa d-l Episcop Valeriu Traian Frențiu, d-nii Teofil Crișan, vicar for, în Hațeg, Ioan Țiucu protopop în Lugoj, George Muntean protopop al Buziașului în Găvoșdia, Iosif Petean, protopop în Vermeș, Dr. Laurian Luce, protopop în Arad, Mihail Jivanca, protopop al Ciacovei în Petromani, Dr. Nicolae Brînzeu protopop în Comloșul mare, Silviu Poșiar protopop în Oravița, Iosif Pepa protopop în Bocșa Montană, Victor Poruțiu protopop în Vărădia, Ioan Pop protopop în Hunedoara, Iosif Stupinean protopop la Bobâlni în Geoagiul inferior, Ioan Ienea protopop în Orăștie, Nicolae Bolboca protopop în Baia de Criș, Nicolae Zugrav protopop al Ulpiei Traiane în Grădiște”³⁶.

Și în numărul din 30 noiembrie 1918 „Drapelul” amintește: „delegații cercului electoral al Făgetului, cari au plecat la Alba Iulia sunt domnii: Dr. George Gârda, Dionisie Faneș, Vasile Iancu. Delegații cercului electoral al Bocșei montane sunt domnii: Dr. Nicolae Bireescu, Coriolan Zaiac preot, Lct George Roșcovan, Petru Avram Vasiova, I... Benea Vermeș. Dela garda națională Lct. Nicolae Sabău, Subof Virgil ...nean. Reuniunea de cânt: Ioachim ...erian înv. Aurel Dolorean... au plecat din cercul electoral al Bocșei mulți economi fruntași la Alba Iulia. Reuniunea de fete din Lugoj a delegat pentru serbarea dela Alba-Iulia pe doamnele Ersilia Dr. N. Petrovici și Valeria Dr. V. Pintea. Din partea Reuniunii române de cânt și muzică din Lugoj au fost exmiși domnii Virgil Luca, Virgil Boc și Nicolae Popescu. Din partea Societății tinerimei stud. din Lugoj au fost exmiși d-nii Vasile Mircu stud. med. și Victor Iovița stud. în drepturi. Reuniunea meseriașilor români va fi reprezentată prin domnii Pera Pantila și Constantin Bogdan. Societatea economilor români prin Vasile Iacob și Toma Sintescu. Comuna bisericească gr. or. română prin domnii Dr. Nicolae Ioanovita și Dr. D. Nistor. Din partea reuniunii de cântări a mai plecat maestrul Ioan Vidu³⁷ dimpreună cu d-na. Redacția Drapelului va fi reprezentată la adunare prin d-nul Alex. C. Vasilie. Afară de aceștia numeroși fruntași din Lugoj și de prin întreg cuprinsul Banatului”³⁸.

În 27 noiembrie 1918 din Lugoj pleacă primii delegați spre Alba Iulia. În 28 noiembrie 1918 delegații ce vroiau să plece au fost opriți de armata sîrbă. Valeriu Braniște trebuie să intervină pe lângă autoritățile sîrbe pentru a obține vize de plecare celor ce doreau să participe la Marea Adunare. Comandamentul sîrb a

³⁶ *Drapelul*, nr. 122, 15/28 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

³⁷ Ion Vidu (1863-1931) a fost compozitor și dirijor, specializat în muzică corală. A făcut studii de specialitate și a fost profesor la Arad și, din 1888, la Lugoj, la Școala confesională (1888 - 1918) și Liceul „Coriolan Brediceanu” (1919 - 1928). A desfășurat, de asemenea, o impresionantă activitate de creație, de dirijor al „Reuniunii române de cântări și muzică” din Lugoj. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Vidu)

³⁸ *Drapelul*, nr. 123, 17/30 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

aprobat doar plecarea a 60 de persoane³⁹. Însă, în 30 noiembrie 1918, din Lugoj, pleacă spre Alba Iulia un tren împodobit cu drapele naționale. Cu acest tren se deplasează aproximativ 300 de români din regiune, care doreau să participe la istoricul eveniment⁴⁰.

În numărul 124 din 30 noiembrie / 3 decembrie 1918, „Drapelul” prezintă, într-un lung și emoționant editorial însemnătatea celor hotărâte la Marea Adunare Națională. Discursul face o succintă trecere prin istoria poporului român exprimându-și speranțe pentru viitor: „În prezența delegațiilor tuturor provinciilor locuite de Români ai Basarabiei, Bucovinei și ai Liberului regat român a dispune Duminecă de sine liberă și independentă națiunea română din Ardeal, Banat și părțile ungurene, proclamând unirea politică într'un singur stat sub sceptrul dinastiei naționale, reprezentată astăzi prin regele Ferdinand I. Care condei va putea descrie emoțiile acestei zile mari istorice! Nu numai emoția celor ce au luat parte la acest act de întemeiere a unirii politice a Românilor, nu numai a acelor zeci de mii cari la Alba-Iulia au aclamat cu frenezie entuziastă votul pronunțat de delegați, ci și a multelor milioane din toate plaiurile și văile locuite de Români, către cari se adresează ca o solie a învierii cuvântului ce etern va rămânea legat de numele Alba-Iulia! E dorul de veacuri de veacuri care astăzi se înfăptuiește. E dorul care a muncit atâtea suflete și a înflăcărat atâtea inimi în lupta grea ce-am dus'o până acum. E dorul scăldat în nespuse dureri și cumplite jertfe, din cari se încheagă istoria noastră din ultimele veacuri... Faptele noastre vor avea să dovedească dacă a reuși din focul suferințelor seculare să se lămurească aurul curat al civilizației latine, care dela început ne-a destinat de sentinelă a sa aici la porțile Orientului. Să înțelegem acest moment și să ne încordăm toate energiile întinerite pentru a fi vrednici de ziua mare a Învierii...”⁴¹.

Tot în acest număr din „Drapelul” (din 30 noiembrie / 3 decembrie 1918) ne este prezentată „Adunarea Națională din Alba-Iulia”: „Schităm pe scurt în fuga condeiului decursul Adunării Naționale, ținută Duminică în 18 Novembre (1 Decembre) a.c. în Alba Iulia... După serviciul diivin, celebrat în ambele biserici românești s'a întrunit în sala Casinei militare din cetate reprezentanții tuturor Românilor din toate teritoriile locuite de Români. Sala ședinței, decorată cu drapelele românești și ale tuturor statelor aliaților e teatrul diferitelor scene eoționante. Pretutindeni vezi cunoscuți și prietini, cari după ani lungi de suferințe și bejenie să întâlnească și se îmbrățișează cu dragoste.

Pe rând sosesc frații Români, refugiați în regatul liber românesc, reprezentanții exmiși ai Basarabiei și Bucovinei și regatului liber românesc, reprezentanții corpului voluntarilor din Ungaria și Transilvania cu sediul la Iași. Apariția lor e salutăată cu aclamațiuni frenetice. Își fac apoi intrarea pe rând toți Arhieriei și clerul înalt român a ambelor confesiuni, toți deputații dietali naționali români.

³⁹ W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Muzeul Banatului Timișoara, 1968, p. 165

⁴⁰ I. Muntean, *op. cit.*, p. 253

⁴¹ *Drapelul*, nr. 124, 3 decembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

Drapelul, nr. 124, 3 decembrie 1918

Membrii C.N.C.R. și își ocupă locul de frunte la masa prezidențială urmați de urale nesfârșite. Pe galerie se înșiră o cunună prea frumoasă de dame, reprezentantele diferitelor Instituțiuni și Societăți culturale și caritative românești. La masa ziariștilor e reprezentată întreaga presă română incluzive a ziarelor descătușate. Sala relativ destul de încăpătoare este tixită de mandatarii Națiunei românești, cari ocupau mereu toate încăperile secundare. Pe fața tuturor radiază o nespusă bucurie.

La orele 10 și $\frac{3}{4}$ d-l Dr Ștefan C. Pop deschide adunarea, convocată din hotărârea Marelui Sfat Național român al Ungariei și Transilvaniei la Alba-Iulia – această Mecca a neamului românesc, - martoră a suferințelor noastre. Face apoi o reprivire asupra trecutului nostru, asupra jertfelor și suferințelor îndurate în decursul războiului, descriind Golgota neamului... Jertfele aduse însă formează titlul de drept, câștigat pentru unirea tuturor Românilor spre a împiedeca repețirea acestei tragedii.

Salută pe reprezentanții Națiunei Române... numește notari pe d-nii Dr. Laurențiu Oanea și Dr. Sever Miclea, iar de raportor al comisiei de verificare pe d-l Dr. Ioan Suciu.

D-l Dr. Ioan Suciu comunică, că s'au prezentat la Adunarea națională reprezentanții Națiuni române din 27 comitate reprezentând 130 cercuri electorale, prezentându-se 680 delegați. P.S. Lor toți Episcopii, Vicarii episcopoești, Consistoarele și Capitele, exmișii Societăților culturale, Fondul de teatru, Școalele medii, Institutele ped. și teol. Tinerimea Universitară în total 1228 delegați, fără delegații comunelor.

Adunarea Națională ia la cunoștință, declarând mandatele de verificate. Se declară Adunarea Națională de capace de a se aduce hotărâri decizive. În numele Consiliului de candidare a Biroului. D-l Dr. St. C. Pop propune de prezident al Adunării Naționale pe d-l George Pop de Băsești...

D-l George Pop de Băsești deschide Adunarea Națională... (intervenițiile rezumate) prof. I. Dragomir, Dl. Vasile Goldiș, Dl. Dr. Iuliu Maniu, Dl. Iosif Jumanca, d-l Dr. Alex. Vaida Voevod, P. S. Sa dr. D. Radu, P. S. Sa I. I. Pop...

Remarcăm discursurile rostite în fașa poporului de P.S. Lor. Dr. E. Cristea și Dr. I. Hossu apoi de D-l Dr. Aurel Vlad, Dr. Petru Groza, d-l I. Dragomir, care au fost aclamați cu frenezie. A stăpânit o mare însuflețire toți au fost de acord cu hotărârile luate cari reoglindesc liber voința națională a întregului popor.

Întreaga zi.. a trecut fără incident. Înorându-se a început lumea să se retragă pornind către casă iar la gara Alba Iuliei a început să se reneze trenurile speciale ale delegaților.

Membrii noi alesi Reprezentante s'au întrunit în prima ședință... Cu acestea încheiem această schiță fugitivă, despre această zi mare..."⁴².

În ziua timp ce la Alba Iulia se desfășura Marea Adunare în orașele românești din Banat și Transilvania clopotele bisericilor au început să răsună la ora zece. Ca și în alte localități, și la Lugoj sunetul clopotelor a dat semnalul începerii unei manifestații naționale⁴³. Ziarul german *Temesvarer zeitung* descrie astfel evenimentul: „Marele eveniment petrecut la Alba-Iulia și-a avut la Lugoj solemnitatea sa. Clădirile instituțiilor și nenumăratele case particulare au fost împodobite cu tricolorul românesc. La toate bisericile s-au desfășurat servicii religioase festive, s-a bătut toaca și au răsunat clopotele ore în șir. Pe străzile orașului populația românească ieșise în haine de sărbătoare, purtând cocarde în culorile naționale românești. Era o atmosferă veselă și liniștea publică n-a fost tulburată în niciun fel”⁴⁴.

Impresionantă este și prezentarea pe care „Drapelul” o face primirii delegaților transilvăneni și bănățeni veniți la București pentru a prezenta regelui Ferdinand actul unirii. În numărul din 11 (24) Decembre 1918, publicația lugojeană prezintă descrie, sosirea și modul în care delegația a fost primită la București: „Delegația marelui Conziliu național din Alba-Iulia au sosit eri (1/14 Decembrie) d.a. la ora 5 jum. în Capitală, după un drum de 5 zile, venind dela Sibiu. Un public numeros aștepta sosirea iubiților delegați, cari aduceau cu ei cuvântul mângâietor al Unirei tuturor Românilor sub un singur sceptru... Dintre personalitățile oficiale au asistat d-l Ionel C. Brătianu, președintele Consiliului de miniștri și ministru de externe; și d-nii miniștrii: I. G. Duca, Mihail Ferekyde, Anghel Saligny, Oscar Kiriaciăscu, Fotin enescu, d-nii Vintilă Brătianu, G. Corbescu, general Ștefănescu, prefectul poliției Capitalei, general Pressan, șeful marelui stat major; d-na Gr. Cantacuzino, ...Dr. Victor Babeș, Mișu Cantacuzino și Ionaș Grădișteanu, foști miniștri. Pe peron se aflau și toți ofițerii unui batalion din reg. „Avram Iancu” în frunte cu comandantul regimentului colonelul Bordan...

⁴² *Ibidem*

⁴³ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj, Cluj, 1968, p. 382

⁴⁴ I. Muntean, *op. cit.*, p. 258

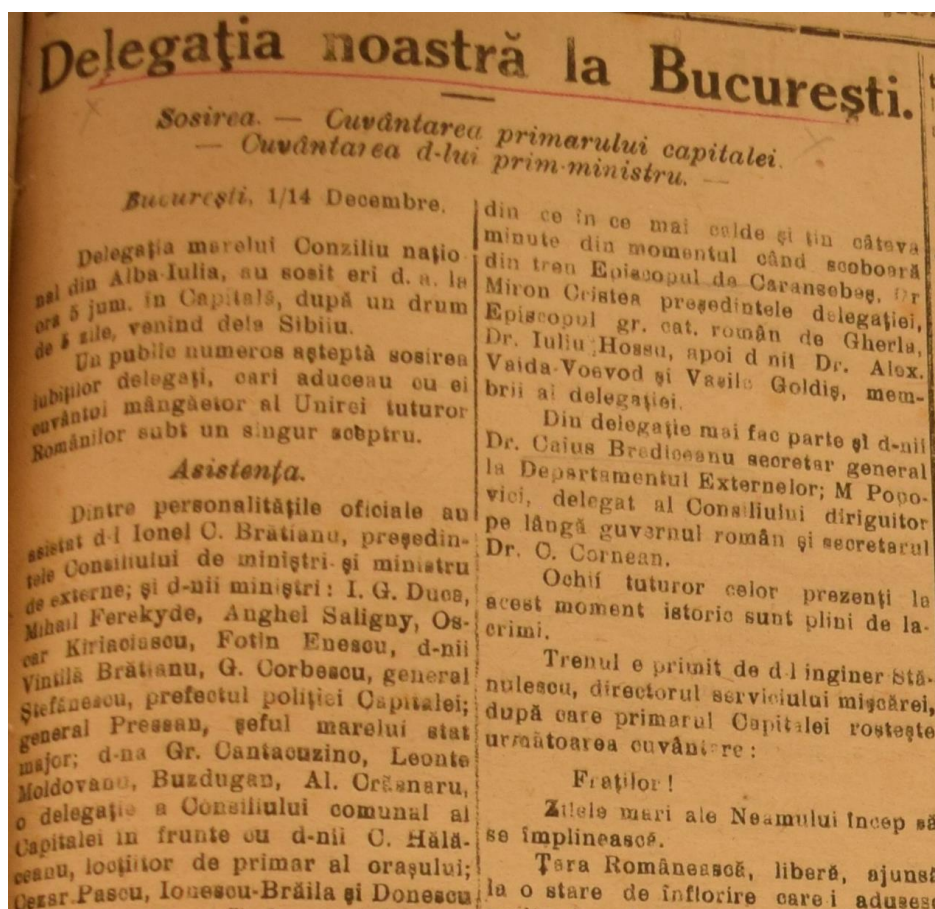
Trenul sosește la ora 5,35 m.d.a. cu o locomotivă ungurească condusă de un mecanic român din Sibiu. Steaguri tricolore și cetini de brad împodobeau atât locomotiva cât și vagoanele. La intrarea trenului în gară, un ura formidabil izbucnește din pieptul celor prezenți. Ovațiunile devin din ce în ce mai calde și țin câteva minute din momentul când scoboară din tren Episcopul de Caransebeș, Dr. Miron Cristea președintele delegației, Episcopul gr. cat. român de Gherla, Dr. Iuliu Hossu, apoi d-nii Dr. Alex. Vaida Voevod și Vasile Goldiș, membrii ai delegației. Din delegație mai fac parte și d-nii Dr. Caius Brediceanu⁴⁵ secretar general al Departamentului Externelor; M. Popovici, delegat al Consiliului diriguitor pe lângă guvernul român și secretarul Dr. O. Cornean. Ochii tuturor celor prezenți la acest moment istoric sunt plin de lacrimi. Trenul e primit de d-l inginer Stănculesc... după care primarul Capitalei rostește următoarea cuvântare: „orașul București salută cu dragoste adâncă pe frații iubiți, cari aduc Regelui nostru cuvântul de dragoste și de unire de peste Carpați...” d-l Ionel Brătianu se îmbrățișează cu D-rul Miron Cristea și cu ceilalți delegați... Delegații Ardealului, însoțiți de secretarii lor d-nii Dr. Caius Brediceanu, Dr. Corneanu și I. Hossu, urmați de toți cei prezenți, se îndreaptă spre sala de recepții a gării de nord, unde fac cerc și convorbesc până la ora 6, când pornesc în automobile la palatul Regal, unde au fost găzduiți”⁴⁶.

A doua zi, în „2/15 Decembre... La ora 1 a avut loc un banchet la Hotelul Boulevard, oferit de guvern în cinstea delegațiunei transilvănene. Au participat d. I. I. C. Brătianu, prim ministru având la dreapta sa pe P. S. S. Episcopul Miron Cristea și pe D-l general Coandă fost președinte de Conziliu, iar la stânga sa pe P. S. S. Episcopu Hossu și pe d-l P. Poni. În față luau loc d-nul Mihail Ferechide, având la dreapta sa pe d-nii Vaida Voevod și Mihail Cantacuzino. Afară de d-nii Caius Brediceanu, M. Popovici și Dr. Corneanu, membrii ai delegațiunii, au mai participat la banchet d-nii miniștrii Duca, Măzărescu, Saligny, Chirincescu și Buzdugan, precum și d-nii Vintilă Brătianu, V. Morțun și I. Grădișteanu, fost ministru, d. M. C. Hălăceanu, primarul Capitalei, generalul Ștefănescu, generalul Mărgineanu, d-nii V. Trifu, Const. Brătianu, I. Plezzca și Poni. D-l Brătianu, primul ministru a rostit toastul următor: „De o mie de ani vă așteptăm, și ați venit ca să nu ne mai despărțim niciodată...” D-l Dr. Voaida-Voevod aduce un călduros omagiu familiei Brătianual căruia nume este legat de atâtea fapte mari ale istoriei României. La orele 8 p.m. banchetul a luat sfârșit”⁴⁷.

⁴⁵ Caius Brediceanu (1879 – 1953) a fost fiul lui Coriolan Brediceanu și s-a născut la Lugoj. A obținut doctoratul la Universitatea din Viena. După terminarea studiilor s-a întors în Banat și a intrat în politică. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, unde a fost notar al ședinței din Sala Unirii. A fost ales membru în Marele Sfat Național Român. În 1919 a fost numit subsecretar de stat la Ministerul de Externe și a fost ales delegat al României la Conferința de Pace de la Paris. În perioada interbelică a fost ministru și diplomat. (Luchescu, Gheorghe, Muntean, Vasile, Lăzărescu Victor, *op. cit.*, p. 109)

⁴⁶ *Drapelul*, nr. 132, 11 (24) Decembre 1918, Colecția Muzeului de istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

⁴⁷ *Ibidem*

Drapelul, nr. 132, 11 (24) Decembre 1918

Delegația transilvăneană și oamenii politici români se îndreaptă spre Palatul regal. „La ora 8 și jumătate s’a dat un dineu de gală la Palatul Regal în cinstea delegațiunei transilvănene. (Au participat) M.S. Regele, A.S: R. Principele Moștenitor, membrii delegațiunei, membrii guvernului, d-nii de St. Aulaire, ministrul Franței; E.S. Sir G. Barclay, ministrul Angliei și ceilalți reprezentanți ai țărilor aliate. De asemenea au luat parte d-nii Ioan C. Grădișteanu și Mihail Cantacuzino, C. Manolescu-Râmniceanu, prim președinte al Curții de Casație, d-l P. Poni, președintele Academiei Române, d-nii generali C. Coandă, Pressan, șef al marelui stat major al armatei, Eremia Grigorescu, Al. Mărgineanu, comandantul garnizoanei, I. G. Bibicescu, guvernatorul băncii naționale...

În prezența întregului cabinet al României, a înalților dignitari, a întreg corpului diplomatic acreditat la guvernul român și a delegaților corpului ofiteresc a regimentului „Avram Iancu” condusă de d-l colonel Bordan, a cetit în sala tronului d-l Vasile Goldiș adresa Ardealului, Banatului și părților ungurene locuite de Români, iar d-l Dr. Vaida-Voevod a prezentat Regelui actul unirii, scris pe pergament.

Majestatea Sa regele Ferdinand a răspuns adânc emoționat următoarele: „În numele Românilor din vechiul regat, din Basarabia și din Bucovina astăzi uniți, cu profundă recunoștință, primesc hotărârea fraților noștri de peste Carpați de a săvârși unitatea națională a tuturor românilor și declar pe veci unite în Regatul Român toate ținuturile locuite de Români dela Tisa până la Nistru. Cu dragoste nețărnută Mi-am închinat viața scumpului Meu popor plin de credință în menirea lui istorică. Prin lupte și jertfe Dumnezeu ne-a dat să înfăptuim azi aspirațiile noastre cele mai sfinte. Mulțumindu-i din adâncul sufletelor, ne îndreptăm gândurile către cei cari cu sângele lor au clădit noul temei al desvoltării noastre naționale. Prin devotament neclintit pentru opera lor le vom arăta recunoștința noastră, prin Ei vom asigura roadele binefăcătoare ale crudelor încercări. Pe acest temei al unei puternice democrații și al vieții frățești între popoare, vom răspunde totodată simțimentelor aliaților noștri, alături de cari am luptat pentru marea cauză a dreptății și a libertății în lume.

Să trăiască România pe veci unită!”⁴⁸.

La începutul lunii ianuarie 1919, trupele sârbe din Banat sunt înlocuite cu trupe franceze. La Lugoj armata franceză ajunge în 27 ianuarie 1919, fiind întâmpinată cu bucurie de români. Românii au privit cu entuziasm venirea trupelor franceze. Organul de presă românesc din Lugoj, „Drapelul”, descrie astfel evenimentul, sub titlul „Trupe franceze în Lugoj” (Lugoj, 15/28 ianuarie 1919): „De ieri, Luni începând găzduim între zidurile orașului nostru trupe franceze aparținătoare diviziei XI-a orientale franceze, care după cum aflăm va avea statul major la Timișoara. Primele trupe franceze au sosit în orașul nostru ieri înainte de amiază primite fiind de public cu simpatie... Fie bineveniți în mijlocul nostru... Vive la France!... Bine-ați venit la noi și în decursul petrecerii voastre considerați-vă ca frați între frați. Trăiască Franța!”⁴⁹.

Unirea proclamată la Alba Iulia trebuia însă aprobată de marile puteri la Paris și consfințită de intrarea trupelor românești în Banat și de preluarea administrației zonei de către statul român⁵⁰.

Ziarul „Drapelul”, în nr. 48, din 11/24 mai 1919, descrie și sosirea trupelor de jandarmi români la Lugoj. Jandarmii români, în număr de 550, au sosit, la Lugoj, vineri la ora 17, venind de la Deva. „Drapelul” descrie bucuria românilor: „ce au simțit oamenii văzându-i, e greu de redat în cuvinte. De o mie de ani de când așteptăm ziua aceasta sfântă”, dar și deznădejdea celorlalte naționalități, care sperau ca Banatul să nu se unească cu România: „bucuria românilor era egalată numai de ura celorlalți, strigătele lor de fericire, de scrâșnirile neputincioase ale celor care n-au căpătat minte nici măcar în ultima minută”⁵¹.

Românii lugoieni, ca și ceilalți români, fac tot posibilul ca Banatul, întreg, să devină parte a României mari. 70000 de oameni se adună, în 10 iunie 1919, pe Câmpia Libertății din Lugoj pentru a adopta o moțiune ce prevedea faptul că „această provincie, după situația ei geografică, cât și după majoritatea românească a populației

⁴⁸ *Ibidem*

⁴⁹ *Drapelul*, nr. 6, 15/28 ianuarie 1919, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

⁵⁰ *Unirea Banatului cu România*, <http://romaniacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

⁵¹ M. Rusnac, *Intrarea jandarmilor români în Lugoj (1919)*,

<https://istoriabanutului.wordpress.com/tag/lugoj/>

sale, nu poate fi privită decât ca o parte integrantă a pământului românesc și a neamului românesc”⁵².

Însă, cadrul Conferinței de Pace de la Paris, la 13 iunie 1919, s-a luat decizia împărțirii Banatului între România și Serbia (anunțată oficial pe 30 iunie 1919). Prin Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920, se stabilea traseul noii frontiere⁵³. Lugojul, alături de cea mai întinsă parte a Banatului devenea parte a României în mod oficial.

Consiliul Dirigent de la Sibiu, în numele Regelui României, impune administrația civilă românească în Banat. În 28 iulie 1919, administrația română s-a instalat oficial în Banat. Gheorghe Dobrin a fost numit prefect pentru județul Severin cu sediul la Lugoj, iar Aurel Cosma pentru județul Timiș-Torontal, cu sediul la Timișoara⁵⁴. Armata română putea pătrunde în Banat fără să se teamă că poate stârni conflicte.

„*Drapelul*” din 24 iulie 1919 descrie intrarea armatei române în Lugoj, emoțiile așteptării, neliniștea și, la sfârșit, eliberarea și bucuria celor puși în fața unui vis devenit realitate (24 iulie 1919): „Armata română în Bănat. În sfârșit; în sfârșit! După atâta așteptare și sbuciumare neputincioasă în noi înșine de-a respira odată liberi, a sosit și glorioasa armată română, mândră cu numele ce a străbătut lumea întreagă”⁵⁵. Astfel, cu pătrunderea armatei românești în Banat, în vara anului 1919, această regiune, devine, pentru totdeauna o parte a României.

Bibliografie

Both Ștefan, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*, http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

Drapelul, 1918-1919, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

Luchescu, Gheorghe, Muntean, Vasile, Lăzărescu, Victor, *Spiritualitate lugojeană*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1993

Marin, Willim, Munteanu, Ioan, Gheorghe, Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Muzeul Banatului Timișoara, 1968

Muntean, Ioan, *Mișcarea națională din Banat, 1881-1918*, Editura Antib, Timișoara, 1994

Pascu, Ștefan, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj, Cluj, 1968

Unirea Banatului cu România, <http://romanalacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

<https://istoriabanatului.wordpress.com/tag/lugoj/>

<http://redesteptarea.ro/valeriu-braniste-legenda-presei-lugojene/>

⁵² I. Muntean, *op. cit.*, p. 261

⁵³ Șt. Both, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*, http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

⁵⁴ *Unirea Banatului cu România*, <http://romanalacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

⁵⁵ *Drapelul*, nr. 71, 24 iulie 1919, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și artă din Lugoj.

Lugojul și armata franceză (1919)

În toamna anului 1918, în condițiile sfârșitului Primului Război Mondial, Imperiul Austro-Ungar intră în disoluție și se prăbușește. La Budapesta, în noaptea de 30/31 octombrie 1918, puterea a fost preluată de Consiliul Național Maghiar. În consecință, profitând de situația creată, în 31 octombrie 1918, la Timișoara, omul politic social-democratul Otto Roth, în cadrul unei manifestații, a anunțat participanții că vechiul guvern de la Budapesta s-a prăbușit și că războiului s-a sfârșit. Tot la această manifestație, Otto Roth a proclamat înființarea Republicii Bănățene¹. A fost constituit un Sfat al poporului care l-a desemnat pe Otto Roth drept comisar civil al Banatului.

Românii din Timișoara, conduși de căpitanul Aurel Cosma, președintele organizației Timiș a Partidului Național Român au constituit Consiliul Național Militar Român, primul de pe teritoriul Banatului și Transilvaniei, hotărâți să se opună activităților șvabilor și maghiarilor din Banat². Mai târziu, Consiliului Militar s-a transformat în Consiliu Național Român și au luat ființă gărzii naționale românești pentru menținerea ordinii.

La Lugoj, în 31 octombrie 1918, Valeriu Braniște³, proaspăt eliberat din închisoare, unde fusese închis sub pretextul că ar fi făcut spionaj în favoarea României, a organizat o manifestație a muncitorilor și soldaților români, în cadrul căreia Republica Bănățeană a fost respinsă⁴.

La 13 noiembrie 1918, este semnat la Belgrad armistițiul dintre Antanta și Ungaria. Maghiarii urmau să-și retragă armata de la sud de Mureș, adică din Banat. Armata Serbiei, care făcea parte din Antantă, a ocupat foarte rapid Banatul, dorind să anexeze definitiv regiunea. La 15 noiembrie, sârbii au ocupat Timișoara și au preluat administrația militară a Banatului. Administrația civilă a rămas în mâna vechilor autorități.

¹ Unirea Banatului cu România, <http://romaniacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

² Șt. Both, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*, [http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-](http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html)

[1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html](http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html)

³ Valeriu Braniște (1869 - 1928) a fost un publicist și om politic român, membru de onoare al Academiei Române. Și-a susținut doctoratul în filozofie la Budapesta. A fost redactor la Tribuna din Sibiu și la Dreptatea la Timișoara. A fost implicat numeroase procese de presă, iar în martie 1895 a fost condamnat la 2 ani de închisoare. A înființat la Lugoj cotidianul Drapelul pe care l-a condus între 1901-1919. În februarie 1918, Braniște este întemnițat în Seghedin, fiind acuzat de înaltă trădare și spionaj în favoarea armatei române (pentru articolele din Drapelul). După 1918 a făcut parte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Valeriu_Braniște)

⁴ *Ibidem*

La 14 noiembrie 1918 și Lugojul este ocupat de armata sârbă. Ziarul „Drapelul” din Lugoj prezintă astfel acest eveniment într-un articol cu titlul „Lugojul ocupat de Sârbi”: „După cum am semnalat deja în nr-ul trecut, au intrat Joi la amiazi în Lugoj trupe sârbești, punând stăpânire pe oraș. În calea trupelor a eșit d-l primar Dr. I. Băltescu în fruntea primăriei, închinând orașul și cerând scut pentru siguranța avutului și persoanei. Căpitanul trupelor sârbești a promis că va griji de ordinea publică și siguranța avutului și vieții. Trupele au fost conduse în casarma batalionului românesc, unde au fost primite cu cordialitate colegială. Joi seara a făcut încă batalionul românesc serviciul public.

Valeriu Braniște (1869 - 1928)

Vineri a adus apoi căpitanul sârb la cunoștință, că ia asupra-și comandamentul de piață și admite sub arme cele două companii românești, precum și garda națională maghiară numai dacă se supun ordinelor lui. La caz contrar va ordona destrămarea lor. Oficerilor activi le-a dat timp de 24 ore pentru părăsirea orașului. Totodată a pus detașamentul sârbesc stăpânire pe toate obiectele militare, pe magazine etc., oprind cadrul regimentului 8 de honvezi, care se mută la Orosháza, a duce afară proprietatea particulară a ofițerilor și subofițerilor altceva cu sine. Autoritățile civile le lasă deocamdată în funcție, până va primi alt ordin. Tratatările cu comandantul sârbesc din Vârșeț sunt în curs. Deja de ieri au pus Sârbii stăpânire și pe gară: Poștele și trenurile circulează cu mari întârzieri”⁵.

Lugojul ocupat de Sârbi. După cum am semnalat deja în nr-ul trecut, au intrat Joi la amiazi în Lugoj trupe sârbești, punând stăpânire pe oraș. În calea trupelor a eșit d-l primar Dr. I. Băltescu în fruntea primăriei, închinând orașul și cerând scut pentru siguranța avutului și persoanei.

Drapelul, nr. 118, 3/16 noiembrie 1918

Armata sârbă a făcut tot posibilul să-i împiedice pe români să participe la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. În ciuda acțiunilor sârbilor, 359 delegați oficiali din Banat au participat la evenimentele care au dus la proclamarea unirii Banatului cu România.⁶ Sârbii sperau ca întreg Banatul să devină parte a Serbiei. De aceea, au organizat o adunare la Novi Sad, în 25 noiembrie 1918, la care au

⁵ *Drapelul*, nr. 118, 3/16 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

⁶ *Unirea Banatului cu România*, op. cit.

proclamat alipirea Banatului la Serbia și i-au persecutat pe românii care participaseră la Adunarea de la Alba Iulia. Unii dintre aceștia, precum tatăl tenorului Traian Grozăvescu, au fost deportați și închiși pe teritoriul Serbiei⁷.

Soldați mărșăluind prin Lugoj

La sfârșitul luni noiembrie 1918, armata franceză a trecut Dunărea și a pătruns în Banat. La 2 decembrie 1918, primele trupe franceze ajung la Timișoara⁸. Tot în decembrie a sosit în Banat, pentru a se informa asupra situației generalul francez Henri Berthelot⁹. Acesta, considerat un erou printre români, a fost primit cu entuziasm.

Vizita generalului Berthelot la Lugoj este redată astfel în periodicul arădean *Românul*. „În 26 dec., o telegramă scurtă primită de la Consiliul Dirigent din Sibiu a anunțat CNR din Lugoj că după-amiază sosește dinspre Orșova, cu tren special, generalul Berthelot, care „dorește în gara Lugojudului a poposi un ceas și a primi toate autoritățile din Lugoj. Fără afișuri, în câteva ceasuri a luat întreg orașul la cunoștință sosirea generalului, cam 11 mii de oameni au năpădit gara încă pe la ceasurile 4. Trenul special se vede reținut la Orșova, Caransebeș, abia la 8 ore a intrat în gara Lugojudului. Un condei nu este în stare să descrie însuflețirea mare de care Lugojul, de la întemeierea lui, nu a avut parte și poate nici nu va avea decât la intrarea lui „Mihai Viteazul al II-lea”.

⁷ Both Ștefan, *op. cit.*

⁸ *Ibidem*

⁹ Henri Mathias Berthelot (1861 - 1931) a fost un general al armatei franceze. În Primul Război Mondial a fost șef de stat major al trupelor franceze. În a doua parte a războiului, începând cu luna octombrie 1916 a fost detașat în România, ca șef al Misiunii Militare Franceze. Pe toată durata misiunii în România generalul Berthelot a asigurat și rolul de consilier militar al regelui Ferdinand. Cu ajutorul misiunii militare franceze și a echipamentului de luptă sosit din Franța și Anglia s-a reușit refacerea armatei române, care, în vara anului 1917, a obținut o serie de victorii în bătăliile de la Mărăști-Mărășești-Oituz. După război, generalul H. Berthelot a fost decorat de statul român și declarat cetățean de onoare al României (https://ro.wikipedia.org/wiki/Henri_Mathias_Berthelot).

Intrarea trenului în gară a fost primită cu marșul Marseillaise, cântat franțuzește de corul universitarilor, sub conducerea tânărului Zeno Vancea. A urmat apoi noua compoziție a marelui și iubitului Vidu – compusă anume pentru întâmpinarea fraților: Bine-ați venit! Să-i zic frumoasă, să-i zic măreață? O spune generalul, care a ascultat-o de două ori, cu ochii lucind în lacrimi de bucurie și însuflețire.

Pag. 2.

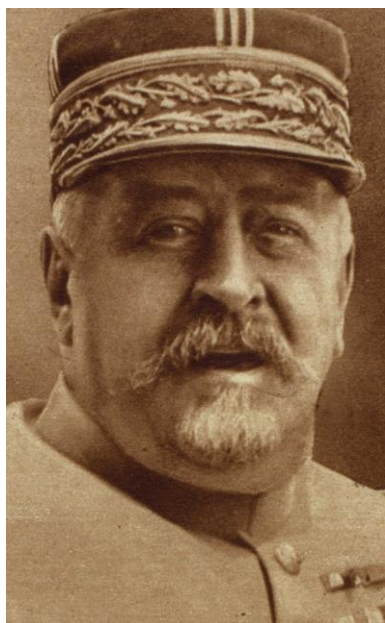
Generalul Berthelot în Lugoj.

Ni se scrie din Lugoj: În 26 Dec. la amiază o telegramă scurtă primită de la Consiliul dirigent din Sibiu a anunțat C. N. R. din Lugoj, că d. a. sosește dinspre Orsova, cu tren special, generalul Berthelot, care „dorește în gara Lugojului a poposi 1 ceas și a primi toate autoritățile din Lugoj”.

Românul, nr. 41, 16/29 decembrie 1918

În numele românilor, PS dr. Frențiu și dr. C. Brediceanu l-au invitat pe peron. Apariția generalului uriaș, cu fața-i blândă, luminată de zâmbetul dragostei și al mulțumirii, a stârnit din mii de oameni strigăte de Să trăiască! Dr. C. Brediceanu l-a salutat în limba franceză, exprimând durerile și suferințele poporului român din Bănat, din trecut și de acum. Generalul a răspuns ca un frate, încheind cu cuvintele: ”Trăiască România Mare împreună cu Banatul!”. Autoritățile maghiare, cari au fost foarte rece primite de general, au părăsit gara încă pe când reprezentantul Antantei întrunea privirile noastre de adorațiune. Corul lui Vidu, măreț, puternic ca și în trecut, a mai cântat Eroii au fost, după care generalul Franței a venit la Vidu și i-a strâns mâna în semn de admirație. Văd încă mulțimea lampioanelor luminând în întunericul nopții, văd cum nobilul francez ia în brațe și o sărută pe gingașa Lia Vidu, care i-a predat buchetul de flori, văd încă drapelele noastre și ale puterilor Antantei fâlfâind în lumina discretă, văd trenul în mișcare și mii de pălării și batiste jucând în aer, aud acordurile corului „Vidu” și strigătele de însuflețire, dar mai presus de toate aud tenorul cuvintelor pe cari le văd scrise cu litere de aur, încadrate în sânge: „Trăiască România Mare împreună cu Banatul!”¹⁰.

¹⁰ C: Stan, *În prologul jubileului Marii Uniri. Spiritul francofoniei la Lugoj*,
<http://www.ziarulactualitatea.ro/in-prologul-jubileului-marii-uniri-spiritul-francofoniei-la-lugoj-3/>

Generalului H. Berthelot

Sub titlul „Berthelot în Banat” cotidianul „Drapelul” din Lugoj descrie vizita generalului H. Berthelot la Lugoj din 26 decembrie 1918: „După cum am anunțat deja în numărul trecut, s’a dat Banatului prilejul să salute în sînul seu pe marele general Berthelot, care va lua comanda trupelor Antantei prin aceste părți.

Trecerea lui prin Banat dela Orșova la Timișoara fiind anunțată pe orele de înainte de amiază, a așteptat publicul român de-alungul liniei ferate trenul special al marelui general deja de Joi dimineața, trenul special a părăsit gara Verciorovei abia Joi după masă la orele 3, așa că abia seara a trecut pe la noi la Timișoara.

Cu toată această întârziere au avut loc manifestațiuni grandioase de-alungul liniei întregi, unde n’afost împiedicat poporul să se prezinte, precum și unde, în ciuda opreliștei, a reușit totuși poporul să se strecoare la gări și să aclame pe marele general.

Deosebit de impozantă a fost recepția în gara Caransebeș și Lugoj, unde a ieșit publicul român, în frunte cu episcopii și autoritățile locale, cu onoruri și steaguri, rostindu-se discursuri însuflețitoare. Membrii reuniunii meseriașilor români din Lugoj încă au format sub steagul lor, un prea frumos cordon de onoare.

La Lugoj a sosit trenul seara pe la orele 8. Întreaga gară resună de urale puternice. Corul Societății Universitarilor români a intonat Marseilleza. Oprindu-se trenul, s’a prezentat la d-l general P.S. Sa episcopul Dr. T.V. Frențiu și Dr. Caius Brediceanu¹¹ ca delegate al Consiliului dirigent din Sibiu, venit anume la Lugoj ca să salute aici acasă pe distinsul oaspete.

Corul reuniunii de cântări din Lugoj condus de Maestrul I. Vidu, a cântat într’aceea frumoasa sa compoziție scrisă din acest prilej! Bine ași venit!

Coborându-se din tren generalul Berthelot, a rostit d-l Dr. Caius Brediceanu, franțuzește următorul discurs, la care des întrerupt de puternice aclamări, a răspuns generalul Berthelot.

¹¹ Caius Brediceanu (1879 – 1953) a fost fiul lui Coriolan Brediceanu și s-a născut la Lugoj, în Austro-Ungaria. A obținut doctoratul în drept și științe politice la Universitatea din Viena. După terminarea studiilor s-a întors în Banat și a intrat în politică. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, unde a fost notar al ședinței din Sala Unirii. A fost ales membru în Marele Sfat Național Român. În 1919 a fost numit subsecretar de stat la Ministerul de Externe și a fost ales delegat al României la Conferința de Pace de la Paris. În perioada interbelică a fost ministru și, a făcut parte din corpul diplomatic al României (https://ro.wikipedia.org/wiki/Caius_Brediceanu).

Discursul d-lui Dr. Caius Brediceanu.

„Excelență!

Dela Orșova până la Timișoara treceți peste comitatul Caraș-Severin locuit aproape în totalitate de acel popor românesc, pe care ați avut ocazia a-l cunoaște așa de bine, acel popor, care a trebuit să lupte cu un dușman de multe-ori mai mare și pregătit de decenii a distruge și a subjuga civilizația Europei.

Domnia Voastră- lanțurile seculare au căzut de pe noi și la 1 Decembrie a.c. în Alba-Iulia poporul românesc și din aceste ținuturi a proclamat într'un elean de entuziasm indescritibil Unirea sa definitivă și eternă cu Regatul român, iar acum poporul românesc din toate părțile își are depuse destinele sale în mâinile Regelui Ferdinand al României.

Prin vocea mea Româniilor din aceste părți vă aduc Excel(enței) Voastre prinosul recunoștinței pentru munca neobosită depusă la realizarea idealului nostru național luat în Antantei și garantat de marile puteri aliate.

În numele Conziliului Dirigent Român din Sibiu și a poporului români din Lugoj și jur, de pe acest pământ acum pe veci românesc, vă zic: bine ați venit la noi mare apostol al culturii, al libertății și a bravurei franceze.Trăiască Franța!”

Caius Brediceanu (1879 – 1953)

Intrarea trupelor franceze în Lugoj

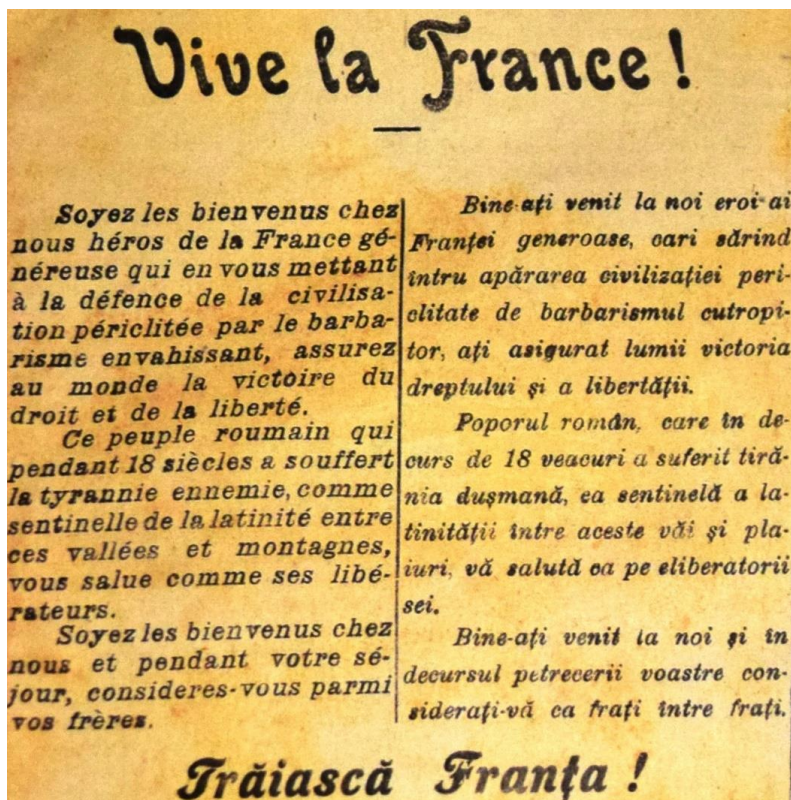
„Domnilor! Vă mulțumesc din inimă pentru mișcătoarele ovațiuni ce-mi adresați mie, ca unui reprezentant al Franței, care în acest război a prins arma întru apărarea civilizațiunii și a eliberării popoarelor subjugate și în special a popoarelor de un sânge cu noi. Am avut prileju să cunosc pe bravii soldați români, cu cari sunt acum sufletește concrescut mai ales că în inimile franceze și române pulsează același sânge latin. (urale puternice trăiască ginta latină).

Vă salut pe voi fraților Români eliberați, salut pe reprezentanții bravei armate sârbești pe cari îi văd aici, cari au luptat alături cu noi vitejește pentru idealele noastre comune, cari ideale ne vor ține pe veci aliați, reușind împreună a realiza Serbia mare și România mare.

Să strigăm împreună trăiască puternicii noștrii aliați Anglia, America, Italia, Sârbia și România mare” (Urale puternice, tinerimea care ieșise cu toate steagurile statelor aliate pleacă steagurile în semn de omaj).

Generalul Berthelot termină discursul seu strigând în românește trăiască România mare.

Copilița Lia Vidu, fica distinsului nostru maestru, care a trăit zile grele pe timpul internării de aproape doi ani a iubitului seu tată, prezintă generalului un mare buchet de lauri cu funtă franceză și română. Generalul emoționat ia în primire buchetul și sărută mica copiliță. D-șoara Alma Pop prezintă generalului o gerbă de palmier cu funtă tricolor francez și român în numele fetelor române din Lugoj. Generalul îi mulțumește. Se prezintă apoi vice-comitele Aurel Issekutz salutând pe general în numele autorităților din localitate...”¹².

Drapelul, nr. 6, 15/28 ianuarie 1919

¹² Drapelul, nr. 133, 15/28 decembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

După această vizită, la 16 ianuarie 1919 primul ministru Georges Clemenceau îi scria lui Berthelot¹³ că „nu am ezitat, pentru a evita să sacrificăm drepturile etnografice ale românilor, să determinăm retragerea trupelor sârbești, care în decursul operațiunilor au ocupat Banatul, și să le înlocuim în partea centrală cu trupele generalului Henrys, cu aceeași rezervă a hotărârilor finale ale Conferinței de pace”¹⁴. Intervențiile generalului Berthelot pe lângă reprezentanții Antantei au avut un rol major în retragerea trupelor sârbe din Banat și înlocuirea lor cu trupe franceze¹⁵.

La 27 ianuarie 1919 Divizia 11 colonială condusă de generalului Léon Farret a ajuns la Lugoj. Românii au privit cu entuziasm venirea trupelor franceze. Organul de presă românesc din Lugoj, „Drapelul”, descrie astfel evenimentul, într-un articol cu titlul „Trupe franceze în Lugoj” (Lugoj, 15/28 ianuarie 1919): „De ieri, Luni începând găzduim între zidurile orașului nostru trupe franceze aparținătoare diviziei XI-a orientale franceze, care după cum aflăm va avea statul major la Timișoara. Primele trupe franceze au sosit în orașul nostru ieri înainte de amiază primite fiind de public cu simpatie. Grosul sosește astăzi și dacă împrejurările vor fi prielnice, i se va face o recepție festivă. Un comitet aranjator s’a îngrijit de încvartiruirea ofițerilor, cari vor fi plasați în case particulare românești. Colonelul a cărui sosire este așteptată astăzi va fi domiciliat în casa din piață, a d-nei văd. Sidonia Dr. I. Major. După cum aflăm vor fi în Lugoj plasați cam 30 ofițeri cu 1000 soldați francezi. Tot ieri a trecut prin Lugoj un tren francez cu soldați cari vor fi plasați în Caransebeș. Se vorbește că și în celelalte centre din Banat vor fi ocupate cât mai curând de trupe franceze. Prezentarea soldaților francezi pe stradă e salutăată cu bucurie și se vor organiza serbări în onoarea lor. – Fie bineveniți în mijlocul nostru.

Vive la France!

Bine ați venit la noi eroi ai Franței generoase, cari sărind întru apărarea civilizației periclitate de barbarismul cutropitor, ați asigurat lumii victoria dreptului și a libertății. Poporul român, care în decurs de 18 veacuri a suferit tirânia dușmană, ea sentinelă a latinității între aceste văi și plaiuri, vă salută ca pe eliberatorii sei.

Bine-ați venir la noi și în decursul petrecerii voastre considerați-vă ca frați între frați.

Trăiască Franța!”¹⁶.

¹³ Generalul Berthelot va face o a doua vizită la Lugoj, în 12 octombrie 1922, când se îndrepta spre serbările încoronării regelui Ferdinand și reginei Maria de la Alba Iulia. Evenimentul apare în „Îndreptarea” (14 octombrie 1922): „Gara Lugoj era splendid decorată cu drapelele aliate. Pe peron așteptau miniștrii Franței, Spaniei, Italiei, delegații armatei, directori de la căile ferate, prefectul Burzan. „Simplonul” sosește la orele 9 dimineata și e primit în sunetul muzicii. Primul descinde ducele de Genova care, împreună cu generalul Petain, au trecut în revistă soldații companiei înșirați pe peron. Bătrânul duce purta uniforma de amiral al marinei italiene. A coborât apoi ducele de York, care a trecut la rându-i compania în revistă, după care au urmat mareșalul Foch, generalul Weygand, generalul Berthelot și colonelul Wasseigne. Din tren, au mai descins Infantele Alfons și Infanta Beatrice a Spaniei, sora reginei Maria, mitropolitul Ghermanos, delegatul patriarhului de la Constantinopol”. (<http://www.rador.ro/2014/11/01/portret-henri-mathias-berthelot-generalul-cu-doua-inimi/>)

¹⁴ Șt. Both, op. cit.

¹⁵ Unirea Banatului cu România, <http://romaniaacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

¹⁶ Drapelul, nr. 6, 15/28 ianuarie 1919, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

Românii din Lugoj și din împrejurimi fac tot posibilul să-și arate sentimentele de recunoștință față de francezi. În seara zilei 2 februarie 1919, Corul „Lira” și Reuniunea ortodoxă, au susținut o serenadă în fața casei Sidoniei dr. Maior, unde era găzduit colonelul Henri Lemoigne, comandantul Diviziei 11 Orientale, în prezența Episcopului Valeriu Traian Frențiu. În 23 februarie 1919, în Catedrala Greco-Catolică din Lugoj, abatele Henri Pradel a oficiat o Liturghie închinată eroilor francezi căzuți pe front, asistată de PS Valeriu Traian Frențiu, în prezența colonelului H. Lemoigne și a soldaților francezi staționați la Lugoj. Corul „Lira” și un cor al militarilor francezi au intonat cântece religioase¹⁷.

Administrația franceză a Banatului s-a făcut pe baza ordonanței nr. 418/2 a Comandamentului Diviziei 11 coloniale (aprilie 1919). Banatul era condus de generalului Léon Farret, comandantul Diviziei 11 coloniale franceze. Până la decizia finală a Conferinței de pace de la Paris, Banatul ocupat era considerat aparținând Ungariei, iar autoritățile civile din timpul regimului maghiar erau menținute. (punctul III). Ordonanța menționa că teritoriul ocupat de francezi era considerat drept „județul Lugojului” și era împărțit în patru cercuri, în fruntea cărora se afla câte un ofițer francez. Cercul Lugoj, condus de maiorul Papillon, comandantul detașamentului de artilerie nr. 21. Conform ordonanței, gărzile naționale urmau a fi dezarmate (punctul VII), era interzisă purtarea cocardelor naționale (punctul VIII), marșurile și mitingurile erau interzise (punctul X), periodicele erau cenzurate (punctul XI), judecătoria din perioada austro-ungară continuau să funcționeze (punctul XII)¹⁸.

Căpitanul Petrescu D. Tocineanu, venit în Lugoj la 26 martie 1919, în calitate de Ofițer de legătură al Armatei Române pe lângă Divizia 11 Colonială franceză, ne oferă o serie de detalii dovedite despre regimul ocupației franceze de la Lugoj, într-un document păstrat la Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj. Documentul enumeră „Ofițerii francezi dela Comandamentul Div. 11 Colonială: Comand. General de Div. Farret Leon, Șef stat major Maior Raymond F., Ofițeri de stat major: Căpitan Vilal Jean M., Căpitan Greche Lucien Paul, Căpitan Hardy Pol Rene, Comand. Art. Div. Colonel Defer J., Comand. Inf. Div. Lt. Col Lemoigne.” Acest document amintește și „Localitățile din Banat ocupate de mici garnizoane franceze: Lugoj, (unde trupele sunt) încazarmate în localul actual al R. 42 Ob., în localul actual al Prefecturii Poliției și la barăci; Recita, Anina, Oravița, Rusca Barna, Caransebeș, Mehadia, Orșov, Recăș și Făget.” Se precizează și „numele ofițerilor francezi cari au făcut garnizoană în Lugoj în diferite unități: Maior Papillon Maurice, Colonel Vergoze, Colonel Vix, medic cpt. Marchal, Preot lt. Niorth, cpt. Bohomme, Locot. Ogee M.Lt. Glachant, lt. Randon, Lt. Louveau, Lt. Lehout. Lt. Prevost, Lt. Siellez etc.”

Căpitanul Petrescu D. Tocineanu amintește că „Primul ofițer francez intrat în Lugoj în 19 Ianuarie 1919 a fost Lt. Seillez din cavalerie trimis de grupul din cavalerie trimis de grupul Cubin între Panciova și Baziaș, pe Dunăre și care împreună cu Lt. Vueillmin a făcut cartiruirea trupelor din D. 11 fr. care la 25 Ian. 1919 au intrat

¹⁷ C. Stan, *op. cit.*

¹⁸ M. Rusnac, *Regimul ocupației militare franceze în Banat (1919)*, <https://istoriabanutului.wordpress.com/tag/lugoj/>

în oraș. În 30 ianuarie sârbii au părăsit Lugojul după 2 și ½ luni de ocupație / 14 Nov. 1918 la 30 Ian. 1919/.”

Cele mai interesante precizări din acest document se referă la „Ofițerii francezi cari au fost contra cauzei românești: Generalul Farret l. cumpărat de autoritățile ungurești și care era în bune relațiuni de prietenie cu una din fetele fostului Subprefect Vezecutz; Maiorul Raymond șeful de stat major al Diviziei și care era în relațiuni de dragoste cu fata Secretarului Kovacs Brun”. (Însă) „restul ofițerilor francezi au avut sentimentele cele mai curate față de cauza românească și au fost în excelente relațiuni de prietenie cu noi.

Locotenentul Ogee Michel a învățat așa de bine limba română încât servea ca interpret Grupului de artilerie Papillon, iar Căpitanul Greche L. în tot timpul și-a manifestat cele mai curate sentimente românești, ne-a folosit în deosebi această prietenie în calitate de Șef al Bir. Informațiilor.” Documentul amintește și „intelectualii cari au contribuit a înrăutății relațiunile dintre francezi și români: Kovacs Brun – secretarul Generalului Farret, Vezecuts, suprefectul județului, Nicolits Arthur”¹⁹.

Militarii nu sunt singurii care poposesc la Lugoj în această perioadă. În „Drapelul” din Lugoj, anul XIX, nr. 57 din 21 iunie 1919, este descrisă vizita unui grup de oameni de știință francezi în Banat, făcută în scopul documentării asupra situației din regiune. Din delegație au făcut parte: Lucien Poincaré, fratele președintelui Franței și vicerector al Academiei din Paris, Charles Diehl, celebru bizantinolog, D. Berthelot, mare chimist; geograful Emmanuel de Martonne. La 19 iunie grupul a sosit la Lugoj, unde au fost așteptați de o mulțime impresionantă, în frunte cu corurile „Ion Vidu” și „Lira”. Oaspeții au fost salutați de protopopol dr. G. Popoviciu. De la gară, mulțimea a plecat la cafeneaua „Corso” și apoi la hotelul „Regele României” unde au luat masa împreună cu Primarul Harambașa și cu Valeriu Braniște care i-a însoțit pe savanții francezi în turneu lor²⁰.

La 27 iunie 1919 sosește la Lugoj și generalul Franchet d’Espèrey, comandantul armatei sudice franceze. Generalul a fost așteptat la gară de autorități, de corurile „Vidu” și „Lira” și de o mare mulțime de oameni obișnuiți. În ziarul „Drapelul”, anul XIX, nr. 60, din 28 iunie 1919 a fost publicat discursul ținut de prefectul George Dobrin în fața oaspetelui francez, discurs ce arată preocupările românilor bănățeni: „Vă rog să interveniți la locurile competente, ca luând în considerare imensele jertfe aduse de poporul român pentru cauza comună a înalților aliați și apreciind momentele geografice, etnice și economice, să se accepte închegarea neamului românesc cu înglobarea întreg Banatului în România unită, făcută deja pe bazele principiilor wilsoniene de autodeterminațiune. Iar și până când se va decide definitiv soarta Banatului, să dispuneți acum de urgență ca linia demarcațională ce există azi în Banat să se rectifice astfel, ca împingându-se mai spre vest și eliberându-se Timișoara, să ni se deschidă comunicația spre Arad, Bocșa, Recița și Anina, Oravița, căci locurile acestea de prezent sufer din greu și sunt periclitare în existența lor”²¹.

¹⁹ Document aflat în colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă Lugoj

²⁰ M. Rusnac, *Vizita în Banat a unui grup de savanți francezi (1919)*,

<https://istoriabanutului.wordpress.com/tag/lugoj/>

²¹ M. Rusnac, *Vizita generalului Franchet d’Espèrey la Lugoj (iunie 1919)*,

<https://istoriabanutului.wordpress.com/tag/lugoj/>

În cadrul Conferinței de Pace de la Paris, la 13 iunie 1919, s-a luat decizia împărțirii Banatului între România și Serbia (anunțată oficial pe 30 iunie 1919). Prin Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920, se stabilea traseul noii frontiere²². În 28 iulie 1919, administrația română s-a instalat oficial în Banat. Gheorghe Dobrin a fost numit prefect pentru județul Severin cu sediul la Lugoj, iar Aurel Cosma pentru județul Timiș-Torontal, cu sediul la Timișoara²³.

Bibliografie / Sitografie

Drapelul, 1918-1919, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

<https://istoriabanatului.wordpress.com/tag/lugoj/>

<http://www.ziarulactualitatea.ro/in-prologul-jubileului-marii-uniri-spiritul-francofoniei-la-lugoj-3/>

Both Ștefan, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*,
http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

Unirea Banatului cu România, <http://romanalacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

²² Șt. Both, *op. cit.*

²³ *Unirea Banatului cu România*, <http://romanalacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

Lugojul, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și instaurarea administrației românești (1919)

Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, a reprezentat și reprezintă un act decisiv pentru națiunea română și românii din împrejurul Lugojului, în momentul desfășurării evenimentelor, l-au perceput ca atare.

În contextul prăbușirii Imperiului Austro-Ungar, Banatul este dorit de Serbia, Ungaria și România. La 25 noiembrie 1918 a avut loc o adunarea sârbilor de la Novi Sad unde s-a proclamat unirea Banatului cu Serbia¹. Românii din Transilvania și Banat se îndreaptă spre Alba Iulia, la 1 decembrie, tocmai pentru a-și proclama dreptul istoric asupra teritorilor locuite de ei, inclusiv asupra întregii regiuni cuprinse între Dunăre, Carpați, Mureș și Tisa.

Ziarul „Drapelul” din Lugoj ne demonstrează prin articolele publicate în acele zile că românii, din Lugoj și din împrejurimi, se află în centrul evenimentelor, în ciuda faptului că zona este ocupată de armata sârbă care se pretează la diverse abuzuri. La 26 noiembrie 1918, un articol enumeră reprezentanții zonei la Marea Adunare de la Alba Iulia. Astfel, „Dioceza Lugojului va fi reprezentată la adunarea națională prin următorii: din oficiu prin P.S. Sa. Dr. Valeriu Traian Frențiu episcop, Teofil Crișan vicar fpr. Episc. Și cei 15 protopopi. Ca delegați aleși prin capitlu: Ioan Boroș preposit consistorial, Valeriu Giorgiu asesor consistorial. Seminarul teologic: Dr. Ioan Magyar profesor. Preparandia: Dr. Victor Birlea profesor. Reuniunea de cântări „Lyra”. Ioan Băcău. Celelalte reuniuni acum își aleg delegații.

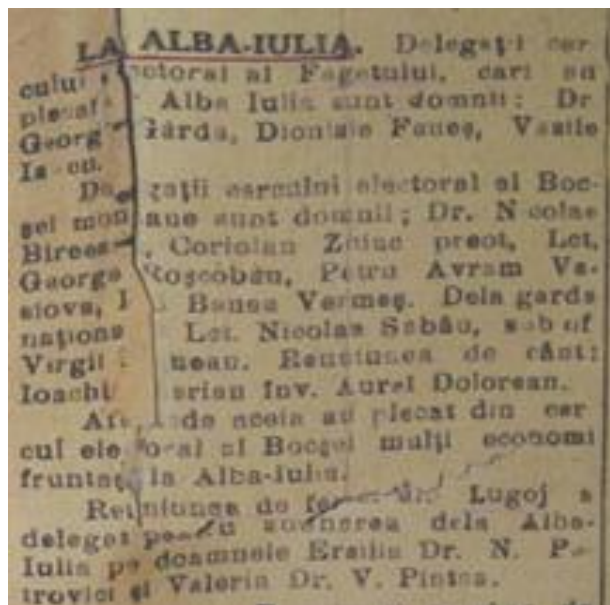
Din partea cercului electoral al Lugojului au fost exmiși d-l Adam Groza, preot în Coșteiul mare, d-l Ioan Jurca învățător în Păru, d-l G Rusalin econom în Lugoj, d-l Iosif H. Barbu comerciant din Lugoj și d-l porhr Oprișoni, măestru în Lugoj. Din partea Societății de lectură din Lugoj a fost exmis d-l pictor acad. Virgil Simonescu”².

Din partea Diocezei gr. catolice române a Lugojului vor participa la Adunarea Națională I. P. Sa d-l Episcop Valeriu Traian Frențiu, d-nii Teofil Crișan, vicar for, în Hațeg, Ioan Țiucu protopop în Lugoj, George Muntean protopop al Buziașului în Găvoșdia, Iosif Petean, protopop în Vermeș, Dr. Laurian Luce, protopop în Arad, Mihail Jivanca, protopop al Ciacovei în Petromani, Dr. Nicolae Brînzeu protopop în Comloșul mare, Silviu Poșiar protopop în Oravița, Iosif Pepa protopop în Bocșa Montană, Victor Poruțiu protopop în Vărădia, Ioan Pop protopop în Hunedoara, Iosif

¹ Șt. Both, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*, http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

² *Drapelul*, nr. 121, 13/26 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

Stupinean protopop la Bobârnei în Geoagiul inferior, Ioan Ienea protopop în Orăștie, Nicolae Bolboca protopop în Baia de Criș, Nicolae Zugrav protopop al Ulpiei Traiane în Grădiște”³.

Drapelul, nr. 123, 17/30 noiembrie 1918

Și în numărul din 30 noiembrie 1918 „Drapelul” amintește: „delegații cercului electoral al Făgetului, cari au plecat la Alba Iulia sunt domnii: Dr. George Gârda, Dionisie Faneș, Vasile Iancu.

Delegații cercului electoral al Bocșei montane sunt domnii: Dr. Nicolae Birescu, Coriolan Zăine preot, Lct, George Roșcovan, Petru Avram Vasiova, I... Benea Vermeș. Dela garda națională Lct. Nicolae Sabău, Subof Virgil ...nean. Reuniunea de cânt: Ioachim ...erian înv. Aurel Dolorean... au plecat din cercul electoral al Bocșei mulți economi fruntași la Alba Iulia.

Reuniunea de fete din Lugoj a delegat pentru serbarea

dela Alba-Iulia pe doamnele Ersilia Dr. N. Petrovici și Valeria Dr. V. Pinteș.

Din partea Reuniunii române de cânt și muzică din Lugoj au fost exmiși domnii Virgil Luca, Virgil Boc și Nicolae Popescu.

Din partea Societății tinerimei stud. din Lugoj au fost exmiși d-nii Vasile Mircu stud. med. și Victor Iovița stud. în drepturi.

Reuniunea meseriașilor români va fi reprezentată prin domnii Pera Pantila și Constantin Bogdan. Societatea economilor români prin Vasile iacob și Toma Sintescu. Comuna bisericească gr. or. română prin domnii Dr. Nicolae Ioanovita și Dr. D. Nistor. Din partea reuniunii de cântări a mai plecat maestrul Ioan Vidu⁴ dimpreună cu d-na. Redacția Drapelului va fi reprezentată la adunare prin d-nul Alex. C. Vasilie. Afară de aceștia numeroși fruntași din Lugoj și de prin întreg cuprinsul Banatului”⁵.

³ *Drapelul*, nr. 122, 15/28 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

⁴ Ion Vidu (1863-1931) a fost compozitor și dirijor, specializat în muzică corală. A făcut studii de specialitate și a fost profesor la Arad și, din 1888, la Lugoj, la Școala confesională (1888 - 1918) și Liceul „Coriolan Brediceanu” (1919 - 1928). A desfășurat, de asemenea, o impresionantă activitate de creație, de dirijor al „Reuniunii române de cântări și muzică” din Lugoj. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Vidu)

⁵ *Drapelul*, nr. 123, 17/30 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

În numărul 124 din 30 noiembrie / 3 decembrie 1918, ziarul „Drapelul” prezintă, într-un lung și emoționant editorial însemnătatea celor hotărâte la Marea Adunare Națională. Discursul face o succintă trecere prin istoria poporului român exprimându-și speranțe pentru viitor: „În prezența delegațiilor tuturor provinciilor locuite de Români ai Basarabiei, Bucovinei și ai Liberului regat român a dispune Duminecă de sine liberă și independentă națiunea română din Ardeal, Banat și părțile ungurene, proclamând unirea politică într'un singur stat sub sceptrul dinastiei naționale, reprezentată astăzi prin regele Ferdinand I.

Ion Vidu (1863-1931)

Care condei va putea descrie emoțiile acestei zile mari istorice! Nu numai emoția celor ce au luat parte la acest act de întemeiere a unirii politice a Românilor, nu numai a acelor zeci de mii cari la Alba-Iulia au aclamat cu frenezie entuziastă votul pronunțat de delegați, ci și a multelor milioane din toate plaiurile și văile locuite de Români, către cari se adresează ca o solie a înierii cuvântul ce etern va rămânea legat de numele Alba-Iulia! E dorul de veacuri de veacuri care astăzi se înfăptuiește. E dorul care a muncit atâtea suflete și a înflăcărat atâtea inimi în lupta grea ce-am dus'o până acum. E dorul scăldat în nespuse dureri și cumplite jertfe, din cari se încheagă istoria noastră din ultimele veacuri. Câte lacrimi s'au vărsat, câte inimi s'au sfâșiat, câte lovituri și dureri am îndurat, până ce am ajuns pe pragul istoric a ne vedea înfăptuirea acestui dor. Am fost spărți și resfirați și nu odată considerați deja morți și exterminați. Năvala popoarelor ne-a îngropat și multe veacuri nici o crostatură n'a păstrat cronica lumii despre scânteia vieții noastre ascunsă sub spuză. Parcă cu Tabulele cerate am fost înghițiți și noi de pământ în Dacia de altădată. Abea reminescente lingvistice ne arată niște urme șterse din aceste veacuri de amorțeală și de absorbire în alte popoare ce s'au perândat prin aceste văi și plaiuru, ivindu-se ca să dispară precum au venit. A trebuit să urmeze cataclismul Europei centrale pe la mijlocul veacului al 13-lea prin invaziunea cu foc și sabie a tătarilor, ca sub ruine să se ivească primele închegări modeste politice ale Românilor în aceste părți: chinezatele și voievodatele românești.

Și a mai trebuit să treacă vreme, până ce din aceste mici începuturi de renaștere națională s'au încheat primele forme de stat ale vieții românești: mai întâi Munteni, apoi Moldova. Și iarăși veacuri au trebuit să treacă până ce a putut spiritul românesc să se emancipeze de sub influența ierarhilor prepotente din împrejurime, dând duh românesc închegărilor de stat românești. A trebuit să urmeze al doilea cataclism al Europei centrale, invaziunea cuceritoare a otomanilor pentru ca s zdrobească acele prepotențe, cari ne amenințau șubreda viață cu totala nimicire.

Și iarăși veacuri de durere și de reacțiune până ce prin Biblia lui Șerban Vodă s'a pusla mijlocul veacului al 17-lea temelia unității limbei scrise a Români pretutindeni unde sunt acasă, însemnând acest dat totodată și începutul unității culturale a tuturor Românilor.

**Adunare a românilor bănățeni în fața bisericii Adormirea Maicii Domnului
(începutul secolului al XIX-lea)**

Și a trebuit să urmeze al treilea cataclism european, înfricoșantul război mondial provocat de neanțiul imperializmului german, ca însfârșit să se înfăptuiască unitatea politică a Românilor pe toate acele văi și plaiuri unde cu 18 veacuri mai înainte au fost așezați și înglobați ca unitate prin coloniile Împăratului Traian. Optsprezece Veacuri! Abea un veac și jumătate de cultură înfloritoare romană în Dacia lui Traian. Apoi înghițiți sub valurile migrațiunii popoarelor până ce ne-au aruncat iarăși la suprafață devastările Tătarilor și ne-au unit sufletește cuceririle Turcilor ca să reînviem politicește pe urmele expansiunii barbare germane.

Nu este al doilea popor în bătrâna Europă a cărei istorie să se constituie din atâtea minuni. Astăzi se înfăptuiește cea mai mare din toate aceste minuni unirea politică a tuturor Românilor.

Șie zi măreață a istoriei, în care s'a înfăptuit această minune ne închinăm, înscriindu-te nu numai cu litere de aur pe paginile istoriei ci și cu litere neperitoare pe lespezile sufletelor noastre.

Am înviat! Suntem și vom fi. De aici înainte este depus prezentul și viitorul în mâinile noastre. De noi, de vrednicia noastră va depinde viitorul nostru. Noi voim de aici înainte laurii norocului nostru și în noi înșine va trebui să căutăm în viitor cauzele năcazurilor noastre. Nu vom mai avea cuvânt, să ne plângem contra unei soarte vitrege, pentru că soarta s'a împlinit, vraja fatală a îndelungatului trecut de robie trupească și sufletească s'a spart, ca pasărea Phonix din cenușa proprie se renaște libertatea, independența și unitatea națională a tuturor Românilor.

Delegația românilor banățeni și transilvăneni care au înmănat regelui Ferdinand I Actul Unirii (14 decembrie 1918): Vasile Goldiș, Alexandru Vaida Voievod, Caius Brediceanu (sus) episcopul Miron Cristea și episcopul Iuliu Hoss

Nu soarta fatală, ci voința națională va decide de aici înainte destinele noastre. Idealismul nostrum, hărnicia noastră, avântul nostrum și disciplina noastră va da de aici înainte direcția voinței noastre naționale.

Ajunși în acest punct epocal al istoriei noastre, trebuie să dăm pe deplin seama de marea răspundere ce o avem față de noi înșine, față de urmașii noștri, față de neamurile cu noi conlocuitoare, față de națiunile din jurul nostrum, față de toate popoarele lumii, cu cari împreună avem să construim acea familie a civilizațiunei, în care ne renaștem și din care avem să facem parte ca factor pe deplin echivalent.

N'avem numai să sălțăm de bucurie și să admirăm ziua mare a renașterii, ci să ne dăm și seama de toate acelea mari datorințe ce ne revin în urma acestei renașteri. De aici înainte faptele noastre vor grăi mai elocvent decât ori ce vorbă și nici nu se vor mai lăsa întunecate prin nici o vorbă, faptele noastre ne vor arăta lumii vrednicia sau nevrednicia noastră.

Faptele noastre vor avea să dovedească dacă a reuși din focul suferințelor seculare să se lămurească aurul curat al civilizației latine, care dela început ne-a destinat de sentinelă a sa aici la porțile Orientului.

Drapelul, nr. 124, 30 noiembrie/ 3 decembrie 1918

Să înțelegem acest moment și să ne încordăm toate energiile întinse pentru a fi vrednici de ziua mare a Învierii...”⁶.

Unirea proclamată la Alba Iulia trebuia însă aprobată de marile puteri la Paris și consfințită de intrarea trupelor românești în Banat și de preluarea administrației zonei de către statul român⁷.

La începutul lunii ianuarie 1919, trupele sârbe din Banat sunt înlocuite cu trupe franceze. La Lugoj armata franceză ajunge în 27 ianuarie 1919, fiind întâmpinată cu bucurie de români. Consiliul Dirigent de la Sibiu, în numele Regelui României, impune administrația civilă românească în Banat. În Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj se găsește procesul verbal întocmit în 24 mai 1919, cu ocazia depunerii jurământului de credință față de regele Ferdinand a primului prefect român al județului Caraș-Severin:

„Proces verbal

Luat în gara Bichiș-Ciaba la 24 Mai st.n. 1919, în ocazia (?) depunerii jurământului Domnului Dr. George Dobrin din Lugoj, prefect al județului Caraș-Severin

Prezenții subscriși,

Prea Sfinția Sa Dl. Valeriu Traian Frențiu, Episcop gr. Cat. român al Lugojului dă citire decretului de sub. (?) Nr. 1-24 Res. Data 14 Mai 1919 al Consiliului Dirigent din Sibiu prin care Domnul Dr. George Dobrin, avocat în Lugoj, este denumit prefect al județului Caraș-Severin, și-l invită să depună jurământul de serviciu în mâinele sale ca mandatul Consiliului Dirigent.

Domnul Dr. George Dobrin⁸ avocat în Lugoj declarându-se gata a depune jurământul, pe lângă observarea formalităților legale depune următorul:

⁶ *Drapelul*, nr. 124, 3 decembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

⁷ *Unirea Banatului cu România*, <http://romaniacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

⁸ George Dobrin (1862-1952) a fost un avocat și ziarist bănățean, fondator al ziarului „Drapelul” din Lugoj. A luat parte la procesul memorandiștilor (1894) în calitate de apărător. A reprezentat Lugojul la Marea Adunare de la Alba Iulia, fiind ales membru în Marele Sfat Național Român. În

Jurământ

„Eu Dr. George Dobrin avocat în Lugoj jur credință și supunere Majestății Sale Regele României Ferdinand I și Consiliului Dirigent Român voi ține legile și ordonanțele, voi apăra cinstea, demnitatea și interesele țării și ale cetățenilor ei, voi păstra secretul oficial. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”

Semnătura

Subscrisul constat, că Domnul Dr. George Dobrin a depus în mâinile mele jurământul de mai sus.

După citirea sa subscris în fața martorilor

Biciș-Ciaba d.m.s.

Din incidentul vârstei preaînalte a gloriosului Rege a tuturor Românilor Ferdinand I și preagrațioasei regine Maria la Biciș-Ciaba.

Semnături”⁹

Ziarul „Drapelul”, în nr. 48, din 11/24 mai 1919, descrie și sosirea trupelor de jandarmi români la Lugoj. Jandarmii români, în număr de 550, au sosit, la Lugoj, vineri la ora 17, venind de la Deva. „Drapelul” descrie bucuria românilor: „Ce au simțit oamenii văzându-i, e greu de redat în cuvinte. De o mie de ani de când așteptăm ziua aceasta sfântă”, dar și deznădejdea celorlalte naționalități, care sperau ca Banatul să nu se unească cu România: „bucuria românilor era egalată numai de ura celorlalți, strigătele lor de fericire, de scrâșnirile neputincioase ale celor care n-au căpătat minte nici măcar în ultima minută. Dacă n-am fi fost de față și n-am fi auzit cu urechile noastre, ne-am fi îndoit că există oameni care deși doresc toleranța în viitor și buna înțelegere, fac tot ce pot ca să uite simțămintele cele mai legitime ale viitorilor guvernanți ai ținuturilor acestora.” Ziariștii de la „Drapelul” le adresează jandarmilor următoarele cuvinte: „Bine-ați venit în ținuturile noastre, sentinele credincioase, ca să puneți temelie trainică siguranței și ordinei și să deschideți calea glorioaselor oștiri române, ce vor veni să ia în moștenire cea mai mănoasă și mai binecuvântată parte a României Mari: Banatul mult încercat” și descriu modul în care au fost primiți de populația românească. Jandarmii sunt primiți de o mare mulțime și de primarul Harambașa, care le-a urat bun venit. După discursul primarului, tricolorul românesc a fost arborat pe Primăria Lugojului, stârnind emoție celor prezenți¹⁰.

La 13 iunie 1919, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, s-a luat decizia împărțirii Banatului, decizie făcută publică, în mod oficial la 30 iunie. Lugojul, alături de cea mai întinsă parte a Banatului devenea parte a României în mod oficial¹¹. Armata română putea pătrunde în Banat fără să se teamă că poate stârni conflicte.

Ziarul „Drapelul” din 24 iulie 1919 descrie intrarea armatei române în Lugoj, emoțiile așteptării, neliniștea și, la sfârșit, eliberarea și bucuria celor puși în fața unui vis devenit realitate. Iată cum s-au petrecut evenimentele (24 iulie 1919): „Armata română în Bănat. În sfârșit; în sfârșit! După atâta așteptare și sbuciumare

1919 Consiliul Dirigent de la Sibiu l-a numit pe George Dobrin prefect al județului Caraș-Severin. (http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Gheorghe_Dobrin)

⁹ Document din , Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj

¹⁰ M. Rusnac, *Intrarea jandarmilor români în Lugoj (1919)*, <https://istoriabanatului.wordpress.com/tag/lugoj/>

¹¹ Șt. Both, *op. cit.*

neputincioasă în noi înșine de-a respira odată liberi, a sosit și glorioasa armată română, mândră cu numele ce a străbătut lumea întreagă.

- Nu-s Români! Sunt Englezi, - se mângâia vr'o mentalitate veche tisaistă în dorul mulțimii.

Vor sta numai câteva zile aici și iar se vor rentoarce toate la starea veche, se cugeta vr'n crer de bronz. În care a fost încisă mentalitatea asta.

Vă înșelați amar! Sunt Români. Români adevărați! Ce vor rămâne pe vecie aici, în România-mare. Iar voi veți rămâne condamnați să visați mereu despre trecutul vostru mincinos, cum am fost noi osândiți să oftăm de veacuri după prezintele acesta.

S'au schimbat toate, a sosit împlinirea vremii noastre. Adio visuri amăgitoare, adio hegemonie și idee de stat maghiar: trăiască armata română și conducătorii ei, Trăiască România-mare eternă și nedespărțită...

Cu zile înainte se vorbea sigur despre sosirea armatei române, dar lumea decepționată de-atâtea-ori, primea știrea cu rezervă și numai după ce aceea se menținu constantă prinse rădăcini în credința tuturor.

Terminul sosirii însă era nesigur, până în presara sosirii, când primirăm știrea că primul transport destinat pentru Lugoj va sosi noaptea la două oare în Orșova și deacolo – combinam noi –, ca și cu mers moderat trenul va putea sosis în gara Lugojului între 9-10 oare.

De aceea de pe la 7 oare dimineața circulau grupuri mari de oameni pe străzi, se îngroșiau prin piețe și la colțul străzilor.

Parada armatei române la Lugoj (23 iulie 1919)

Pe la 7 și jum. Sunt chemate corurile Vidu și „Lira”. Sosesc încet pe șir satele din jur. Trec opt, nouă oare, o știre ne spune că trenul va sosi abia la 10 și jum. Lumea circulă de nou, se împrăștie oamenii, cari se adăpostesc pe sub porți, sub streșini, prin localuri publice și private. În piață înaintea bisericii catedrale pe tribuna acoperită de flori și verdeață se află în permanență clubul cetățenilor și ambele coruri în jurul ei.

Ploaia se joacă cu răbdarea oamenilor.

În sfârșit altă veste. Trenul va sosi la 11 și jum., apoi la 12, apoi la 12 și jum. Sunetul toacei, al treascurilor, al clopotelor din vreme în vreme răscolea iar mulțimea dată așteptării care nemâncată aștepta dela 7-8 oare și se apropiau acum și 2 d.a. Mulți și-au părăsit masa în hotele atrași de zgomote ca să se rentoarcă de nou să-și mănânce rămășițele.

Le amintesc acestea ca un răspuns aceloră cari nu erau îndestuliți cu primirea făcută armatei. Nu eram îndestuliți nici noi. Dar o mulțime udă, flămândă și obosită de așteptare de 7 oare pe o vreme de ploioasă nici nu putea face mai mult, decât țărani și țărancele noastre din Sîlha, Herendești, Lugojel, Hodoș, Coștei, cari fără scut împotriva ploii veneau cântând imnul unirii sub steagurile lor plouate, iar pe balcoane se răzimbau oamenii pe covoarele îmbibate de apă.

În sfârșit pe la ora 2 fără un sfert apare prima patrulă din armata română străbătând strada principală acoperită de iarba verde și pavată cu drapele și covoare, - apoi sosește a doua. La gară autoritățile primesc pe reprezentanții armatei.

D-l prefect în numele autorităților citește următorul discurs:

Domnule General!

Mândri Ostași!

Fraților!

Osana Voauă celor ce veniți în semnul biruinței! Osana Vouă victorioși învingători!

Vă așteptăm de mult. Vă așteptăm cu nerăbdare. Și am ajuns în stadiul ca și copilașul în carele cuprins de fiori și tremurând de foame cu ochii ațintiți și pumnii încheștați de abia mai poate aștepta ca să i-se deschidă sînul mult iubitei mame. Și iată, că prin voi am ajuns și noi să avem parte de laptele dulce al mamei adevărate.

Veacuri de-arîndul am pribegit prin streini și am suferit mult. Dar le-am uitat toate, când am auzit, că sunteți în drum spre noi. Ne-am cutremurat când ați pus piciorul pe pământul Banatului și în spasmele bucuriei din nou ne-a fulgerat dorința, „că tot Banatul trebuie să fie al nostru”, căci numai găsindu-ne toți frații olaltă, vom putea fi mulțumiți și liniștiți.

Voi eroii dela Mărășești, sunteți eliberatorii noștri! Dar ne avem și noi partea, căci atunci când voi vărsați valuri de sânge, sufletul nostru lupta cu voi și Vă îmbărbăta cu ardoarea îndrăgostitului desnădăjduit. Vă suntem plini de recunoștință pentru că ne-ați înțeles și fără să ne fi văzut și în fine ne-ați găsit. Vă rog scutul nostru vostru eficace pentru toți locuitorii județului meu fără deosebire de neam și confesiune și Vă închin Vouă tot sufletul nostru.

Veniți, veniți cu toți să Vă îmbrățoșăm frțește, veniți să scăpăm și pe cei ce până la Tisa așteaptă după voi!

Drapelul, nr. 71, 24 iulie 1919

Trăiască M.S. Regele!

Trăiască glorioasa Sa armată română!

D-l primar Harambașa întinzând pâinea și sarea tradițională, salută armata sosită în casa proprie.

Dela gară la sunetele goarnelor pornește armata în marș de ținută solemnă. În frunte cu corurile satelor, cu autoritățile și reprezentanții tuturor asociațiilor din loc, după cari venia armata, legându-se ca un lan de grâu la adierea unei bori și în jurul lor și după ei o mulțime imensă de oameni, aclamând mereu România-mare și armata bătută cu flori din ferești.

În piață convoiul se oprește înaintea tribunei, unde P.S. Sa Episcopul Dr. Frențiu, îmbrăcat în ornate bisericești cu întreg clerul germisal, rostește următorul discurs:

Bine ați venit iubiților frați!

Bine ați venit voi neînvinși ostași dela Oituz, Mărești, Mărășești!

De luni de zile vă așteptăm cu nerăbdare și voi ați tot întârziat, pentru că cei chemați nu voesc să vă recunoască meritele și jertfele ce le-ați adus în acest război, iar intrigile puse la cale din deosebite părți, v'au reținut de a ne îmbrățișa mai îngrabă.

Istoricii nepreocupați ai viitorului vor trebui însă să recunoască: că momentul când gloriosul nostru Rege Ferdinand I a tras sabia, a fost decizător în acest război mondial.

Și din ceasul când a intrat glorioasa armată română în acest război, cumpăna războiului s'a întors și norocul a început să suradă Aliaților.

Și se vor mira, cum după atâtea jertfe și după aceste servicii decizătoare, ce le-ați adus lumii întregi, ne-au lăsat încă atâta timp să mai suferim, și nu voiau să ne dea nici ceeace ne-au promis solemn în 1916 și nu voiau să ne îplinească nici pretenziunile noastre juste și foarte modeste. Ci din contră pe lângă cele 300000 Români ce sunt în robie și cari nici chiar rugăciunile la Dumnezeu nu și-le pot înălța în limba dulce a mamei lor, mai voesc să rupă dintre noi încă vre-o 200000 de frați și să-i supună la o robie și mai grea, decât cea de mai înainte, sub care le va fi periclitată și credința strămoșească și limba maicei lor.

Drept aceea iubiților frați, azi când serbăm noi cea mai mare praznic de bucurie și nu hotărâm numai să ne alipim de țara mamă, cum am făcut la Alba-Iulia, ci prin sosirea voastră de fapt intrăm în legătura cea mai strânsă și pe veci cu România veche, să cuvine să dăm mulțumire bunului Dumnezeu, că ne-a ajutat să ajungem această zi măreață și fericită, - dar totodată să cerem ajutorul bunului Dumnezeu, să dea putere iubitului și gloriosului nostru Rege Ferdinand I, ca cât mai curând să poată supune sceptrului său întreg ținutul până la Tisa și Dunărea, ca așa inima iubitoare a mamei noastre, regina Maria, să poată încălzi și pe cei mai depărtat Român și să putem uni toți Românii din toate părțile sub ocrotirea celei mai populare case Domnitoare, care nu numai a îndeplinit fapte legendare, ci a și jertfit tot ce a avut pentru unirea tuturor Românilor.

Trăiască Majestatea Sa Regele Ferdinand I.

Trăiască Majestatea Sa Regina Maria !

Trăiască augusta casă Domnitoare!

Trăiască România Mare!¹²

Răspunde apoi d-l general Jitianu¹³.

După „Bine ați venit”, cântat de corul Vidu, se cântă Doxologia cea mare, Imnul Regal și cu binecuvântarea P.S. Sale, se termină primirea oficială.

Trupa pleacă să se așeze în cazarmă, iar corpul ofițeresc, însoțit de o mulțime mare, se îndreaptă spre biserica ort. română, unde se dă mulțumită lui Dumnezeu pentru mângâierea și bucuria, de care ne-a învrednicit, trimițându-ne armata.

Seara la orele 9 a fost masa comună în Hotelul regal și serată cu cunoștință, care a decurs animată și veselă până noaptea târziu, luând parte 161 persoane militare și civile.

S’au ținut multe toaste. Primul toast l-a ținut P.S. Sa Dr. Valer Frențiu pentru MM. LL. Regele și Regina.

A toastat apoi pentru armată P.O. D. Dr. George Popovici.

Răspunde apoi d-l general Jitianu golind pocalul pentru Banat.

Ilustritatea Sa Dr. I. Radu vorbește în numele Bihorenilor, iar d-l Dr. V. Bejan toastează pentru armata franceză.

D-l căp. Protopescu în numele diviziei bănățene ridică paharul în onoarea d-lui general Jitianu și a d-lui colonel Betrix.

În sfârșit Dr. N. Porumb vorbește în numele Bănățenilor subjugăți și cere eliberarea lor.

În seara aceasta s’au legat tot mai strânse legături firești de dragoste și frățietate între reprezentanții armatei și conducătorii populației civile din loc, din cari se va naște mane tăria, trăinicia și viitorul mândru al României-mari.

Să dea cerurile, așa să fie!”¹⁴.

Astfel, cu pătrunderea armatei românești în Banat, în vara anului 1919, această regiune, devine, pentru totdeauna o parte a României.

Bibliografie / sitografie

Both Ștefan, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*, http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

Drapelul, 1918-1919, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

<https://istoriabanatului.wordpress.com/tag/lugoj/>

Unirea Banatului cu România, <http://romaniacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

¹² *Drapelul*, nr. 71, 24 iulie 1919, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și artă din Lugoj

¹³ Aceste trupe făceau parte din Divizia a II-a olteană, comandată de generalul Iancu Jitianu. Trupele au fost primite cu bucurie de populație. La Lugoj, generalul Jitianu a declarat: „N-aș fi crezut ca, intrând în Banat, să văd că toată suflarea românească este un singur suflet, o singură inimă... Impresia clipelor de față asupra mea este covârșitoare.” (Rusnac, Mircea, *Pătrunderea armatei române în Banat* (1919), <https://istoriabanatului.wordpress.com/tag/lugoj/>)

¹⁴ *Drapelul*, nr. 71, 24 iulie 1919, Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și artă din Lugoj.

Istoria comunității evreiești din Lugoj

Anul 1718 transformă Banatul într-o parte integrantă a Imperiului Habsburgic, recunoscută ca atare de otomani prin tratatul de pace semnat la Passarowitz. De facto însă, regiunea devenise posesiune habsburgică încă de la sfârșitul secolului XVIII. Tocmai de aceea, din 1716, la Lugoj, încep să vină primii coloniști (germani) care se așează pe malul stâng al Timișului, dând naștere unei noi localități. Lugojul German (Teutsch Lugos). În partea dreaptă, unde tocmai se dărâmă zidurile vechii cetății, în conformitate cu tratatele de pace, se găsește Lugojul românesc, localitate mare pentru acea vreme, a cărui locuitori sunt majoritari români.

Odată cu venirea coloniștilor germani, la Lugoj sosesc și primele familii de evrei. În 1728, aceste familii plăteau o taxa de toleranță de 700 de florini. Recensământul din 1733 arată că în Lugoj erau 46 de evrei conduși de Isac Deutch. Această comunitate improvizează un loc de rugăciune în casa lui Aron Deutsch¹. Viața lor nu era ușoară și în dese rânduri au de suferit. Acest loc este afectat în timpul războaielor din 1736-1738/39. Obiectele de cult sunt furate și după numeroase aventuri sunt recuperate de Hirsch Deutch. În 1745, evreii sunt obligați să părăsească orașul. La scurt timp se revine asupra acestei hotărâri (singurul evreu care a făcut excepție de la această hotărâre a fost Moshe Chananel, motivul fiind datoriile sale față de unii conducători ai localității germane)².

Cu trecerea timpului, sub influența absolutismului luminat lucrurile intră pe un făgaș normal. În 1780, ia ființă comunitatea evreiască, numărând circa 80 de persoane³. De asemenea, la cererea acesteia, autoritățile desemnează un loc pentru înmormântarea evreilor. Așa apare primul cimitir evreiesc la Lugoj. Comunitatea tot mai bine încheagată se va bucura de acțiunile Societății „Hevra Kadisa”, care se ocupa cu problemele de cult și binefacere. Acestei societăți i se datorează înființarea, în secolul XIX, unui spital cu 10 paturi⁴.

Datorită dezvoltării comunității evreiești, apare ca firească dorința construirii unei sinagogi. În acest sens, o cerere a fost înaintată autorităților de comunitatea evreiască în 1791. Aprobarea a venit cu numeroase restricții. Nefiind permisă construirea sinagogii la stradă, ea va fi clădită în curte, pe proprietatea deținută de comunitate, și

¹ Tobias Schwager, *Evreitatea la Lugoj*, p. 11

² *Ibidem*

³ Valeriu I. Străinu în articolul „*Lugojeni și jidovi*” (*Răsunetul*, Lugoj, anul XXI, nr. 13, 29 martie 1942) scrie: „După defunctul Arhiereu I. Boroș, care s-a ocupat foarte mult de trecutul lugojan, jidovii nu ar fi venit în Lugoj decât în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, așa că în anul 1786 erau abia 2 familii cu 7 suflete pe malul drept al Timișului, iar 5 familii cu 35 suflete pe malul stâng, total de 42 de Jidovi”.

⁴ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 11

va fi terminată în anul 1793⁵, an în care Lugojul german și cel românesc se unesc într-o singură localitate⁶. La începutul secolului al XIX-lea în această sinagogă va oficia primul rabin al Lugojudului, Zwi (Hirsch) Oppenheimer, originar din Timișoara⁷.

Situația comunității evreiești continuă să fie precară. Evreii sunt văzuți ca agenți ai modernizării într-o lume se schimbă și, ca reacție la asta, se confruntă cu un puternic antisemitism. În 1820, negustorii și meseriașii lugojeni, într-un memoriu din anul 1820, cereau ca: „Jidovii veniți de aiurea să fie scoși din oraș, căci nimicesc, prin fraudele săvârșite, pe neguțătorii creștini”⁸.

La începutul secolului al XIX-lea, în 1833, este amintită pentru prima dată în mod oficial o școală evreiască la Lugoju, dar, e de presupus că, într-o formă sau alta, tradiția impunând acest lucru „poporului cărții”, copiii evrei au învățat să scrie și să citească⁹. În timp, școala israelită se transformă, îndepărtându-se de școala de tip confesional și apropiindu-se tot mai mult de învățământul laic. Tot în aceasta perioadă, în 1842, un incendiu distruge sinagoga. Cu greu se reușește salvarea Torei¹⁰. Comunitatea va primi aprobarea înălțării unei noi sinagogi la stradă (neavând totuși voie să fie mai înaltă decât clădirile din jur). Piatra de temelie a noii sinagogi a fost pusă de primarul Pál Gyürki, în cadrul unei ceremonii la care rabinul după Wolf-Steinschneider a ținut o cuvântare¹¹. Inaugurarea noii sinagogi a avut loc în mai 1843, organizându-se o impresionantă serbare la care ia parte și primarul Pál Gyürki¹². Abia în 1860, o lege le permite evreilor să cumpere imobile și doar în acest an Sinagoga devine proprietatea oficială a comunității. Tocmai de aceea actuala fațadă decorativă a fost zidită abia la 1867¹³.

Sinagoga are fațada în stil quasi maur, un basorelief pe care este gravat decalogul este așezat în partea de sus a fațadei. În sinagogă pot încăpea 400 de bărbați și, la balcon, 200 de femei. În 1903 în sinagogă a fost introdusă o orgă¹⁴.

Anul 1848 a reprezentat și pentru evreii lugojeni un moment deosebit. La 19 martie 1848, în centrul orașului, s-a afișat

Sinagoga din Lugoju

⁵ *Răsunetul*, anul XXI, nr. 13, 29 martie 1942, p. 1-2

⁶ Ioan, Stratan, Ioan; Vasile, Muntean, *Monumente istorice bisericești la Lugoju*, p. 24

⁷ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 12

⁸ Valeriu I. Străinu, *Lugojeni și jidovi*, în *Răsunetul*

⁹ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 13

¹⁰ Valeriu I. Străinu, *Lugojeni și jidovi*, în *Răsunetul*

¹¹ *Ibidem*

¹² Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 13

¹³ *Răsunetul*, anul XXI, nr. 13, 29 martie 1942, p. 1-2

¹⁴ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 36

Proclamația Libertății, tipărită în trei culori. Toți cetățenii și-au pus cocarde pentru a demonstra atașamentul lor pentru revoluție. S-a format apoi Garda Națională, în scopul menținerii ordinii¹⁵. Evreii se înscriu și ei în Garda Națională dar, la 22 martie 1848, se dă ordin ca evreii să depună cocardele și să nu fie admiși în Gărzile Naționale¹⁶.

La 8 aprilie 1848 va fi eliberat din închisoarea din Pesta, Eftimie Murgu care pornește spre Lugoj, cel mai important centru românesc din Banat. Gazeta „Der Ungarischer Israelit”, apărută sub conducerea lui J.Eihor, informează, în primul ei număr din 15 aprilie 1848 că printre tinerii care l-au eliberat pe Eftimie Murgu din închisoare se aflau și evrei¹⁷.

La Lugoj, în 21 aprilie, se revine asupra ordinelor anterioare, cerându-se înscrierea tuturor bărbaților în Garda Națională, inclusiv a evreilor¹⁸. La 6 iunie 1848, după trei ani de închisoare, E. Murgu sosește la Lugoj, unde la margine orasului a fost întâmpinat de comitetul revoluționar în frunte cu Constantin Udrea, Aloisius Vlad, Ioan Heuffel¹⁹. Simion Deutsch, șeful comunității evreiești, făcea și el parte din Comitetul Revoluționar. Acesta, împreună cu rabinul Oppenheimer, participă alături de români la Adunarea de pe Câmpia Libertății din 15/27 iunie 1848 la care au participat 10000 de oameni. De altfel, printre cele preconizate de revoluționari a fost și emanciparea populației evreiești²⁰. După aceste evenimente însă, evreii vor avea de suferit, trupele austriece care năvălesc în oraș, în mai 1849, devastând și jefuind cu predilecție magazinele evreiești. Se subînțelege de asemenea că în această perioadă de lipsa a unei autorități, evreii au suferit și de pe urma acțiunilor celorlalți cetățeni ai Lugojului²¹.

După revoluția de la 1848-1849, Lugojul va cunoaște o continuă dezvoltare economică și numeroase transformări sociale și culturale. Comunitatea evreiască va beneficia și ea de această evoluție pozitivă. Recensământul din 1849 consemnează că Lugojul avea 10293 locuitori. Dintre aceștia 8313 oameni trăiau în Lugojul român și 1980 în Lugojul german. În Lugojul Român locuiau 5146 români, 2029 germani, 453 maghiari, 189 sârbi și slovaci și 496 evrei, iar în Lugojul German (Deutsch Lugos) trăiau 360 români, 1154 germani, 287 maghiari, 27 sârbi și slovaci și 152 evrei²². În 1857 Lugojul avea 10739 locuitori, dintre care 4848 se declarau ortodocși, 3001 romano-catolici, 669 evrei, 553 greco-catolici, 283 lutherani, 87 reformați, 16 unitarieni²³. Aceste date statistice ne demonstrează faptul că Lugojul era un oraș multietnic și multiconfesional²⁴. Oameni de confesiuni și etni diferite trăiau împreună de o parte sau de cealaltă a Timișului, în cele două părți ale orașului Lugoj.

¹⁵ Ioan, Stratan, Ioan; Vasile, Muntean, *op.cit.*, p. 27

¹⁶ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 22

¹⁷ Victor Neumann, *Istoria evreilor din România*, p. 136

¹⁸ Ioan Stratan, Vasile Muntean, *op.cit.*, p. 28

¹⁹ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 22

²⁰ *Ibidem*, p. 28

²¹ *Ibidem*, p. 23

²² Ghid cronologic pentru orașele bănățene Timișoara, Lugoj, Reșița, Caransebeș, Pancevo, Kikinda, Zrenjanin, Vrsac (coordonator Bodó Barna), p. 128

²³ Cristian Oliviu Gaidoș, *Contribuția lugojenilor la înfăptuirea Marii Uniri*, p. 21

²⁴ Valeriu I. Străinu în articolul „Lugojeni și jidovi” scrie: „Pentru anul 1849, data primului recensământ unguresc, găsim 648 de Jidovi în Lugoj, dintre care 496 pe malul drept al Timișului și 161 se aflau pe malul stâng... După Iványi aflăm că în 1851 erau 510 Jidovi în Lugoj...”.

În 1861, o Adunare inițiată de prefectul Emanoil Gojdu, din care făceau parte și evrei precum Schwarz și dr. Kohm, hotărăște redeschiderea gimnaziului din Lugoj, care funcționase o scurtă perioadă și înainte de această dată. Printre alții, vor contribui la redeschiderea gimnaziului și evreii Carol Hammer, Wauriciu Weisz, Alfred Deutsch; elevii școlii evreiești vor putea să-și continue studiile aici, după terminarea primelor 4 clase. Dr. Fülöp Neumann, președintele comitetului școlar evreiesc inițiasse încă din 1860 reformarea Școlii Izraelite introducând învățământul de 4 ani, limba de predare devenind maghiara (renunțându-se la germană), organizând o bibliotecă pentru elevi și un cor școlar²⁵.

Începând cu 1868, sub presiunea noilor legi votate de parlamentul de la Pesta în 1867, majoritatea membrilor comunității evreiești din Lugoj vor trece la ritul neolog occidental. Tot mai des vor apărea din acest moment ideile asimilationiste, prin care se încerca transformarea evreilor în maghiari, buni cetățeni ai Ungariei²⁶.

Comunitatea evreiască se va remarca în secolul al XIX-lea, prin numeroasele acțiuni și asociații de caritate. Astfel, în 1875, este înființată de Miksa Hirschl, Uniunea Femeilor Izraelite care va patrona orfelinatul evreiesc²⁷. Dr. Simon Kanitz va cumpara în 1880 un teren pe care îl donează comunității evreiești pentru un nou cimitir (cel vechi va fi închis)²⁸. Un fapt extraordinar este semnalat în 1885. Autoritățile austro-ungare au descoperit o societate secretă de lectură a unor cărți românești de dincolo de Carpați, frecventată de elevii români și izraeliți. Peste 100 de elevi au fost interogați, mulți fiind eliminați din școlile maghiare²⁹.

Conform unor date, anul 1890 la Lugoj trăiau 1330 evrei, iar în anul 1900 numărul locuitorilor evrei din oraș era de 1666³⁰.

În perioada de început a secolului al XX-lea, comunitatea evreiască din oraș va primi sub jurisdicția sa, toate comunitățile comitatului (Lugojul era centrul comitatului Caraș), trecându-se de asemenea la organizarea unor comunități în satele din jur. Un nou statut realizat la 23 noiembrie 1902 va fi prezentat de către președintele comunității, Fenyves Jozsef guvernului maghiar și aprobat de Gömör Oszkar,

Monument din Cimitirul evreiesc din Lugoj

²⁵ *Ibidem*, p. 44-45

²⁶ *Ibidem*, p. 26

²⁷ *Ibidem*, p. 13

²⁸ *Ibidem*, p. 40

²⁹ *Ibidem*, p. 13

³⁰ Iványi István citat de Valeriu I. Străinu în articolul *Lugojeni și jidovi* din *Răsunetul*

ministrul justiției la 10 decembrie 1902. Tot acum comunitatea înființează Societatea Talmud Tora, aflată sub conducerea lui Martin Laszlo, societate ce se ocupa cu studierea Bibliei și menținerea tradiției și specificului evreiesc³¹.

Congresul de la Basel (1897) stabilea principiile mișcării sioniste, cea mai importantă idee fiind clădirea unei patrii pentru evrei în Eretz Israel. Alături de gândirea sionistă circulau în epocă, în mediile evreiești, ideile lui Izrael Zangwill care înființase în 1905 Jewish Territorial Organisation, dorind întemeierea unei patrii pentru evrei în Angola. La Lugoj sub conducerea președintelui comunității Heinrich Berdach și prim rabinului Emanuel Lenke se strâng fonduri pentru J.T.O.³².

Cei doi se ocupă în 1905 cu strângerea de fonduri și pentru un nou local de școală, căci vechea clădire devenise neîncăpătoare (statisticile arată că, în 1905, școala era frecventată de 229 elevi și că biblioteca număra 165 de volume). La 4 septembrie 1907 în curtea comunității se inaugurează noua școală care avea pe lângă sălile de curs, sala de gimnastică și muzică și două terenuri de tenis. În 1909, școala avea 215 elevi, din care 201 evrei, 6 catolici, 5 uniți, 3 protestanți. Școala evreiască trece printr-o nouă reformă, adaptându-se noilor realități politice din Imperiu. Se adaugă, la cele 4 clase deja existente, clasa a V-a și a VI-a, se contopesc clasele de fete și băieți, care erau până atunci separate, se introduce limba română ca limbă de predare pentru unele materii, se acordă burse elevilor săraci³³.

O statistică de dinaintea Primului Război Mondial ne arată că la Lugoj erau 1800 de evrei formând 550 de familii. Dintre acestia 173 au luptat în armata Austro-Ungară, 11 pierzându-și viața³⁴.

Sinagoga din Lugoj

³¹ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 14

³² *Ibidem*, p. 27

³³ *Ibidem*, p. 46

³⁴ *Ibidem*, p.16

Sfârșitul războiului a însemnat o importantă schimbare în istoria Lugojului și Banatului prin unirea cu România. Evreii de aici vor adera fără ezitare la hotărârile Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918³⁵, căci noul stat român le acorda toate drepturile cetățenești. Din 1919 Școala evreiască devine Școala Primară Izraelită, păstrându-și specificul, schimbând doar limba de predare în română. În anii '20 apare o mică comunitate ortodoxă, care își desfășura activitatea într-o mică sinagogă dintr-o încăpere a clădiri comunității³⁶. Sionismul devine o ideologie importantă pentru evreii banățeni, și după ce la Timișoara apare o organizație sionistă, se va deschide una și la Lugoj în 1919. Ia naștere și un Fond Național pentru Izrael, „Keren Kaiemet le Israel”, sub conducerea comunității, care avea menirea de a strânge fonduri pentru cumpărarea de terenuri în Eetz Israel. În anii '30 o altă organizație sionistă, „Gordonia” apare la Lugoj. Ea va trece prin numeroase transformări ale numelui, devenind „Habonim” (Constructorii)³⁷. În 1931 ia naștere corul laic evreiesc Hazamir (privighetoarea) condus și de Filaret Barbu³⁸. Asociația de femei Wizzo este amintită pentru că se ocupa de Căminul de bătrâni evrei (deschis în 1934 și condus de Wilhelm Huszar)³⁹. În anul 1934 locuiau la Lugoj aproximativ 1800⁴⁰. Un alt eveniment major pentru comunitate, în anii '30, a fost desfășurarea la Lugoj al celui de al XII-lea Congres al Uniunii Comunităților Evreiești de rit neolog din Ardeal și Banat (31 mai - 1 iunie 1936)⁴¹.

Secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea au însemnat o integrare perfectă a evreilor în peisajul micului oraș de provincie, fiind una din rotițele importante de care depindea funcționarea urbei. O statistică din 1919 ne prezintă ocupațiile populației evreiești. Astfel avem 40 de funcționari evrei, 15 avocați, 15 meseriași, 10 muncitori, 6 meșteri, 5 ingineri, 4 medici, 4 funcționari de stat, 3 învățători, 2 scriitori. Cei mai mulți, 280, sunt comercianți⁴². Tobias Schwagner în cartea „*Evreitatea la Lugoj*”, enumeră activitățile prăvăliilor evreiești: vânzări de textile, bijuterii, ceasuri, papuci, parfumuri, sticlărie, lumânări, jucării, frangii, chimicale, cereale, fieroase, electrice, păsări, lemne de foc. Avem farmacii, ateliere foto, cofetării, cafenele, librării, birouri de turism, tăbăcării, ospătării, băcănii, măcelării, hoteluri, băi cu aburi, brutării cu proprietari evrei. Deasemenea ei dețin în totalitate sau doar în parte fabrici de textile, de cărămizi, de calapoade, de jucării, de mănuși, de băuturi spirtoase. Se remarcă activitățile din industria lemnului și industria morăritului. După 1867, când evreii primesc dreptul de a deține pământuri, se vor implica și în agricultură deținând ferme, exploatări de păduri sau vii (pe Dealul Viilor aveau proprietăți evreii Spitzer, Klein, Hirschl, Șipoș)⁴³.

³⁵ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 328

³⁶ Tobias Schwager, *op.cit.*, p.16

³⁷ *Ibidem*, p. 28

³⁸ *Ibidem*, p. 93

³⁹ *Ibidem*, p. 30

⁴⁰ Ioan Boroș citat de Valeriu I. Străinu în articolul *Lugojeni și jidovi din Răsunetul*

⁴¹ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 18

⁴² *Ibidem*, p. 16

⁴³ *Ibidem*, p. 53-63

Magazinul de textile al lui Alexandru Epștein

Desigur, mulți evrei sunt bogați. De exemplu, Itzhak Deutsch (1865-1925) înființează banca „Cărășeana”⁴⁴. Despre ei vorbește Tobias Schwager când amintește despre „Cafeneaua Bristor”, a unui evreu... evreii mergeau să frecventeze această cafenea care era o cafenea de lux”⁴⁵ sau Judith Lugojan când povestește că: „în 1938 s-a înființat la Lugoj Clubul Sionistilor... (unde) era o sală de lectură, unde se aduceau ziarele, avea o sală de muzică cu un pian mare... Era și o sală unde se juca... și unde veneau câțiva evrei bogați ce erau atunci în Lugoj și care jucau remi sau bridge. La Club era și un bufet, iar când se făceau baluri de Purim... de Hanuca... veneau doamne ce erau foarte frumos îmbrăcate, cu blănuri...”⁴⁶. Acești oameni cu bani se vor remarca prin acțiuni de caritate. Dr. Emanuel Neumann, e cel care a donat terenul și o parte din banii necesari pentru construirea Spitalului de Adulți (azi Spital Municipal)⁴⁷. Comerciantul A. Epstein, în timpul inundațiilor din 1912, se va ocupa cu realizarea unei colecte pentru cei rămași fără case⁴⁸. Să nu credem că totii evreii sunt bogați. Leo Schlesinger spune despre vecinii săi: „...familie evreiască... care erau oameni sărmani, aveau o meserie care astăzi nu mai există, erau muzicanți ambulanți, mergeau seara prin cârciumi și cântau...”⁴⁹. Însă, majoritatea evreilor fac parte din clasa de mijloc.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 60

⁴⁵ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 364

⁴⁶ *Ibidem*, p. 355

⁴⁷ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 60

⁴⁸ *Ibidem*, p. 16

⁴⁹ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 352

Viața culturală a Lugojului acelor timpuri are de asemenea o importantă componentă evreiască. A. Auspitz deschide o tipografie în 1864; în 1922 se înființează și tipografia evreiască Union a lui Emanuel Gal⁵⁰. În 1934 se deschide editura „Kiriati Sefer” (Centrul Cărții) aparținând lui Iosif Sidon, având ca obiect de activitate publicarea scriitorilor evrei⁵¹. Corurile lugojene au în componența lor numeroși evrei. De exemplu, în Reuniunea de Cântări și Muzică, înființată în 1851 cântau și membrii ai familiilor Amigo, Leopold, Auspitz, Bedrach, Deutsch; la fel se întâmplă cu Reuniunea de Cântări a Meseriasilor din Lugoj (1877) sau Corul Ion Vidu. Evrei găsim și în Orchestra Filarmonică din Lugoj (în 1927 aici cânta Iosef Mizrahi) sau în cvartetul vocal „Ne-He-Wa-Wi” (Akos Neumann, Teodor Walland). La orga din templu au cânt și personalități creștine precum Constantin și Traian Grozăvescu, Cornelia Seracin⁵².

Rabinii care oficiază la Lugoj sunt oameni excepționali. Rabinul Lewi Zwi (Hirsch) Oppenheimer (1794-1859) va deveni rabin al înregului Banat după ce a slujit la Lugoj. Urmașii săi, rabinii dr. Lajos Venetianer (1867-1922) și dr. Simon Handler Hersei (1868-1943) vor deveni prim rabinii ai Budapestei⁵³.

Dintre evrei, în această lume obișnuită, unii se vor remarca prin acte de curaj în momente deosebite. De exemplu, medicul Fulop Neumann (1834-1901) combate cu alți doi colegi epidemiile de ciumă neagră din 1873 și febră tifoidă din 1875. În 1886, după ce colegii săi sunt doborâți de holeră, va lupta singur împotriva acestei boli⁵⁴. Mauriciu Fridman va fi remarcat în ziarele timpului pentru acțiunile de salvare din momentul inundației catastrofale din 1912⁵⁵.

Regele Ferdinand la Spitalul din Lugoj (1922)

⁵⁰ Tobias Schwager, *op.cit.*, pag. 79

⁵¹ *Ibidem*, p. 82

⁵² *Ibidem*, p. 91

⁵³ *Ibidem*, p. 117

⁵⁴ *Ibidem*, p. 66

⁵⁵ *Ibidem*, p. 16

Valeriu I. Străinu într-un articol cu puternic caracter antisemit, „*Lugojeni și jidovi*” (publicat în „*Răsunetul*”, anul XXI, nr. 13, 29 martie 1942), dezvăluie „câteva fărădelegi mai importante comise de Jidovi” la Lugoj. Acest articolul pune în lumină, de fapt, adevărul legat de comunitatea evreiască din Lugoj. Cei aparținând acestei comunități sunt personane întreprinzătoare, care se adaptează ușor schimbărilor, se integrează și se implică în societate și colaborează cu locuitorii celorlalte confesiuni și etnii. Această comunitate participă la modernizarea orașului în secolul XIX și la începutul secolului XX. Articolul scrie despre evrei: „...au acaparat, în decurs de 80 de ani, cele mai valoroase case din punct de vedere comercial, cele mai frumoase vii din Lugoj etc... au dominat tot comerțul și întreaga industrie din Lugoj... au dirijat spre profesionism întreaga viață sportivă românească a orașului... au pătruns cu concursul organizațiilor partidelor politice și în conducerea administrativă a orașului... s-au infiltrat până și în Corul I. Vidu, fala Lugojului, ba ajunsese acest cor să colaboreze și să aibă același dirijor cu corul sinagogei jidovești... au ajuns să ne cânte Sf. Liturghie în Biserica ortodoxă... (au devenit) într-un timp cei mai buni elevi ai Conservatorului comunal și susținătorii Filarmonice... au pătruns prin încreștinarea de formă și în mijlocul creștinilor ortodocși⁵⁶, (au ajuns) să monopolizeze și aproape întreaga activitate profesională a medicilor, avocaților, farmaciștilor etc... cu concursul câtorva creștini inconștienți (Români, Șvabi și Unguri) au format un Club cetățenesc,... (inaugurat) sub oblăduirea autorităților române, prezenți fiind fostul subprefect al județului Caraș-Severin și fostul primar al Lugojului de pe acele vremuri...”⁵⁷.

La sfârșitul anilor '30, viața pașnică a comunității evreiești din Lugoj, veche de 200 de ani, va fi afectată de schimbările politice ce au loc pe plan mondial și național. Motivele acestei transformări sunt explicate chiar de autorități: „(evreii) au simpatii profunde față de poporul maghiar fiind chiar înscriși în partidul maghiar... ceilalți au o atitudine de expectativă, așteptând desfășurarea evenimentelor... loialitatea lor față de statul român nu se poate stabili cu certitudine”⁵⁸.

Amenințarea care o reprezenta în Europa Germania hitleristă a fost clară la sfârșitul anului 1939, când sosesc în România și la Lugoj familii de evrei din Polonia. De la Lugoj ei vor emigra spre Palestina. La fel vor proceda și câteva familii de evrei lugojeni, ca de exemplu frații Deutsch care părăsesc țara cu nava Pentoho, în august 1939⁵⁹.

În perioada celui de Al Doilea Război Mondial (1939-1945) România a fost condusă de generalul Ion Antonescu (1940-1944) și populația evreiască din Lugoj a avut foarte mult de suferit datorită măsurilor antisemite. Iată câteva din aceste măsuri: proprietățile evreiești (bănci, fabrici, magazine, locuințe, pământuri, ferme) sunt confiscate și Sinagogile sunt închise; evreilor le este interzis să mai practice anumite meserii, în special meseriile liberale (medic, profesor, avocat, actor); evreii sunt

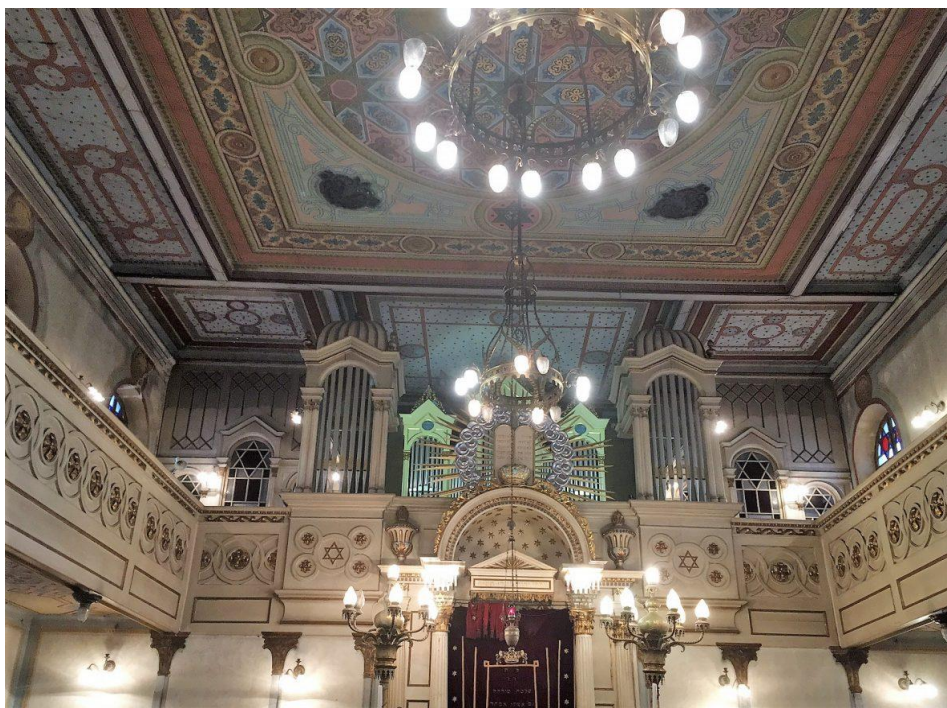
⁵⁶ Valeriu I. Străinu scrie *Lugojeni și jidovi* (în *Răsunetul*): „În anul 1934 tot Arhiereul I. Boroș afirmă că ar fi fost în orașul nostru aproximativ numai 1800 Jidovi. Recensământul din 1941 stabilește că numărul Jidovilor ar fi scăzut (?) la 1305”. Această scădere poate fi explicate prin faptul că numeroși evrei s-au convertit la creștinism datorită antisemitismului.

⁵⁷ *Răsunetul*, anul XXI, nr. 13, 29 martie 1942, p. 1-2

⁵⁸ *România și Transnistria: Problema holocaustului*, p. 146-147

⁵⁹ Schwager, Tobias, *op.cit.*, p. 31

obligați să poarte ca semn distinctiv steaua galbenă; comunitățile rurale sunt desființate evreii de aici fiind forțați să se mute la orașe unde sunt închiși în ghetouri; copiii evrei sunt eliminați din școli și grădinițe; bărbații sunt obligați să presteze muncă obligatorie și sunt trimiși în lagăre sau în detașamente de muncă pentru a lucra la drumuri, poduri, căi ferate. Evreilor le-a fost interzis să posede aparate de radio și biciclete; erau obligați să predea haine pe motiv că sunt necesare societății și armatei; mâncarea era raționalizată, evreii primind rații mai mici, iar la piață puteau merge doar între anumite ore⁶⁰.

Detaliu din interiorul Sinagogii din Lugoj

Legionarii, chiar înainte de a ajunge la putere, dar mai ales după ce iau puterea, caută să provoace o stare de tensiune prin acțiunile antisemite, fără ca aceste acțiuni să însemne o politică antisemită organizată. Tobias Schwager ne descrie atmosfera de la „liceul Brediceanu (unde) a fost profesor Horia Sima, care mergea din clasă-n clasă și făcea propagandă antievrească și șovină”⁶¹. Despre antisemitismul din școală amintește și Ladislau Bloch: „...în școală, la liceul din Lugoj, în 1934-’35-’36 până în ’39 antisemitismul era în floare... unii profesori făceau aluzie la faptul că evreii nu lucrează, că evreii sunt numai speculanți. La fel spuneau și unii elevi...”⁶².

⁶⁰ *România și Transnistria: Problema holocaustului*, p. 148

⁶¹ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 356

⁶² *Ibidem*, p. 364

Judith Lugojan ne povestește și despre atacuri violente: „...au venit legionarii și doi-trei au intrat în Clubul Sionist din Lugoj și au luat banii care erau acolo și pe mama mea au legat-o de un scaun și i-au băgat un căluș în gura...”⁶³. Violențe sunt prezentate și de T. Schwager: „...bineînțeles, vineri seara mama aprindea lumânări... dar mai târziu nu o mai făcea, fiindcă orice trecător vedea și și-ar fi dat seama că suntem evrei... am încercat să ne ascundem, pentru că am avut o situație îngrozitoare pe vremea legionarilor. Într-o noapte auzisem că ei intră în strada noastră cântând un cântec legionar. Mărtăluiau în miezul nopții... Noi am tremurat de groază... au intrat (însă la familia Bachtel), i-au scos, i-au dus la misiunea lor și i-au bătut până au leșinat...”⁶⁴. Din aceeași mărturie aflăm că „un prieten... a avut curajul să călătorească cu trenul... n-a ajuns la Timișoara, l-au aruncat din tren”⁶⁵. Și Judith Lazarovici îți amintește despre această perioadă când: „...a fost foarte prost; au fost percheziții noaptea, ne-au luat cărțile, care găseau ei că nu trebuia să fie, luau cărțile pe care voiau ei să le ia...”⁶⁶.

Legile rasiale ale guvernului Antonescu au schimbat complet modul de viață al comunităților evreiești din România și din Lugoj. Prin aceste legi se desființau toate organismele religioase, culturale și sociale evreiești. Proprietățile comunitare au fost confiscate. Școala evreiască din Lugoj a fost rechiziționată, biblioteca și mobilierul au fost devastate, iar arhiva arsă⁶⁷.

Comunitatea din Lugoj s-a mutat într-o casă particulară de pe strada Episcop D. Radu 28, iar filiala Centralei Evreiești din România pe strada Mihai Bejan 2. S-a creat chiar o școală, cu grad de liceu, nerecunoscută oficial, căci elevii evrei nu mai au dreptul să frecventeze cursurile liceelor obișnuite. Examenele finale se susțineau la Liceul Evreiesc din Timișoara, unde se putea ajunge doar cu aprobări speciale⁶⁸.

Iată ce-și amintesc martorii, remarcând că majoritatea cad de acord asupra faptului că autoritățile au avut sprijin, în aplicarea acestor măsuri rasiale, din partea legionarilor și populației de origine germană. Iosif Singer povestește: „...am fost întâi la o grădiniță orășanească... La unsprăzece, doisprăzece educatoarea, plângând, mi-a spus: Jozsi, trebuie să pleci acasă, n-ai voie să stai la grădinița românească. Și, cu geanta aceea din metal am plecat de la grădiniță spre casă, eram copil mic, în jur de 5 ani, plângând... Comunitatea a organizat pe urmă o grădiniță evreiască într-o casă particulară... Școala fiind evacuată nu s-a dat în schimb nici o clădire... am ajuns să învățăm în parc. În parc se arunca cu pietre în jurul nostrum; atunci am continuat să învățăm într-o curte a unei familii evreiești a profesorului Pick, într-un foișor... rețin o excursie în care am plecat cu colegii evrei de la școala evreiască din Lugoj într-un loc pitoresc al Timișului, când am fost agresați și s-a strigat după noi”⁶⁹. Gheorghe Reisz completează: „...cei care ne făceau rău erau copiii mai mari de la școlile germane din

⁶³ *Ibidem*, p. 371

⁶⁴ *Ibidem*, p. 368

⁶⁵ *Ibidem*, p. 392

⁶⁶ *Ibidem*, p. 372

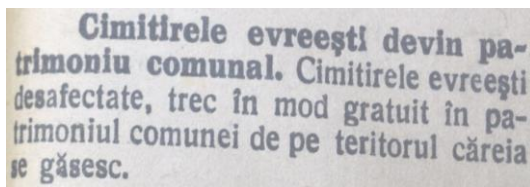
⁶⁷ Schwager, Tobias, *op.cit.*, p. 19

⁶⁸ Schwager, Tobias, *op.cit.*, p. 40

⁶⁹ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 329

oraș”⁷⁰. Leo Schleisinger își amintește: „...am fost dat afară din școală, am făcut prima clasă de liceu la Timișoara la Liceul Evreiesc și am mers de două sau de trei ori pe an să dau examene... Mama mea, de obicei, venea cu mine, trebuia autorizație specială de călătorie pentru evrei”⁷¹.

Nu doar elevii evrei sunt eliminați din școli. Și autorii evrei sunt aruncați afară din biblioteci. Cităm dintr-un proces verbal al Consiliului profesoral al Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj: „...azi, 4 Dec, 1942, conform ord. Min. Cult. Naț. Of. Cduc. Naț. Nr. 42-1942 comunicat nouă prin buletinul Nr. 47

Răsunetul, nr. 43, 2 noiembrie 1941

ord. 27.694-1942 subsemnatele profesoare ale Liceului de fete, Iulia Hașdeu din Lugoj, ne-am întrunit în conferință pentru a tria cărțile bibliotecii școlare și am constatat că există cărți de autori evrei și anume Barbu Nemțeanu fost Benjamin Deutsch care l-am scos imediat din bibliotecă. În urma acestor constatări am încheiat prezentul proces-verbal”⁷².

Pavel Bidermann a avut „...o copilărie destul de grea... mă refer la perioada anilor ’35 până în ’47- ’48... evreii primeau numai cu porția anumite alimente cum e uleiul și zahărul”⁷³. Lipsurile materiale erau accentuate de faptul că „...nu găseai de lucru, marea majoritate a populației (evreiești) era șomeră”, după cum aflăm din memoriile lui Iosif Singer. În plus erau „...niște restricții, evreii n-aveau voie să se ducă la piață decât după ora doisprezece, când nu mai găseai nimic” și „...nouă ne dădeau numai 100 de grame de mălai, pâine sau scria afară că nu servim evrei”⁷⁴. Despre aceasta depune marturie și Judith Lugoian: „...au fost prăvălii pe care scria în nemțește: Evreii n-au ce căuta”⁷⁵ și Tobias Schwager: „...cafeneaua Bristol a unui evreu... a fost naționalizată de către Consiliul de Patronaj... Și era scris: Intrarea evreilor și jidanilor strict interzisă. Dar au fost și anumite magazine unde s-a scris acest lucru, magazinele unor nemți”⁷⁶.

Pentru mulți evrei regimul Antonescu a însemnat pierderea locuinței. Prin această situație trece Judith Lugoian: „...în cinci zile a trebuit să părăsim casa și ni s-a luat tot, căci n-a mai fost voie să existe acel club sionist. Mama a găsit apoi o locuință... unde am stat doi ani, după care a trebuit să plecăm, căci i-a plăcut cuiva locuința și în două, trei zile a trebuit să plecăm... au fost familii și familii, căci a fost de exemplu familia Wanek, o familie de nemți care ne-au terorizat pentru că eram evrei”⁷⁷. Familia Reisz

⁷⁰ *Ibidem*, p. 349

⁷¹ *Ibidem*, p. 351

⁷² *Registrul de procese verbale al consiliului profesoral, Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj, 1942*

⁷³ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 380

⁷⁴ *Ibidem*, p. 336

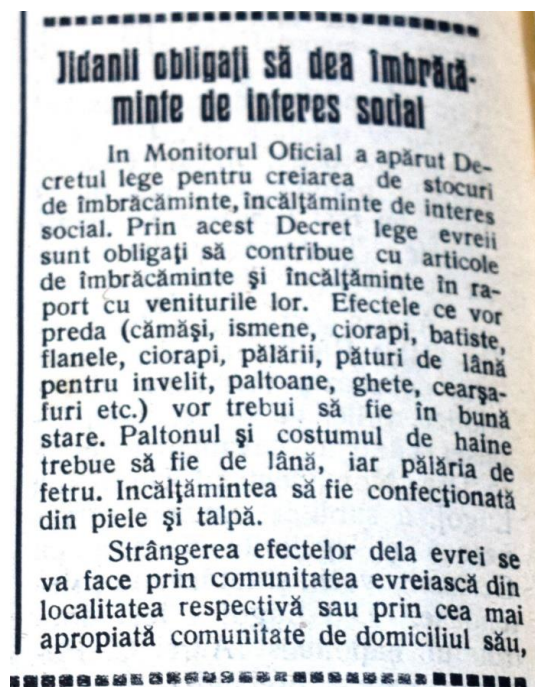
⁷⁵ *Ibidem*, p. 359

⁷⁶ *Ibidem*, p. 364

⁷⁷ *Ibidem*, p. 351

are și mai multe de pierdut: „...tata era comerciant, avea... prăvălie de coloniale și delicatese... însă odată cu rebeliunea legionară a fost dat afară din prăvălie, așa că pot să spun, că de azi pe mâine am rămas fără suport material... noi am rămas fără nici un bun în casă, încât zile în șir am mâncat mămăligă... regimul Antonescu ne obliga să dăm și niște ajutoare armatei române, asta însemnând haine, pantofi, șosete, lenjerie, așternuturi de pat... Sora mea, a fost dată afară din liceu... și s-a apucat un pic de croitorie la o femeie”⁷⁸.

Despre faptul că „Jidanii obligați să dea îmbrăcăminte de interes social” aflăm și dintr-un articol cu acest titlu din ziarul lugojean *Răsunetul* din 14 noiembrie 1943: „În Monitorul Oficial a apărut Decretul lege pentru creiarea de stocuri de îmbrăcăminte, încălțăminte de interes social. Prin acest Decret lege evreii sunt obligați să contribuie cu articole de îmbrăcăminte și încălțăminte în raport cu veniturile lor. Efectele ce vor preda (cămăși, ismene, ciorapi, batiste, flanele, ciorapi, pălării, pături de lână pentru învelit, paltoane, ghetе, cearșafuri etc.) vor trebui să fie în bună stare. Paltonul și costumul de haine trebuie să fie de lână, iar pălăria de fetru. Încălțăminteа să fie confecționată din piele și talpă.

Răsunetul, nr. 45, 14 noiembrie 1943

Strângerea efectelor dela evrei se va face prin comunitatea evreiască din localitatea respectivă, sau prin cea mai apropiată comunitate de domiciliul său”⁷⁹.

Tot la sfârșitul anului 1940, Antonescu comasează comunitățile evreiești în câteva centre ce pot fi mai ușor controlate. Fusese o măsură motivată de așa zisa „supraveghere” a evreilor, dar și din dorința de a-i pregăti pentru eliminare sau deportare⁸⁰. În județul Severin, toate comunitățile din comune vor fi desființate, evreii fiind mutați forțat la Lugoj, centrul județului⁸¹. Din fericire numărul lor e relativ mic, ei reușind să găsească locuințe decente și mijloace de subzistență cu sprijinul evreilor lugojeni. Iată ce ne spun martorii. Gabriela Stern: „...din Băile Herculane... am fost evacuați la Lugoj, cu domiciliu forțat, (pentru) doi ani și opt luni... Jandarmii...

⁷⁸ *Ibidem*, p. 356-359

⁷⁹ *Răsunetul*, anul XXII, nr. 45, 14 noiembrie 1943, p. 4

⁸⁰ *România și Transnistria: Problema holocaustului*, p. 145

⁸¹ Schwager, Tobias, *op.cit.*, p. 31

ne-au spus să mergem acasă și să ne pregătim două paturi și schimburi... ne-au spus că vom fi cazați la Neumann, un bijutier”⁸². Mărioara Molnar detaliază: „...noi locuiam în centru (Oțelul Roșu) și ne-au spus că în ziua aceea trebuia să părăsim localitatea... După trei ore a trebuit să plecăm... ne-au dus la gară și într-un beau-vagon ne-au dus la Caransebeș, unde am stat șapte-zece zile. De-acolo, într-o dimineață, ne-au spus: La gară cu voi! și ne-au dus la Lugoj... La Lugoj ne-or dus la școală, lângă sinagogă, unde s-or făcut dormitoare pentru cei evacuați, căci nu erau numai cei din Oțelu, ci și din satele și comunele din împrejurimi... Au fost aduși evreii de la Făget și din toate împrejurimile. Până când s-a terminat războiul fiecare a încercat să-și găsească o locuință undeva în Lugoj căci nu am rămas la școală”⁸³. Același lucru îl aflăm și de la Marcel Spitzer: „...la Leucusești... (tata) era singurul evreu din sat... legionarii ne-au evacuat și s-au instalat pe proprietatea părinților mei... Atunci ne-or dus la Lugoj la Chestura poliției. Și-au stat, asta a fost în toamna lui '40, și am stat până în '45 cu domiciliu forțat... din toate comunele județului evreii au fost aduși la raion... și pe urmă a trebuit mereu să ne prezentăm la control, că suntem aici, că n-am fugit, că n-am plecat”⁸⁴.

În această perioadă populația masculină evreiască va fi obligată să efectueze muncă forțată în folosul urbei, iar începând cu toamna anului 1941, evreii din Lugoj, care au împlinit vârsta de 18 ani, au fost trimiși în lagăre de muncă. Pentru unii munca grea, condițiile precare și atitudinea unor ofițeri români, care au dispus după bunul plac de viața celor închiși au fost fatale⁸⁵. Herman Deutsch își amintește: „...când am împlinit vârsta de 18 ani, în '44, ne-au chemat pe toți la muncă obligatorie... Ne puneau la săpat șanțuri, la săpat adăposturi în parcuri, curățat zăpada pe străzi. Oamenii treceau pe lângă noi și parcă scuipeau pe stradă când vedeau că noi lopătam zăpada în oraș... Unii, care erau mai vârstnici, i-au dus la Piatra Olt. Și tatăl meu, ca ofițer a fost dus acolo. Unii au stat trei-patru ani acolo”⁸⁶. Ladislau Bloch cunoaște personal experiența detașamentelor de muncă: „...împlinind vârsta de 18 ani, în 1942, am fost mobilizat pe loc, lucrând, până în iunie 1943 la primăria orașului Lugoj, la muncă obligatorie. Acolo încărcam lemne într-un camion. Dar am lucrat cu sila și la repararea drumurilor din Lugoj. Am lucrat apoi și ca grădinar la grădina spitalului Lugoj: în iunie 1943 am fost trimiși la Predeal, la un detașament de muncă ce făcea... un drum între Predeal și Timișul de Sus”⁸⁷. Marcel Spitzer trece prin aceeași experiență: „...am fost șase luni, am lucrat pe linia Arad-Brad la calea ferată. Am lucrat cu budacu și lopata... A fost un detașament de muncă de vreo patruzeci-cincizeci de persoane. Și tatăl meu a fost la Piatra-Olt, la muncă obligatorie. Mama a fost la cazarmă și-o spălat pe jos și geamurile”⁸⁸. Leo Schlesinger ne vorbește despre experiența tatălui său: „...a fost luat la muncă obligatorie... a fost dus la Piatra-Olt, la

⁸² *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 105

⁸³ *Ibidem*, p. 412

⁸⁴ *Ibidem*, p. 372

⁸⁵ *România și Transnistria: Problema holocaustului*, p. 148

⁸⁶ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 386

⁸⁷ *Ibidem*, p. 386

⁸⁸ *Ibidem*, p. 372

Baldovinești, știu că s-a eliberat lângă Galați”⁸⁹. Cea mai cumplită experiență e trăită de Gabriela Stern: „...în Lugoj, soțul meu a măturat mai întâi străzile, după care a fost mutat la Piatra-Olt, apoi la Filiași... aici s-a îmbolnăvit de malarie și mai târziu a murit”⁹⁰.

Odată cu intrarea României în război au devenit tot mai clare intențiile lui Ion Antonescu cu privire la viitorul evreilor. La Lugoj au fost aduși în vagoane de vite peste 250 de femei și copii evrei din Darabani, Bucovina de Nord⁹¹. Tobias Schwager ne povestește: „...sinagoga a fost încercuită cu-n fel de sârmă ghimpată... în curtea Comunității a fost organizat un lagăr pentru evrei, în special (pentru) femeile și copiii

**Monumentul ridicat în memoria victimelor Holocaustului.
Cimitirul evreiesc din Lugoj**

aduși din Darabani... s-a transformat într-un lagăr unde nu s-a putut intra, nu s-a putut ieși... sinagoga mică și abatorul ritual au fost desființate pentru a se putea construi o bucătărie a celor deportați... (ei erau) întreținuți de comunitate (cea din Lugoj)... bărbații lor erau duși la muncă forțată, undeva prin Brașov, prin Olt... după care au fost deportați în Transnistria și puțini s-au reîntors”⁹².

Și dintre evreii lugojeni au fost 12 evrei arestați și trimiși în Transnistria, fiind acuzați că sunt comuniști.

Patru dintre ei au fost împușcați la Râbnița, în noaptea de 17-18 martie 1944 (Otto Hermann, Robert Bellak, Sigismund Straus, Tiberiu Iszak), iar ceilalți opt s-au reîntors după război⁹³. Ladislau Bloch își amintește că: „...au mai fost și patru-cinci deportați la Vapniarka, dar au murit”⁹⁴.

În aceste vremuri tulburi se remarcă solidaritatea umană. Pentru Pavel Bidermann Lugojul înseamnă viața: „...la Lugoj... au scăpat de deportare. Pe când cei opt frați ai tatălui... circa patruzeci de persoane... care tăiau în Rodna Veche... au fost deportați în lagărele de concentrare din Auschwitz, Maidanek”⁹⁵.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 398

⁹⁰ *Ibidem*, p. 352

⁹¹ Schwager, Tobias, *op.cit.*, p. 32

⁹² *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 365

⁹³ Schwager, Tobias, *op.cit.*, p. 32

⁹⁴ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 375

⁹⁵ *Ibidem*, p. 378

Iosif Singer, care era doar un copil, are și amintiri luminoase: „...am avut satisfacția că am fost ajutați de vecini, de români, unguri și nemți, unul ne servea cu lapte, mergeam seara și cu mare bucurie aduceam laptele cald acasă. Era unul măcelar, care ne servea cu carne... vreau să spun că am stat într-o stradă pur românească... am fost la colinde de Crăciun, de Anul Nou, mergeam cu sorcova, veneau băieții după mine...”⁹⁶.

Autoritățile române nu se grăbesc să adopte politica antisemită și să aplice legile rasiale ale guvernului Antonescu. În ce privește steaua galbenă, Tobias Schwager ne explică de ce nu s-a purtat: „...cei care au făcut munca forțată a trebuit să poarte steaua galbenă... a trebuit să confecționăm steaua. Numai unul, doi au ieșit cu ea în oraș, dar când au văzut că merge și fără stea galbenă, atunci nu s-a purtat”⁹⁷. Tot el povestește că la ”piață... mama a plecat o dată înainte și... un polițist... a prins-o. Dar mama a știut să vorbească omeneste și... noi mai știm că românii au avut o cu totul altă atitudine față de evrei, spre deosebire de alții, astfel că i-a dat drumul”⁹⁸. De asemenea, Judith Lugoian amintește că: „...în Lugoj, era un șef al miliției, Popescu... și o anunța pe mama: Fiți atentă c-o să fie razie la o piață și să nu vă duceți dimineața”⁹⁹. Familia lui Leo Schleisinger primește ajutor „...(de la un) prieten... care a fost ofițer în Jandarmeria Română... când au fost persecuțiile legionare... am fost scoși din casă, o foarte mică perioadă... în care perioada ne-am mutat în casa (pe care) fostul ofițer ne-a pus-o la dispoziție pe baza prieteniei”¹⁰⁰.

Totuși nu numai românii i-au ajutat pe evrei. Ne relatează Judith Lazarovici: „...numai nemții au devenit altfel, numai ei s-au schimbat... Dar nici ei toți... Lucrurile noastre de valoare, fiindcă în timpul perchezițiilor se luau lucrurile de valoare, au stat la o familie germană”¹⁰¹.

Aceste mărturii ne demonstrează că în vremuri tulburi solidaritatea umană poate să aducă alinare suferinței umane.

Schimbarea politică din 23 august 1944 înseamnă și anularea legilor antievreiești. Treptat, bărbații se întorc acasă și toată lumea dorește întoarcerea la normalitate. În 5 noiembrie 1944, Primăria Lugoj anunță printr-un articol din ziarul „Drapelul” că toți tinerii „evrei, născuți în anii 1924, 1925, 1926, cari se găsesc cu domiciliul în orașul Lugoj, să se prezinte imediat la Primăria orașului Lugoj, Biroul MONT, pentru a fi trecuți pe tabloul pentru pregătirea premilitară, aducând următoarele acte: ...2. Certificatul de naționalitate (cetățenie)... Înscrierea pe tablou a tinerilor la Primărie se va face în zilele de 30 și 31 Octombrie 1944, în orele de serviciu. Toți acei tineri se vor prezenta și la Subinspectoratul P.P. Severin în ziua de 1 Noemvrie 1944, pentru a fi înscriși în registrul de control al contingentului respectiv, fiind obligați a urma ședințele de pregătire paramilitară. Cei ce nu se vor

⁹⁶ *Ibidem*, p. 366

⁹⁷ *Ibidem*, p. 365

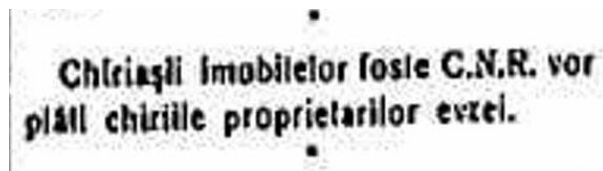
⁹⁸ *Ibidem*, p. 365

⁹⁹ *Ibidem*, p. 336

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 382

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 395

prezenta, vor suferi consecințele legale, conf. legii P.P.”¹⁰². Tinerii evrei sunt reintegrați în armată.

Drapelul, anul I, nr. 6, 16 noiembrie 1944

Din același ziar, aflăm, dintr-un scurt anunț de la rubrica „Informațiuni” faptul că: „Chiriașii imobilelor foste C.N.R. vor plăti chiriiile proprietarilor evrei”¹⁰³. Clădirile confiscate de la evrei în timpul regimului Antonescu, revin în posesia proprietarilor de drept, dar

continuă să fie locuite de chiriași. Nu se vorbește de nicio altă reparație morală sau financiară.

La rubrica „Știri locale”, la 30 noiembrie 1944, în ziarul „Drapelul” apar informații despre „adunarea medicilor pentru alegerea unei comisii interimare”. Astfel, la această adunare, „au luat parte 38 de medici. A prezidat Dl. Dr. V. Ilea președintele comitetului demisionat, care a arătat activitatea de trei ani a comitetului și a dat directive pentru efectuarea corectă a alegerii. A prezidat mai departe Dl. Dr. Bejan, apoi Dr. A. Nemeș.

Comisia de candidare, compusă din Dnii Dr. Murărescu, Dr. Iamandi și Dr. Rónal a propus ca președinte pe Dl. Dr. Bejan, membru pe Dl. Dr. Bircescu (?), cari au fost aclamați în unanimitate, iar pentru locul al treilea pe Dnii Dr. Popper și Dr. Hartstein. Primul renunțând la candidare a fost propus în locul D-ale Dl. Dr. Rónal. Dl. Dr. Murariu a propus candidatura Dlui Dr. Iamandi pe motivul, că ne mai existând legi rasiale, gruparea evreiască nu trebuie (? trebuie) să fie reprezentată ca atare în comisia interimară.

Procedându-se la votare sub supravegherea D-lor Dr. Duscholtz și Maior dr. Hănan (?) a fost ales D. Dr. Rónal cu 18 voturi, față de Dl. dr. Hartstein cu 10. Dl. dr.. Iamandi, deși a renunțat, a obținut totuși 9 voturi”¹⁰⁴. Din articol se poate constata că medicii evrei din Lugoj își reiau locul în societate.

Odată cu sfârșitul războiului fiecare încearcă să-și refacă viața din perioada interbelică. Vor fi reînființate asociațiile evreiești, se redeschid vechile afaceri. Dar din 1948, după instaurarea definitivă a comunismului evreii, în egală măsură cu românii, vor primi o noua lovitură care le distruge modul de viață, desființând asociațiile nou înființate și confiscând din nou proprietățile. Comunitatea se rărește prin emigrarea, în special în Israel, astfel azi ea fiind pe cale de dispariție în România și la Lugoj.

După 1945 la Lugoj vin evrei din Bucovina și Basarabia. Unul din ei, Itzshak Warmflasch va înființa în 1946 organizația sionistă „Betar” care va dispărea în 1948¹⁰⁵. Tot evreii veniți din Moldova vor deschide în același an 1946 organizația sionistă „Hanoar hatzioni” - Tineretul sionist. Ei deschid și o fermă proprie.

¹⁰² Drapelul, anul I, nr. 3, 5 noiembrie 1944, p. 3

¹⁰³ *Ibidem*, anul I, nr. 6, 16 noiembrie 1944, p. 3

¹⁰⁴ *Ibidem*, anul I, nr. 10, 30 noiembrie 1944, p. 4

¹⁰⁵ Tobias Schwager, *op.cit.*, p. 34

Ambele vor fi închise în 1948 după emigrarea în Israel¹⁰⁶. Judith Lugoian întregește tabloul: „tăticul în 1946 și-a deschis o ceasornicărie-bijuterie; ...nu s-a bucurat de ea, că au venit și s-au luat prăvăliile; le-au naționalizat...”. De asemenea, comunismul e perioada: „când religia a fost puțin mai ocolită și n-aveai voie să te duci la bază și nici la serviciu, nu se spunea că este sărbătoare, căci puteai avea probleme”¹⁰⁷.

În aceste condiții nu e de mirare că „după 1950 numărul evreilor s-a diminuat mult prin plecarea în Israel a multor familii de evrei”¹⁰⁸. Căsătoriile evreilor devin tot mai des căsătorii mixte, după cum ne spune și Judith Lugoian: „soțul meu este tot din Lugoj. Soacra mea, care era româncă vorbea la fel de bine ungurește și nemțește... Majoritatea căsătoriilor la evreii din Lugoj sunt căsătorii mixte... De exemplu, domnul Bloch Ivan, domnul Singer, eu, Luwenfeld... Acum însă mai sunt puțini evrei la Lugoj, la Comunitate, dar suntem ca o familie toți. Ne adunăm și sărbătorim...”¹⁰⁹. Ca de exemplu, în timpul Hanukiadei din 1977 când la Lugoj a venit șef rabinul Mosen Rosen¹¹⁰.

În privința viitorului Ladislau Bloch e sceptic: „nu prea văd nici un viitor al comunității, căci majoritatea membrilor comunității sunt persoane peste 60 de ani... Tineri evrei la Lugoj practic nu mai există. Cred că în total sunt cei doi nepoți ai mei și încă doi, deci în total patru care și ei sunt doar pe jumătate evrei”¹¹¹.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p.29

¹⁰⁷ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 357

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 381

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 359

¹¹⁰ Tobias Schwager, *op.cit.*, p.20

¹¹¹ *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 378.

Anexă

Populația evreiască din Lugoj – statistică prezentată de T. Schwager în cartea „Evreitatea la Lugoj”

În 1733 avem 46 de evrei la Lugoj

În 1742.....62

În 1803.....74

În 1848.....87

În 1851.....550

În 1893.....1003

În 1900.....1622

În 1910.....1878

În 1914.....1900 (adică 9% din totalul populației)

În 1924.....1774

În 1930.....1418 (adică 6% din totalul populației)

În 1942.....1043

În 1947.....1620

În 1970.....220

În 1995.....46

În 2000.....35

Între 1930 și 1942, 60 de familii care s-au creștinat n-au mai fost cuprinse în statistică.

Bibliografie

1. Gaidoș, Cristian Oliviu, Contribuția lugojenilor la înfăptuirea Marii Uniri, Uniform resurces, Iași, 2018
2. Ghid cronologic pentru orașele bănățene Timișoara, Lugoj, Reșița, Caransebeș, Pancevo, Kikinda, Zrenjanin, Vrsac (coordonator Bodó Barna), Editura Marineasa Timișoara, Timișoara, 2007
3. *Drapelul*, Lugoj, seria I, anul I, nr. 3-10, noiembrie 1944
(<https://ro.scribd.com/doc/113786535/Ziarul-Drapelul-Lugoj-1944-1945>)
4. *Răsunetul*, Lugoj, anii XX-XXII, 1941-1943 (Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj)
5. *Registrul de procese verbale al consiliului profesoral, Liceului de fete Iulia Hașdeu din Lugoj*, 1942, Arhiva Colegiului Național "Iulia Hașdeu" Lugoj
6. *România și Transnistria: Problema holocaustului* (coordonatori Viorel Achim, Constantin Iordachi), Editura Curtea Veche, București, 2004
7. Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi); volum coordonat de Smaranda Vultur, Editura Polirom, Iași, 2002
8. Neumann, Victor, *Istoria evreilor din România*, Editura Amacord, Timișoara, 1996
9. Schwager, Tobias, *Evreitatea la Lugoj*, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 2001
10. Stratan, Ion, Muntean, Vasile, *Monumente istorice bisericești din Lugoj*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1981

Între bine și rău la Lugoj.

Atitudini în perioada celui de Al Doilea Război Mondial

În contextul pierderilor teritoriale suferite de România în vara anului 1940, generalul Ion Antonescu, împreună cu Legiunea Arhanghelul Mihail, preia guvernarea statului. Pe 14 septembrie 1940, România e proclamată „Stat Național Legionar”. Ion Antonescu se proclamă „Conducător”, iar Horia Sima, conducătorul Legiunii, devine vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Odată cu instaurarea regimului Antonescu situația evreilor din România se deteriorează. Legiunea Arhanghelului Mihail, grupare politică antisemită, își poate pune acum în aplicarea ideologia. Imediat ce preiau puterea legionarii încep confiscarea averilor deținute de evrei. Metodele folosite pentru asta sunt departe de a fi „legale”. Sunt folosite teroarea și violența, amenințările și șantajul. În Banat, unde „(evreii) au simpatii profunde față de poporul maghiar, fiind chiar înscriși în partidul maghiar... (și) loialitatea lor față de statul român nu se poate stabili cu certitudine”¹, spoliierile făcute de legionari se produc la sfârșitul anului 1940.

Matatias Carp în „Cartea Neagră - Suferințele evreilor din România - 1940-1944” ne oferă o serie de informații despre modul în care s-a făcut confiscarea averilor evreiești la Lugoj. În decembrie 1940, Horia Sima, în acel moment vicepreședinte al Consiliului de Miniștrii, face o vizită la Lugoj. „Răsunetul”, „gazetă național-independentă din Lugoj”, menționează acest eveniment în numărul din 1 ianuarie 1941: „Dl. prof. Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de miniștrii și șeful Mișcării Legionare împreună cu d-na a sosit incognito Sâmbătă la Lugoj, venind de la Timișoara, unde a luat contact cu șefii organizației Legionare. La Lugoj a fost întâmpinat de dl prefect Tiberiu Mităr, și împreună au făcut o vizită d-lui primar al orașului Valeriu Străinu, care e suferind în pat. După vizita făcută d-lui primar, au vizitat Sediul Legionar, fiind deplin satisfăcut de cele constatate acolo. În aceeași seară, dl prof. Horia Sima, împreună cu d-na, au părăsit cu automobilul Lugojul, plecând spre Caransebeș”.²

¹ Viorel Achim, Constantin Iordachi (coord.), *România și Transnistria: Problema holocaustului*, p. 146-147

² *Răsunetul*, anul XX, nr. 1, 1 ianuarie 1941

La două zile după această vizită, „chestorul poliției Dr. Neamțu, este înlocuit prin legionarul Jura, în vârstă de 24 de ani”³. În ziua următoare, pe 27 decembrie, comercianții evrei din Lugoj sunt chemați la poliție. În sediul Chesturii, chestorul Jura, împreună cu alți legionari, înarmați cu revolve, i-au constrâns pe comercianții evrei să-și cedeze afacerile. Amenințați, oamenii de afaceri evrei din Lugoj, au fost nevoiți să semneze „acte de vânzare a întreprinderilor pe preț de 25% din valoarea mărfurilor, plătibili eşalonat în 18 luni, într-un cont blocat la Banca Carașană”⁴. Cei care au refuzat să

semneze aceste acte de vânzare cumpărare și au încercat să reziste, au fost închiși în arestul poliției, fiind amenințați că vor rămâne acolo până când își vor da acordul. În aceste condiții, de teamă, toți comercianții evrei și-au cedat afacerile. Matatias Carp, în cartea menționată, oferă o listă cu numele celor jefuiți de legionari: „Deutsch Adalbert, Oskar Kohn, Emanuil Gal, Alexandru Brauch, Eduard Neuman, Klein Bernat, Hirschl Armin, Türkl Elemer, Eugen Karman, Amalia Kirschner, Simion Poper, Sigismund Pick, văduva lui Iuliu Schwartz, Fischner Iacob, Iuliu Gero, Sigismund Iarovitz, Messing Emanoil, Blanka Kurtag, Mikes Marcel, Reisz Marton, Herman Linenberger, Emerich Karman, Wid. Friderich Friedländer, I. Blum și fii, Frida Hegyesi, Starus Victor, Bronfeld Alexandru, Vilhelm Huszar, Ludovic Sziklai, Klein Selma, Iacob Neuman, Eleonora Ringwald, Pavel and Alexandru Epstein, Weksler și Klein, Reichenbach Isidor, Francisc Kurtag, Arcadie Holtzer, Robert Szameth, W. Dreichlingher, Braun și E. Hirschl”⁵.

În 28 decembrie 1940, noi „proprietari”, „în majoritate băieți între 20-25 de ani, măcelari, plugari, calfe de bărbieri și femei fără ocupație” au preluat afacerile comercianților evrei⁶. Tot în această zi, „se confiscă, fără liberare de dovadă, toate aparatele de radio ale evreilor din Lugoj”⁷.

Martorii acestor evenimente rămân profund marcați. În familia Reisz: „tata era comerciant, avea... prăvălie de coloniale și delicatese... însă odată cu rebeliunea legionară a fost dat afară din prăvălie, așa că pot să spun, că de azi pe mâine am rămas fără suport material... noi am rămas fără nici un bun în casă, încât zile în șir am mâncat mămăligă...”⁸. Judith Lugojan ne povestește că: „au venit legionarii și doi-trei

DI prof. Horia Sima, vicepreședintele Consiliului de miniștri și șeful Mișcării Legionare împreună cu d-na a sosit incognito Sâmbătă la Lugoj, venind dela Timișoara, unde a luat contact cu șefii organizației Legionare. — La Lugoj a fost întâmpinat de dl prefect Tiberiu Mităr, și împreună au făcut o vizită d-lui primar al orașului Valeriu Străinu, care e suferind în pat. După vizita făcută d-lui primar, au vizitat Sediul Legionar, fiind deplin satisfăcut de cele constatate acolo. In aceeaș seară, dl prof. Horia Sima, împreună cu d-na, au părăsit cu automobilul Lugojul, plecând spre Caransebeș.

Răsunetul (Lugoj, 1 ianuarie 1941)

³ Matatias Carp, *Cartea Neagră - Suferințele evreilor din România 1940-1944*, p. 190 și următoarele

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem*

⁷ *Ibidem*

⁸ Smaranda Vultur (coord.), *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, p. 356-359

au intrat în Clubul Sionist din Lugoj și au luat banii care erau acolo și pe mama mea au legat-o de un scaun și i-au băgat un căluș în gura...”⁹.

Matatias Carp ne mai oferă câteva amănunte despre evenimentele de la Lugoj de la sfârșitul anului 1940. Comerciantul David Spitzer, fiind grav bolnav, era internat într-un spital din Timișoara și nu s-a putut prezenta la Poliție. Având nevoie de semnătura lui pe actul de vânzare, legionarii au trecut la șantaj. Fiul comerciantului, avocatul Dr. Filip Spitzer a fost arestat chiar în clădirea tribunalului¹⁰. În acțiune se implică și Prefectul județului Severin, profesorul Tiberiu Mitar, care, în 31 decembrie 1940, îi trimite următoarea telegramă lui David Spitzer la Sanatoriul la care era internat: „Prezentați-vă imediat la prăvălie în Lugoj dumneavoastră sau sotzia stop în cas contrar preluăm prăvălia pe seama statului ca fiind părăsită”¹¹.

Deoarece toate aceste stratageme au eșuat legionarii au renunțat să mai mimeze orice urmă de „legalitate” și „prefectul, Tiberiu Mită, a delegat un legionar care s-a instalat la prăvălie, supraveghind activitatea întreprinderii și păstrând cheile dela cassa de bani”¹².

Evreii sunt eliminați și din alte instituții lugojene. La începutul anului 1941, din cadrul băncii „Cărășana” din Lugoj, „demisionează”, printre alții, administratorii evrei Ernest Hirschl și Marcel Mikes, care, își „cedaseră” afacerile legionarilor la sfârșitul anului 1940¹³.

După înlăturarea legionarilor, regimul antonescu începe politica de românizare a economiei. În acest context, în 24 iulie 1941, profesor Tiberiu Mită a fost acceptat în Consiliul de Administrație al Băncii „Cărășana”. În schimb, la 21 martie 1942, s-a decis demiterea directorului băncii, Rudolf Weicherz și a procuristului societății, Oscar Boer, ambii evrei¹⁴.

Ziarele vremii ne oferă și ele informații despre procesul romanizării. În ziarul „Răsunetul” din Lugoj din 24 august 1941, Romolus Roman scrie în articolul „Ceva despre românizare”: „Unii din ai noștri cer, pretind să se înceteze de pe firmele românești acel: „și Co”, deoarece sub acela să ascunde jupânul, proprietarul de ieri și toată treaba e numai o... camuflare... Adeacă să scoți evreul din posesiune... statul român prin Banca Națională a României e angajat în industria și comerțul aflător în mâinile Evreilor cu multe miliarde... Da, sub regimul legionar s-a făcut un început de românizare. Fondul de câteva zeci de milioane ale Străzii Țării, afirmative, s-au distribuit spre acest scop, din care, după comunicatele din ziare, județului Severin iar fi revenit zece milioane... din banii aceștia a fost românizată „Cărășana” banca evreilor lugojeni, care românizare s-ar fi afirmat la atât că acțiunile acestei instituții au intrat în posesiunea altor 5-6 legionari dela rudă, iar d-lui C. avocat, ca director, i-s-ar fi asigurat salariu lunar de 50.000 lei”¹⁵.

⁹ *Ibidem*, p. 371

¹⁰ Matatias Carp, *op. cit.*, p. 190 și următoarele

¹¹ *Ibidem*, p. 336

¹² *Ibidem*, p. 190 și următoarele

¹³ Eusebiu Narai, *Situația financiar-bancară în județul Severin (1944-1948) (III)*, în *Analele Banatului*

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Răsunetul*, anul XX, nr. 33, 24 august 1941

Din „Răsunetul” aflăm că, în ceea ce privește românizarea, la Lugoj se fac eforturi importante chiar și în 1943: „Românizarea capitalului „Industriei Textile” din Lugoj. Cetim în ziarul „Dacia” din Timișoara (din 25 Februarie 1943), următoarele: „Din sursă autorizată aflăm că d-l Grigore Popescu, directorul Industriei Textile din Lugoj, a plecat în Elveția, în scopul tratativelor începute acum câteva luni în legătură cu românizarea acestei mari întreprinderi din Lugoj”.¹⁶

Românizarea capitalului „Industriei Textile” din Lugoj. Cetim în ziarul „Dacia” din Timișoara (din 25 Februarie 1943), următoarele: „Din sursă autorizată aflăm, că d-l Grigore Popescu, directorul Industriei Textile din Lugoj, a plecat în Elveția, în scopul definitivării tratativelor începute acum câteva luni în legătură cu românizarea acestei mari întreprinderi din Lugoj”.

Răsunetul, nr. 9, 28 februarie 1943

Și tot în „Răsunetul” citim, în numărul din 5 noiembrie 1941, „Dela Inspectoratul de Românizare”, despre modul în care evreii sunt eliminați din economie: „Se atrage atenția și întreprinderilor de pe teritoriul jud. Caraș și Severin că trebuie să depună la acest inspectorat – Lugoj, Subinspectoratul Muncii – tabelele despre toți salariații pe cari îi au în serviciu dela 1 Noembrie 1940 și până azi. Aceste tabele se depun pentru cei din Lugoj în termen de 3 zile; pentru orașele din jud. Severin în termen de 6 zile, iar pentru celelalte întreprinderi, în termen de 10 zile.

Cererile pentru deblocări și înlocuiri de evrei se pot înainta deja. La soluționarea lor, sunt preferați: vădulele și orfanii de războiu, refugiații, șomerii etc.”¹⁷

În 1943, Inspectoratul de Românizare Timișoara încearcă să obțină informații despre eficacitatea procesului de înlocuire a salariaților evrei cu salariați români. Printr-un comunicat de presă instituția cere informații despre „dublanții români dela întreprinderile cu salariați evrei din... județele Severin”, anume „funcția pe care o îndeplinește la întreprindere, salariul pe care-l primește... dacă primește 50% sau 75% din salariu evreului dublat sau un salariu mai mic... dacă lucrează în raza de activitate a evreului dublat, sau chiar dacă muncește în raza de activitate a evreului, dacă i-s-a rezervat un câmp mai restrâns, sau dacă este întrebuințat pentru altă funcțiune... dacă și-a însușit cunoștințele funcțiunii sau nu; dacă a făcut progrese și în ce măsură... acei dublanți români, cari nu vor da declarațiuni sincere, fie că se lasă terorizați de întreprindere, fie că sunt complicitii salariaților evrei dublați, vor fi considerați saboteri ai operei de românizare și li se vor aplica sancțiunile meritate... dublanții români, cari nu vor înainta în termen declarația de mai sus vor... fi tratați ca saboteuri ai operei de românizare și compliciti ai evreilor”¹⁸. Prin aceleași date sunt cerute angajaților evrei: „Comunicat pentru

— Cererile pentru deblocări și înlocuiri de evrei se pot înainta deja. La soluționarea lor, sunt preferați: vădulele și orfanii de războiu, refugiații, șomerii etc.

Răsunetul, nr. 39, 5 noiembrie 1941

¹⁶ *Ibidem*, anul XXII, nr. 9, 28 februarie 1943

¹⁷ *Ibidem*, anul XX, nr. 39, 5 noiembrie 1941

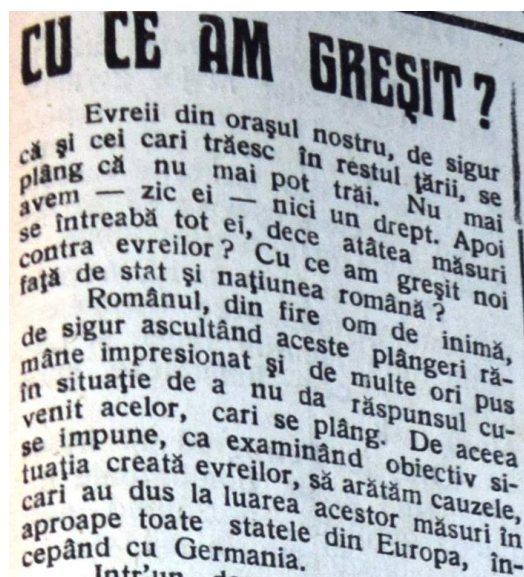
¹⁸ *Ibidem*, anul XXII, nr. 13, 28 martie 1943

salariații evrei... dacă este dublat, numele și pronumele dublurei, studiile și pregătirea dublantului, dacă dublantul este mobilizat... dacă dublantul și-a însușit cunoștințele și, mai ales, dacă salariatul evreu colaborează armonios cu dublantul și are intenția de a-i permite să-și însușească cunoștințele funcțiunii și ce progrese a făcut dublantul... salariatul evreu, care nu va înainta în termen declarația de mai sus, sau declarația se va constata falsă prin inspecțiile care se vor face pe teren, va fi sancționat în mod drastic”¹⁹. Acest comunicat publicat în „Răsunetul” ne oferă informații despre modul în care se face românizarea. Angajații evrei au câte un dublant român, o umbră, a cărui rost e să învețe meseria angajatului evreu, ca mai apoi să-l înlocuiască. Tonul comunicatului ne dă de înțeles că, de multe ori, acești dublanți sunt angajați de formă și că înlocuirea angajaților evrei nu s-a realizat și nici nu se poate face.

Despre ineficacitatea și grotescul procesului de romanizare avem informații și din anunțurile publicate de Comisiunea Județeană Severin – Serviciul Bunurilor Expropriate. În „Răsunetul” din 26 septembrie 1943, Comisiunea județului pentru administrarea Bunurilor Expropriate dela evreii din județul Severin aduce la cunoștința celor interesați că în ziua de... se vor arenda timp de 2 ani prin licitație publică terenurile agricole expropriate dela evreii conform tabloului specificat mai jos...”²⁰. Din comuna Lugoj se scot la licitație „bunul agricol fostă proprietate” a următorilor evrei: Barath Rudolf, Deutsch Carol, Iermovitz Carolina, Marcel Mikes, Maximilian Misraky, vād. Neumann Maria, Oszi Alexandru, Springer Ioana Alex., Verșeș

Ludovic, Deutsch Serafina, Fischer Ioan, Radai Rozalia, Klein Micșă, Hirschel Hermina precum și terenuri agricole aflate în posesia Comunității Izraelite și întreprinderii „Moara și Țesătoria”. Anunțul mai menționează că „arendarea se va face pe timp de 2 ani dela 1 Noembrie 1943- 31 Octombrie 1945”²¹. Comisiunea Județeană Severin – Serviciul Bunurilor Expropriate publică în ziarul „Răsunetul” numeroase anunțuri de licitație „pentru vânzarea inventarului mort proprietatea Centrului Național de Românizare”²².

Articolul „Cu ce am greșit?”, din publicația lugojeană „Răsunetul” din 23 noiembrie 1941, ne oferă informații despre starea de spirit a locuitorilor evrei, precum și justificări pentru măsurile antisemite luate de statul român: „evreii din orașul nostru, de

Răsunetul, nr. 46, 23 noiembrie 1941

¹⁹ Ibidem

²⁰ Ibidem, anul XXII, nr. 38, 26 septembrie 1943

²¹ Ibidem

²² Vezi de exemplu Răsunetul, anul XXII, nr. 29, 25 iulie 1943

sigur că și cei cari trăesc în restul țării, se plâng că nu mai pot trăi. Nu mai avem – zic ei – niciun drept. Apoi se întrebă tot ei, de ce atâtea măsuri contra evreilor? Cu ce am greșit noi față de stat și națiunea română?... același lucru l-au făcut și evreii în România... ei au acaparat bogățiile... ei au acaparat toate bogățiile, au pus mâna pe finanțe, presă, s-au amestecat în toate problemele... ei și-au bătut joc de tot ce e românesc... cine nu-și aduce aminte de isprăvile evreilor în timpul retragerii noastre din Basarabia și Bucovina? ...Oare nu și-a permis evreica Sidy Thal... care a jucat și pe scena teatrului din Lugoj, să-și deschidă sub bolșevici teatrul în biserica Regimentului 7...? cine ne înjură astăzi de la Radio-Moscova, dacă nu Ana Pauker și o serie de alți evrei?... și împotriva acestor fapte s-a ridicat și națiunea română... iar statul a luat o serie de măsuri, cari se aplică tuturor evreilor... iată cu ce ați greșit și cine a greșit trebuie să ispășească!”²³ După cum se vede, din articolul semnat de A.P., trebuie să sufere la grămadă, fără altă vină decât aceea de a fi evrei.

În articolul „Lugojeni și jidovi” („Răsunetul”, 29 martie 1942) Valeriu I. Străinu aduce „informații” suplimentare în sprijinul măsurilor antisemite. Principala „acuzatie” adusă evreilor este aceea că s-au infiltrat în viața economică, culturală, politică, spirituală și sportivă a orașului (bineînțeles, cu intenții distructive): „Ce-au făcut Jidovii în Lugoj? Aceasta este o tristă și prea lungă poveste... voi înșira câteva fărădelegi mai importante comise de Jidovi... au acaparat... case (și)... vii... au dominat tot comerțul și (industria)... ceea ce a avut drept rezultat distrugerea comercianților și meseriașilor lugojeni băștinași și chiar au provocat dispariția totală a unora ca argintarii, ceasornicarii... (au ajuns) să monopolizeze și aproape întreaga activitate profesională a medicilor, avocaților, farmaciștilor... (datorită lor) sportul amator, care luase avânt așa de frumos în trecut, a încetat... au pătruns cu concursul organizațiilor partidelor politice și în conducerea administrativă a orașului... s-au infiltrat până și în Corul I. Vidu, au ajuns să ne cânte Sf. Liturghie în Biserica ortodoxă...”²⁴.

Mai mult, „au pătruns prin încreștinarea de formă și în mijlocul creștinilor ortodocși”. Cu toate acestea, evreii s-au convertit la creștinism doar pentru a scăpa de legislația antisemită. „Dovadă că această încreștinare s-a făcut numai de formă este faptul că nici ei și nici nașii lor nu mai dau pe la Sf. Biserică. Oare câți dintre Jidovii botezați au asistat la recenta conferință a Înalt Prea Sfinției Sale Veniamin, Episcopul Caransebeșului, ca să audă și să se îngrozească de isprăvile foștilor lor coregionali din Basarabia și Nistria?”²⁵.

Succesul evreilor se datorează „concursul(ui) câtorva creștini inconștienți (Români, Șvabi și Unguri)”. Cu ajutorul acestor „inconștienți”, evreii „au format un Club cetățenesc”. Mai mult, „inaugurarea... s-a făcut bineînțeles sub oblăduirea autorităților române, (a) fostul(ui) primar al Lugojuului de pe acele vremuri... (care) și-a exprimat, în cuvântarea ocazională, chiar marea lui bucurie că progresul vieții sociale a urbei noastre a încăput pe așa alese mâini”. Totuși există și persoane care rămân în alertă: „propunerea de fuzionare (a Clubului cetățenesc), cu Casinoul român, a fostului

²³ *Răsunetul*, anul XX, nr. 46, 23 noiembrie 1941

²⁴ *Ibidem*, anul XXI, nr. 13, 29 martie 1942

²⁵ *Ibidem*, anul XXI, nr. 13, 29 martie 1942

subprefect a fost refuzată de președintele clubului fostul avocat Dr. Sebestyén”. Iar dovezile netrebniciilor nu întârzie să apară: „menționez că la închiderea acestui club s-a aflat așezat la loc de frunte drapelul jidovesc alb-albastru cu steaua talmudică”. Astfel, conchide autorul, „jidovii au pus stăpânire și dirijat către imoralitate chiar aproape totată viața modernă a orașului nostru”²⁶.

Și totuși, în ciuda măsurilor antisemite, evreii continuă să „sfideze” și populația ia atitudine și cere măsuri. În 1941, de la Lugoj, prefectul județului Severin, ca urmare a „plângerilor populației”, scrie Ministerului de Interne: „În ultima vreme, am primit numeroase plângeri împotriva populației evreiești și în special împotriva evreilor înstăriți care, indiferent de dificultățile pe care le avem, continuă să meargă pe străzile orașului principal sau să se odihnească toată ziua la piscine, cafenele etc., arătând un lux necorespunzător în condițiile din aceste zile și sfidând prin atitudinea lor populațiile sărace și umile române și germane care și-au trimis fiii să lupte pentru eliberarea celor sub regimul iudeo-bolșevic. A îndura în continuare această atitudine și acele acte provocatoare înseamnă a avea un exces de toleranță pe care nu ar trebui să-l avem”. Având în vedere această situație, prefectul propune: „Prin urmare, vă rugăm să aprobați următoarele măsuri: să interzică accesul evreilor în principalele cartiere ale orașului sau cel puțin să-l limiteze după caz, interzicându-le total plimbările pe bulevardele sau străzile cele mai aglomerate; să le interzică accesul la magazinele dulci, restaurante și, în special, la cafenele, unde stau toată ziua fără să facă nimic, așezându-se în fotolii confortabile, complotând și călcând pe diverse tipuri de zvonuri tendențioase; interzicerea accesului evreilor la piscinele publice, oferindu-le locuri separate pentru scăldat; pentru a avea o supraveghere mai bună a celor menționate mai sus, purtarea unei mărci distincte trebuie impusă evreilor, astfel încât acestea să fie ușor identificate de autoritățile de control”²⁷.

În contextul intrării României în cel de al Doilea Război Mondial, la 21 iunie 1941, prin ordinul nr. 4147, generalul Ion Antonescu hotără că:

„1. Toți evreii valizi între 18-60 ani, din satele dintre Siret și Prut, vor fi evacuați în lagărul Tg. Jiu și în satele din jurul acestui oraș... Restul familiilor evreiești din satele dintre Siret și Prut, ca și familiile evreiești din celelalte sate din Moldova vor fi evacuate cu ceea ce le este necesar pentru trai, în comunele urbane de pe teritoriul județelor respective... Evacuarea acestor familii din satele din Moldova, se va face în 48 de ore de la primirea ordinului.

2. Toate familiile evreiești care se găsesc în satele din restul țării, vor fi evacuate cu ceea ce le este necesar pentru trai, în comunele urbane de pe teritoriul județului respectiv, prin grija prefectilor, în timp de 4 zile de la primirea prezentului ordin. Pentru toți evacuații se vor întocmi tabele, care vor fi predate polițiilor respective, pentru a ține evidența lor în scopul ca orice eventuală deplasare să se poată face cu înlesnire”²⁸.

²⁶ *Ibidem*, anul XXI, nr. 13, 29 martie 1942

²⁷ Alexandru Florian, Adina Babeș, *The Beginning of War in the East and Hastening the Approaches Against the Jewish Population, Holocaust. Studii și cercetări*

²⁸ *** „Chestiunea evreiască” în *documente militare române. 1941-1944* (selecția documentelor: Ottmar Trașcă), p. 20

Harta lagărelor din România (1941-1942) conform
<https://kehilalinks.jewishgen.org/sokiryany/1942Romania.gif>

Asta a însemnat, în primul rând, comasarea comunităților evreiești în câteva centre ce pot fi mai ușor controlate. Această măsură era motivată de așa zisa „supraveghere” a evreilor, dar și de dorința de a-i pregăti pentru eliminare sau deportare²⁹. În județul Severin, toate comunitățile din comune vor fi desființate, evreii fiind mutați forțat la Lugoj, centrul județului³⁰. Numărul celor forțați să se mute e mic. Ei vor reuși să-și găsească locuințe și mijloace de subzistență, cu sprijinul evreilor lugoieni. Iată ce își amintesc martorii. Gabriela Stern povestește că „din Băile Herculane... am fost evacuați la Lugoj, cu domiciliu forțat, (pentru) doi ani și opt luni... Jandarmii... ne-au spus să mergem acasă și să ne pregătim două paturi și schimburi... ne-au spus că vom fi cazați la Neumann, un bijutier”³¹. Mărioara Molnar detaliază: „noi locuiam în centru (Oțelul Roșu) și ne-au spus că în ziua aceea trebuia să părăsim localitatea... După trei ore a trebuit să plecăm... ne-au dus la gară și într-un beau-vagon ne-au dus la Caransebeș, unde am stat șapte-zece zile. De-acolo, într-o dimineață, ne-au spus: La gară cu voi! și ne-au dus la Lugoj... La Lugoj ne-or dus la școală, lângă sinagogă, unde s-or făcut dormitoare pentru cei evacuați, căci nu erau numai cei din Oțelu, ci și din satele și comunele din împrejurimi... Au fost aduși evreii de la Faget și din toate împrejurimile. Până când s-a terminat războiul fiecare a

²⁹ *România și Transnistria: Problema holocaustului*, p. 145

³⁰ Tobias Schwager, *Evreitatea la Lugoj*, p. 31

³¹ Smaranda Vultur (coord.), *op. cit.*, p. 105

încercat să-și găsească o locuință undeva în Lugoj căci nu am rămas la școală”³². Același lucru îl aflăm și de la Marcel Spitzer: „la Leucusești... (tata) era singurul evreu din sat... legionarii ne-au evacuat și s-au instalat pe proprietatea părinților mei... Atunci ne-or dus la Lugoj la Chestura poliției. Și-au stat, asta a fost în toamna lui '40, și am stat până în '45 cu domiciliu forțat... din toate comunele județului evreii au fost aduși la raion... și pe urmă a trebuit mereu să ne prezentăm la control, că suntem aici, că n-am fugit, că n-am plecat”³³.

Dar la Lugoj nu au ajuns doar evreii din județul Severin. Scrie Mattatias Carp: „22 iunie 1941... Dealungul țării, din fundul Moldovei până în miezul Olteniei, sunt plimbate trenurile, în ale căror vagoane cu uși închise și plumbuite, se înghesuie miile de evrei, bărbați, femei și copii, înfometați și însetați, zmulși din gospodăriile lor, jefuiți de agoniseala lor și mânați spre mizeria lagărelor de concentrare. Dela Tg. Jiu, Craiova, Caracal, T. Severin, Lugoj etc.”³⁴. Bărbații evrei cu vârste cuprinse între 18 și 60 de ani, din zona cuprinsă între Siret și Prut, au fost deportați în lagărul de la Târgu Jiu. Familiile lor sunt trimise în lagăre mai mici. La Lugoj au fost aduși în vagoane de vite peste 250 de femei și copii evrei din Darabani, Bucovina de Nord³⁵. Un raport din august 1941 al procurorul general I. D. Popescu, de la Curtea de Apel Craiova, menționează că în lagărul de la Târgu-Jiu au fost aduși 5000 de evrei din Moldova. Raportul consemnează și că „femeile și copiii” au fost scoși și predați comunităților evreiești din Turnu-Severin, Lugoj, Târgu Jiu, care se ocupă de întreținerea lor³⁶. Un raport din 6 august 1941, al Ministerului de Interne, arată faptul că 8.421 de evrei au fost internați în lagărele din Craiova, Calafat, Urziceni, Turnu-Severin, Caracal, Videle, Turnu-Măgurele, Lugoj, Târgu-Jiu, Călărași, Târgoviște (Teiș) și Giurgiu (5.740 de bărbați, 1.622 de femei și 1.059 de copii)³⁷. În 7 august 1941, în lagărul de la Lugoj erau închise 499 persoane (261 de femei și 238 de copii)³⁸.

Tobias Schwager își amintește despre acest lagăr că: „sinagoga a fost încercuită cu-n fel de sârmă ghimpată... în curtea Comunității a fost organizat un lagăr pentru evrei, în special (pentru) femeile și copiii aduși din Darabani... s-a transformat într-un lagăr unde nu s-a putut intra, nu s-a putut ieși... sinagoga mică și abatorul ritual au fost desființate pentru a se putea construi o bucătărie a celor deportați... (ei erau) întreținuți de comunitate (cea din Lugoj)... bărbații lor erau duși la muncă forțată, undeva prin Brașov, prin Olt... după care au fost deportați în Transnistria și puțini s-au reîntors”³⁹. Lagărul de la Lugoj era păzit de soldații din garnizoana Lugoj, cu ajutorul jandarmeriei și poliției locale. Condițiile de viață era extrem de grele, deoarece cei închiși aveau puțină mâncare și medicamente. În 16 decembrie 1941, lagărele precum

³² *Ibidem*, p. 412

³³ *Ibidem*, p. 372

³⁴ Matatias Carp, *op. cit.*, vol. II, p. 21-22

³⁵ Tobias Schwager, *op. cit.*, p. 32

³⁶ https://arhiva.romlit.ro/index.pl/george_ivacu_cronicar_de_rzboi_la_ziarul_vremea_1941-1944

³⁷ Alexandru Florian, Adina Babeș, *op. cit.*

³⁸ ****The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, vol. III: *Camps and Ghettos under European Regimes Aligned with Nazi Germany*, p. 705

³⁹ Smaranda Vultur, *op. cit.*, p. 365

cel din Lugoj au fost desființate, iar cei internați au putut să se întoarcă în zonele din care proveneau⁴⁰.

12 evreii lugojeni au fost arestați și trimiși în Transnistria, fiind acuzați că sunt comuniști. Patru dintre ei au fost împușcați la Râbnița, în noaptea de 17-18 martie 1944 (Otto Hermann, Robert Bellak, Sigismund Straus, Tiberiu Iszak), iar ceilalți opt s-au reîntors după război⁴¹. Ladislau Bloch își amintește că: „au mai fost și patru-cinci deportați la Vapniarka, dar au murit”⁴². Despre cinci dintre aceștia aflăm informații din Procesul Verbal încheiat în 17 martie 1943 de Comisia instituită de Ministerul Afacerilor Interne cu ordinul Nr. 55437 din 19 ianuarie 1943 și 21755 din 6 martie 1943, comisie „pentru trierea evreilor internați în lagărul Vapniarka”. În Anexa acestui Proces verbal, despre Weinstein David, comerciant din Lugoj, Vudl Herman, chelner din Lugoj, Spitzer Pavel, comerciant din Lugoj, Israel Emanoil, cismar din Lugoj și Herzl Gneza, ceasornicar din Lugoj, se afirmă că „internarea lui în lagăr nu este sprijinită de nici o piesă din dosar”⁴³. După verificarea actelor evreilor din categoria celor „internați în lagăr din libertate”, „comisia a constatat... că majoritatea dosarelor întocmite de diverse poliții din țară, nu conțineau decât date extrem de sumare, fără afirmațiuni concrete, cu suspiciuni vag formulate, din care cauză comisiunea s-a văzut în situația de a nu găsi motive temeinice de a menține în lagăr a tuturor celor menționați... opinându-se astfel pentru eliberarea acestora, cu propunerea că în caz de scoatere din lagăr, aceștia să rămână mai departe în ghetouri în Transnistria, la fel cu ceilalți evrei evacuați din țară”⁴⁴.

PROCES VERBAL				182
Astăzi, anul una mie nouă sute patruzei și trei luna Martie ziua șaptesprezece în Vapniarka-Transnistria.				
Numele și prenumele		Profesiunea	Domic.	Motivele care justifică eliberarea din lagăr.
Weinstein David	Comerciant	Lugoj		Internarea lui în lagăr nu este sprijinită de nici o piesă din dosar.
Vudl Herman	Chelner	"	idem	idem
Spitzer Pavel	Comerciant	"	"	"
Israel Emanoil	Cismar	"	"	"
Herzl Gneza	Ceasornicar	"	"	"

Procesul verbal încheiat de Comisia instituită pentru trierea evreilor din lagărul Vapniarka (1943)

⁴⁰ ***The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, p. 706

⁴¹ Tobia Schwager, *op.cit.* 32

⁴² Smaranda Vultur, *op. cit.*, p. 375

⁴³ Mataias Carp, *op. cit.*, vol. III, p. 420-421; <http://hauster.de/data/Ancel/Ancel182.pdf>

⁴⁴ *Ibidem*

Într-un referat redactat de Radu Lecca, comisar general pentru problema evreiască din guvernul Antonescu, în 20 noiembrie 1943, sunt menționați în Transnistria: „evrei originari din Vechiul Regat, Ardeal și Bannat, în număr cca.1000, deportați în septembrie 1942, ca bănuiri de activitate politică interzisă. La o revizuire făcută în lagărul Vapniarca, unde fuseseră internați, o parte din ei au fost găsiți fără nicio vină și lăsați liberi în ghetourile transnistrene”⁴⁵. Deși autoritățile recunosc că acești evrei sunt nevinovați, ei vor rămâne în Transnistria până la sfârșitul anului 1943. Abia în 8 decembrie 1943, autoritățile competente au decis să fie repatriați, printre alții: „evreii cari au fost triați de comisiune la Lagărul Wapniarka și au fost puși în libertate în Transnistria cu specificarea susceptibili de a fi repatriați...”⁴⁶. Acest ordin menționează: „evreii vor fi readuși în județele în care se găseau la data evacuării... transportul evreilor din Transnistria până la punctele de trecere de peste Nistru, se va face cu convoaie pe jos sau cu căruța, sau cu autocamioanele angajate pe propria lor cheltuială... și dacă e posibil cu trenurile în circulație, în vagoanele goale... evreii trecuți prin punctul Tighina vor călători la destinație în trenurile și vagoanele curente plătind costul biletului...”⁴⁷. Între 20 și 25 decembrie 1943, 163 de foști deținuți din lagărul de la Vapniarca, se reîntorc în țară⁴⁸.

În aceste vremuri tulburi se remarcă solidaritatea umană. Pentru Pavel Bidermann Lugoju înseamnă viața: „la Lugoju... au scăpat de deportare. Pe când cei opt frați ai tatălui... circa patruzeci de persoane... care tăiau în Rodna Veche... au fost deportați în lagărele de concentrare din Auschwitz, Maidanek”⁴⁹.

Iosif Singer, care era doar un copil, are și amintiri luminoase: „am avut satisfacția că am fost ajutați de vecini, de români, unguri și nemți, unul ne servea cu lapte, mergeam seara și cu mare bucurie aduceam laptele cald acasă. Era unul măcelar, care ne servea cu carne... vreau să spun că am stat într-o stradă pur românească...”⁵⁰.

O parte din autoritățile locale de la Lugoju se poartă omenește. Judith Lugojan amintește că: „în Lugoju, era un șef al miliției, Popescu... și o anunța pe mama: Fiți atentă c-o să fie razie la o piață și să nu vă duceți dimineața”⁵¹. Și tot ea își amintește că „Lucrurile noastre de valoare, fiindcă în timpul perchezițiilor se luau lucrurile de valoare, au stat la o familie germană”⁵². Familia lui Leo Schleisinger primește ajutor „(de la un) prieten... care a fost ofițer în Jandarmeria Română... când au fost persecuțiile legionare... am fost scoși din casă, o foarte mică perioadă,... în care perioada ne-am mutat în casa (pe care) fostul ofițer ne-a pus-o la dispoziție pe baza prieteniei”⁵³.

Și atunci când e vorba de munca obligatorie este foarte importantă atitudinea binevoitoare a autorităților. 15 evrei au muncit, în perioada războiului, la sediul

⁴⁵ Radu Ioanid, *Holocaustul în România*, p. 453

⁴⁶ *Ibidem*

⁴⁷ *Ibidem*, p. 454

⁴⁸ *Ibidem*

⁴⁹ Smaranda Vultur, *op. cit.*, p. 378.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 366

⁵¹ *Ibidem*, p. 336

⁵² *Ibidem*, p. 395

⁵³ *Ibidem*, p. 382

Prefecturii Județului Severin din Lugoj. Dintre ei sunt amintiți: Maximilian Földvari (tapițer), Maron Löwy (geamgiu), Iosif Löbl (lăcătuș), Pavel Neu (lăcătuș), Alexandru Friedmann (zugrav), Andrei Kirschner (tâmplar), Gheorghe Dreichlinger (electrician), Iacob Solomon (zidar), Gavrilă Kirsch (mecanic), Iacob Roth (lăcătuș), Alexandru Wallandt (zugrav), David Kling (vopsitor) și Ștefan Böhm (tapițer). Autoritățile sunt mulțumite de munca făcută de acești oameni și consemnează: „Modul de comportare al evreilor din echipa Prefecturei... nu a lăsat nimic de dorit... În special evreii Salamon Iacob zidar, Freidmann Alexandru zugrav și Hirsch Gavril lăcătuș mecanic, au depus multă sârguință și au lucrat cu folos pentru instituțiune, primii doi la lucrările de reparații dela palatul administrativ, iar al treilea la repararea generală a automobilelor, la concasor, compresor și lucrări de instalații. De aceia... avem onoare a propune să binevoii a aproba ca suplimentul de 15 Lei la zi să se plătească tuturor evreilor din echipa de meseriași... cu excepția evreului Kirschner Andrei, care este mai bine situat din punct de vedere material, iar evreilor Hirschl Gavrilă, Salamon Iacob, Friedmann Alexandru să li se plătească și ajutorul familiar (I)...”⁵⁴

Exemplar se comportă și Maximilian Kreml, un cetățean german din Lugoj. Fiind căsătorit cu o evreică, Anna Seiler, are de ales între soție și cetățenia germană. Deoarece refuză să divorțeze, cetățenia germană îi este retrasă, în urma unei notificări trimisă Ministerului German de Externe, pe data de 30 noiembrie 1943, de către Consulatul din Timișoara⁵⁵.

Dintr-un articol antisemit publicat în ziarul „Răsunetul” de Valeriu I. Străinu („Lugojeni și jidovi”) aflăm că, în martie 1942: „Jidovii s-au infiltrat până și în Corul I. Vidu... deci Jidovii au ajuns să ne cânte Sf. Liturghie în Biserica ortodoxă și mi se pare că o mai cântă și azi”⁵⁶. În ciuda legilor antisemite, la Lugoj, evreii nu sunt eliminați din Biserica ortodoxă, și continuă să cânte în corul acesteia.

Ofițerul Adrian Dumitru din Lugoj poate fi considerat un erou. În anul 1996 Adrian Dumitru, mama sa, Maria Catana, și sora sa, Gabriela Strauss-Tiron au primit titlul de „Drepti între popoare”. „Drept între popoare” este un titlu acordat de statul israelian celor care, în timpul Holocaustului, au salvat evrei aflați în pericol de moarte. Adrian Dumitru, locotenent major al armatei române, care locuia la Lugoj, s-a logodit cu Gabriela Kohn. Sora acesteia, Rosa (Rózsa) Gottlieb, și soțul ei, Elemér, au fost deportați în 1941 la Mogilev Podolsk în Transnistria. Aici s-a născut fetița lor Katica (Karina)⁵⁷. În 1943, Rózsa și Elemér reușesc să transmită vești despre locul în care se află. Adrian Dumitru face rost de un ordin de deplasare și pleacă de la Lugoj la Mogilev. El știe că germanii pierd războiul și că în curând se vor retrage. De aceea se teme pentru viața Rosei și a Katicăi. El o va convinge pe Rosa să evadeze împreună cu

⁵⁴ David Borchin, *Munca obligatorie ca dimensiune a Holocaustului în România? Studiu de caz: Banatul românesc*, în *Studium*

⁵⁵ Mihai Adrian Panu, *Politicile arianizării în România interbelică: Complicități româno-germane în preluarea capitalului evreiesc*, în Corneliu Nicolescu, Claudiu Marian, *Hello World! Contemporaneitate și provocările globalizării*

⁵⁶ *Răsunetul*, anul XXI, nr. 13, 29 martie 1942

⁵⁷ <https://www.yadvashem.org/education/other-languages/romanian/educational-materials/righteous.html>

fiica ei. Evadarea se face cu ajutorul câtorva soldați români, după cum povestește Rosa Gottlieb în cartea sa „Az emlékezés mélyvizeiben”⁵⁸.

După ce trec Nistrul în Basarabia, Rosa și Katika ajung la Otaci, în nordul Basarabiei. Aici, Adrian Dumitru le-a făcut acte false. De la Otaci, Adrian Dumitru le-a dus pe cele două la Oniceni, județul Roman. Aici locuiau mama lui Adrian, Maria (Catana) și sora lui, Gabriela (Strauss-Tiron). Rosa și Katika s-au ascuns în casa mamei lui Adrian până în 1944. În aprilie 1944, deoarece armata germană se apropia de Oniceni, Maria și Gabriela le-a dus pe Rosa și Katika la Lugoj, la Adrian Dumitru⁵⁹. Rosa și Katika au stat ascunse până la 23 august 1944. Dumitru l-a ajutat și pe Elemer Gottlieb să revină de la Mogilev⁶⁰. Rosa a trăit la Cluj-Napoca și a devenit o pictoriță renumită. Katika a devenit medic și a emigrat în Germania⁶¹.

În contextul celui de Al Doilea Războiului Mondial și al prigoanei împotriva populației evreiești, românii (și germanii) din Lugoj se manifestă diferit. Există manifestări violente. Legionarii, de exemplu, se folosesc de amenințări, șantaj și violență pentru a pune mâna pe averile evreiești. Există și persoane care, în aceste vremuri de restriște, preferă să se pună în pericol pentru a salva alți oameni.

Bibliografie / sitografie

1. Borchin, David, *Munca obligatorie ca dimensiune a Holocaustului în România? Studiu de caz: Banatul românesc*, în *Studium*, XI/2018
2. Carp, Matatias, *Cartea Neagră - Suferințele evreilor din România 1940-1944*, Atelierele Grafice Socec&Co., S.A.R., București, 1946
3. ***, „*Chestiunea evreiască*” în *documente militare române. 1941-1944* (selecția documentelor: Ottmar Trașcă), Editura Institutului pentru Studiarea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Iași, 2010
4. Florian, Alexandru, Babeș, Adina, *The Beginning of War in the East and Hastening the Approaches Against the Jewish Population*, în *Holocaust. Studii și cercetări*, VI/2014
5. Ioanid, Radu, *Holocaustul în România*, Editura Polirom, Iași, 2019
6. Panu, Mihai Adrian, *Politicile arianizării în România interbelică: Complicități româno-germane în preluarea capitalului evreiesc*, în Corneliu Nicolescu, Claudiu Marian, Hello World! Contemporaneitate și provocările globalizării, Editura CA Publishing, Cluj-Napoca, 2014, p. 365-384
7. *Răsunetul*, Lugoj, anii XX-XXII, 1941-1943 (Colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj)

⁵⁸ <https://acum.tv/articol/10436/>

⁵⁹ Un alt ofițer român care a avut legătură cu Lugojul și a primit titlul de „Drepti între popoare” a fost Sabin Motora. El a fost comandantul Centrului de Perfecționare al Jandarmeriei de la Lugoj între 1934-1937. În 1944, în Transnistria, Sabin Motora a salvat viețile a peste 600 de evrei din lagărul de la Vapniarca. (https://adevarul.ro/locale/targu-mures/colonelul-sabin-motora-fost-comemorat-jandarmii-mureseni-1_515a85c500f5182b857639b7/index.html)

⁶⁰ <https://www.yadvashem.org/education/other-languages/romanian/educational-materials/righteous.html>

⁶¹ <https://acum.tv/articol/10436/>.

8. *România și Transnistria: Problema holocaustului* (coordonatori Viorel Achim, Constantin Iordachi), editura Curtea Veche, București, 2004
9. *Memoria salvată (Evreii din Banat, ieri și azi)*, volum coordonat de Smaranda Vultur, editura Polirom, Iași, 2002
10. Narai, Eusebiu, *Situația financiar-bancară în județul Severin (1944-1948) (III)*, în *Analele Banatului*, S.N., Arheologie – Istorie, XX, 2012
11. Schwager, Tobias, *Evreitatea la Lugoj*, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 2001
12. ****The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, vol. III: Camps and Ghettos under European Regimes Aligned with Nazi Germany, (General Editor Geoffrey P. Megargee), Indiana University Press, Washington, D.C., 2009

<https://acum.tv/articol/10436/>

https://adevarul.ro/locale/targu-mures/colonelul-sabin-motora-fost-comemorat-jandarmii-mureseni-1_515a85c500f5182b857639b7/index.html

https://arhiva.romlit.ro/index.pl/george_ivacu_cronicar_de_rzboi_la_ziarul_vremea_1941-1944

<http://hauster.de/data/Ancel/Ancel182.pdf>

<https://kehilalinks.jewishgen.org/sokiryany/1942Romania.gif> (harta)

<http://www.memoriabanatului.ro/index.php?page=surse-memoriale/detalii-fisa&type=interviews&code=61>

<https://www.yadvashem.org/education/other-languages/romanian/educational-materials/righteous.html>

Lugojul în Anuarul SOCEC al României Mari (1924-1925)

Lugojul este descris în *Anuarul SOCEC 1924-1925*¹ astfel: „**Lugoj** - Capitala de județului (*Caraș-Severin*) – Suprafața 11898 jc. - Populațiunea 20036 locuitori (recensământul din 1920) – Reședința autorităților principale ale județului – *Autoritățile civile*: Prefectura Județului, Primăria orașului Lugoj, Prefect. de Poliție și Serviciul de Siguranță, Reședința Plăsei Lugoj, Ocolul Silvic, Consiliul Agricol, Casa regional pentru asigurări de sănătate, Serviciul Tehnic, Ad-ția Financiară, Primnotariatul județean, Oficiul Poștal, Oficiul pentru verificarea măsurilor –

Justiția: Tribunalul, Judecăt. de ocol – *Învățământul*: Inspectoratul Școlar, „Liceul Coriolan Brediceanu”, Școala de agricultură, 1 școală normal de fete și mai multe școliprimare de băieți și fete, de Stat și particulare – *Cultul*: Consistoriul Diocenezelor gr. Catolice, Episcopia gr. Catolică, Comunitate israelită – *Armata*: Brigada 40 Inf., cu regimentele 95 și 111 Inf. și 8 Vânători, Brigada de artilerie de munte cu regimental 1 artilerie de munte – *Spitale*: Spitalul Județean, Spitalul Garnizoanei – *Comerțul* activ mai mult cu produsele Județului – *Industria* numără fabrici de: cărămizi și țigle, gheață artificial, jucării, lemne de construcții, liqueruri, mezeluri, mobile, mori, oțet, pălării, piepteni, săpun, spirt, tâmplări metalice, țesături de lână și bumbac, filature de mătase, trăsuri, calapoade și ulei”².

Conform listei prezentate în Anuarul „SOCEC”, la Lugoj, în 1924 sunt 985 fabrici, firme, bănci, proprietari de mici afaceri, personae cu meserii liberale sau meseriași. Probabil lista nu este completă, însă ne putem face o imagine asupra amplitudinii economiei lugojene din anii ’20.

¹ <http://conceptm8.wordpress.com/2011/05/21/anuarul-socec-al-romaniei-mari/> - *Anuarul SOCEC al României Mari* - reprezintă o carte de adrese în două volume pentru organizații și afaceri din toată România. A fost publicat pentru prima dată în 1923 și intitulat ca „ediția „1923-24” și apoi retipărit ca ediții pentru 1924-25 și 1925-26, fără modificări.

² varianta online a *Anuarului* se găsește pe <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/ampage;>

Apar amintite 11 bănci (sau instituții de credit și economisire): sucursala „Albina” Sibiu - director Crainicescu Aurel; Institut de credit și economie „Banatul” (cu capital de 83250 lei) - director Drăgoescu Ioan; Casa de economie - Soc. an. „Cărășana” (cu capital de 2000000 lei) - director Grünbaum Șoma; Soc. an. „B-ca Comercială” (de pe strada Regele Ferdinand, 1, cu capital de 500000 lei) - condusă de Saidon Ioan; Sucursala Soc. an. „B-ca Comerțului din Craiova” - condusă de Machici C.; Soc. an. „Creditul Bănățean” (cu capital de 2000000 lei) - președinte Dr. Dobrin Gh.; Soc. an. „B-ca de Credit din Lugoj” (cu capital de 500000 lei) - director Schiessler Sigismund; (director) Soc. an. „B-ca Națională-Șvăbească” - director Musehany Theodor; Soc. an. „Banca Poporală Lugojană” aflată pe strada Principele Carol, 2 (cu capital de 1000000 lei) - președinte Riger Ferdinand, director executiv Tauszk Eugen; Soc. an. Institut de credit și Economie „Poporul” aflată pe strada Regina Maria, 4 (cu capital de 400000 lei) - președ. consiliului de A-ție - prelat gr. cat. Boroș Ioan, director canonic Munteanu Ioan; Soc. an. „B-ca Românescă a Banatului” (cu capital de 1200000 lei) - președinte Tulea Octav³.

³ Conform lui Heinrich Lay (*Denumirea străzilor lugojene din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Töging a. Inn, 2007), vechea Piața Isabella sau Deák (înainte de 1920) - Piața Regina Maria (după 1920) este actuala Piața Josif Constantin Drăgan; vechea stradă a Coroanei este actuala stardă Andrei Șaguna (p.11); vechea Uliță a Prefecturii este actuala stradă Filaret Barbu (p.12); vechea stradă E. Godju este actuala stradă I. Vidu; vechea stradă Faur este actuala stradă I. Vidu (p. 13); vechea stradă Dobra este actuala stradă Someșului; vechea stradă Huniade este actuala stradă A. C. Popovici; vechea stradă Corvin este actuala stradă Siretului (p.14); vechea stradă Nedelcu este actuala stradă Avram Iancu (p. 17); vechea stradă Bocskay (înainte de 1920) - Primar Florecu (după 1920) este actuala stradă Valeriu Braniște (p. 18); vechea stradă Andrei este actuala stradă 13 Decembrie (p. 25); vechea Piață Bisericii este actuala Piață a Victoriei (p. 27); vechea stradă Gureanu este actuala stradă Primăverii (p. 28); vechea stradă Primar Rădulescu este actuala stradă Timotei Popovici; vechea stradă Athanasievici este actuala stradă Insulei; vechea stradă Udria este actuala stradă Mihail Kogălniceanu (p. 32); vechea stradă Maria Valeria este actuala stradă Împăratul Traian; vechea stradă Alexandrovici este actuala stradă Ștefan cel Mare; vechea stradă Graf Soro = este actuala stradă Libertății; vechea stradă Constantin Udria sau Principele Eugen este actuala stradă M. Kogălniceanu (p. 34); vechea stradă Tunei este actuala stradă Caraiman (p. 35); vechea stradă Izvor sunt actualele străzi ale Pescarilor și C. Munteanu; vechea stradă Bisericii este actuala stradă Bucegi (p. 36); vechea stradă Regele Ferdinand este actuala stradă Alexandru Mocioni (p. 37); vechea stradă Avram Iancu este actuala stradă Traian Grozăvescu (p. 40); vechea stradă Iosif (sau V. V. Delamarina) este actuala stradă Koloman Wallisch; vechea stradă Ștefan cel Mare este actuala stradă a Cernei (p. 41); vechea stradă Bocșei este actuala stradă Banatului; vechea stradă Heuffel este actuala stradă Liviu Rebreanu (p. 42); vechea stradă Cazărmii sau Sf. Ioan este actuala stradă Plopilor (p. 46); vechea stradă Principele Carol este actuala stradă Nicolae Bălcescu (p. 50); vechea stradă Párvy este actuala stradă a Magnoliei (p. 51); vechea stradă Arpad este actuala stradă Mihai Viteazul; vechea stradă Asboth este actuala stradă Gh. Barțiu (p. 61); vechea stradă Bercsényi este actuala stradă Bobâlna (p. 62); vechea stradă Sétány este actuala stradă M. Eminescu; vechea stradă Tunei este actualul Pasaj al Micșunelelor; vechea stradă Zoltán este actuala stradă D. Bojinsca (68); vechea stradă Primar Florescu este actuala stradă V. Braniște (p. 114). În Anuarul ”SOCEC” străzile din Lugoj apar cu ambele denumiri – de dinainte și după 1920.

In atențiunea damelor!

Să se grîjească pentru adresa corectă!

Primul atelier de corsete vieneze

IOSEFINA (Bl 115 - 30)
BINDER
LUGOJ, str. Bonaz nr. 13.

Pregătește pe lângă garanță, după ultima modă **corsete dinainte drepte**, cari lasă liber stomacul, dar nu exerciază nici o apăsare asupra corpului, cu toate aceste apasă în jos abdomenul.

Mare magazin de **corsete și legătoare pentru șolduri, legătoare pentru piept și legătoare pentru ținerea dreaptă a corpului.**

ateller pentru pregătirea corsetelor!

Cel mai convenabil atelier din sudul Ungariei.

Românul, nr. 183, anul II, Arad, 21 august 1912

Anuarul încadrează 32 de afaceri la categoria fabrici. Există o „Fabrica comunală de gheață artificială”, iar Westermayer Pavel deține o fabrică de ape gazoase pe strada Caransebeș, 5. Scherchauser Rudolf deține, pe strada Avram Iancu, o fabrică de jucării. O altă fabrică de jucării este amintită pe strada Principele Carol, 2, „Fabrica bănațeană de jucării – Record”. Sunt amintite 5 fabrici de frânghii, iar Majoros Iosif e „caretaș”, adică proprietarul unei fabrici de trăsuri. Pe strada Principele Carol se află fabrica de pălării Andreș & Co. și, pe aceeași stradă, locuiește Neumvon (?) Iosif - fabricant de mezeluri. Pe strada Godju sunt amintite două fabrici de piepteni (la numerele 10 și 16, proprietari Puskas Ludovic & Fiul, respectiv Rozner Ienu); Bogdan Gheorghe deține o fabrică de săpun. Frații Neumann sunt proprietarii unei fabrici de oțet. Wisnovski & Hahn Oscar sunt proprietarii fabricii de pansamente „Wiha”.

„UNIUNEA COMERCIALĂ”
SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ
Capital Lei 25.000.000
Succursala: Lugoj, Timișoara, Str. I. C. Brăteanu 4 a

Specialitate în uleiuri minerale pentru toate scopurile industriale, uleiuri pentru autoturisme, motoare Diesel, mașini cu aburi supra-încălzite, Dinamuri, transformatoare, compresoare, etc., unsoare consistentă, ac carujă, etc.

La numărul 808, pe strada Bocșei, Stockel petru deține o fabrică de mobile și una de tâmplărie metalică. „Soc. an. Bäumel, Steiner & Co.” fabrică liqueruri și băuturi spirtoase. Popa Vasile deține o țesătorie de mătase (filaterie), iar „Vértes & Co.” fabrică uleiuri.

„Soc. an. Industria textilă”, cu capital de 865000 lei, produce pânzeturi, stofe, dime și pături pe

strada Buziaşului, 67, iar „Țesătoria de la Moară S.A.” pânzeturi și bumbac pe strada Oloşag, 8. Sunt amintite 4 fabrici de lemne de construcții: „Friedmann Mauriciu”, „Rus Mihail & Fiul”, „Soc. pe acțiuni pentru industria lemnului din Lugoj” și Soc. an. Industria forestieră „Tomești” (fabrica în comuna Tomești). Sunt nominalizate 3 fabrici de cărămizi și țigle: Soc. anonimă „Cărmidăria lugojeană cu vapori”; o „Fabrica Lugojeană de Calapoade și Mărfuri de Lemn” și „Muschong & Co.”. Această ultimă firmă are inserat în anuar și un anunț publicitar în limba română și limba germană:

De remarcat și faptul că J. Muschong & Comp. Se identifică prin numărul de telefon (43) și printr-o adresă telegrafică (Muschong Lugoj).

La aceste fabrici ar trebui adăugat și „Abatorul comunal”, cele cinci mori (avându-i ca proprietari pe Barbu Hazi Iosif, frații Junker, Lenard Iulius, Schwartz Hermann, Muschong I.) și cele 24 de manufacturi. Și tot Muschong I. apare și la rubrica proprietari de moșii (cu 225 jug.), alături de Buha Alex. (cu 120 de jug.).

Ca depozite sunt amintite: două depozite de băuturi spirtoase („Baumel & Steiner, Blau Groza”), un deposit de bere (frații Neumann), un depozit de ciment („Kowacs & Polgár”), trei depozite de făină („Bohn & Co.”, Popper Gerson, Schwartz Hermann), un depozit de hârtie (Rosenberg Leopold), patru depozite de lemne de construcții (Friedmann Mauriciu, Holzner Iuliu, „Rus Mihail & Fiul - Caransebeș și Timișoara”, Soc. an. „Bistra”), un depozit de sobe de teracotă (Schön Iosif), două depozite de drojdie de bere (Bückle Arthur, Bückle Gustav), șase depozite de var, trei depozite de vinuri (Blau Geza, Deutsch I. Samuel, Vodă Iulian), un depozit de uleiuri (Societate Anonimă Română „Uniunea Comercială”), două depozite de coloniale (Coloniale - en gros: „Coloniala” și Schwartz Hermann), un depozit de saci (Havași Desideriu), un depozit de săpun („Grün & Carman”) și trei depozite de articole mixte (Comercianți - articole mixte, en gros: Freund Maximilian, Gross Max și „Kines & Tauber”).

Depozitul de uleiuri Societate Anonimă Română „Uniunea Comercială”, în anunțul publicitar apărut în Anuar, specifică produsele pe care le vinde: „uleiuri minerale pentru toate scopurile industriale, uleiuri pentru automobile, motoare Diesel, mașini cu aburi supra-încălziți, Dynamuri, transformatoare, compresoare, etc., unsoare consistentă, de căruță, etc.”. Anunțul ne dovedește că, în 1924, e un oraș modern, un oraș în care tehnologia „modernă” era ceva obișnuit. Există și alte dovezi în acest sens. Toth Elek deține un atelier mecanic, iar frații Aladár dețin un atelier de reparat automobile; există șapte magazine de articole tehnice

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

BETIA

se vindecă prin **Antibetin**, întrebuințat cu rezultat strălucit în o mulțime de cazuri. *Nenumărate mulțumite primite dela cei vindecați se trimit franco la cercere.* Fiind fără ori-ce gust, se poate da pătimășului de beție și fără știrea lui. 1 dosă costă **2 fl. 20 cr.**, 1 dosă dublă pentru morbul învechit, **4 fl. 40 cr.** trimițându-se suma din urma și se trimite franco în toate țerile. Se capătă la farmacia „**La Vultur**”, Lugoj, nr. 112, Bănat.

[2229] 9—20

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foaia poporului, nr. 47, anul I, Sibiu,
21 noiembrie 1893

Feriți-vă de falsificate!

Iosif Hazi Barbu, Lugos

oferă

== pentru trebuințe bisericești ==

Vin roșu vechiu de Mènes
1 litru 80 cr. — Un butoiu de 4 litri 3 fl. 20 cr.

Vin roșu de Szilas
1 litru 56 cr. — un butoiu de 4 litri 2 fl. 24 cr.

La cumpărări de 4 litri, butoiul e gratis.
Trimis franco cu poșta cu 36 cr. mai mult.

 Feriți-vă de falsificate!

Foaia diecezană, nr. 14, anul XX,
Caransebeș, 3 aprilie 1905

A. Șt. & Buciu Const.” și la firma „Prevederea - Banca Banatului”. Avem și o firmă de expedițiuni — „Wechsler & Klein”.

Ofticoși

bolnavi de piept	astmatici	scrofuloși
bolnavi de plumări	anemici	săraci de sânge.

În sfârșit s'a aflat un mijloc, care bolnavilor amintiți le aduce multă dorită ușurare și vindecare a boalei lor, în

Sirupul de fier calcaros
al farmacistului **Vértes**.

Acesta s'a adevărit deja apendix la sute de mii de bolnavi și de aceea cei mai distinși profesori și medici îl recomandă și aplică ca mijlocul cel mai eficient la boalele amintite mai sus, precum și la: **tusă mângârească, rachitis (boală engleză), slăbiciune, boale femeiești** precum și la stări de slăbiciuni și de epuizare de tot felul.

Din cauza gustului și mirosului său plăcut îl iau bucurări și cei mai întrecuți derbedei, chiar și copiii.

Soldat!, cari se întorc osteniți și lăzoviți din război, îl iau cu predilecție și cu cel mai mare folos pentru întărirea și recrearea **organismului lor slăbit de strapătele războiului**.

1 sticlă trimisă prin poșta franco 3 cor. 50 fl.; 4 sticle, cât trebuie de obicei la o cură, dacă se trimit banii înainte, franco 10 cor.

L. Vértes, farmacia vulturului, Lugos, 396.

Calendarul săteanului, 1916,
editura lui W. Krafft în Sibiu

(magazine), cinci persoane au ca ocupație - electricitate (instalațiuni), una instalațiuni tehnice și opt sunt mecanici.

În 1924 la Lugoj sunt 41 de avocați, 3 dentiști, 9 ingineri, 1 inginer silvic, 24 de medici, 4 medici veterinari (adică un avocat la 489 de locuitori, un medic la 835 de locuitori și un dentist la 6679 locuitori). Sunt 18 antreprenori de lucrări publice, iar Ferenesik Aladár este antreprenor în construcții.

Anuarul SOCEC reține și numele a patru ziare care apar în Lugojul anului 1924: „Baunter Bote”, „Krassó-Szörényi Lapok”, „Lugoscher Zeitung” și „Răsunetul”. Schattelea Victor este proprietarul unei „Agenții de vânzări și cumpărări” și a unei „Agenții de publicitate”. Tot Victor Schatteles este agent de asigurări. Pe lângă el, se mai pot încheia asigurări la frații Aladár, „Iorga

Există 5 hoteluri (proprietari - Laufer Ignăție vād., Matye N-lae („Imperial”), Mohilo Kalman, Révasy & Czibisz („Dacia”), Szabonary Adolf („Minerva”), o berărie, 57 de birturi, 8 cafenele, 5 cârciumi/cârciumari, 13 restaurante, 4 cofetării și un cinetograf, „Olympia”. Marton F. Karl este menționat ca fiind proprietarul băii din P-ța Sf. Ioan. În Anuar sunt înscriși și un comerciant de brânzeturi, 80 băcani, 8 comercianți de cereale, 28 de măcelari, 12 comercianți de mezeluri, 18 brutari (brutării) și o pescărie.

În listă sunt înregistrate și: un magazin de articole optice, un magazin de articole de voiaj, 7 magazine de articole tehnice, 93 de cismari, 10 magazine de haine gata, 10 articole de modă, o galanterie, 2 magazine de încălțăminte, 70 de comercianți de articole mixte, 41 de croitori,

7 ceasornicari, 2 comisionar (cu precizarea „agentură, comision, import”), 8 ateliere de curelari, 2 ateliere de unde se făceau „căciule”, 2 blănării, 6 ateliere de pălării, 2 pânzării, 10 magazine de stofe (sunt și două magazine care vând mașini de cusut), un magazin de perii, 3 plejării, 32 de magazine/persoane care vând „mărunțișuri”, două magazine de sticlărie și porțelanuri, 2 florării, 5 fotografi, 2 magazine de instrumente muzicale, 10 librării, 2 legătorii de cărți, 3 drogueri și 4 farmacii. Sunt și 7 argintari, 8 giuvaiergii și un zaraf (care e defapt o femeie, Hegyeși Frieda).

De asemenea sunt amintite: un magazin de materiale de electricitate, 7 ferării (magazine), un magazin de vopsele, 4 boiangerii (și curățătorii chimice), o spălătorie chimică, 4 căldărari, 2 cuțitari, 3 dogari, 2 sculptori, 20 de lăcătuși, 2 strungari, 7 tinichigi, 9 tăbăcari, 2 tapițeri și un tapițer de trăsuri, 1 turnător, 5 zugravi și 24 de bărbieri. Sunt și 16 moașe, dar și un antreprenor de pompe funebre (Dragomir, proprietarul firmei „Eternitas”).

Conform listei sunt:

Argintari	7
Giuvaiergii	8
Articole de modă	10
Articole optice	1
Articole de voiaj	1
Articole tehnice	7
Băcani	8
Bărbieri	24
Blănării	2
Boiangerii și curățătorii chimice	4
Căciule (ateliere)	2
Căldărari	4
Ceasornicari	7
Cismari	93
Coafori de damă	1
Comercianți (articole mixte)	70
Comisionari (agentură, comision, import)	2
Croitori	41
Croitori de dame (ateliere)	15
Curelari (ateliere)	8
Cuțitari	2
Dogari	3
Drogueri	3
Farmacii	4

Ferării (magazine)	7
Florării	2
Fotografi	5
Galanterie	1
Haine gata (magazine)	10
Încălțăminte (magazine)	2
Instrumente muzicale (magazine)	2
Lăcătuși	20
Legători de cărți	2
Librării	10
Lingerii	1
Mărunțișuri	32
Mașini de cusut	2
Materiale de electricitate	1
Mecanici	8
Moașe	16
Mode (pălării de dame)	7
Pălării	6
Pânzării	2
Perii	1
Plejării	3
Sculptori	2
Spălătorii chimice	1
Sticlărie și porțelanuri	2
Stofe	10
Strungari	2
Tăbăcari	9
Tapițeri	2
Tapițeri de trăsuri	1
Tinichigii	7
Turnătorii	1
Vopsele	1
Zugravi	5
Zarafi	1

Cel puțin 130 de femei de afaceri apar în această listă. Domeniile în care se implică sunt: mode – pălării de dame (din 7 proprietari 7 sunt femei), ateliere de pălării (2 din 6), moașe (16 din 16), comerțul cu mărunțișuri (19 din 32), comerțul cu articole mixte (16 din 70), magazine de haine gata (4 din 10), croitori de dame (9 din 15), căldărari (2 din 4), cafenele (2 din 8) boiangerii și curățătorii chimice (2 din 4), birturi (15 din 57), băcănii (10 din 80), magazine de articole de modă (4 din 10), argintari (2 din 7), tăbăcari (3 din 9), restaurante (2 din 13). Multe doamne au lângă nume făcută precizarea văd. (văduvă). După moartea soțului soțiile preiau afacerea acestuia. Emanciparea și rolul crescut al femeii în societatea interbelică lugojeană poate fi observat și datorită existenței unor afaceri având ca public țintă exclusiv femeile: sunt 15 ateliere de croitorie pentru dame, 7 ateliere de mode (pălării de dame), iar Kovács Frantz este coafor de dame.

Majoritatea firmelor și meseriașilor apar în Anuar cu adresa la care se aflau (nu toate însă). În plus multe străzi apar cu denumirile lor vechi, de dinainte de Marea Unire, semn că la obișnuințe se renunță greu. Cele mai multe afaceri își au sediul pe strada Timișorii - 68. Pe strada Principele Carol sunt înregistrate 53, pe strada Bisericei - 45, pe strada Făgetului (Făget) - 45, în Piața Regina Maria - 45, pe strada Caransebeș (Caransebeșului) - 34, pe strada Nedelcu - 26, pe strada Andrei - 18, pe strada Cuza Vodă - 17, pe strada Buziașului (Buziaș, calea Buziașului) - 15, pe strada Șaguna - 14, pe strada Dobra - 13, pe strada Faur (Faurului) - 13, pe strada Athanasievici - 12, pe strada Huneade (Huniade) - 12, pe strada Olariu - 11, pe strada Tunei - 11, pe strada Avram Iancu - 10, pe strada Bocșei - 10, pe strada Guran - 9, pe strada Primar Florescu - 9, pe strada Ștefan cel Mare - 9, pe strada Primar Rădulescu - 8, în zona Cetatea Veche - 8, pe Splaiu Brediceanu - 8, pe strada Topala - 8, pe strada Libertății - 6, pe strada Gojdu - 5, pe strada Heuffel - 5, pe strada Prefecturei - 5, în Bazar - 4, pe strada Corvin - 4, pe strada Alexandrovici - 4, în Piața Sf. Iosif - 8, pe strada Oloșag (Oloșagului) - 4, pe strada Principele Eugen - 4, pe strada Isabella - 4, pe strada C. Loga - 3, pe strada Cloșca - 3, pe strada Coroanei - 3, pe strada Zoltan - 3, pe strada Barițiu - 2, pe strada Bercsényi - 2, pe strada Asboth - 2, pe strada Homoriș - 2, pe strada Isvor - 2, pe strada Jabar - 2, pe strada Lenau - 2, pe strada Maria-Valeria - 2, pe strada Mărășești - 2, pe strada Mihai Viteazul - 2, pe strada Parvy - 2, pe strada Spitalului - 2, pe strada Vlad de la marina (Vlad dela marină) - 2.

Deși incompletă descrierea Lugojului din Anuarul SOCEC - 1924 ne oferă o imagine a societății și economiei orașului de pe Timiș, în perioada interbelică. Cuprins de tendința de modernizare, Lugojul îmbrățișează noile tehnologii și noile mentalități, rămânând, în același timp un oraș multicultural și multietnic.

Când au venit după mine¹

În 2013 a fost publicat volumul de documente *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante: documente* (editor Viorel Achim; București: Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel”; Iași: Editura Polirom). În prefața cărții dr. Alexandru Florian, directorul general al Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, ne atrage atenția, referindu-se la regimul antonescian (1940-1944) că: „regimul totalitar a avut în vizor nu numai epurări sau purificări ale societății pe criterii etnice sau rasiale, ci a pus sub semnul întrebării condiția umană a cetățenilor români pe criterii religioase” (op.cit., p. 7). Regimul antonescian refuză să-i considere români pe toți aceia care nu îndeplinesc anumite criterii și face tot posibilul ca ei să dispară (spiritual sau fizic). Printre cei pe care regimul condus de Ion Antonescu îi dorea eliminați, alături de evrei și țigani, s-au aflat și românii neoprotestanți.

Guvernul Antonescu a introdus o legislație specială privitoare la cultele neoprotestante. Aproape imediat după preluarea puterii de către noul guvern național-legionar condus de Ion Antonescu, la 9 septembrie 1940, cultele neoprotestante sunt scoase în afara legii. Datorită protestelor, venite și din afara țării, guvernul renunță rapid la această măsură, fără să renunțe la prigoană purtată împotriva neoprotestanților. În 28 decembrie 1942, cultele neoprotestante vor fi desființate pentru a doua oară printr-un decret rămas în vigoare până la căderea regimului antonescian în 1944 (op. cit. p. 12).

Decretul lege pentru modificarea și abrogarea unor dispozițiuni din Legea pentru regimul general al cultelor (Legea 927/1942 a Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor) publicată în Monitorul Oficial (Partea I, nr. 305, 30 decembrie 1942, p. 11231-11232) desființează cultele neoprotestante din România și confiscă toate bunurile acestora: „Antonescu - Mareșal al României și Conducător al Statului... Am decretat și decretăm: ...Art. II Asociațiile religioase (sectele) existente, de drept sau de fapt, sunt și rămân desființate.

Art. III Bunurile imobile înscrise în cartea funduară sau în registrele de transcripțiuni ale tribunalelor din Țară pe numele uneia din asociațiile religioase (sectele) desființate, precum și fondurile împreună cu arhiva acestor asociații, trec de drept în patrimoniul Statului...” (op. cit. p. 616 și următoarele)

¹ Mai întâi au venit după comuniști / și eu n-am spus nimic pentru că nu eram comunist. / Apoi au venit după sindicaliști / și eu n-am zis nimic pentru că nu eram sindicalist. / Când au venit după evrei, / eu nu am spus nimic pentru că nu eram evreu. / Când au venit după mine, / nu mai rămăsese nimeni să vorbescă. (Martin Niemöller).

Decretul e însoțit de un raport al Ministrul culturii naționale și cultelor, prof. I. Petrovici. Acest raport ne explică mentalitatea conducătorilor României din acea perioadă și „vina” neoprotestanților. Fiind „altceva” neoprotestanții sunt străini (înstrăinați) de neam și de țară, dar și „agenți” ai unor puteri dușmane ce au ca și scop distrugerea României. Acest raport consideră că „religia constituie pentru poporul românesc un factor social și național... de care se leagă indisolubil trecutul nostru istoric. Prezența unor asociații și secte religioase, a căror doctrină și ritual nu se încadrează în ideologia acestui neam, creează un pericol continuu, nu numai în raporturile cu biserica dominantă, dar chiar din punct de vedere național și de Stat... baptiști, adventiști și creștinii după evanghelie... sunt de origine străină, transplantate în țara noastră prin acțiunea de prozelitism desfășurată pe plan internațional de aceia care ținesc disolvarea unității noastre naționale, ce are la bază integritatea credinței strămoșești, identificată cu însăși rațiunea de viață a românismului...”

Baptiștii și adventiștii au fost susținuți de către guvernele Statelor Unite și Angliei, precum și de presa acestor țări, care prin diferite broșuri și reviste au comentat tratamentul inchișitorial aplicat în România membrilor acestei asociații religioase... aceste formațiuni religioase eretice, care sub masca adoptării unei discipline proprii bisericești, încearcă submineze coeziunea și unitatea morală și națională a Statului, ce nu poate fi despărțit de Biserica strămoșească...”

O altă acuzație e legată de faptul că „baptiștii și adventiștii... nu admit în principiu războiul, povățuind pe aderenții lor să nu participe la lupta ce se dă astăzi tocmai pentru salvarea existenței poporului românesc...”

Pe lângă acestea, în aceeași logică în baza căreia evreu = iudeo-bolșevic = comunist, neoprotestanții nu sunt decât niște bolșevici deghizați, căci „din rapoartele Jandarmeriei din Basarabia, s-a putut vedea că sub ocupația sovietică asociațiunile religioase arătate... s-au bucurat de un regim de favoare, întrucât propaganda ideilor lor ușura într-o mare măsură difuzarea principiilor comuniste constituind un mediu propice pentru dezvoltarea anarhiei. Predicatorii baptiști din Basarabia au primit însărcinări importante de la sovietici, casele lor de rugăciuni baptiste servind în același timp și pentru cluburile bolșevice”.

Datorită acestor motive „Statul Român este în drept a lua măsuri urgente pentru apărarea unității sale sufletești, a cărei destrămare încearcă s-o provoace diferite asociații religioase... având adesea ca aliați coreligionari supuși unor State cu care suntem în stare de războiu... Asociațiile și sectele religioase existente în România trebuie să dispară, ele fiind focare de răsmeriță, paravane de desolidarizare națională și pe deasupra complet eterogene față cu noua structură a Statului Român național și totalitar” (op. cit. p. 616 și următoarele).

Autoritățile statului urmăresc îndeaproape activitatea cultelor neoprotestante. La sfârșitul anului 1942 comisarul C. I. Mazilu (Direcțiunea Generală a Poliției, Corpul Detectivilor, Grupa a II-a) prezintă superiorilor săi un raport intitulat „Istoricul sectelor religioase în România”. Raportul are mai multe anexe. În „Anexa 1 - Organizarea și răspândirea sectelor religioase din România” subcapitolul „Secte provenite din Occident - cu caracter raționalist - Interzise” sunt amintiți „Nazarinenii sau Pocăiții (cu) Centrul de propagandă și editură în Lugoj”. În „Anexa 2 - Tablou cu răspândirea sectelor religioase în România” în județul Severin sunt amintiți 1779

bapțiști, 152 adventiști, 236 nazarineni, 15 mileniști și 130 penticostaliști, iar în „Anexa 3 - Tablou - De sectanții notorii și periculoși din România” apare „Sidon Iosif, Pocăit, Predicator (din) Lugoj” (op. cit. p. 349 și următoarele).

Imaginea suferințelor neoprotestanților, dar și a neomeniei autorităților, este pusă în evidență de un document al Serviciului Administrativ al Prefectura Județului Severin – „Tabelele cu bunurile imobile și mobile, fondurile bănești și arhivele asociațiunilor religioase din județul Severin desființate în baza Legii nr. 927/1942”, emis și semnat la Lugoj, la 10 Aprilie 1943, de către Prefectul Județului Severin, Colonel Ion A. Utză (op. cit p. 719 și următoarele).

„Tabloul I. - Despre bunurile imobile ale asociațiilor religioase din județul Severin desființate conform Decretului lege No. 927 publicat în Mon. Of. No. 305 din 30 Decembrie 1942” prezintă bunurile confiscate de la diferitele comunități neoprotestante din Județul Severin. Tabelul are și o rubrică numită „Destinația pe care o credeți mai nimerită să se dea imobilului” și, se pare, fiecare încearcă să profite. Astfel, la Lugoj, pe str. Heuffel No. 5, bapțiști, în urma unor donații de la membrii dețin „un imobil format din o cameră mare, o cameră locuit, o bucătărie, una cameră alimente, magazie, toate în bună stare (în valoare de 500.000 lei)” și un „cimitir format de ½ jug. și o casă locuit (în valoare de 150.000 lei)”. Imobilul confiscat urma să fie transformat în „grădina de copii”. Același lucru trebuia să se întâmple la Caransebeș cu „cas(a) pe intravilan de 68 stg.p. (și) grădină în intravilan de 74 stg.p” pe care o deținea „Comunit. Bapt. Arad, Secția Caransebeș”.

La Orșova, „Comunitatea Bisericească baptistă Arad, filiala Orașova” deținea din 1926 un „corp de casă, constr. din cărămidă crudă, acoperit cu țiglă, având o singură cameră în lungime de 7,60 m, lățime 4,75 m, înălț. 2,70 m, una ușa dublă la stradă de 118/210 m., una ușă spre curte de 106/186 m., 2 ferestre duble de 76/92 m.” Raportul mai precizează: „clădirea este în stare bună. Pereții dinspre stradă prezintă igrasie. Imobilul nu dispune de curte”. Destinația imobilului după confiscare? „Primăria orașului Orșova revendică imobilul pentru a-l destina ca adăpost locuitorilor săraci din oraș”.

La Sintești „una casă de rugăciuni construită din lemn acoperită cu țiglă cu 6 ferestre și una ușă dublă, un șopron de lemn, valoare 50.000 lei” aparținând comunității baptiste e destinată „pentru atelier comunal de țesătorie sau împletituri”. La Coșteiul de Sus, edificiu construit din lemn, acoperit cu țiglă în bună stare, val. 40.000 lei”, aparținând aceleiași comunități baptiste, trebuie să devină „Primărie” (ori poate să ajungă în posesia primăriei).

„Casă din văiușă acoperită cu țiglă, val. 50.000 lei” a comunității baptiste din Jupânești trebuie să devină „Casă culturală”. La Curtea „intravilan valoare 25.000 lei, (și) cimitir, val. 10.000 lei” au următoare destinații: „intravilanul pentru atelier de fierărie. Cimitirul pentru loc de fânaș pentru tauri”. „Intravilan(ul) cu edificiu, val. 60.000 lei” ce aparținea bapțiștilor din Breazova trebuie să devină „grajd de tauri”. La Românești, „casa construită din lemn cu 1 cameră acoperită cu țiglă, val. 25.000 lei”, a comunității baptiste se transformă în „local pentru cantină școlară”, iar la Bichigi „imobilul de 10/15 m, 200.000” devine „Școală de învățăm. Până la terminarea reparării școlii și apoi Căm. Cult.”

La Mâtnicul-Mic, „una casă de rugăciune (baptistă) în val. de 20.000” e destinată a se preschimba într-o „sală de mese la cantina școlară necorespunzând alte destinații”. Autoritățile locale, dorind să întărească această idee, probabil existând mai mulți doritori și mai multe posibile destinații, adaugă la observații: „este un edificiu mic și se poate muta în curtea școlai și necesită pentru ce e destinat”. „Localul Asoc. bapt. clădit pe intravilanul cuprins în C.F. a com. Bata cu No. 173 No. Top. 181/b casa No. 209, curte și grădină în întindere de 200 stg.p., val. lei 20.000” trebuie să devină „local pentru Percepție”. În Buchini, un „teren 250 stg.p. și casa de rugăciune (baptistă) No. 80 în bună stare, valoare 350.000” vor fi transformate în „Cămin Cultural și adunările Oastei Domnului”, iar la Pârvova o (casă) „construită din cărămidă, valoare 60.000 lei” devine „sală de consultație medicală”. Exemplele pot continua. În toate localitățile din județul Severin în care există comunități neoprotestante, imobilele acestora sunt confiscate și transformate în grădinițe, școli, săli de mese, săli de lectură, cămine culturale, etc.

Documentul continuă cu „Tablou II. - Despre bunurile mobile ale asociațiilor religioase din județul Severin, desființate conform Decretului Lege No. 927 public. în Mon. Of. No. 305 din 30 Decembrie 1942”. Comunității baptiste din Lugoj îi sunt confiscate 1 amvon, 5 cuiere și 25 bănci lemn. Cele cinci cuiere sunt destinate pentru „birouri”, iar băncile pentru „grădini publ.,.. Inventarul comunității adventiștilor ”ziua 7-a” cuprinde: 1 amvon, 1 masă, 31 de scaune, 1 față de pânză, 1 ceas perete, 1 pedestal, 1 tablă neagră, 1 dulap brad, 2 lighiene, 2 căldări zinc, 1 tavă tablă, 1 sticlă, 2 pahare, 3 bănci brad, 2 cuiere perete. Tot acest inventar, se pare, e destinat „pt. birouri”.

La Caransebeș, și în alte părți, împărțirea e mult mai corectă și fiecare obține câte ceva. Amvonul comunității baptiste intră în posesia Academiei teologice. Școala primară primește 2 scaune, 1 harmoniu, 19 bănci comb., 7 lavițe, 3 cuiere; „Cant. obșt. comun.” 1 dulap sticlă; Poliția de stat 1 drapel național; Școala normală 2 viori mici; „Atel. Elect. Mecanic” 1 sobă Westa; „Cantină” 3 lămpi elect.; „Cons. de Patronaj” 3 plușuri amvon; Bibl. școlară „4 buc. Noul Test. (și) 1 Biblie”.

Proprietățile Comunității Bisericești Baptiste din Arad, filiala Jupalnic (un cartier al Orșovei) se împart astfel: amvonul și un tablou cu ramă este luat de „Biserica ort. Rom. Cartier Jupalnic”; un scaun, bănci, 2 fețe de mese, 1 obiect de lemn cu 19 pahare de sticlă, 1 față de masă, 1 tablă de tinichea, 1 farfurie emailată intră în posesia „Cantinei șc. Jupalnic”; la Școala primară din Jupalnic ajung „2 lămpi de gaz pt. tavan” și bănci; „1 sobă fontă cu burlane” ajunge la „Grădina de copii Jupalnic”, „3 cuiere de perete” la „Azilul com. săraci” și „1 garderob cu geam” la „Primăria Orșova”.

La Orșova este și o Comunitate Baptistă Arad, filiala Orșova și, deci, alte bunuri de împărțit. Amvonul și 2 tablouri rame ajung la „Bis. Or. rom. Orșova”, o masă la Cantina șc. Jupalnic, 17 bănci la „Școala primară pentru sala festivă de șezători”, „2 lămpi de tavan gaz” tot la Școala primară Jupalnic, 1 obiect lemn cu 20 pahare sticlă, 1 față de masă brod. 5 perdele pânză brod. La Cantina școlară, 1 cuier perete la „Azilul com. săraci” și „1 garderobă cu geam” și „1 casetă de bani lemn” la Primăria Orșova.

Comunitatea baptistă din Sintești deținea „un amvon, 3 scaune, 20 bănci, 1 sobă tuci, 1 podium mare, 1 podium mic, 3 măsaie, 7 tablouri de perete, 7 cuiere, 1 orologiu

de perete, 3 drapele rom., germ. și doliu, 7 buc. stative note, 13 buc. instr. de fanfară, 1 harmoniu, 1 pătură colorată în valoare de ”100.000 (unasutămii)”. Aceste lucruri se împart astfel: „1). Instrumentele de fanfară pe seama Soc. Corale și fanfară din Sintești. 2). Harmoniu pe seama șc. Primare. 3). Restul mobilierului pe seama atelierului și primăriei comunale.”

„1 ladă, 1 lampă, 4 lămpi, 1 felinar, 1 ceas, 1 cană pt. apă, 1 sobă, 2 bănci, 6 cuere, 4 fețe de mese, 1 tablă, 1 drapel națion.” confiscate de la comunitatea baptistă din Bata au ca destinație „pt. Percepție”. În Buchini comunitatea baptistă deținea „un amvon, 1 scaun, 1 masă, 14 bănci, 1dulap, 1 armoniu, 2 cuere, 1 targă, 1 scară, 8 rame, 1 ceas perete, 1 drapel, 3 policandre, 1 tavă, 27 pahare, 34 cărți bapt., 1 sobă, (dar și) cărămidă arsă și crudă, piatră, lemn, țiglă, plăci de tinichea”. Toate ajung la Căminului Cultural. Pentru „constr. 1 sală de învățământ pt. a servi de Cămin Cultural” sunt destinate „20.000 buc. cărămizi arse, 1500 buc. țiglă, 2 st. Piatră” confiscate de autorități de la comunitatea baptistă din Zlagna. La Pârvoja bunurile comunității baptiste („1 masă, 2 scaune, 28 bănci, 2 lămpi, 1 ceas, 1 drapel”) vor înzestra „șc. și Post. Jandarmi”. Autoritățile din Valea Bolvașnița atribuie școlii primare o masă, un scaun, ”1000 kg var stins și 15 lanteți”. Autoritățile din Ohaba-Română și Bara hotărăsc să vândă la licitație bunurile comunităților baptiste din aceste localități. Autoritățile din Tincova, Maciova, Peștere hotărăsc și ca bunurile comunității baptiste să fie „vândute la licitație, iar contravaloarea să fie folosită pentru scopuri de binefacere”.

La Criciova comunității neoprotestante îi sunt confiscate „14 instrumente muzicale (și) 35.000 buc. cărămidă”. Se decide ca „instrumentele să fie trecute în proprietatea comunei pt. fanfară. Din cărămidă să se construiască un grajd comunal pt. reproducători.”

Tablou III. Poartă numele „Despre fondurile asociațiilor religioase din județul Severin, desființate conform Decretului Lege No. 927 public. în Mon. Of. No. 305 din 30 Decembrie 1942”. Doar 6 comunități neoprotestante (mai) dețin bani: cea din Caransebeș (2.711 lei), Orșova (523 lei), Orșova-Jupalnic (373 lei), Fârdea („Obligațiune a 1.000 lei Împrumut. Reîntregirii”), Voislova (61 lei), Pîrvoja (3.758 lei). Autoritățile (primăriile) confiscă puținii bani deținuți de comunitățile neoprotestante (obținuți din donații, cotizații sau taxe).

Tablou IV. – „Despre arhivele asociațiilor religioase din județul Severin, desființate conform Decretului Lege No. 927 public. în Mon. Of. No. 305 din 30 Decembrie 1942” se referă la confiscarea arhivelor comunităților neoprotestante, arhive confiscate de autorități. Să dăm câteva exemple. De la comunitatea baptistă din Orșova-Jupalnic autoritățile confiscă: „1 carte de rugăciuni (Biblie), un carnet de cotizații, 1 registru pentru născuți, 1 registru pentru morți, 1 registru pentru căsătoriți, 1 registru pentru organizare, 25 buc. reviste, broșuri etc.”; de la baptiștii din Orșova sunt confiscate: „1 biblie, 1 registru evidența membrilor, 1 Carte de imobil. Nr. 876, 1 caet de cotizații”; de la comunitatea baptistă din Visag sunt confiscate: „registru născuților, registrul căsătoriților, registrul morților, registrul școlar, registrul cu note”, iar de la cea din Buchin „1 dulap bibl. 34 cărți baptiste”. De la baptiștii din Vălișoara se confiscă „adev. de părăsirea cultului, autorizații de înmormântare, buletine de nașteri și căsăt. 1 carnet pentru bani, 2 proc. verbale, 3 chitanțe, 8 rețepise pertizi”.

De la comunitatea neoprotestantă din Vărciorova se iau „1 buc. Noul testament, 1 buc. „Secte relig. din România”, 1 „Studii în Noul Testament”, 1 „Suntem nemuritori”, 1 „Mai poate crede omul da azi în minuni”, 1 „Ce spun oamenii mari despre Biblie””.

Regimul Antonescu încearcă să elimine din societatea românească cultele neoprotestante care nu corespund idealului românesc stabilit. Chiar dacă nu trece la exterminarea fizică a neoprotestanților, regimul condus de Ion Antonescu face tot posibilul, prin legi și măsuri administrative, să-i izoleze și să-i elimine. În încercarea de a extermina spiritual comunitățile neoprotestante nu doar bunurile mobile și imobile le sunt confiscate, dar și arhivele („registru născuților, registrul căsătoriților, registrul morților, registrul școlar, registrul cu note”), cărțile etc. Mai mult, și în acest caz, ca și în cazul comunității evreiești, statul condus de Ion Antonescu face tot posibilul să-și însușească bunurile cetățenilor fără să țină cont de cele mai elementare drepturi.

Câteva date despre deportarea romilor din Banat (1942)

Samudaripen, exterminarea populației roma din Europa în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, reprezintă un fenomen aflat în strânsă conexiune cu Holocaustul populației evreiești. Statul român, condus de Ion Antonescu (1939-1944), s-a implicat activ în deportarea și exterminarea evreilor și ȝiganilor. Deportarea romilor spre Transnistria s-a făcut mai ales în 1942 de către autoritățile statului român, în special de către jandarmerie.

Conform datelor recensământului din 1930 s-au declarat ȝigani 262.501 persoane, adică 1,5 la sută din populația României. Același recensământ ne arată că în Banat procentul romilor era de 1,9 % din populație¹. În județul Severin, care avea capitala la Lugoj, în 1930 populația era de 239.586 de locuitori, dintre care 2,2 % ȝigani ș.a. În mediul urban locuiau 40456 persoane, dintre care 3,1 % ȝigani². În orașele din Banat situația era următoarea: la Caransebeș (județul Severin) trăiau 277 romi, reprezentând 3,2 % din populație; la Lipova (județul Timiș-Torontal) locuiau 60 ȝigani (1,1 % din populație); la Lugoj (județul Severin) trăiau 264 romi, reprezentând 1,1 % din populație; la Oravița (județul Caraș) trăiau 122 romi, reprezentând 1,3 % din populație; la Orșova (județul Severin) trăiau 693 romi, reprezentând 8,5 % din populație; la Reșița (județul Caraș) trăiau 257 romi, reprezentând 1,3 % din populație; la Timișoara (județul Timiș-Torontal) locuiau 337 ȝigani (0,4 % din populație)³. Locuind în special la sate, și foarte puțini la orașe, romii nu reprezentau o „problemă”. Nefiind vizibili și trăind la marginea societății, ȝiganii n-au devenit o țintă pentru dreapta românească, în epoca interbelică⁴.

În perioada interbelică, o parte a populației ȝigănești s-a integrat în societatea românească, modernizându-se odată cu aceasta. Au luat ființă numeroase organizații ale ȝiganilor, cea mai importantă fiind Uniunea Generală a Romilor din România, înființată în 1933⁵.

¹ *Recensământul din 1930*, https://ro.wikipedia.org/wiki/Recensăntul_din_1930

² *Județul Severin (interbelic)*, [https://ro.wikipedia.org/wiki/Jude%C8%9Bul_Severin_\(interbelic\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Jude%C8%9Bul_Severin_(interbelic))

³ *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. ȝiganii din România (1919-1944)*, Coordonatori: Lucian Nastasă, Andrea Varga, Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2001, p. 371

⁴ *Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania, Presented to Romanian President Ion Iliescu*, București, 2004, <https://www.ushmm.org/m/pdfs/20080725-romania-commission-roma-deportation-romanian.pdf>, p. 265

⁵ *Ibidem*, p. 266

Total Banat -----	100.0	Total Banat -----	100.0
Români -----	54.4	Română -----	55.3
Unguri -----	10.4	Ungară -----	11.2
Germani -----	23.7	Germană -----	24.6
Ruși -----	0.2	Rusă -----	0.2
Ruteni-Ucrainieni -----	0.4	Ruteană-Ucrainiană ----	0.4
Sârbi, Croați, Sloveni --	4.3	Sârbă, Croată, Slovenă	4.3
Bulgari -----	1.1	Bulgară -----	1.1
Cehi, Slovaci -----	1.5	Cehă, Slovacă -----	1.2
Polonezi -----	*	Poloneză -----	*
Huțani -----	*	Idiș -----	*
Evrei -----	1.2	Greacă -----	*
Greci -----	*	Albaneză -----	*
Albanezi -----	*	Armeană -----	*
Armeni -----	*	Turcă și Tătară -----	*
Turci -----	*	Țigănească -----	0.9
Tătari -----	*	Alte limbi -----	0.7
Găgăuzi -----	—	Nedeclarată -----	*
Țigani -----	1.9		
Alte neamuri -----	0.7		
Nedeclarat -----	*		

**Structura etnică și lingvistică a Banatului,
conform recensământului din 1930**

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0f/1930_provincii_3.jpg

În Banat, organizarea romilor se face tot în această perioadă. Printr-o adresă (No. 18.067/1935 nov. 9) a Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara Direcția Poliției de Siguranță București este informată că: „în ziua de 3 noiembrie a.c. a avut loc în sala restaurantului „Bojin” din Caransebeș o adunare pentru constituirea unei filiale a romilor din județul Severin, (ținând) de Uniunea Generală a Romilor din București.” Aceasă notă a poliției menționează că la adunare „au luat parte circa 80 de țigani din Caransebeș și comunele din jud., adunarea fiind prezidată de numitul Căldăraș Cristea, care le-a explicat însemnătatea acestei adunări, îndemnându-i de a porni la luptă ca și celelalte națiuni pentru apărarea drepturilor lor cetățenești. După aceasta s-a procedat la alegerea comitetului compus din următorii: 1. Căldăraș Cristea, președintele filialei Severin; 2. Căldăraș Ioan, vicepreședinte; 3. Radoș Vasile, secretar general; 4. Sain Nicolae, casier, 15 membri în comitet și 5 supleanți. Adunarea a luat sfârșit la orele 13, în perfectă ordine și liniște”⁶.

Prin adresa No. 9488/21 nov. 1935 Chestura Poliției Municipiului Lugoj oferă informații cu privire la reorganizarea filialei Uniunii Generale a Romilor din Orșova: „în ziua de 17 noiembrie a.c., orele 16, în sala restaurantului „Steaua de Aur” din

⁶ *Minorități etnoculturale*, op. cit., p. 201

Orșova a avut loc o ședință restrânsă numai cu membrii Comitetului executiv, în număr de 12 persoane, cu care ocazie s-a citit membrilor cuprinsul unei circulări trimisă de Comitetul Central din București, în care se arăta modul de organizare al filialelor, precum și taxele ce urmează a le plăti fiecare membru al Uniunii Generale a Romilor, anunțându-se că va sosi de la București un delegat al centralei, care va arăta tuturor membrilor avantajele ce le prezintă această Uniune, precum și scopul ce urmărește, adică de a uni pe toți romii și a le acorda ajutoare în cazuri de nevoie. A mai fixat apoi o nouă adunare pentru ziua de duminică 24 nov. a.c., când se va face alegerea unui nou comitet. Ședința a decurs în perfectă ordine, fără a se discuta ceva contra siguranței statului”⁷.

Tot Chestura Poliției Municipiului Lugoj informează, în 2 mai 1936, prin adresa nr. 3716, Inspectoratul Regional de Poliție Timișoara „că în ziua de 30 aprilie a.c., la orele 4 p.m., a avut loc în grădina „Trocadero” din acest oraș o adunare generală a Asociației Uniunii Generale a Romilor din România cu scopul de a constitui o filială în orașul Lugoj, adunare la care au participat circa 200 romi din oraș și satele din împrejurime. Președintele delegat al asociației Uniunii Generale a Romilor din România, anume Nucu Grigoraș, a adus la cunoștința celor prezenți scopul acestei organizații, arătând că de la constituirea acesteia și până în prezent au zidit o biserică în Alba Iulia, unde servește ca preot un rom, au înființat la București un azil pentru bătrânii neputincioși, iar în diferite orașe mai multe școli cu învățători romi. Pentru apărarea intereselor naționale și sociale ale romilor, care în România numără un milion opt sute de mii, îi invită a se înscrie ca membri. Pentru a fi demni a purta numele de membru îi îndeamnă ca să se căsătorească legitim, să-și boteze copii și să-i înscrie la școală, promițându-le subvenții din partea asociației generale spre a putea studia copiii. Taxa anuală pentru fiecare membru fiind de 40 lei. Dl. dr. Octavian Jucu, ajutor de primar al municipiului Lugoj, propunându-le aceleași norme de ordine și morală, le promite a le da în limita posibilității tot sprijinul. Procedându-se la constituirea comitetului filialei din Lugoj, au fost aleși următorii: 1. președinte de onoare dr. Alex. Birăescu, primarul municipiului Lugoj; 2. președinte Ioan Jurca; 3. vicepreședinte Buți Gheorghe. Consilieri: Iacob Iosif 1, Iacob Iosif 2, Ciurariu Ștefan zis Marmelade, Cărpaci Traian, Schain Ioan, Cărpaci Trifu și Ciurariu Nicolae. Casier Schain Nicolae și controlor Ciurariu Ștefan zis Marmelade. Adunarea a luat sfârșit la orele 6 p.m. în perfectă ordine”⁸.

Dare de seamă a Consiliului de Administrație și Raportul Cenzorilor pe anii 1937 și 1938 prezentate în Adunarea generală ordinară din 22 octombrie 1939 Asociația Uniunea Generală a Romilor din România enumeră „filialele și subcentrele” uniunii din Banat (existente în 1937 și 1938): în „*județul Caraș*: Berzovici, Ciclova Montană, Greovi, Măgura, Oravița”; în „*județul Severin*: Lugoj, Maciova, Orșova, Teregova, Tufari, Făget, Târgoviște”; în „*județul Timiș-Torontal*: Becicherecul Mic, Besenova Nouă, Alioș, Biled, Berecuța, Ceacova, Cenadul Mare, Cerneateaz, Cheveraș, Checica, Cuncz, Deta, Denta, Felmac, Gătaia, Grabăț, Igris, Jecia Mare, Jamul Mare,

⁷ *Ibidem*

⁸ *Ibidem*

Jimbolia, Lipova, Mănăştur, Otelec, Pădureni, Pesac, Satchinez, Sânpetru German, Sânpetru Mare, Săcălaz, Sânnandrei, Sânnicolaul Mare, Timișoara, Tomnatic, Vinga, Variaș”⁹.

Înființarea acestor filiale ale Uniunii Generale a Romilor ne demonstrează dorința țiganilor de a se integra în societatea românească. Desigur, există un număr mare de țigani extrem de săraci, care rămân în afara societății și, din acest motiv, nu sunt acceptați și nu pot să se integreze într-o societate modernă.

Odată cu izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial și instaurarea regimului antonescu la conducerea României atitudinea autorităților față de romi se schimbă. În februarie 1941, când se pune pentru prima dată în guvern „problema romilor”, se vehiculează ideea scoaterii acestora din București și mutării lor în sate construite în Bărăgan¹⁰. Situația romilor s-a schimbat odată cu intrarea României în Al Doilea Război Mondial. În 22 iunie 1941, alături de Germania nazistă, România condusă de Ion Antonescu atacă U.R.S.S.-ul. În urma acestui act, la 30 august 1941, prin așa numitul Acord de la Tighina, România obține Transnistria, teritoriu aflat între Nistru și Bug. În acest context, Ion Antonescu a luat măsura deportării romilor în Transnistria. Conducătorul statului a urmărit personal modul în care i-au fost executate ordinele cu privire la țigani, fapt ce demonstrează că planul deportării romilor a fost ideea sa personală¹¹.

Un prim pas al deportării romilor în Transnistria a fost făcut prin ordinul nr. 33.911 din 17 mai 1942. Generalul de divizie C. Z. Vasiliu, subsecretarul de stat la Ministerul Afacerilor Interne, a ordonat realizarea unui recensământ al unor categorii de țigani, după cum urmează: „1. Țigani nomazi: căldărari, lingurari, etc. 2. Țigani stabili, și anume cei care deși nenomazi sunt condamnați recidiviști, sau nu au mijloace de existență sau ocupație precisă din care să trăiască în mod cinstit prin muncă și deci constituie o povară și un pericol pentru ordinea publică. Toți aceștia vor fi înregistrați cu familiile lor adică: soție, soț, copii minori sau majori, dacă trăiesc sub același acoperiș. În acest scop, atât organele polițienești, cât și ale jandarmeriei, vor efectua un recensământ al tuturor acestor țigani într-o singură zi și anume, în ziua de 31 mai 1942. Recensământul se va face după un plan bine stabilit în scopul de a se înlătura posibilitatea ca cei în cauză să se poată sustrage acestui recensământ. Fiecare autoritate polițienească va întocmi apoi câte un tabel nominal în dublu exemplar pe categorii, în care se va specifica: sălașul (numai pentru cei nomazi); numele și prenumele, bărbați, femei, copii; animale; căruțe; ocupație”¹². În urma numărătorii făcute, au fost înregistrați 40.909 romi „problemă”. Dintre aceștia 9.471 nomazi și 31.438 stabili¹³.

⁹ *Ibidem*, p.249

¹⁰ *Final Report*, op. cit., p. 268

¹¹ *Ibidem*

¹² Ion Duminica, *Deportarea și exterminarea țiganilor din România în Transnistria (1941-1944)*. Partea 2, <http://www.platzforma.md/deportarea-si-exterminarea-tiganilor-din-romania-in-transnistria-1941-1944-partea-2/>

¹³ *O Samudaripen. Holocaustul Romilor. România. Deportarea romilor în Transnistria. Mărturii - documente*, Coordonator: Adrian - Nicolae Furtună, Editura Centrului Național de Cultură a Romilor, București, 2016, p. 13

La începutul lunii iunie a început deportarea romilor nomazi. Deportarea acestora s-a făcut cu căruțele (sau pe jos), de la un post de jandarmi la alt post de jandarmi, până au ajuns în Transnistria. Deportarea ȝiganilor nomazi s-a încheiat în august. Au fost evacuați în Transnistria în total 11.441 de nomazi¹⁴.

În luna septembrie au fost deportați și romii sedentari considerați a reprezenta un „pericol”. Aceștia au fost deportați cu trenurile în număr de 13.176. O telegramă cifrată trimisă prefecturilor din țară cere prefectilor: „(prefectura Județului Timiș-Torontal, Arad, Severin...) luați legătura cu legiunea de jandarmi respectivă și puneți imediat la dispoziția sa, contra cost, de la primăriile respective, numărul de pâini necesare ȝiganilor ce se evacuează, socotind cinci rații de pâine de om. Prezentul ordin ține loc de justificarea pâinilor distribuite (Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării Nr. 429 / 3 sept. 1942)”¹⁵.

În Anexa 2 a prezentului ordin, Prefectul General al Jandarmeriei de la Serviciul Jandarmeriei. Secția a III-a pune la dispoziția prefectilor un „Tabel (cu) indicarea localităților unde urmează a se pune la dispoziția legiunilor de jandarmi pâinea necesară pentru ȝiganii ce se evacuează”¹⁶. Pentru Banat avem următoarele date:

Județul	Localitatea	Numărul ȝiganilor	Total rații pe 5 zile
Timișoara	Timișoara	410	2.050
Severin	Lugoj	93	465
	Caransebeș	84	420
	Băile Herculane	23	115
	Orșova	208	1.040

Din Ordinul no. 41.096/6 sept. 1942 al Inspectoratul General al Jandarmeriei, Serviciul Jandarmeriei. Secția a III-a către Legiunea Jandarmi C.F.R. București se face cunoscut „că începând din 8 septembrie 1942 vor circula pe distanțele ce se arată, un număr de 2 trenuri cu evreii evacuați și un număr de 9 trenuri cu ȝiganii ce se evacuează. Evacuarea se face prin îngrijirea Inspectoratului General al Jandarmeriei. Luați imediat măsuri ca toate posturile jandarmi C.F.R. de pe traseele pe care circulă aceste trenuri să concure în mod efectiv cu legiunile de jandarmi atât la pregătirea îmbarcării, cât și în ceea ce privește paza pe timpul staționării, atașarea vagoanelor pe traseu conform orarului stabilit de Direcțiunea Generală C.F.R. Vi se anexează orarul tuturor celor 11 trenuri spre a lua măsuri în consecință”¹⁷.

În anexa acestui ordin, în Tabelul 1 cuprinde „trenurile ce evacuează ȝiganii de pe teritoriul urban, iar de pe teritoriul rural din inspectoratul Timișoara, Iași, Cernăuți și Legiunile București, Ilfov, Dâmbovița, Brașov, Prahova și Buzău”. Pentru Banat (și sudul României) situația era următoarea:

¹⁴ *Final Report*, op. cit., p. 271

¹⁵ *Ibidem*, p.323

¹⁶ Ion Duminica, *op. cit.*

¹⁷ *Minorități etniculturale*, op. cit., p. 328

Distanța cu indicarea punctelor de plecare și predare	Formațiunea	Numărul membrilor	Numărul vagoanelor	Garda de însoțire	Observații
E.5 Trenul no. 1 Timișoara –Tighina Comandant un ofițer ajutat de un subofițer	Legiunea și Pol. Timișoara	410	10	15	Trenul se formează din Timișoara cu 10 vag. + 4 de la Arad, total 14 vagoane. Atașează succesiv: 2 vag. la Lugoj, 2 la Caransebeș, 1 la Herculane, 5 la Orșova, 1 la Tr. Severin, 4 la Filiași de la Tg. Jiu, 10 la Craiova, 2 la Slatina. Total 41 vagoane. Continuă apoi distanța până la Tighina cu 41 de vagoane.
	Leg. și Pol. Arad + Leg. și Pol. Beiuș	149	4	6	
	Leg. și Poliția Lugoj	93	2	3	
	Pol. Caransebeș + Pol. Reșița + Pol. Oravița	84	2	3	
	Pol. Herculane	23	1	2	
	Pol. Orșova	208	5	7	
	Pol. Craiova	376	10	10	
	Pol. Tr. Severin	44	1	2	
	Pol. Tg. Jiu	160	4	6	
	Pol. Slatina + Pol. Caracal	77	2	3	
	Total	1624	41	64	

Ca răspuns la ordinul nr. 42050 din 18 sept.194, privind Țiganii nenomazi evacuați în Transnistria, a Inspectoratul General al Jandarmeriei, Serviciul Jandarmeriei București, Inspectoratul de Jandarmi Timișoara răspunde prin adresa no. 3103 din 21 septembrie 1942. În ea se prezintă „1. Una situație numerică de Țiganii de pe teritoriul rural al Inspectoratului, care au fost evacuați în Transnistria (și) 2. Idem, una situație de cei de pe teritoriul urban, din raza acestui Inspectorat”. Pentru cele trei județe din Banat situația era următoarea:

„c) Legiunea Jandarmi Caraș: De pe teritoriul rural n-a fost evacuat nici un Țigan, pentru că n-au fost dintre aceia care să se încadreze în dispozițiile superioare cu privire la evacuare. Au fost evacuați de pe teritoriul urban un număr de 37 Țigani. Țiganii de pe raza orașului Oravița, în număr de 6, propuși pentru evacuare, au fost prinși toți și evacuați. De pe raza orașului Reșița trebuiau evacuați 52 Țigani și s-au evacuat numai 31; deci în minus cu 21. În total, de pe raza orașului Oravița și Reșița trebuiau evacuați 58 Țigani. Comisariatul de poliție din Reșița justifică predarea unui număr de 21 Țigani în minus cu faptul că a întocmit lucrările greșite, pentru că ordinele n-au fost categorice și clare. Cei 21 Țigani în minus, nu au intrat în categoria celor care urmau să fie evacuați.

d) Legiunea Jandarmi Severin: Au fost evacuați de pe teritoriul rural un număr de 13 țigani; deci mai puțin cu 28 față de cei raportați de legiune prin tabelele înaintate Inspectoratului General al Jandarmeriei. Din numărul de 13 țigani evacuați, 6 n-au fost dintre cei trecuți pe tabelele anterioare întocmite de legiune, ci cu ocazia evacuării au cerut ei acest lucru, fiindcă aveau legături de rudenie, 2 fiind părinții unora din cei evacuați, iar 2 femei, cu 2 copii mici, fiind concubinele a 2 țigani dintre cei evacuați.

Legiunea n-a putut să trimită numărul de 41 țigani pentru motivul că unii se găsesc prin diferite închisori, iar alții au fost trecuți greșit pe tabelele de evacuare de către legiune, ei fiind dintre cei mobilizabili, care au rămas pe loc. S-a dat ordin legiunii să verifice și să stabilească numele șefilor de posturi care au întocmit lucrările greșite și să li se aplice sancțiuni disciplinare. De pe raza orașelor Lugoj, Caransebeș, Orșova și Băile Herculane s-au evacuat numai 21 țigani, în loc de 309, deci mai puțin cu 288.

Organele polițienești respective au motivat că lucrările au fost întocmite greșit, pentru că ordinele n-au fost clare și la verificările făcute ulterior s-a constatat că mulți dintre țiganii propuși pentru evacuare nu intră în această categorie și astfel au rămas pe loc.

e) Legiunea Jandarmi Timiș-T[o]r[ontal]: Au evacuat de pe teritoriul rural 78 țigani, în loc de 346, deci mai puțin cu 268. Legiunea justifică cele de mai sus cu aceea că mulți dintre țiganii ce urmau să fie evacuați au dispărut în loc necunoscut și că ulterior făcând o nouă verificare a constatat că s-au trecut de posturi în tabele și țigani care nu intrau în categoria celor ce s-au evacuat, lăsându-i astfel pe loc. Am luat măsuri să se stabilească cine sunt șefii de posturi vinovați de acest fapt și să li se aplice aspre sancțiuni disciplinare. De pe teritoriul urban, din cei 64 țigani propuși pentru evacuare, la verificările făcute ulterior de organele poliției, s-a constatat că nici unul nu intră în categoria celor ce trebuie evacuați și astfel toți au fost lăsați pe loc. Ordinele superioare au fost înțelese greșit de către organele poliției”¹⁸.

În adresa No. 15.564-S/din 1 octombrie 1942 a Inspectoratului Regional de Poliție Timișoara, Serviciul Poliției de Siguranță către Direcția Poliției de Siguranță București, apar mai multe informații cu privire la deportarea Țiganilor din Banat: „la ordinul domniei voastre no. 32.952-S din 23 septembrie 1942, avem onoare a înainta alăturat în dublu exemplar tabel nominal și situație numerică pe poliții despre țiganii evacuați în Transnistria de pe teritoriul urban din această regiune. În total au fost evacuați un număr de 56 țigani din orașele Oravița, Reșița, Beiuș și Lugoj. Din orașele Timișoara, Lipova, Arad, Caransebeș și Orșova nu s-a evacuat nici un țigan. Chestura Poliției Timișoara a predat Legiunii de Jandarmi Timiș-Torontal un număr de 73 țigani. Legiunea de jandarmi i-a triat și i-a lăsat pe toți liberi. Poliția Oravița a predat Legiunii de Jandarmi Caraș un număr de 6 țigani. Legiunea de Jandarmi, după triere, a evacuat numai 2 țigani. Comisariatul de poliție Reșița a predat Legiunii de Jandarmi Caraș un număr de 31 țigani. Legiunea de Jandarmi i-a triat și a evacuat dintre ei 16 țigani”¹⁹.

În Anexa acestui document apar următoarele date:

¹⁸ *Ibidem*, p. 418

¹⁹ *Ibidem*, p. 430

Situația numerică despre ȣiganii evacuați în Transnistria de pe teritoriul urban

No. curent	Județul	Orașul	No. capilor de familie	No. soțiilor	No. fiilor	No. fiicelor	Alte rude, membrii de familie	Obs.
1	Caraș	Oravița	1	1	-	-	2	
2	Caraș	Reșița	5	4	3	4	16	
3	Bihor	Beiuș	5	2	4	3	17	
4	Severin	Lugoj	6	2	5	5	21	
Total			17	9	12	12	56	

Romii deportați în Transnistria au avut o soartă foarte grea. Cei mai mulți dintre ei au fost lăsați în foste sovhozuri și colhozuri sovietice, fără mâncare, lemne de foc, mijloace de subzistență, haine. Ȣiganii deportați în Transnistria au trăit în condiții inimaginabile și au murit în număr extrem de mare. Numărul romilor morți în Transnistria (1942-1944) se situează undeva în jurul cifrei de 11000, existând 14000 de supraviețuitori²⁰.

Bibliografie / Sitografie

Duminica, Ion, *Deportarea și exterminarea țiganilor din România în Transnistria (1941-1944). Partea 2*, <http://www.platzforma.md/deportarea-si-exterminarea-tiganilor-din-romania-in-transnistria-1941-1944-partea-2/>

Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania, Presented to Romanian President Ion Iliescu, București, 2004,
<https://www.ushmm.org/m/pdfs/20080725-romania-commission-roma-deportation-romanian.pdf>

Județul Severin (interbelic), [https://ro.wikipedia.org/wiki/Jude%C8%9Bul_Severin_\(interbelic\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Jude%C8%9Bul_Severin_(interbelic))

Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Ȣiganii din România (1919-1944),
Coordonatori: Lucian Nastasă, Andrea Varga, Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2001

O Samudaripen. Holocaustul Romilor. România. Deportarea romilor în Transnistria. Mărturii - documente, Coordonator: Adrian - Nicolae Furtună, Editura Centrului Național de Cultură a Romilor, București, 2016

Recensământul din 1930, https://ro.wikipedia.org/wiki/Recensăntul_din_1930

²⁰ *Final Report*, op. cit., p. 281.

Întâmplări obișnuite la mijlocul veacului XX la Lugoj

În anii '30 și '40 Lugojul e un oraș cu oameni obișnuiți care trăiesc vieți obișnuite: Moise Dumitru care avea o librărie în bazar și înainte lucrase la librăria Diecezană a episcopiei greco-catolice, „părintele Bălan... unit și el”, canonicul unit Ioan Ploscaru, Felicia Stoichescu, elevă la Școala Normală din Lugoj (*Berzescu, Lacrimi și sânge*), inginerul Aurel Vernichescu, fruntaș național-țărănist, colonelul Ioan Uță, prefect al județului Severin (în 1941) (*Rusnac, Mircea, Mișcarea de rezistență*), rabinul dr. Nobel (*Raport final*, p. 564), („niște fete”) Maria Fibișan, Cecilia Bălan, Lucia Bălan, Marioara Bălan și Maria Crulea sau Radivoioviici Gheorghe (*Experiențe, III*, p. 340 și 247). Viața aceluia din urmă, povestită de Radu Vasile din Iași pare desprinsă dintr-un film american: „Radivoioviici Gheorghe... din Lugoj. A stat în America 11 ani de zile și s-a îmbogățit. Vă povestesc ce spunea el că a făcut în America: „Prima dată am tuns măgari”. „Cum adică ai tuns măgari?!” „Păi da, cu mașini electrice. Erau cârduri de măgari pe acolo.” Făcea pălării din păr de măgar. „Și după aceea, nea Ghiță, ce ai făcut după aceea?”... „Păi am fost spălător de geamuri, că acolo plouă cu zgârie-nori. Ne urcam, aveam scări ca la pompieri. Era o muncă foarte bine plătită, dar era periculos. Mulți or căzut de acolo și or murit. Și am adunat bani. După aceea, am făcut la marginea orașului Chicago un fel de cârciumioară, modestă, un fel de birt popular. Acolo veneau toți pungașii, toți oamenii răi, fără căpătâi. Am mai adunat și acolo ceva bani și m-am dus mai în centru, în Chicago, până am ajuns la un punct mai bun unde am făcut un restaurant.” În orice caz, o făcut el ce-o făcut și în 11 ani s-a îmbogățit. O venit la Lugoj, de unde era originar, și și-o cumpărat jumătate din stradă cu banii aia! Jumătate din magazinele din Lugoj erau ale lui...” (*Experiențe, III*, p. 247).

Destinul acestor oameni se transformă radical la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, când în România puterea a fost luată de Partidul Comunist. Prin hotărârea Secretariatului CC al PMR din 10 iulie 1948, se stabilea că Direcția Generală a Securității Poporului să se organizeze „pe baze militare, introducându-se principii militare”. Clasa muncitoare „trebuie să se apere și să stârpească de la rădăcină acțiunile minorității, reprezentând clasa burghezo-capitalistă care, pierzând complet puterea politică, cu greu se resemnează să piardă și ultimele poziții economice”. Prin Decretul 221 ofițerii de Securitate devin „singuri competenți a instrumenta în infracțiunile ce primejduiesc regimul democratic și securitatea poporului” (*Raport final*, p. 176).

Și ofițerii de Securitate au instrumentat numeroase infracțiuni. Radivoioviici Gheorghe povestește că: „(era național-țărănist, și...) o venit de la București niște național-țărăniști, niște șefi, care or ținut la Lugoj, în sala cinematografului, o întrunire. De acolo, i-am condus la gară pe aștia care or venit. În gară când s-or urcat în tren, eu am strigat: Trăiască Iuliu Maniu! Cum pe peron era Securitatea, o' pus mâna pe el (23 iunie 1947) și pentru asta i-o dat 12 ani!” (*Experiențe, III, p. 247*). După cum povestește Ion Udrea din Teregova, victimă a penitenciarelor comuniste, și alții erau urmăriți pentru aceeași vină: „Vernichescu împreună cu Uță, au fost urmăriți. Vernichescu înainte de-a fugi la Vârciorova... ei au făcut o propagandă pe la... Lugoj, și s-o iscat o ceartă între țărăniști și comuniști. Și de acolo a pornit lupta dintre ei... Ș-atuncea l-or urmărit până în Vârciorova” (*Experiențe, IV, p. 194*).

Colonelul Ioan (sau Ion) Uță (Utză)

Colonelul Uță, erou al rezistenței anticomuniste din munții Banatului dă mari bătăi de cap autorităților. Un raport al Securității din 3 martie 1949 (după asasinarea colonelului Uță) prezentat lui Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că: „din cercetările noastre... s-a constatat până în prezent următoarele: 1. Col. Utză Ioan, fugit de la domiciliul său din Lugoj în anul 1947 luna Mai, pentru activitate dușmănoasă regimului democratic și participare în acțiuni subversive, și-a ales loc de refugiu regiunea muntoasă din județul Severinși în special regiunea plasei Teregova” (*Istoria comunismului, p. 129*).

Colonelul Uță reușește să scape de arestare, de sub nasul Securității din Lugoj, după ce un jandarm din Cârpa l-a avertizat că s-a primit o circulară prin care se cerea arestarea sa pentru „port ilegal de armă și uniformă” (*Rusnac, Mircea, Mișcarea de rezistență*). Raportul amintit mai sus ne face să înțelegem de ce colonelul Uță este un om periculos: „În ce privește ce a reușit să le îndeplinească în scopul urmărit de el, până în prezent... s-a constatat în mod concret următoarele: ...3. A luat legătura cu unele elemente din Lugoj, Caransebeș, Timișoara și Reșița, în special cu ofițeri deblocați și cu elemente provenite din fostele partide istorice, în vederea organizării de grupe subversive, pentru alimentarea lor cu armament și pentru scopul de a se face o legătură cu străinătatea în vederea primirii de ajutoare materiale, care să-l ajute în scopul urmărit... În mod concret în ce privește realizările sale, s-au constatat următoarele: ...Sunt identificate legături în Lugoj, Caransebeș, Timișoara, Reșița, fiind reținute până în prezent 10 persoane ca legături din Lugoj, Caransebeș, Timișoara (*Istoria comunismului, p. 129*).

Un alt Raport de activitate (al serviciului Bande din Direcția I, din ianuarie 1953) amintește un alt personaj care dă bătaie de cap Securității județului Severin: „Mutașcu Dumitru zis Fus, fost membru în mișcarea legionară și PNT, condamnat în 1945 la 7 ani

închisoare pentru crimă și încarcerat la Lugoj, de unde reușește să evadeze, încadrându-se în banda fostului col. Uță (mort în 7 februarie 1949), condusă de Isfănuț Dumitru zis Sfirloagă” (*Oprea, Banalitatea*, p. 291).

După cum ne lasă documentele să înțelegem, Lugojul este un loc periculos, iar Securitatea are mult de lucru. Un Referat privind rezultatele întrecerii socialiste din direcția Anchete a Securității Poporului Direcțiunile regionale de Securitate (noiembrie 1949) amintește, la Direcțiunea Regională Timișoara aretarea Lotului „Munteanu Gheorghe - 24 reținuți - legionari (Lugoj)” (*Oprea, Banalitatea*, p. 111). Decizia No. 144 a MAI din 10 mai 1951 (decizie administrativă pentru trimiterea în unități de muncă pentru perioade cuprinse între 6 și 24 de luni, în temeiul art. 3 din Decretul No. 6 din 14 Ianuarie 1950, pentru înființarea Unităților de muncă) arată că „se trimit într-o unitate de muncă pe intervale arătate mai jos, numiții: ...Munteanu Ion... Lugoj... 6 (luni)” (*Istoria comunismului*, p. 335). Tot în această perioadă e arestat și rabinul dr. Nobel din Lugoj (*Raport final*, p. 176).

Mărturia lui Petru Cojocar din Timișoara ne arată și ea că „dușmanul de clasă” nu doarme: „(erau) câteva fete de la Lugoj, pe care noi încercasem să le organizăm într-un mănunchi de fete”, dar și faptul că Securitatea avea metode specifice să lupte împotriva acestui dușman: „în 1947, a fost arestat elevul Victor Brădățeanu. Tatăl lui era ofițer în Armata Română. A fost ținut un timp și eliberat. Nu am reușit să luăm legătura cu el, dar scurt timp după-aia am aflat că a fost transferat la liceu în Reșița... Și concluzia noastră a fost că el a dat la Securitate ceea ce știa despre organizarea noastră, atât cât știa și cum știa. Pentru că despre fetele astea din Lugoj nu știa nimeni altcineva în afară de mine, și eu prin el le-am cunoscut” (*Experiențe, III*, p. 340).

Însă cazul clasic al colaboratorului, al informatorului Securității vine de la Rusca. E Lazăr de la Rusca care, datorită lui Dan Deșliu a intrat în Olimpul eroilor comuniști. Nicolae Ciurică din Teregova povestește: „Lazăr Cernescu, Lazăr de la Rusca. Era un cetățean din Rusca, un țigan, muzicant... Cânta el așa primitiv cum cânta pe vreun instrument, și în 1948, maiorul de Securitate Kling, care avea sediul în Lugoj a vrut să meargă la Cornereva pentru ceva cercetări, arestări, ce făcea’ comuniștii la ora aia. Și oamenii colonelului Uță îl anunță pe colonel că Kling merge la Rusca-Cornereva... și atunci colonelul a trimis vreo câțiva oameni care să-i țină calea lui Kling și să-l achite, să-l termine, pentru că asta făcuse multe arestări și schinjiuise, și merita să fie pedepsit... și aștia a’ început să tragă în mașină. Acu’ eu nu știu exact dacă a murit careva, da’ maiorul Kling scapă... Acest Lazăr, cetățean din Rusca, trece mâ’ne zi pe acolo, se uită și vede o caschetă. Casheta era a lui Kling. O ia sub mână și se duce cu ea acasă la Lugoj. Kling când i-a dat cascheta, l-a studiat, a stat cu el de vorbă, și l-a recrutat omul lui. Și-a devenit mâna dreaptă a lui Kling... Și, domnule, vine acasă și-ascultă și face tot ceea ce-a spus Kling și bagă oamenii în pușcărie... Și colonelul atunci trimite vreo câțiva inși... Și îl ia pe Lazăr... Apoi judecată, și s-a sfârșit cu el... s-a dus Securitatea și l-a găsit. Și asta a fost primu’ erou al lor, al comuniștilor” (*Experiențe, IV*, p. 151).

La Lugoj, Zoltan Kling este șeful siguranței județene (1947), apoi șeful al statului major al jandarmeriei (1948) și, mai târziu, șeful Securității Lugoj (1948-1950) (*Experiențe, IV*, p. 151). Toate mărturiile eroilor rezistenței anticomuniste din zona Banatului îl amintesc ca pe o încarnare a răului. Își face conștincios treaba, folosind

orice metodă pentru a obține ceea ce dorea. Atanasie Berzescu își amintește: „La Lugoj... prin luna august (1949)... sediul securității era pe strada Traian Grozăvescu nr. 10... ne conformăm obiceiului locului, că doar fiecare securitate își avea specificul ei, ne-a lăsat în pace, o bună bucată de vreme, fără anchetă... Regimul de cameră era foarte sever. O dată pe zi primeam mâncare, o așa-zisă ciorbă de varză, în care nu prea vedeai varza și nici uleiul. Ici-colo, câte o steluță de ulei și o frunză rătăcită de varză. Pe lângă ciorba mai primeam și 250 grame de pâine, tare ca o cărămidă. Era bună că ne astâmpăram foamea. Așteptam ora mesei așa cum așteaptă un câine legat în lanț să-i aducă stăpânul mâncare. Ne mișcam prin cameră ca niște stafii. Eram slabi și prăpădiți, palizi și cu obraji de ceață, mergeam unul după altul, la plimbare, prin curtea securității. Din când în când, ne mai scoteau și la plimbare, dar numai pentru puțin timp. Camera noastră avea geamul spre curte. Îi vedeam pe toți cei care se plimbau. Așa ne-am putut da seama cine se mai găsea arestat” (*Berzescu, Lacrimi și sânge*). Și în aceste condiții are loc ancheta și orice metodă este permisă. Petre Duicu din Teregova povestește cum „Kling ne-a luat în primire, ne-o legat cu mâinile la spate, și ne-o dus cu două GAZ-uri din alea, cum avea armata ...am ajuns la Lugoj la Securitate, și acolo am fost anchetat binișor, noaptea când ne-o prins ...Eram cu unu’ Ion Apătru într-o cameră, la ei în birouri acolo. Și vine la mine: „Duicu, de când nu ai văzut părinții?”. „Dom’le, cum am plecat de acasă.” Și părinții mei susțineau tot așa, că le-o’ spus că dacă mă vede să mă predau, că eu scap. Mama nu credea minșiunile lor. Și zicea asta: „Dacă ești sincer, eu acu’ îți aduc pe mama”. Mama era la spitalul de nebuni, că s-o făcut că-i nebună, săraca. Eu am crezut că minte. După un timp aud mașinile cum pleacă de la Securitate și aud gura lu’ mama la ei în birou. „Bătrâno, vrei să vezi copiii?” „Păi cum să nu?” „De când nu i-ai mai văzut?” „De când or plecat de acasă.” „Bătrâno, eu ți-i aduc. Duicu Petre, vino încoase!” Era o ușă între noi... Și eraăștia Kling cu mai mulți subofițeri de a lui. Și mă dusei și văzui pe mama: „Sărut mâna, mamă...” La urmă o’ luat’ pe mama” (*Experiențe, IV, p. 176*).

Desigur, dacă blândețea nu funcționa, metodele de anchetă se schimbau: „grupul nostru era ținut acolo pentru formarea dosarelor în vederea procesului. Paza era formată din ostași ai securității. Aveam un sergent, Gherga Ion din Rusca, aproape de Teregova. Venea la mine și, zeflemitor, mă întreba: „Ce, domule profesor, ați vrut să ajungeți ministru? Vedeți că nu v-a mers. Acuma stați ca un cățel în lanț.” Într-o zi am fost chemați la camera de anchetă pentru completarea dosarului. Au început cu mine, mi-au întins o declarație pentru semnat. Era bătută la mașină. Am protestat. La protestul meu, anchetatorul, care nu era altul decât locotenentul Mircu Vasile, îmi spune, atrăgându-mi atenția că, dacă nu semnez, voi fi dus din nou la Caransebeș, unde voi lua de la capăt tot procesul de anchetă, trecând prin toate fazele de torturi. Până la urmă am fost obligat să semnez” (*Berzescu, Lacrimi și sânge*).

Metodele de anchetă pot deveni mai dure. Minciuna e permisă și devine normă. Anchetatorii și anchetații sunt gata să o folosescă, ca să atace sau să se apere. Petre Duicu din Teregova nu vrea să cedeze „și acolo, în timpul ancheteiăștea, m-am trezit că mă întreabă – da’ și Dumnezeu te învață, că eram copil de 20 de an: „Ai cunoscut pe Armaș, zis Iepurele, de la Luncavița?”. „N-am auzit, dom’le. Că noi am trecut pe la Luncavița, dar nu ne-am băgat în comună...” Și mă ia și-mi arată pe unul cu o haină de piele. Puțini aveau atunci... Era Armaș, asta, zis Iepurele. Și zice: „Și pe omu’ ăla pe

care ți l-am arătat nu l-ai cunoscut? Nu l-ai văzut vreodată?”. „Dom’le, s-ar putea să-l fi văzut, că am fost și eu de vreo două ori la Caransebeș, da’ dânsul nu-i de pe la noi, că-i îmbrăcat în haine de piele, or, noi umblăm țărănește...” „Cum nu-l cunoști, că ați luat radio...?” „Dom’le, n-am luat niciun radio... Dar Armaș asta, prost, când ne-o’ băgat la Lugoj acolo jos la celule, se apucase să strige: „Mă, Petre! Mă, Petre!”. Eu îl lăsa. Mi-am zis: „Mă, să nu spui nimic!” Mi-era că ascultă cineva... aveau aștia... turnătorii pe care-i folosea’... și zic: „Mă omule, lasă-mă în pace! Eu n-am de unde să te cunosc. Ce ai cu mine? Lasă-mă în pace! Ce mă bagi pe mine în căcaturile dumitale?” I-am dat de înțeles să nu cumva să spună ceva, că mi-era că aude cineva. Da’ nu i-am putut spune: „Lasă, că nu spun eu””.

Bineînțeles că violența și tortura e folosită când altceva nu funcționează. Se întâmplă în cazul lui Petru Duicu. Anchetatorul „aduce două boți, una mie una lui Iepurele, și mă pune să mă bat cu el. Zice către mine: „Dă-i în el!”. Eu mă apuc să dau, da’ când o ajuns bota, n-am dat. Știi? Către el: „Dă-i în el!”. Să deie el în mine. El iar n-o dat. Simula el așa, simulam și eu. „Dă-i! Dă-i!” N-am dat. Și o luat botele și o dat și în mine și în el. Eu m-am trezit când o aruncat apă pe mine” (*Experiențe, IV, p. 176*). Tortura și violența face și victime. Avem un exemplu în cartea lui Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar*. Aici e amintit „Cristescu, Gheorghe... din comuna Plugava, Caraș Severin. Tâmplar. Partizan în mișcarea de rezistență din Munții Semenici. Arestat. Omorât la 29 octombrie 1950, la penitenciarul din Lugoj, de Kling Zoltan” (*Cicerone Ionițoiu, Victimele terorii*).

Chiar în aceste condiții există oameni exemplari. Îi amintește Atanasie Berzescu: „Moise Dumitru... părintele Bălan... Traian Stănescu de la Făget... cu mult suflet și credință puternică în Dumnezeu. Se lua la harță cu toți gardienii, ...Felicia Stoichescu... eleva... mă vedea și ea cum mă uitam la geam, privind-o cum se plimba. Îmi facea semn din cap că totul merge bine. N-a declarat nimic. Mă bucuram de curajul și dăruirea ei...” (*Berzescu, Lacrimi și sânge*) „părintele Ploscaru... (care) era închis pentru credința lui. De ce? Pentru că era Chemat să semneze trecerea de la Greco-catolici la ortodocși. Și-atunci ar fi fost pus în libertate imediat” (*Experiențe, III, p. 357*) „îl vedeam de unul singur, scos la plimbare. Stătea într-o celulă de unul singur. Celulele acelea erau de curând construite și cu ciment pe jos. Pereții erau umezi. În același corp de clădire era și W.C.-ul. Celula avea o fereastră deasupra ușii. Pentru noi toți cei arestați, P.S.S. Ioan Ploscaru era un om ales, un model de viață. Când îl vedeam, primeam curaj și nădejdi de mai bine. Se ruga tot timpul. Privindu-ne-n ochi, de la el parcă ne venea liniștea și pacea” (*Berzescu, Lacrimi și sânge*).

După experiența anchetei la securitate urmează „procesul”, în fapt un simulacru, și experiența penitenciarului. Penitenciarul Lugoj avea 1945 200 de deținuți. Prin Decizia nr. 57286 din 4 decembrie 1945, se făcea specializare a Penitenciarelor. Cel de la Lugoj devenea penitenciar de categoria a IV-a (pentru majori, de drept comun: pedepsele corecționale de până la 2 ani). Așa a funcționat între anii 1948-1955 (*Comunism și represiiune, p. 73*). E un penitenciar cu grad mic de pericolozitate. Totuși Dicționarul penitenciarelor din România Comunistă încadrează „închisoarea de la Lugoj... în categoria închisori de exterminare” (*Dicționarul penitenciarelor, p. 35*). Conform acestui dicționar aici, pe lângă bărbați sunt închise și femei, unele cu copii

mici. Aici, „începând cu 1953, și la Lugoj, ca în toate penitenciarele din țară, s-au montat obloane din lemn la ferestre pentru a obtura vizibilitatea ...viața deținuților politici... a fost foarte grea, cu regim alimentar la limita subzistenței și, după 1949, cu pedepse severe pentru încălcarea regulamentului interior. Pentru că au comunicat prin semne, unii deținuți politici au fost pedepsiți cu cu patru, cinci zile de izolare... În anii '50, la penitenciar erau închiși în jur de 1000 de deținuți politici și 500 de drept comun. Printre cei aflați în prima categorie se găseau și cca 1000 de membrii ai „Cercului Negru”, organizație anticomunistă „subversivă”, arestați în 1952... Creșterea numărului de deținuți de la penitenciarul Lugoj a dus la mărirea numărului de cadre, care în 1962, ajunse la 57... Totuși, față de alte închisori, condițiile de detenție erau ceva mai bune...” (*Dicționarul penitenciarelor*, p. 367, 368).

Să dăm cuvântul celor care au avut de suferit. Atanasie Berzescu arată că „în luna septembrie 1949, de la securitate am fost duși la penitenciarul din Lugoj. Aici viața ni se părea mai liniștită. Primeam mâncare de trei ori pe zi și aveam o oră de plimbare. Ne bucuram de condiții de viață mai omenești. Aici, în închisoare, i-am întâlnit pe Ion Boldureanu și Ion Petruțescu. Cu ei au mai fost și alți lugojeni” (*Berzescu, Lacrimi și sânge*). Vasile Tivadar din Sighetul Marmăției mărturisește că „de-acolo ne-am dus la Lugoj... asta era în '57-'58... Acolo am stat cu Sorin Botez, de la liberali, care a fost și ambasador prin Germania... Atunci am primit prima scrisoare pentru pachet și de-abia am primit pachetul, pentru că nu știam comuna... la Lugoj a fost ceva mai bine, mai relaxată...” (*Experiențe, I*, p. 187).

În acest sens e relevantă și mărturia lui Tertulian Langa din Cluj Napoca care povestește că „după 1 an de Zarcă la Aiud, am fost dus la Lugoj... La Lugoj am întâlnit o altă lume. Încăpere cu ferestre, cu dușumea, nu cu beton, unde aveam și paturi... Fiind la Lugoj la închisoare, am fost cercetat de un maior de la Ministerul de Interne, care s-a prezentat cu numele Chirilă și care m-a întrebat: „Știi că ai avut bursă pentru Italia și Franța”. „Da.” „N-ai vrea să mergeți în Italia sau în Franța?” „Dați-mi voie să zâmbesc. Cum să plec la Paris din închisoare?” „Ne îngrijim noi de asta. Totul este dacă sunteți de acord.” Am înțeles că este vorba de un târg. „Atunci dați-mi, vă rog, o foaie de hârtie.” Mi-a dat o foaie de hârtie pe care în mod deliberat am conceput-o în așa fel ca să rămână la dosar, ca cine ar vrea să-mi mai facă vreodată asemenea propunere rușinoasă să găsească hârtia semnată de mine și să nu mai încerce să discute cu mine. Și pe hârtie am scris așa: „Cu privire la oferta care mi s-a făcut, ca să plec în străinătate cu prețul unor servicii pe care le-aș aduce în dauna unei persoane sau a mai multor persoane, declar că sunt incapabil să întreprind orice acțiune care ar produce un prejudiciu moral sau material unei alte persoane”. Și am semnat. Maiorul și-a mușcat chipiul, aștepta alt răspuns de la mine... s-a nfuriat și am crezut că mă lovește. Dar eram obișnuit cu loviturile din anchetele prin care deja trecusem. Nu m-a lovit, decât că și-a martirizat chipiul... La Lugoj am primit și dreptul să scriem acasă. Scrisoarea consta din următoarele cuvinte: „Sunt bine, sănătos. Trimiteți 1 Kilogram de zahăr, 1 kilogram de pâine, 1 kilogram de cutare, total: 5 kilograme.” Semnat. Din ce-am primit de acasă, alimentele nu ni le-au dat, în schimb ne-au dat ceva îmbrăcăminte” (*Experiențe, II*, p. 127).

Un proces verbal din ziua de 19 ianuarie 1949, al unei discuții de lucru ce a avut loc la București între conducerea MAI și șefii Direcției Penitenciarelor ne arată că cei

care conduceau acum România cunoșteau pericolul omeniei. Conform documentului, trebuie făcută „verificarea cadrelor și elementelor din câmpul muncii începând cu cei de la Direcție, mergând până jos, și în provincie la penitenciare. Reținând în servicii elemente capabile, pentru a putea duce munca în stil progresist. Să se propună noi cadre ce se constată că avem lipsă și înlăturarea celor ce nu corespund. Punct important și urgent este să cunoaștem cum stăm cu Corpul de Pază, dacă sunt bine verificați și dacă putem conta pe ei” (*Istoria comunismului*, p. 125). Or, se pare că, la penitenciarul Lugoj, șefii Direcției n-au ales cei mai buni oameni, căci se consemnează abateri disciplinare ale cadrelor, care, în unele cazuri, au mers până la insubordonare: „locotenentul-major Trandafiroiu (care) a aruncat carnetul de partid a fost exclus din partid” (*Dicționarul penitenciarelor*, p. 367). Toate aceste abateri erau aspru pedepsite, atunci când erau descoperite.

Mărturia lui Tertulian Langa e relevantă în acest sens (în sensul omeniei): „(la Lugoj) s-a petrecut un eveniment memorabil: mi s-a dat voie să vină și soția mea, însoțită de o altă persoană. Sigur că ar fi dorit mult să mă vadă tata, să mă vadă mama ...chiar spuneam că, probabil, este singura ocazie când ne vom mai vedea. Dar soța mea gândit altfel și a zis: „Este bine ca fata să-și cunoască tatăl.” Și toți au fost de acord și a venit la închisoarea de la Lugoj soția mea cu fiica mea. Era mică, slăbuță, timidă și încerca să urce o scară care marca nivelul camerei mele față de culoar. Și am văzut un picior apărând pe pragul ușii ...N-am reușit să disting bine figura și silueta pentru că liniștea și tensiunea spirituală a fost sfâșiată de un țipăt. Fiică-mea m-a recunoscut fără să mă fi văzut vreodată. Și a țipat: “Tată!” Soția mea a avut în felul acesta plăcerea că fiica mea mă cunoaște, fără să mă fi văzut vreodată... Însă acest experiment a avut dublu efect. Pe lângă cel pe care l-am trăit eu și ai mei, a avut efect și asupra celor care ne păzeau. Comandantul mă-ntreabă: “De când nu v-ați văzut?” Iar soția mea răspunde: “Niciodată. Și atunci a luat-o pe fiica mea și mi-a dat-o în dreptul meu... Eram despărțiți doar de plasa de sârmă, mi-am sărutat fiica... Iar sărutatul nostru a fost spintecat de firul rece de sârmă care stătea între buzele ei și buzele mele... Așa am cunoscut-o pe fiica mea... Cu soția mea vorbitorul a durat 7 minute, dar 7 minute în care trebuia să incluzi o veșnicie... Și așa le-am și trăit, ca pe o veșnicie...” (*Experiențe*, II, p. 127).

Și iată un posibil răspuns la întrebarea cum au reușit acești oameni să supraviețuiască: speranța, familia, iubirea. Să lăsăm ultimul cuvânt mărturiilor. Petre Duicu: „...și mă dusei și văzui pe mama: „Sărut mâna, mamă”. „Să trăiești! Ce-i cu tine?” „Mama, uite ne-o’ prins. Ion îi mort. Ghiță Galea îi mort. Petru Budu îi cu mine aici prins. Cred că l-o’ prins și pe Nistor.” „Oooo! Da, va-ți luat după Ion.” „D-apăi îi mort.” „D’apăi de unde ai hainele alea?” „Mamă, neica Ion ni le-a adus, da’ de unde nu știu, mamă. Mamă, o spus neica Ion că ne împușcă dacă plecăm. Știi, așa a spus, da’ noi n-am avut curaj.” „Da’ dacă nu tu făceai aproape nimic, erai liber acum.” „Mamă, n-am avut curaj.” Da’ toată mâncarea tot de la ea o fost ...*La urmă o’ luat’ pe mama.*” (*Experiențe*, IV, p. 176). Radu Vasile din Iași: „N-a avut copii, da’ îmi povestea că crescuse o fată, la care ținea mult. Îi trăia și nevasta la Lugoj, și spunea: „Doamne, să ajung acasă, să îmi pot vedea fata!”... spre dimineață, Radivoioviici o murit. A doua zi ar fi fost liber...” (*Experiențe*, III, p. 247).

Bibliografie

- Berzescu, Atanasie, *Lacrimi și sânge. Rezistența anticomunistă armată din munții Banatului*, Editura Marineasa, Timișoara, 1999 pe
(http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/mart45_64/aberzescu/lacrimi/docs/cap4.htm)
- Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dictionar*, vol. 2, Editura Mașina de scris, 2002 pe
(http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar_c/cricri2/dictionarc_28.pdf)
- Comunism și represiune în România: istoria tematică a unui fratricid național*, coordonator Ruxandra Cesereanu, Editura Polirom, Iași, 2006
- Dicționarul penitenciarelor din România Comunistă: (1945-1967)*, Andrei Muraru (coordonator), Editura Polirom, Iași, 2008
- Istoria comunismului din România: documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)* - Comisia prezidențială pentru Analiza dictaturii Comuniste din România; editori Mihnea Berindei, Dobrin Dobrinu, Armand Groșu, București, Editura Humanitas, 2009
- Experiențe carcerale în România comunistă* / Institutul de investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc; Vol. Coord. de Cosmin Budeancă; vol. I, II, III, IV, Editura Polirom, Iași, 2007, 2008, 2009, 2010
- Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, București, 2006
- Oprea, Marius, *Banalitatea răului - o istorie a Securității în documente 1949-1989*, Iași, Editura Polirom, 2002
- Rusnac, Mircea, *Mișcarea de rezistență anticomunistă din Banat (1945-1953)*, 8, pe
([http://www.vestul.ro/stiri/3282/marturii-privind-amploarea-miscarii-de-rezistenta-anticomunista-din-banat-\(8\).htm](http://www.vestul.ro/stiri/3282/marturii-privind-amploarea-miscarii-de-rezistenta-anticomunista-din-banat-(8).htm))

Cuprins

Prefață	5
Lugojul și împrejurimile sale în scrierile călătorilor „străini” de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea	7
Despre evreii din spațiul românesc la începutul secolului al XIX-lea	36
Țigani din spațiul românesc la începutul secolului al XIX-lea	55
Revoluția de la 1848-1849 la Lugoj	91
Lugoj in the sky with diamonds	166
Românii bănățeni și Primul Război Mondial	181
Unirea din 1918 reflectată în publicația Drapelul din Lugoj	189
Lugojul și armata franceză (1919)	208
Lugojul, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și instaurarea administrației românești (1919)	219
Istoria comunității evreiești din Lugoj	230
Între bine și rău la Lugoj. Atitudini în perioada celui de Al Doilea Război Mondial	250
Lugojul în Anuarul SOCEC al României Mari (1924-1925)	264
Când au venit după mine	272
Câteva date despre deportarea romilor din Banat (1942)	278
Întâmplări obișnuite la mijlocul veacului XX la Lugoj	286